

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ТУГАН - БАРАНОВСЬКОГО

Т.Д. Косова

АНАЛІЗ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

Київ
«Центр учбової літератури»
2008

ББК 65.262.1я73
К 71
УДК 336.7(075.8)

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(Лист № 1.4/18-Г-205 від 24.01.2008 р.)*

Рецензенти:

Вишневський В.П. – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач кафедри фінансів і банківської справи Донецького національного технічного університету Міністерства освіти і науки України;

Папаїка О.О. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського Міністерства освіти і науки України;

Циганов О.Р. – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри банківської і біржової справи Донецького державного університету управління Міністерства освіти і науки України.

Косова Т.Д.

К 71 Аналіз банківської діяльності: Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 486 с.

ISBN 978-966-364-687-9

У навчальному посібнику висвітлюються теоретичні основи та прикладні аспекти аналізу банківської діяльності, наводяться контрольні запитання, тести і практичні завдання, глосарій. Виробці практичних навичок аналізу банківської діяльності сприятиме наведення фінансової звітності реального банку, статистичних показників діяльності банківської системи України і фрагменти найбільш важливих нормативних документів. Навчальний посібник враховує специфіку кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Призначений для студентів економічних спеціальностей, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, банківських працівників.

ББК 65.262.1я73

ISBN 978-966-364-687-9

© Т.Д.Косова, 2008

© Центр учбової літератури, 2008

Зміст

<i>Передмова</i>	7
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ОСНОВИ АНАЛІЗУ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА БАНКІВСЬКОГО БАЛАНСУ	9
<i>Тема 1. Теоретичні аспекти аналізу банківської діяльності</i>	9
1.1. Роль аналізу в управлінні комерційним банком	9
1.2. Предмет, об'єкти, суб'єкти аналізу, його функції і завдання	18
1.3. Методи та прийоми аналізу і моделювання банківської діяльності	21
1.4. Види та етапи аналізу банківської діяльності	28
1.5. Інформаційне забезпечення аналізу банківської діяльності	31
1.5.1. Балансовий звіт банку та його аналіз	32
1.5.2. Звіт про фінансові результати банку і його аналіз	37
1.5.3. Звіт про рух грошових коштів	39
1.5.4. Управлінський облік як джерело інформаційного забезпечення аналізу банківської діяльності	43
<i>Тема 2. Аналіз власного капіталу банку</i>	50
2.1. Значення, інформаційне забезпечення і задачі аналізу власного капіталу банку	50
2.2. Оцінка вартості власного капіталу	52
2.3. Коефіцієнтний аналіз власного капіталу	62
2.4. Аналіз руху власного капіталу	64
2.5. Аналіз ринкової вартості і доходності акцій комерційного банку	64
2.6. Прикладний аспект аналізу власного капіталу	69
<i>Тема 3. Аналіз зобов'язань банку</i>	73
3.1. Значення, інформаційне забезпечення і задачі аналізу зобов'язань банку	73
3.2. Аналіз депозитів комерційного банку і розвитку клієнтської бази	75
3.3. Аналіз інших зобов'язань банку	79
3.4. Аналіз ефективності формування та використання банківських ресурсів	82
3.5. Прикладний аспект аналізу зобов'язань банку	84

Тема 4. Загальний аналіз активів банку	88
4.1. Значення, задачі та етапи аналізу активів банку	88
4.2. Аналіз ліквідності активів	89
4.3. Аналіз ризиковості активів	90
4.4. Прикладний аспект аналізу активів банку	91
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. АНАЛІЗ БАНКІВСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ ТА ПОСЛУГ	98
Тема 5. Аналіз кредитних операцій банку	98
5.1. Значення, інформаційне забезпечення і задачі аналізу кредитних операцій банку	98
5.2. Аналіз обсягів і вартості кредитних вкладень	100
5.3. Аналіз структури кредитного портфеля	101
5.4. Аналіз оборотності кредитів	111
5.5. Аналіз руху кредитів	113
5.6. Аналіз ризиків кредитного портфеля і формування ре- зервів	115
5.6.1. Аналіз кредитоспроможності позичальника	115
5.6.2. Класифікація кредитного портфеля за ступенем ризику	123
5.6.3. Критерії прийняття забезпечення за кредитними операціями при розрахунку резервів	126
5.6.4. Порядок розрахунку резерву під кредитні ризики	131
5.7. Прикладний аспект аналізу кредитних операцій банку	134
Тема 6. Аналіз операцій банку з цінними паперами	143
6.1. Значення, інформаційне забезпечення і задачі аналізу операцій банку з цінними паперами	143
6.2. Загальний аналіз операцій банку з цінними паперами	145
6.3. Оцінка вартості цінних паперів	150
6.4. Вимоги до розрахунку та формування резерву за цін- ними паперами	154
6.4.1. Портфель банку на продаж	154
6.4.2. Портфель до погашення	156
6.5. Методика визначення класу емітента та ризику цінного папера	157
6.6. Оцінка взаємозв'язку дохідності і ризику цінних паперів	162
6.7. Прикладний аспект аналізу операцій банку з цінними паперами	172
Тема 7. Аналіз валютних операцій банку	178
7.1. Значення, інформаційне забезпечення і задачі аналізу валютних операцій банку	178
7.2. Аналіз масштабів, динаміки та структури валютних операцій	181
7.3. Аналіз валютних курсів і контрактів	185

7.4. Аналіз валютної позиції банку	188
7.5. Аналіз ефективності валютних операцій.	193
Тема 8. Аналіз інших активно-пасивних операцій	198
8.1. Значення, інформаційне забезпечення і задачі аналізу інших активно-пасивних операцій.	198
8.2. Аналіз недохідних активів.	200
8.2.1. Аналіз стану і руху основних засобів і нематеріальних активів.	200
8.2.2. Аналіз дебіторської заборгованості	209
8.2.3. Аналіз інших активів	212
8.3. Аналіз інших зобов'язань	215
8.4. Аналіз операцій кредитного характеру	216
8.4.1. Лізингові	216
8.4.2. Факторингові	221
8.4.3. Форфейтингові.	225
8.4.4. Вексельні кредити	227
8.5. Аналіз дотримання банком нормативів обов'язкового резервування	229
Тема 9. Аналіз банківських послуг	234
9.1. Значення, інформаційне забезпечення і задачі аналізу банківських послуг.	234
9.2. Аналіз розрахункових і касових послуг	237
9.3. Аналіз операцій банку з банківськими платіжними картками	243
9.4. Аналіз трастових послуг	250
9.5. Аналіз депозитарних послуг	253
9.6. Аналіз операцій з банківськими металами	255
9.7. Аналіз операцій з надання в оренду індивідуальних банківських сейфів	263
9.8. Послуги банку з обслуговування вексельного обороту	265
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. АНАЛІЗ УЗАГАЛЬНЮЮЧИХ ПОКАЗНИКІВ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.	272
Тема 10. Аналіз доходів і витрат банку	272
10.1. Значення, задачі, інформаційне забезпечення аналізу доходів і витрат банку	272
10.2. Аналіз доходів банку.	275
10.3. Аналіз витрат банку.	279
10.4. Прикладний аспект аналізу доходів і витрат банку.	284
Тема 11. Аналіз прибутку і рентабельності банку	300
11.1. Значення, задачі, інформаційне забезпечення аналізу прибутку і рентабельності банку	300

11.2. Аналіз прибутку банку	302
11.3. Аналіз показників дохідності банку	307
11.4. Аналіз рентабельності банку	311
11.5. Прикладний аспект аналізу прибутку і рентабельності банку	316
Тема 12. Аналіз ліквідності банку	320
12.1. Значення, задачі, інформаційне забезпечення аналізу ліквідності банку	320
12.2. Аналіз ліквідної позиції банку.	324
12.3. Коефіцієнтний аналіз ліквідності	345
12.4. Оцінка потреби банку у ліквідних коштах	346
Тема 13. Аналіз банківських ризиків	351
13.1. Значення, задачі, інформаційне забезпечення аналізу банківських ризиків	351
13.2. Аналіз кредитного ризику	354
13.3. Аналіз депозитного ризику	357
13.4. Аналіз валютного ризику.	357
13.5. Аналіз відсоткового ризику	360
13.6. Аналіз інвестиційного ризику	364
13.7. Аналіз функціональних і зовнішніх ризиків	365
Тема 14. Аналіз фінансового стану банку	370
14.1. Аналіз ділової активності	370
14.2. Аналіз фінансової стійкості.	370
14.3. Рейтингові оцінки діяльності банку	371
14.3.1. Сутність, призначення, підходи до визначення банківських рейтингів	371
14.3.2. Методика рейтингової оцінки НБУ	376
14.3.3. Методика рейтингової оцінки В. С. Кромонава	397
14.3.4. Методика рейтингової оцінки О. Б. Ширінської	399
14.4. Прикладний аспект рейтингування банків в Україні	399
Глосарій	407
Список рекомендованої літератури	428
Додатки	434
Додаток А. Закон України «Про банки і банківську діяльність»	434
Додаток Б. Положення про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень	452
Додаток В. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні	454

Передмова

Банківська система як складова фінансової системи будь-якої країни відіграє вирішальну роль у її економічному розвитку. Головні функції банків полягають у мобілізації тимчасово вільних грошових коштів і їх розміщенні від свого імені й за свій рахунок на умовах зворотності, терміновості і платності у формі кредитування держави, юридичних і фізичних осіб, у проведенні фінансових розрахунків і формуванні платіжної системи держави, здійсненні грошової емісії в банківській та депозитній формах тощо.

Як відомо, банківські установи є посередниками між власниками коштів та їх користувачами. При цьому статус банку слугує своєрідною гарантією збереження і повернення коштів власникам у визначений термін. Банківській діяльності притаманне багаторазове перевищення залучених коштів порівняно з власним капіталом, тому операції здійснюються переважно за рахунок залучення коштів, а не власного капіталу банків.

Нині серед найактуальніших проблем банківського сектору України — незначний обсяг власного капіталу більшості банків і його незадовільна якість; незбалансованість структури активів і пасивів, низька ефективність управління ними, невисока їх якість. Викликають занепокоєння недосконалі стандарти надання кредитів, недоліки в регулюванні банками ризиків та інші проблеми, які потребують невідкладного вирішення.

У сучасних умовах розвитку банківської системи стратегічне планування та менеджмент неможливо здійснити без аналізу. Для ефективного вирішення управлінських завдань, досягнення стійкого і прибуткового функціонування банку необхідне проведення всебічного як перспективного, так і ретроспективного аналізу його діяльності на основі внутрішньої інформації та аналізу рентабельності банківських операцій і послуг, окупності операційних і неопераційних витрат, прибутковості функціонування окремих підрозділів тощо. Особливого значення стратегічний аналіз набуває в умовах конкуренції на банківських ринках, посилення регулюючих обмежень із боку НБУ, в період економічної кризи, що призводить до банкрутства банків.

Усе це зумовлює необхідність проведення не лише ретроспективного аналізу діяльності банку, а й попереднього аналізу стратегії діяльності в майбутньому періоді. Традиційний економічний аналіз, який сформувався на підприємствах, у фірмах, банках, має послідовний характер і виконується після проведення операцій із метою оцінки досягнутих

результатів стосовно намічених раніше завдань і стану установи на час проведення аналізу. Його завданням є виявлення причин і наслідків відхилень від передбаченої мети, вимірювання кількісного впливу окремих факторів на економічні показники, що вивчаються.

Система аналізу стану банків в Україні, безумовно, потребує значних змін — переходу від поточного аналізу до перспективного. Водночас зі змінами, що відбуваються в економіці держави, змінюються вимоги до банківської аналітики, яка перебуває у прямій залежності від трансформації ринку.

Зміни у політичній, правовій, економічній сфері держави потребують удосконалення методів та інструментів економічного аналізу і прогнозування діяльності як окремого банку, так і банківського сектору в цілому.

Реалізація підходів до організації роботи банків є інструментом, який орієнтує їх на економічно збалансовані рішення щодо розміщення активів та залучення коштів. Національний банк України націлює банки на відповідальне ставлення до прийняття певного комерційного рішення і відкритість певної фінансової інформації.

Навчальний посібник, який ви тримаєте у руках, відповідає вимогам часу та висвітлює останні події на банківському ринку. Його написання є результатом критичної переробки та узагальнення положень змісту існуючих навчальних посібників з напряму аналізу банківської діяльності, великого масиву джерел банківського права, статичної інформації та періодичної літератури.

Навчальний посібник враховує специфіку кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Студентам пропонуються до вивчення наступні модулі:

Змістовий модуль 1. Основи аналізу банківської діяльності та банківського балансу

Змістовий модуль 2. Аналіз банківських операцій та послуг

Змістовий модуль 3. Аналіз узагальнюючих показників банківської діяльності

Структура і зміст навчального посібника відповідає програмі курсу.

Для кращого сприйняття термінологічного матеріалу студентам запропоновано глосарій. Формуванню уявлень про сучасний стан банківської системи України сприятимуть прикладні аспекти аналізу, викладені в кінці переважної кількості тем. У додатку наведено також найбільш важливі фрагменти нормативних документів, що регламентують аналіз банківської діяльності.

Для кращого засвоєння матеріалу наведено тестові завдання, які роблять процес вивчення дисципліни активним. Студентам пропонується запитання, на яке є лише одна вірна відповідь.

Рекомендований студентам список літератури містить значний перелік останніх нормативно-правових актів та статей із науково-практичних видань. Ця інформація дозволить студентам поглиблено вивчити найбільш цікаві для них питання.

Бажаю успіху у вивченні дисципліни!

Змістовий модуль 1

ОСНОВИ АНАЛІЗУ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА БАНКІВСЬКОГО БАЛАНСУ

ТЕМА 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- 1.1. Роль аналізу в управлінні комерційним банком.*
- 1.2. Предмет, об'єкти, суб'єкти аналізу, його функції і завдання.*
- 1.3. Методи та прийоми аналізу і моделювання банківської діяльності.*
- 1.4. Види та етапи аналізу банківської діяльності.*
- 1.5. Інформаційне забезпечення аналізу банківської діяльності.*
 - 1.5.1. Балансовий звіт банку та його аналіз.*
 - 1.5.2. Звіт про фінансові результати банку і його аналіз.*
 - 1.5.3. Звіт про рух грошових коштів.*

1.1. РОЛЬ АНАЛІЗУ В УПРАВЛІННІ КОМЕРЦІЙНИМ БАНКОМ

Вивчення явищ природи і громадського життя неможливе без аналізу. Термін «аналіз» походить від грецького слова «analyzis», що в перекладі означає «розділяю», «розчленовую». Отже, аналіз у вузькому розумінні являє собою розчленовування явища або предмета на складові для вивчення їх як частин цілого. Водночас відзначимо, що явища і процеси, які відбуваються в навколишньому середовищі, неможливо осмислити тільки за допомогою аналізу.

Досить часто виникає потреба у використанні інших методів, наприклад синтезу, який виявляє зв'язки і залежності між окремими частинами досліджуваного предмета. Сучасна діалектика виходить із єдності аналізу й синтезу як наукових методів ви-

вчення реальності. Тільки аналіз і синтез у єдності забезпечують наукове вивчення явищ у їх усебічному діалектичному взаємозв'язку. Отже, аналіз у широкому розумінні — це спосіб пізнання предметів і явищ навколишнього середовища, заснований на розчленовуванні цілого на складові та вивченні їх у всьому розмаїтті зв'язків і залежностей.

У зв'язку з суттєвими змінами на фінансовому ринку України зростає роль і значення аналізу банківської діяльності як для самого банку, так і для його ділових партнерів, клієнтів, акціонерів банку і держави в цілому. Регулярне проведення банком аналізу своєї діяльності дає змогу йому ефективно управляти активними й пасивними операціями для максимізації прибутку і забезпечення стабільного фінансового стану. Це особливо важливо в сучасних умовах, коли загострилося суперництво банків і небанківських фінансово-кредитних установ, які виконують різні операції щодо залучення вільних грошових ресурсів підприємств і населення. Такі установи успішно конкурують із банками, здійснюючи суто банківські операції, а також операції, які банки не мають права виконувати відповідно до законодавства (страхування, операції з нерухомістю та ін.).

Аналіз діяльності банку є одним з найважливіших напрямів економічної роботи. Без правильної організації аналітичної роботи як на мікрорівні (тобто в окремому банку), так і на макрорівні (у банківській системі в цілому) Національний банк України не зможе визначити:

- основні напрями грошово-кредитної політики;
- прогнозовану ситуацію на кредитних ринках країни;
- висновки про стійкість і надійність банківської системи в цілому;
- виконання банками встановлених економічних нормативів.

Як свідчить практика, ефективний шлях виявлення ризиків і тенденцій розвитку банківського сектору — це якісний і своєчасно проведений аналіз діяльності банків. Однак залишається актуальною проблема досконалості методики аналізу фінансового стану як окремого банку, так і банківського сектору загалом, зокрема аналізу, зорієнтованого на виявлення системи ризиків у банківській діяльності.

До основних показників, що характеризують ефективний розвиток банківського сектору, належать:

1. Динаміка темпів приросту основних показників діяльності банківського сектору та реального валового внутрішнього продукту, зокрема:

- реального валового внутрішнього продукту;
- активів банківського сектору;
- зобов'язань банківського сектору;
- балансового капіталу банківського сектору;
- кредитного портфеля;

2. Відношення основних показників діяльності банківського сектору України до валового внутрішнього продукту, зокрема:

- активів банківського сектору;
- зобов'язань банківського сектору;
- балансового капіталу банківського сектору;
- кредитного портфеля.

Основні показники діяльності банків наведено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

**ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ
БАНКІВ УКРАЇНИ ПРОТЯГОМ 2000—2006 РР.**

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
<i>1</i>	2	3	4	5	6	7	8
Кількість банків за реєстром (на кінець року)	195	189	182	179	182	186	193
у тому числі зареєстровано протягом року	1	3	5	5	7	5	13
Із загальної кількості: Кількість банків, які мають ліцензію Національного банку України на здійснення банківських операцій (на кінець року) та надають звітність	154	153	157	157	160	163	169
— акціонерні товариства:	137	136	136	133	132	133	134
відкриті	99	95	94	94	92	92	91
<i>у тому числі державні</i>	2	2	2	2	2	2	2
закриті	38	41	42	39	40	41	43
— товариства з обмеженою відповідальністю	17	17	20	24	28	32	35
— кооперативні	—	—	1	—	—	—	—
— кількість банків	31	21	20	19	19	23	35

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
<i>у тому числі зі 100 % іноземним капіталом</i>	7	6	7	7	7	9	13
— статутний капітал, млн грн	725	946	1046	1152	1630	3602	10 023
<i>у тому числі зі 100 % іноземним капіталом, млн грн</i>	225	265	365	414	689	1056	2045
Статутний капітал діючих банків у гривневому еквіваленті, млн грн	3666	4576	6003	8116	11 605	16 111	26 372
Кількість банків, виключених з Державного реєстру (за період)	9	9	12	8	4	1	6

Основними тенденціями розвитку банківської системи України протягом 2002—2006 рр. були:

- високі темпи росту банківської системи;
- вихід українських банків на міжнародні фінансові ринки шляхом випуску єврооблігацій та залучення синдікованих кредитів;
- укрупнення банківського капіталу, що було підкріплено вливанням іноземного капіталу в банківський сектор.

Протягом 2004—2006 рр. ринок злиттів та поглинань у банківській системі України активізувався. Іноземними інвесторами було придбано ряд крупних та середніх українських банків. За період з 2002—2006 рр. кількість банків з іноземним капіталом зросла з 20 до 35, з яких кількість банків зі 100 % іноземним капіталом збільшилася з 7 до 13, при цьому активне вливання іноземного капіталу відбулося в період 2005—2006 років.

Можливе обмеження розміру іноземного капіталу у банківській системі України може вплинути на вливання іноземного капіталу в українську банківську систему та динаміку основних показників діяльності вже існуючих банків з іноземним капіталом.

Банківська система України протягом 2002—2006 р. демонструвала значні темпи зростання: чисті активи українських банків зросли у 5,75 рази, капітал — у 14,2 рази, переважно за рахунок банків першої та другої груп.

Порівняно з початком р. кількість діючих банків зросла на 6 — до 169 банківських установ станом на 01.01.07 р., з яких 166 банків є учасниками фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Реєстрова чисельність банків на кінець 2006 р. склала 170 банків, з яких переважна більшість зареєстрована у Київській (60 %), Дніпропетровській (8 %), Харківській (7 %), Донецькій (6 %) та Одеській (6 %) областях.

Переважна більшість банків першої та другої груп має розгалужену мережу територіальних підрозділів. Мережа філій банків України станом на 01.01.07 р. складається з 1415 діючих філій.

У стані ліквідації перебуває 9 банків, з них 16 банків ліквідуються за рішенням НБУ, 3 — за рішеннями господарських (арбітражних) судів.

На рис. 1.1 наведено співвідношення ВВП і статутного капіталу діючих банків.

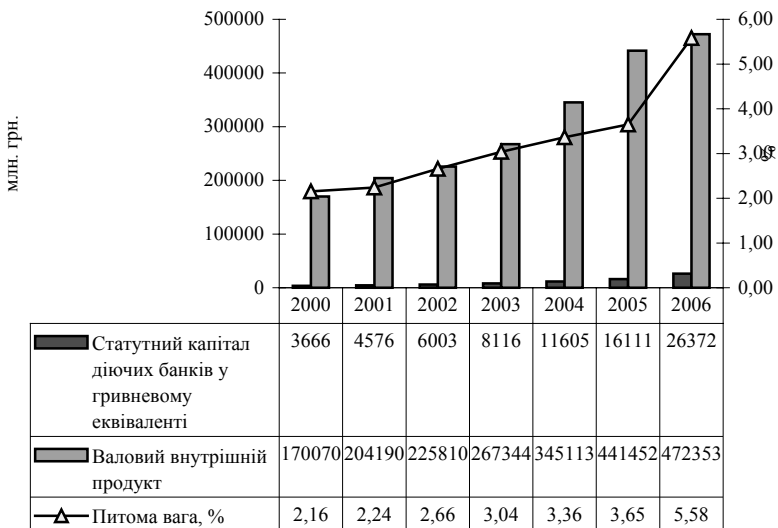

Рис. 1.1. Динаміка валового внутрішнього продукту та статутного капіталу комерційних банків України протягом 2000—2006 рр.

Питома вага статутного капіталу комерційних банків України у ВВП зросла протягом 2001—2006 рр. із 2,24 % до 4,9 %. Наприкінці 2006 р. НБУ було підвищено розмір активів, за якими банки розподілено між групами, в результаті чого змінилися обсяг та питома вага окремих груп банків у загальних активах банківської системи. Слід зазначити, що питома вага найбільших та великих банків (перша та друга групи банків) у банківській системі України зросла з 75 % (станом на 01.01.06 р.) до 81 % (станом на 01.01.07 р.), що свідчить про укрупнення банківської системи.

Темп приросту активів банківської системи України у 2006 р. відповідав темпу приросту у попередньому, при цьому зростання власного капіталу банків відбувалося значно вищими темпами. Зростання активів українських банків у 2006 р. відбулося переважно за рахунок збільшення кредитів клієнтам, інвестицій в асоційовані та дочірні компанії та коштів в інших банках. Натомість, зменшився обсяг цінних паперів, емітованих НБУ у портфелях банків, зростання яких у попередньому р. склало 2,4 рази. Приріст інших складових був незначним та поступався загальному приросту активів банківської системи (табл. 1.2).

У 2006 р. поживавилася робота банків на ринку цінних паперів та відбулася зміна структури їхніх портфелів. Так, якщо на початок 2006 р. обсяг торгових портфелів українських банків склав 587 млн грн, то за рік вони збільшилися на 2,8 млрд грн — до 3,4 млрд грн станом на 01.01.07 р. Загалом, портфель цінних паперів банків, без урахування державних цінних паперів за рік збільшився на 1,7 млрд грн — до 9,3 млрд грн станом на 01.01.07 р. (приріст портфеля цінних паперів банків у попередньому р. склав 2,3 млрд грн).

За 2006 р. зобов'язання банків збільшилися на 57,9 %, та на 68,2 % складаються з коштів юридичних та фізичних осіб (приріст зобов'язань у 2005 р. склав 62,5 %). Структуру зобов'язань українських банків наведено у табл. 1.3.

Таблиця 1.2

СКЛАД І СТРУКТУРА АКТИВІВ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ

Активи	Обсяг на 01.01.05, млн грн	Питома вага у загальних активах, %	Обсяг на 01.01.06, млн грн	Питома вага у загальних активах, %	Обсяг на 01.01.07, млн грн	Питома вага у загальних активах, %
Грошові кошти та залишки на рахунках в НБУ	13851,1	10,3	24918,9	11,7	26493,5	7,8
Цінні папери, емітовані НБУ	2703,6	2,0	6487,2	3,0	4567,7	1,3
Кошти в інших банках	19359,4	14,4	25591,3	12,0	42309,6	12,4
Цінні папери	5267,0	3,9	7583,2	3,5	9319,0	2,7
Кредити та заборгованість клієнтів	87519,4	65,1	142276,8	66,5	245522,5	72,2
Інвестиції в асоційовані та дочірні компанії	186,6	0,1	267,7	0,1	535,1	0,2
Основні засоби та нематеріальні активи	8752,7	6,5	11617,6	5,4	18554,2	5,5
Нараховані доходи до отримання	1422,2	1,1	1938,3	0,9	2823,8	0,8
Інші активи	2434,7	1,8	2342,6	1,1	2960,3	0,9
Резерви під активні операції	-7148,7		-9145,6		-12906,4	
Разом активи	134347,9		213878,0		340179,3	134347,9

Таблиця 1.3

СТРУКТУРА ЗОБОВ'ЯЗАНЬ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ

Зобов'язання	Обсяг на 01.01.05, млн грн	Питома ва- га, %	Обсяг на 01.01.06, млн грн	Питома ва- га, %	Обсяг на 01.01.07, млн грн	Питома ва- га, %
Кошти банків	20350,5	17,6	31998,7	17,0	76644,7	25,8
Кошти клієнтів	90934,6	78,4	147094,1	78,0	202929,0	68,2
Емітовані банками сертифікати	477,7	0,4	833,8	0,4	991,5	0,3
Емітовані банками інші боргові цінні папери	149,7	0,1	2020,8	1,1	5173,1	1,7
Нараховані витрати	999,3	0,9	1857,5	1,0	3056,7	1,0
Відстрочені податко- ві зобов'язання			664,0	0,4	1681,8	0,6
Інші зобов'язання	3014,7	2,6	3958,2	2,1	7136,5	2,4
Усього зобов'язань	115926,5	100,0	188427,1	100,0	297613,2	100,0

Незважаючи на інтенсивне зростання цінних паперів власного боргу у пасивах українських банків, які за рік збільшилися майже у 2,6 рази — до 5,1 млрд грн, їхня питома вага у зобов'язаннях залишається незначною.

Темп зростання клієнтських коштів у 2006 р. поступався їхньому зростанню у попередньому р. та темпу зростанню вкладень у кредитний портфель і склав 38 % за 2006 р. (у 2005 р. — 61,8 % відповідно), що свідчить про диверсифікацію джерел ресурсів для проведення активних операцій.

Іноземні інвестиції та посилення конкуренції у банківській сфері стимулювали нарощення банками статутних фондів, в результаті чого темп приросту власного капіталу по банківській системі України (67,3 %) перевищив темп зростання їхніх активів (59,1 %), а рівень забезпечення активних операцій власним капіталом зріс з 11,9 % станом на 01.01.06 р. до 12,5 % станом на 01.01.07 р.

Нарощення статутних фондів українськими банками обумовило приріст цієї складової капіталу на 62,7 % — до 26,3 млрд грн, а перевищення ринкової ціни акцій над їх номінальною вартістю

обумовило дворазове зростання емісійних різниць — з 0,6 млрд грн станом на 01.01.06 р. до 1,2 млрд грн станом на 01.01.07 р.

Зростання цін на нерухомість протягом року дало можливість українським банкам проводити переоцінку власних активів, зокрема, приміщень, у результаті чого резерви переоцінки у капіталі збільшилися з 2,5 млрд грн на початок 2006 р. до 5,4 млрд грн.

Структуру власного капіталу українських банків наведено у табл. 1.4.

Таблиця 1.4

СТРУКТУРА ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНСЬКИХ БАНКІВ

Капітал	Обсяг на 01.01.05, млн грн	Питома вага, %	Обсяг на 01.01.06, млн грн	Питома вага, %	Обсяг на 01.01.07, млн грн	Питома вага, %
Статутний капітал	11648,3	63,2	16144,4	63,4	26266,2	61,7
Викуплені акції або паї	-45,0	-0,2	-36,3	-0,1	-6,7	0,0
Емісійні різниці	417,3	2,3	542,5	2,1	1198,4	2,8
Резерви, капіталізовані дивіденди та інші фонди банку	1841,6	10,0	2968,9	11,7	4804,5	11,3
Резерви переоцінки	2035,8	11,0	2536,7	10,0	5445,9	12,8
Накопичений фінансовий результат минулих років	1259,5	6,8	1124,5	4,4	713,4	1,7
Результат поточного року	1263,8	6,9	2170,1	8,5	4144,5	9,7
Усього власного капіталу	18421,5	100,0	25450,9	100,0	42566,1	100,0

Загальні доходи банківської системи за 2006 р. склали 41,5 млрд грн, що на 51,7 % перевищує доходи 2005 року. Зростання процентних доходів склало 59,1 %, комісійних -44,0 %, прибутку від участі в капіталу — 44,0 %, результату від торговельних операцій — 72,4 %. Натомість, обсяг інших доходів та дивідендного доходу зменшився на 36,7 % та 19,5 % відповідно, попри їхнє значне зростання у попередньому році.

Загалом, зростання доходів українських банків у 2006 р. перевищило зростання їхніх витрат за аналогічний період. Обсяг витрат, понесених українськими банками у 2006 році, склав 36,0 млрд грн, що на 47,5 % перевищує витрати 2005 року. Структура витрат у поточному році не зазнала суттєвих змін та є наступною: процентні витрати складають 46,1 % загальних витрат, загально-адміністративні витрати та витрати на персонал — 13,6 % та 19,4 % відповідно, витрати на формування резервів — 12,7 %. Обсяг та питома вага інших статей витрат є незначною.

Операційний прибуток банків за 2006 р. склав 10,1 млрд грн, чистий прибуток — 4,1 млрд грн (у 2005 р. — 5,8 млрд грн та 2,1 млрд грн відповідно). Загалом, протягом 2006 р. спостерігається покращення ефективності функціонування банківської системи, про що свідчить підвищення рентабельності активів з 1,01 % у 2005 р. до 1,22 % у 2006 р. та рентабельності власного капіталу з 8,53 % до 9,74 %, відповідно.

1.2. ПРЕДМЕТ, ОБ'ЄКТИ, СУБ'ЄКТИ АНАЛІЗУ, ЙОГО ФУНКЦІЇ І ЗАВДАННЯ

Кожна наука має свій предмет дослідження, який вона вивчає з відповідною метою властивими їй методами.

Предметом аналізу банківської діяльності є дослідження причинно-наслідкових зв'язків економічних явищ і процесів, які прямо або опосередковано впливають на діяльність банку.

Обумовленість економічних явищ і процесів причинним зв'язком потребує від аналізу вивчення факторів, що викликають зміни тих чи інших показників. За допомогою аналізу встановлюються найсуттєвіші факторні показники, які впливають на зміни результатів діяльності банку. Виявлення і вимірювання взаємозв'язку між показниками, що аналізуються, забезпечує комплексне, органічно взаємозв'язане дослідження роботи комерційного банку.

Основним об'єктом аналізу є комерційна діяльність кожного окремого банку.

Суб'єктами аналізу виступають як самі комерційні банки, так і Національний банк, аудиторські фірми, реальні та потенційні клієнти. У зв'язку з цим виокремлюють різні напрями та критерії аналізу:

для акціонера — можливість одержати максимальні дивіденди на вкладений капітал;

для підприємства — спроможність банку швидко проводити розрахунки, надавати якісні послуги;

для фізичної особи — надійно зберегти свої збереження, захистити їх від інфляції та отримати певну величину доходу.

Разом з тим методика аналізу балансу має бути єдиною для порівняння одержаних результатів. Для цього застосовується загальновідома система рейтингу CAMEL та інші.

Зовнішній аналіз фінансово-економічної діяльності банків із позиції державного моніторингу їх діяльності проводить Національний банк України. У ході аналізу визначається ступінь дотримання ними встановлених нормативів. По суті результати перевірки дотримання банками встановлених вимог є оцінкою їх фінансового стану, а певною мірою і фінансової стійкості.

Для керівництва це є підставою для прийняття відповідних управлінських рішень щодо розвитку банківського сектору та забезпечення його надійності й стабільності. Національний банк України націлює банки на відповідальне ставлення до прийняття певного комерційного рішення і на відкритість реальної фінансової інформації.

Об'єктами аналізу банківської діяльності є такі:

- 1) фінансово-економічна ситуація у країні;
- 2) заходи щодо формування капіталу банку, а також його структура;
- 3) якість активів (кількісний і якісний аналізи структури кредитно-інвестиційного портфеля банку);
- 4) показники прибутковості функціонування банку, що дають змогу судити про ефективність його роботи;
- 5) темпи зростання банку;
- 6) показники ліквідності та платоспроможності банку, які характеризують його фінансову стійкість;
- 7) показники економічних нормативів.

Серед основних функцій аналізу банківської діяльності варто виділити такі:

- вивчення впливу різних макроекономічних і соціальних чинників на розвиток банківської системи, встановлення закономірностей і тенденцій економічних явищ та їх впливу на стан банківської системи (наприклад, зміни ринкової ситуації, ринкових ставок, валютних-курсів);
- обґрунтування поточних і перспективних заходів;
- моніторинг виконання програми розвитку банківської системи;
- пошук резервів підвищення ефективності діяльності банків;

- оцінка результатів діяльності банківської системи і виконання розроблених планів, оцінка повноти використання всіх ресурсів банківської системи (вона дає змогу оперативно регулювати банківську діяльність з метою усунення виявлених недоліків);

- розробка комплексу заходів та прийняття нормативно-правових актів з метою підвищення ефективності роботи банківського сектору, мінімізації ризиків і підтримки ліквідності на належному рівні.

Чинники, які слід враховувати у процесі аналізу банківської діяльності:

- економічна, соціальна і політична структура країни (регіону), на території якої діють банки (законодавство, нормативні вимоги Національного банку України, економічна політика уряду тощо);

- комплексний науковий підхід;

- новітні розробки в галузі оцінки різних напрямів банківської діяльності та досвід їх використання на практиці;

- всебічність аналізу банківської діяльності, що важливо для підготовки пакета комплексних заходів, необхідних для усунення виявлених недоліків і підвищення результативності роботи;

- системний підхід до аналізу, за якого кожний елемент банківської системи розглядається як складова єдиного комплексу, котрому притаманні численні взаємозв'язки — як усередині системи, так і із зовнішнім середовищем;

- точна і вірогідна інформація, підкріплена відповідними розрахунками й аналогічно обґрунтованими висновками;

- система отримання інформації, а також здійснення контролю за її достовірністю;

- оперативність, регулярність і системність аналізу (його результати відповідають саме тій ситуації, яка склалася на даний момент, і тому лише в даний момент висновки аналізу можуть бути ефективно використані);

- дані щодо очікування повернення кредитів, ринкової вартості цінних паперів, які перебувають у портфелях банків, ринкової вартості основних засобів та банківського майна, необхідності вкладення коштів у освоєння нових банківських технологій, формування резервів під майбутні проблемні активи;

- відповідна база даних за результатами досліджень розвитку банківської діяльності впродовж кількох років;

- активне застосування результатів аналізу з метою обґрунтування, коригування та уточнення стратегічних показників розвитку банківської системи.

Лише в разі використання зазначених вище чинників аналітична робота буде справді ефективною, а її наслідком стане підвищення фінансової стійкості, прибутковості і рентабельності як конкретного банку, банків окремого регіону, так і банківської системи в цілому.

Метою аналізу є визначення фінансового стану та результатів діяльності банку, доцільності та перспектив подальшої його діяльності.

Завданнями аналізу є:

- визначення джерел, якості і стійкості банківських доходів;
- дотримання всіх вимог щодо ліквідності;
- підтримання стану адекватності і достатності капіталу;
- порівняння фінансового стану і результатів діяльності банку з результатами діяльності інших банків;
- узагальнення результатів аналізу і підготовка рекомендацій для прийняття управлінських рішень, спрямованих на покращення діяльності окремого банку.

Одним із елементів аналізу ефективності регулювання банківської діяльності є вивчення якості стратегічного планування, яке дає змогу встановити довготермінові цілі розвитку банківської системи і включає розробку планів поточної діяльності. Оцінка програми розвитку банківської системи дає змогу визначити пріоритетні напрями діяльності на наступний період і зробити відповідні висновки щодо якості стратегічного планування.

1.3. МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ АНАЛІЗУ І МОДЕЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Методом аналізу банківської діяльності комерційного банку є комплексне органічно пов'язане дослідження діяльності комерційного банку з використанням статистичних, економіко-математичних, облікових та інших способів обробки інформації. Особливостями методу аналізу банківської діяльності є: використання системи показників, які характеризують діяльність банку; вивчення факторів та причин їх зміни; виявлення і вимірювання взаємозв'язку між ними.

Вибір методів аналізу конкретної ситуації залежить від:

- періоду охоплення;
- мети аналізу;
- часу його здійснення (у момент проведення операції; за даний період часу; на перспективу).

Під час аналізу діяльності банківського сектору найчастіше використовують такі методи (рис. 1.2).

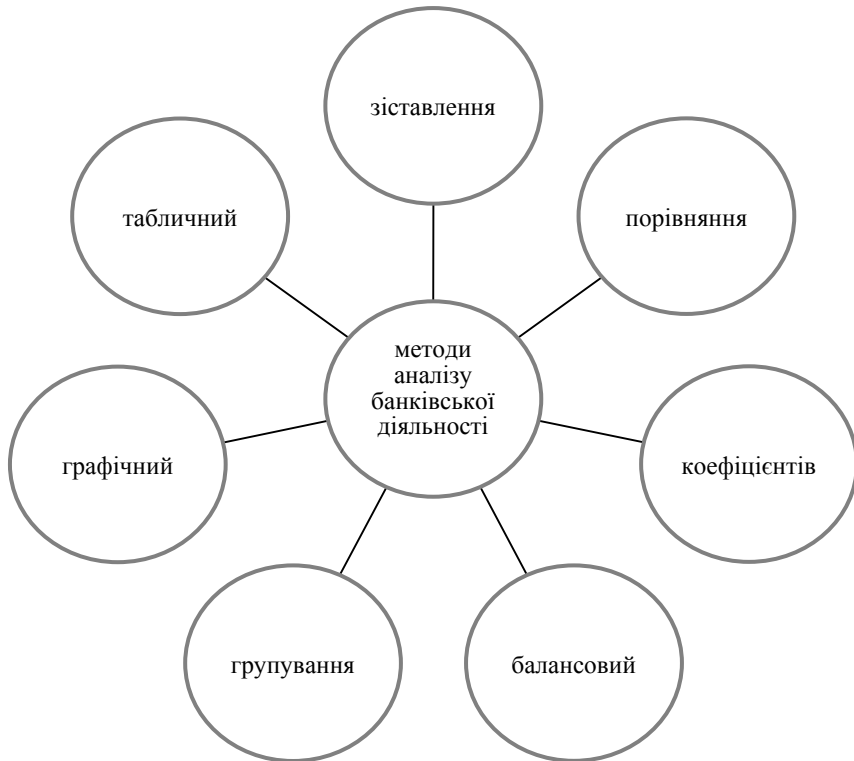

Рис. 1.2. Методи аналізу банківської діяльності

Методом зіставлення передбачається зіставлення:

- планових і фактичних показників з метою виявлення ступеня виконання програми розвитку банківського сектору;
- фактичних показників результатів діяльності банківського сектору з нормативними показниками, встановленими банківським законодавством, нормативно-правовими актами Національного банку України;
- фактичних показників із показниками попередніх періодів для визначення тенденцій розвитку банківського сектору;
- показників діяльності вітчизняного банківського сектору з показниками інших банківських систем з метою визначення місця банківської системи України на міждержавному банківському ринку та його конкурентоспроможності;

- результатів досліджень розвитку різних елементів діяльності банківського сектору, що дає змогу дійти загального висновку стосовно якості його роботи (наприклад, зіставлення аналізу доходів та аналізу витрат);

- результатів діяльності банківського сектору (його прибутковості й рентабельності) до та після упровадження будь-яких нових технологій (такий аналіз дає змогу оцінювати окупність цих технологій);

- результатів діяльності боржників;

- показників ринкової вартості цінних паперів, майна тощо.

Метод зіставлення базується на приведенні всіх показників діяльності банківської системи, що використовуються під час аналізу, до порівнянного вигляду (наприклад, приведенні кількісного виразу всіх показників до єдиної валюти, враховуючи курс, що склався на ринку на конкретну дату).

Метод порівняння базується на зіставленні між собою значень аналогічних фінансових показників. Найпоширеніша форма цього методу — порівняння фактичних показників зі встановленими нормами функціонування банківського сектору і прогнозом. Практикується також порівняння з фактичними показниками банківської діяльності за минулі звітні періоди, наводяться очікувані показники на майбутнє. Порівнюються фінансові показники банківського сектору України з показниками банківських секторів інших країн.

Методом коефіцієнтів передбачається використання не абсолютних, а відносних показників. За допомогою цього методу оцінюються показники ліквідності, платоспроможності, рентабельності банківського сектору.

Метод групування полягає у відповідному групуванні різних статей балансу банку з метою виявлення даних, необхідних для проведення аналізу конкретного напрямку його діяльності. Наприклад, групування може здійснюватися за ступенем ліквідності, економічної сутності банківських операцій, рівнем дохідності активів та вартості пасивів.

Балансовий метод є порівнянням активної і пасивної частин балансу, зіставленням протилежних величин, які характеризують одне й те ж явище (наприклад, надходження ресурсів і їх використання, доходи та видатки тощо).

Графічний метод — відображення виявлених у процесі аналізу діяльності банківського сектору даних у вигляді графіків, діаграм, малюнків. Такий метод сприяє більшій наочності результатів проведеного аналізу.

Табличний метод — це презентація виявленої у процесі аналізу інформації у вигляді таблиць. Зазначений метод найефективніший з точки зору подальшого створення бази даних за результатами аналізу за різні періоди часу. Він дає змогу детально простежити розвиток діяльності банківського сектору в динаміці протягом певного часу та визначити перспективу.

Процес управління банківською діяльністю потребує застосування різноманітних *аналітичних процедур*, а саме:

- визначення показників поточного і майбутнього фінансового стану банку;
- прогноз виконання окремих фінансових угод і стану балансу банку в цілому;
- оцінка привабливості окремих фінансових угод;
- синтез певних управлінських рішень;
- оцінка ефективності прийнятого управлінського рішення;
- оцінка повноти й оптимальності наборів показників фінансового стану банку тощо.

Виконання кожного із цих завдань зумовлює (крім застосування певних аналітичних процедур) і потребу моделювання фінансової діяльності банку. Адже воно може допомогти визначити ступінь впливу різних норм прийняття рішень на окремі фактори банківського менеджменту та вибрати з усіх заздалегідь розроблених варіантів прийняття рішення той, що забезпечить найкращий результат.

Зрозуміло, для розв'язання багатьох управлінських задач необхідний певний математичний апарат. Це актуальна й доволі складна проблема, адже достатність зазначеного апарата зумовлюється не лише колом розв'язуваних задач, а й обставинами, що спонукають до їх вирішення.

Складність моделювання фінансової діяльності банку пов'язана з тим, що він є системою, в якій водночас проходять і детерміновані, й випадкові процеси, тісно пов'язані між собою. До того ж істотну роль у діяльності банку відіграють суб'єктивні управлінські рішення. Через це на практиці іноді дуже складно застосувати математичну модель аналізу фінансової діяльності банківської установи. Та все ж — можливо, адже й арсенал відповідних математичних методів теж доволі різноманітний. Лише серед тих, що застосовуються для дослідження різних аспектів банківського менеджменту, можна виділити **балансові, оптимізаційні, імітаційні, імовірнісні, статистичні, рівновісні, із застосуванням підходів теорії ігор та інші.**

Найпоширеніші в банківській сфері — *балансові та рівноважні* методи, оскільки підтримка збалансованості, платоспроможності і ліквідності є одним із найважливіших завдань кожного банку.

Застосування *методів оптимізації* — один із найважливіших напрямів банківського менеджменту. Прикладом може слугувати широко використовувана модель оптимального управління активами. Щоправда, вона, як і оптимізаційні моделі загалом, має суттєвий недолік, пов'язаний із надмірним спрощенням, схематизацією реальної дійсності. Тому отримані за допомогою цієї моделі рекомендації часом не мають практичної цінності. Аналітикам варто поєднувати принципи оптимізаційних та імітаційних моделей. Адже останні дають змогу розглядати як єдине ціле діяльність усіх підрозділів банку, що є підґрунтям ефективної організації всієї системи оперативного і стратегічного планування банківської діяльності. Отже, цей напрям розвитку моделювання в грошово-кредитній сфері можна вважати доволі перспективним.

Моделі аналізу діяльності банку можна ранжувати як *часткові та повні*. Найпоширенішими є часткові, які описують окрему сферу діяльності банку й засновані на певних гіпотезах щодо його поведінки в навколишньому середовищі.

Так, моделі аналізу та управління банку на основі АСФ-технології застосовуються переважно для порівняльної оцінки функціонування банківської установи; підходи із застосуванням теорії ігор використовуються здебільшого для аналізу впливу на її діяльність різноманітних факторів та для побудови відповідної стратегії поведінки. Низка часткових моделей ґрунтується на гіпотезі про слабку керованість ринку депозитів. Вони здебільшого застосовуються в процесі дослідження поведінки банку на ринку і кредитів та для аналізу його взаємозв'язку з відповідними ринками. Ця поведінка та взаємодія віддзеркалюють процес формування структури активів з урахуванням або без урахування власних і залучених коштів, необхідності дотримання певних вимог та резервів, розподілу активів за окремими напрямками.

Ще один різновид часткових моделей базується на тезі про залежність від банківської діяльності ринку кредитів. У цьому випадку аналітики основну увагу зосереджують на ринку депозитів. При цьому як випадкова величина розглядається пропозиція депозитів або ж як аргумент функції пропозиції досліджується залежність процентної ставки.

Серед інших часткових моделей — сукупність підходів до аналізу фінансових інструментів кредитної політики банку, різ-

номанітні методи управління ризиками, зокрема кредитним, процентним, ризиком ліквідності тощо.

Повні моделі діяльності банку (більшість із них — агреговані), як правило, відображають його функціонування загалом. Дещо відрізняється від усіх розглянутих вище загальна модель банку відкритої складної динамічної системи, яка має вигляд такої залежності:

$$S = \{T, X, U, Q, Y, G, Z, G\}, \quad (1.1)$$

де T — часовий інтервал;

X — множина можливих за відповідних умов внутрішніх станів;

U — входи системи;

Q — клас функціональних перетворень, які діють на заданому інтервалі часу;

Y — виходи системи;

G — множина припустимих вихідних значень (або обмежень на виходи), зумовлена функціональними зв'язками Z екозогенних факторів у фіксований момент часу зі вхідними параметрами;

G — функціональні перетворення, що зв'язують внутрішні стани системи у два моменти часу зі входами системи в перший із них.

Базисом описаної вище системи моделювання є компоненти, які зумовлюють особливості кредитної діяльності. Тобто загальна модель банку відкритої складної динамічної системи теж по суті зорієнтована на окремі види банківської діяльності.

Отже, недоліком усіх перелічених вище моделей є їх обмеженість — вони придатні для аналізу лише окремих напрямів банківського менеджменту. Як бачимо, навіть повні моделі не охоплюють усіх сторін діяльності банку, хоча вони все ж точніше відображають основні складові його менеджменту і дають змогу конкретніше описати часткові напрями у моделюванні банківської діяльності.

Більшість моделей, про які йдеться, спирається на класичні математичні методи: математичне програмування, дослідження операцій, теорію ігор, теорію оптимізації тощо. Але значна кількість економічних явищ і процесів через активний вплив на них суб'єктивних факторів недостатньо формалізована. Тому в процесі розробки повної моделі банку доцільно застосовувати підходи, які базуються на теорії нечіткої множини або нейронних мереж, і так званий потоковий підхід. Тобто роботу банку слід

відображати як процес управління різними потоками. Через призму структури балансу серед них слід виділити такі:

- потік зобов'язань банку, який є вхідним потоком банківських ресурсів;
- потік активів банківської установи, який є вихідним потоком ресурсів банку;
- потік банківського капіталу, який можна вважати комбінованим, тобто вхідним та вихідним потоками банківських ресурсів.

Застосування такого підходу виправдане ще й тим, що інформація про діяльність банківської установи набуває стислої форми й легко сприймається. Це сприяє і вдосконаленню, і спрощенню процесу оперативного управління та перспективного планування.

Графічно поточкову модель доцільно зображати як тривимірний рух ресурсів банку. У ній він матиме вигляд певної структурованої тривимірної фігури із зовнішніми та внутрішніми поверхнями. Зовнішні утворюватимуться рухом ресурсів між банком і зовнішнім середовищем. Значимо, що зовнішні множини різних поверхонь будуть віддзеркаленням відповідної структури активів, зобов'язань та капіталу банку, яка використовується для класичного аналізу банківської діяльності. Внутрішні поверхні моделі відображають відповідні трансформації ресурсів, що перебувають під впливом як зовнішніх поверхонь, так і певної системи нормативів, законодавчих обмежень та власних вимог банківської установи стосовно свого розвитку.

Взаємодію між окремими елементами різних поверхонь можна зобразити:

- або у вигляді багат шарової нейронної мережі, зважена сума виходів якої розраховується на підставі відповідних вхідних потоків та крайових обмежень, що ототожнюються з певними вимогами щодо формування резервів, дотримання нормативів тощо;
- або у вигляді нечіткої множини, в якій окремі трансформації ресурсів зумовлюють деякі рівневі відображення та узагальнюють певні операції над нечіткими множинами.

Інакше кажучи, взаємозв'язок між окремими елементами різних поверхонь (відповідне узгодження окремих завдань управління банківською діяльністю) може розглядатися як відображення однієї нечіткої множини на іншу. Наприклад, трансформація ресурсів методом послідовних заміщень (у процесі якої короткострокові депозити або позики, терміни яких закінчуються, заміщуються іншими) може означати відображення однієї не-

чіткої множини на іншу. При цьому перший внутрішній шар поверхонь моделі доцільно розглядати як певний фільтр, який забезпечує дотримання відповідних нормативів та виконання вимог стосовно формування встановлених законодавством резервів. Серед елементів поверхонь можуть бути й окремі вимоги банку щодо його діяльності за певними напрямками.

Потоковий підхід і відповідна модель дають змогу з'ясувати характер діяльності банку як загалом, так і за окремими аспектами. Це певною мірою наближає її до АСФ-технології. Однак, на відміну від зазначеної технології, зорієнтованої на порівняльну характеристику банківської діяльності, перетини та профілі, виокремленні за допомогою потокової моделі, віддзеркалюють ефективність роботи лише досліджуваного банку. Серед профілів, про які йдеться, наприклад, залежність потоку зобов'язань банку від рівня депозитних ставок, співвідношення кредитних і депозитних ставок, залежність потоку кредитних вкладень від наявної структури зобов'язань банківської установи тощо. Зазначимо, що більшість існуючих лінійних моделей визначення ефективності діяльності банку не дають однакових результатів за різними напрямками оцінки. Це пояснюється тим, що за умови різних вимірів можна отримати різні результати. Наведена модель дає змогу побудувати процедуру саме узагальненої оцінки діяльності банку. Тобто за цією моделлю банк можна охарактеризувати за допомогою набору різноманітних даних, що дає змогу оцінити його діяльність у, так би мовити, різних системах координат. Просте порівняння досліджуваної банківської установи з іншими банками може ґрунтуватися, наприклад, на порівнянні профілів відповідних фільтрів, які доволі суттєво впливають на ефективність банківської діяльності.

1.4. Види та етапи аналізу банківської діяльності

У економічній літературі аналіз класифікується за різними ознаками. Ці ознаки доцільно використовувати і під час класифікації видів аналізу банківської діяльності (рис. 1.3).

За періодичністю проведення аналіз поділяють на:

- щоденний;
- щотижневий;
- місячний;
- кварталний.

Рис. 1.3. Класифікація видів аналізу банківської діяльності

Залежно від спектра питань, які вивчаються, аналіз поділяють на:

- повний, тобто вивчаються всі аспекти діяльності банку, його зовнішні та внутрішні зв'язки;
- тематичний, коли з метою поліпшення окремих напрямів діяльності банку розглядається лише вузьке коло питань.

За метою і характером розрізняють:

- попередній аналіз, який застосовують, щоб, оцінивши стан рахунків, з'ясувати, чи спроможний комерційний банк здійснювати ті чи інші операції;
- оперативний аналіз, який проводиться у ході поточної діяльності банку з метою перевірки дотримання нормативів та інших показників. У разі необхідності вживаються термінові заходи, щоб підтримувати на належному рівні нормативи та інші показники, а також одержувати достатній прибуток;
- остаточний (подальший) аналіз, необхідний для визначення ефективності роботи комерційного банку у звітний період, виявлення резервів підвищення дохідності;

- перспективний аналіз, що застосовується для прогнозування очікуваних результатів у майбутньому періоді, вибору нових видів операцій та визначення внутрібанківської політики.

Залежно від об'єкта аналіз поділяється на шість видів:

- функціональний аналіз дає змогу з'ясувати спеціалізацію, місце установи в системі розподілу банківських послуг, форми і перспективи взаємодії з іншими контрагентами системи, а також допомагає оцінити ефективність і доцільність функцій, які виконує банк. Такий аналіз здійснюється на підставі загальної суми балансу, співвідношень розмірів депозитів і кредитів, частки міжбанківських операцій у загальному обсязі ресурсів і вкладень. Мета функціонального аналізу — виявити можливості щодо підвищення прибутку від банківських операцій та їх ліквідність, її досягають, відмовляючись від неефективних та обираючи прогресивні шляхи виконання потрібних операцій;

- структурний аналіз здійснюється за видами банківських операцій. Базується на відсоткових значеннях кожного рядка таблиці щодо загального підсумку. Зміни відносних показників окремих статей відображають зміни питомої ваги активів чи пасивів та прибутків або збитків від окремих операцій банку;

- операційно-вартісний аналіз розгортає масштабну картину становища банку при визначенні його дохідності, допомагає точніше оцінити вартість конкретних операцій, їх прибутковість чи збитковість. Аналіз дає змогу з'ясувати значення кожного виду операцій у формуванні прибутку банку, розробити основні напрями депозитно-позичкової політики щодо конкретних контрагентів із метою максимізації доходу; рейтинговий аналіз має виняткове значення для комплексної оцінки інансового стану комерційних банків і порівняння їх між собою. Рейтинг визначають на підставі висновків, зроблених спеціалістами різних категорій. Експертна оцінка ґрунтується на досвіді і кваліфікації фахівців, які, використовуючи доступну їм інформацію, аналізують якісні й кількісні параметри. Бухгалтерська оцінка здійснюється на основі офіційної фінансової звітності банку шляхом аналізу лише кількісних показників;

- факторний аналіз покликаний з'ясувати вплив окремих чинників на показники фінансового стану банку, виявити його сильні і слабкі сторони, зорієнтувати, як найповніше використовувати внутрішні резерви, приймати правильні управлінські рішення та розробляти ефективну стратегію розвитку. В практиці факторного аналізу застосовують методи ланцюгових підставлянь і пайової участі;

- макроекономічний аналіз дає змогу визначити масштаби активно-пасивних операцій та обсяг банківського прибутку, а також рівень участі комерційного банку чи групи банків у форсуванні грошової маси, розподілі банківських послуг, регіональному розподілі кредитних ресурсів. Як правило, його проводить центральний банк.

Хоча напрями та критерії, за якими аналізується робота банку, досить різноманітні, технологія проведення аналізу єдина і передбачає такі *етапи*:

- попередній;
- аналітичний;
- заключний (інтерпретаційний).

На попередньому етапі звітність готують до подальшої аналітичної роботи: оцінюють правильність її складання і ступінь достовірності отриманих даних, групують окремі статті активу і пасиву балансу, звіту про прибутки і збитки, складають аналітичні таблиці та відбирають певні показники. Потім на основі опрацьованої первинної інформації відбирають абсолютні й відносні показники, які характеризують ту чи іншу сторону діяльності банку, і визначають порядок їх розрахунку. Зрештою, всі показники групують в аналітичні таблиці відповідно до запланованих напрямів досліджень.

На аналітичному етапі визначають вид та необхідну кількість аналітичних таблиць, обирають методи аналізу, форми відображення динаміки та структури досліджуваних показників, роблять необхідні розрахунки.

На заключному етапі аналізу описують отримані результати розрахунків, роблять висновки, готують аналітичні записки, коментарі, доповіді. Слід зазначити, що результати виконаних аналітичних процедур не є єдиними і безумовними критеріями для остаточного висновку щодо фінансового стану банку. Процес аналізу можна порівняти з народженням мистецького твору.

Матеріальної основи аналізу для отримання коректних і достовірних даних часто недостатньо. Остаточні висновки про об'єкт аналізу залежать також від особистих якостей аналітика: його інтелекту, логіки, досвіду, належного рівня кваліфікації тощо.

1.5. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНАЛІЗУ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Основна мета аналізу діяльності банку — забезпечити оптимальну структуру активних і пасивних операцій задля отримання в кінцевому підсумку максимального прибутку. За аналі-

зом звітності визначають фінансову стабільність і надійність банку, доцільність і перспективи його подальшої діяльності.

Аналіз фінансових форм звітності — це процес оцінки поточного й минулого фінансового стану банку та основних результатів його діяльності. Першочерговим завданням аналізу є визначення узагальнюючих оцінок і прогноз майбутніх результатів діяльності банку.

Інформаційними джерелами для аналізу діяльності банку є:

- балансовий звіт комерційного банку (форма 11 (місячна));
- звіт про кредитний портфель (форма 301 (місячна));
- звіт про залишки за депозитами (форма 341 (місячна));
- звіт про прибутки та збитки комерційного банку;
- звіт про дотримання економічних нормативів (форма 611);
- звіт про дотримання нормативів відкритої валютної позиції (форма 542);
- звіт про відкриті валютні позиції (форма 540, що розраховується на підставі даних 01 файлу).

1.5.1. Балансовий звіт банку та його аналіз

Основним інформаційним джерелом для здійснення аналізу є баланс комерційного банку.

Бухгалтерський баланс — це звіт про фінансовий стан банку, який відображає його активи, пасиви та власний капітал у грошовому виразі на певну дату.

Балансовий звіт складається з двох частин. В лівій частині відображаються активи, а в правій — обов'язки і власний капітал банку. Статті активу та пасиву подаються у балансовому звіті у порядку зменшення їх ліквідності (табл. 1.5).

Звіт «Баланс» за квартал складається на підставі показників файла 02, річний звіт «Баланс» — на підставі показників файла 25, річний звіт «Баланс» з урахуванням усіх коригуючих проводок — на підставі показників файла 81.

Відображення інформації в балансі досягається за допомогою методу подвійного запису, зумовленого бухгалтерським рівнянням:

$$A = П + З + K, \quad (1.2)$$

де А — активи;

П — пасиви;

З — зобов'язання;

К — капітал.

БАЛАНС ПРОМІСНІВСТЕБАНКУ СТАНОМ НА 31 ГРУДНЯ 2006 Р. (тис. грн)

Рядок	Найменування статті	Примітки	2006 рік	2005 рік
1	2	3	4	5
АКТИВИ				
1	Кошти в Національному банку України та готівкові кошти банку		2 547 064	2 465 631
2	Казначейські та інші цінні папери, що рефінансуються НБУ, та цінні папери, емітовані Національним банком України	2	0	0
3	Кошти в інших банках	3	492 668	508 850
4	Цінні папери в торговому портфелі банку	4	39 460	0
5	Цінні папери в портфелі банку на продаж	5	52 515	103 710
6	Кредити та заборгованість клієнтів	6	13 563 425	10 679 945
7	Цінні папери в портфелі банку до погашення	7	0	208
8	Інвестиції в асоційовані і дочірні компанії	8	13 645	16 285
9	Основні засоби та нематеріальні активи	9	804 267	767 443
10	Нараховані доходи до отримання	10	5471	12376
11	Відстрочений податковий актив		0	0
12	Інші активи	11	67 049	35 896
13	Довгострокові активи, призначені для продажу		12	10202
	Усього активів		17 595 766	14 590 344
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ				
15	Кошти банків		429 796	166 421

Закінчення табл. 1.5

Рядок	Найменування статті	Примітки	2006 рік	2005 рік
1	2	3	4	5
15.1	У тому числі кредити, які отримані від НБУ		0	0
16	Кошти клієнтів	13	15 382 090	12 927 254
17	Ощадні (депозитні) сертифікати, емітовані банком		88 308	21 592
18	Боргові цінні папери, емітовані банком	14	0	0
19	Нараховані витрати до сплати	15	35 462	24 987
20	Відстрочені податкові зобов'язання		54 018	47 744
21	Інші зобов'язання	16	33 111	34 100
22	Усього зобов'язань		16 022 785	13 222 098
	ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ			
23	Статутний капітал	17	200 175	200 175
24	Капіталізовані дивіденди		0	0
25	Власні акції (частки, паї), що викуплені в акціонерів (учасників)			0
26	Емісійні різниці		0	0
27	Резерви та інші фонди банку		1 011 118	778 851
28	Резерви переоцінки, у тому числі:		137 815	148 997
28.1	Резерви переоцінки необоротних активів		135 903	136 935
28.2	Резерви переоцінки цінних паперів		1912	12 062*
29	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) минулих років		1091	31085
30	Прибуток /збиток звітного року, що очікує затвердження		222 782	209 138*
31	Усього власного капіталу		1 572 981	13 68 246
32	Усього пасивів		17 595 766	14 590 344

Наведена рівність відома як класичне бухгалтерське рівняння, або функціональна облікова модель. Обидві його частини повинні бути рівними.

Це рівняння відображає фінансовий стан банку. Під фінансовим станом розуміють наявність економічних ресурсів, що належать банку, і весь капітал, який протистоїть їм на певний момент часу.

Активи — це ресурси, що контролюються установою, які набуто в результаті попередніх операцій і які повинні принести дохід чи іншу економічну вигоду в майбутньому. Інакше кажучи, це економічні ресурси, що перебувають у розпорядженні банку, використання яких, ймовірно, принесе в майбутньому дохід.

У банківському балансі активи виступають у вигляді основних засобів, готівки в національній або іноземній валюті в касі банку, заборгованості за позичками, цінних паперів, які знаходяться в портфелі банку та інші.

Зобов'язання (залучений капітал) — це кредиторська заборгованість банку, що виникла в результаті попередніх операцій і яка має бути погашена у визначений термін. Зобов'язання банку передбачають зменшення доходів, які пов'язані з придбанням активів або отриманням послуг від інших осіб внаслідок раніше проведених операцій. Зобов'язання включають: залишки грошових коштів на поточних рахунках, вклади, боргові зобов'язання банку (векселі, облігації, що емітовані банком) та інші.

Власний капітал — це різниця між активами та зобов'язаннями, тобто частина активів, яка сформована за рахунок власних джерел банку. Вона показує частку власника в активах банку: для товариства — це капітал партнерів, для акціонерної компанії — акціонерний капітал. До рахунків капіталу належать сплачений зареєстрований статутний капітал банку, емісійні різниці, резерви банку та інші.

Основними видами аналізу балансу банку є:

1. Аналіз структури — дає змогу оцінювати зміни структури активів та пасивів протягом часу, проводити співставлення з іншими банківськими установами. Аналіз структури активних операцій поділяється на якісний та кількісний. Якісний аналіз полягає у визначенні переліку операцій на момент проведення аналізу. Кількісний аналіз полягає у визначенні питомої ваги окремого виду операцій в їх загальній сумі.

2. Коефіцієнтний аналіз балансового звіту. Він проводиться з використанням трьох основних коефіцієнтів:

- коефіцієнт ліквідних активів. Це коефіцієнт виміру ліквідності, який обчислюється шляхом додання до готівки та при-

рівняних до неї коштів міжбанківських активів за мінусом міжбанківських пасивів та позичок від центрального банку. Він також може розраховуватися як відсоток до загальних (або робочих) активів.

- коефіцієнт співвідношення позик та депозитів. Цей коефіцієнт визначається сумою всіх активів з нормальним ризиком (дисконт, позики та авізо), поділені на основні депозити (включаючи до «запитання», термінові та ощадні депозити за винятком короткотермінових грошового ринку та довготермінових запозичень). Це співвідношення характеризує здатність банку залучати депозити від суспільства для підтримки своїх кредитних операцій та його можливість давати в кредит ці депозити. Вищий коефіцієнт традиційно асоціюється з більш високим елементом ризику, оскільки він може відображати нижчу ліквідність (та уразливість від дій кредиторів), негативні економічні умови чи наслідки впливу депозитів. Низький рівень співвідношення може відобразити недостатні можливості кредитування або небажання прийняття існуючого ризику при наданні позик.

- коефіцієнт достатності капіталу. Цей коефіцієнт подає «реальний» капітал як відсоток загальних активів, зважених на ризик. І капітал, і активи мають бути повністю очищені від відповідних забезпечень під збитки за позиками та нематеріальних активів. Цей коефіцієнт показує межу захисту кредиторів та вкладників банку від непередбачених збитків, яких може зазнати банк у процесі своєї діяльності. Існують також інші коефіцієнти, що використовуються в різних випадках, але їхнє використання може призвести до зменшення віддачі.

Такими коефіцієнтами є:

- дохідні активи до загальних активів. Складаються з доходних активів (підпроцентні депозити, розміщення цінних паперів, позики, авізо та інструменти капіталу), поділених на загальні активи. Цей показник має показувати, наскільки продуктивно керівництво використовує активи. Однак деяке «непродуктивне» використання є цілком нормальним, оскільки в той час, як приміщення та обладнання не можуть прямо давати прибуток, вони необхідні для підтримання операційної діяльності банку. Крім того, вимоги резервування можуть призвести до того, що банк не матиме згоди використовувати деякі активи. Цей коефіцієнт не вимірює ефективності використання активів;

- співвідношення резервів під збитки за позиками та загальних позик.. Цей коефіцієнт характеризує якість банківського портфеля позик та покриття безнадійних боргів.

Баланс, мов миттєвий знімок, дає змогу оцінити активи, зобов'язання та капітал банку в конкретний момент часу. Це єдиний вид звітності, який складають за підсумками р. і публікують як звіт, а також готують щомісяця для органів банківського нагляду.

1.5.2. Звіт про фінансові результати банку і його аналіз

Метою складання Звіту про фінансові результати є надання користувачам інформації про доходи, витрати, прибутки і збитки від діяльності банку (материнського банку) за відповідний період (табл. 1.6).

Звіт про фінансові результати банку (материнського банку) має включати дані за станом на кінець поточного періоду (кварталу, року) наростаючим підсумком за поточний фінансовий рік до дати звітності та порівняльні дані за станом на кінець зіставленого періоду (кварталу, року) попереднього фінансового року.

Звіт про фінансові результати характеризує діяльність банку (материнського банку) за період з початку звітного року до звітної дати і складається із статей доходів та витрат, які групуються за їх характером та основними видами доходів і витрат на кінець останнього дня звітного періоду (кварталу, року).

Звіт про фінансові результати за квартал складається на підставі показників місячного балансу, річний Звіт про фінансові результати — з урахуванням даних коригуючих оборотів за результатами аудиту.

Цей документ ґрунтується на концепції потоків: спочатку в ньому зазначають показники процентного доходу і доходу від платних послуг, від суми яких віднімають операційні витрати, потім відображають неопераційні доходи чи витрати, резерви для покриття сумнівних кредитних вимог і податки, а насамкінець підсумовують чистий прибуток.

Фінансовим результатом діяльності комерційного банку є прибуток, який в основному залежить від співвідношення його доходів і витрат. Аналіз кінцевого фінансового результату діяльності банку складається із кількох складових:

- аналізу джерел прибутків;
- аналізу доходів комерційного банку (структурний аналіз, оцінка рівня доходів);
- аналізу витрат банку (структурний аналіз, оцінка рівня витрат);

• аналізу фінансових коефіцієнтів прибутковості (вивчення динаміки коефіцієнтів, оцінка коефіцієнтів із точки зору їх нормативного рівня, факторний аналіз динаміки коефіцієнтів).

Таблиця 1.6

З В І Т
ПРО ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ПРОМІНВЕСТБАНКУ
ЗА СТАНОМ НА 31 ГРУДНЯ 2006 Р. (тис. грн)

Рядок	Найменування статті	Примітки	2006 р.	2005 рік
1,1	Процентний дохід	19	1 957 494	15 81 364
1.2	Процентні витрати	20	(1 101 387)	(804 562)
2	Чистий комісійний дохід		551 368	523 672
2.1	Комісійний дохід		593 035	559 448
2.2	Комісійні витрати		(41 667)	(35 776)
3	Торговельний дохід	21	78 186	16 325
4	Дохід у вигляді дивідендів	22	184	1380
5	Дохід від участі в капіталі		1274	2796
6	Інший дохід		29 014	29 821
7	Усього доходів		1 516 133	1 350 796
8	Загальні адміністративні витрати	23	(348 901)	(305 903)
9	Витрати на персонал	24	(520 310)	(402 947)
10	Втрати від участі в капіталі		(8)	0
11	Інші витрати		(92 515)	(52 202)
12	Прибуток від операцій		554 399	589 744
13	Чисті витрати на формування резервів	25	(240 840)	(292 556)
14	Дохід/збиток від довгострокових активів, призначених для продажу		0	0
15	Прибуток до оподаткування		313 559	297 188
16	Витрати на податок на прибуток	26	(90 777)	(88 050)
17	Прибуток після оподаткування		222 782	209 138
18	Чистий прибуток/збиток від продажу довгострокових активів, призначених для продажу	27	0	0
19	Чистий прибуток/збиток банку		222 782	209 138
20	Чистий прибуток на одну просту акцію (грн)	28	—	—
21	Скоригований чистий прибуток на одну просту акцію (грн)	28	—	—

Аналіз структури базується на відсоткових значеннях, кожного рядку по відношенню до загального підсумку. Зміни відносної важливості статей протягом часу показують зміни питомої ваги операцій банку. Коефіцієнтний аналіз передбачає аналіз структури за рахунок віднесення доходів та видатків до відповідних статей балансу. Кількість коефіцієнтів, що можуть бути використані при аналізі фінансового стану, обмежена лише кількістю рахунків балансового звіту та звіту про фінансові результати.

1.5.3. Звіт про рух грошових коштів

Метою Звіту про рух грошових коштів є надання користувачам фінансових звітів підстав для оцінки спроможності банку (материнського банку) генерувати грошові кошти, а також його потреби в них. Від підтримування банком (материнським банком) позитивного рівня грошових коштів (як і від його спроможності отримувати прибуток) залежить перспектива його розвитку.

Звіт про рух грошових коштів відображає джерела отриманих банком (материнським банком) готівкових та безготівкових коштів і напрям їх використання у звітному періоді, а також рух грошових коштів за звітний період залежно від виду діяльності (операційна, інвестиційна, фінансова).

Результат змін у русі грошових коштів у процесі операційної, інвестиційної та фінансової діяльності має відповідати змінам у грошових коштах та їх еквівалентах у звітному періоді.

Для визначення обсягу руху грошових коштів застосовуються прямий та непрямий методи. Прямий метод вимагає постійного накопичення даних про обороти (надходження і вибуття) грошових коштів за напрямками (статтями), узагальнення потрібних показників в аналітичному обліку. Складання звіту про рух грошових коштів за непрямим методом ґрунтується на максимальному використанні вже підготовлених показників звіту «Баланс», Звіту про фінансові результати та мінімальній потребі використання даних безпосередньо з первинних документів, реєстрів і рахунків бухгалтерського обліку.

Банк (материнський банк) самостійно вибирає метод складання звіту (прямий або непрямий) (табл. 1.7).

**ЗВІТ ПРО РУХ ГРОШОВИХ КОШТІВ ПРОМІНВЕСТБАНКУ
ЗА СТАНОМ НА 31 ГРУДНЯ 2006 Р. (НЕПРЯМИЙ МЕТОД) (ТИС. ГРН)**

Рядок	Найменування статті	Примітка	2006 рік	2005 рік
1	2	3	4	5
I. ОПЕРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ				
1	Чистий прибуток (збиток) поточного періоду		222 782	209 138*
2	Нараховані витрати	прим. 15	10 475	5845
3	Нараховані доходи		2452	(11 360)
4	Амортизація необоротних активів	прим. 23	93 661	101 825
5	Резерви під сумнівні борги, знецінення активів	прим. 25	240 840	292556
6	Торговельний результат		(27 222)	29*
7	Нарахований та відстрочений податок		3236	(18 767)
8	Прибуток (збиток) від продажу інвестицій		9767	(1373)
9	Прибуток від інвестицій в асоційовані компанії		(1266)	(2496)
10	Амортизація дисконту і премії цінних паперів		(535)	(861)
11	Інший рух коштів, які не є грошовими		41 420	(218)
12	Чистий грошовий прибуток від поточних операцій банку		595 610	574 318
13	Зменшення (збільшення) коштів, які розміщені в інших банках, кредитів та передоплат іншим банкам		30 661	172 163

14	Зменшення (збільшення) кредитів, які надані клієнтам	прим. 6.3	(3 185 942)	(3 416 505)
15	Зменшення (збільшення) інших активів		(18 397)	24 700
16	Збільшення (зменшення) коштів, які отримані від Національного банку України		0	0
17	Збільшення (зменшення) коштів інших банків		263 375	52 306
18	Збільшення (зменшення) коштів на поточних та депозитних рахунках		2 454 052	3 832 251
19	Збільшення (зменшення) коштів, залучених під ощадні (депозитні) сертифікати		66 716	4820
20	Збільшення (зменшення) інших зобов'язань		1872	(89 593)
21	Реалізація (придбання) цінних паперів у торговому портфелі, у портфелі банку на продаж	прим. 4; 5	17 777	29 338
22	Чисте збільшення (зменшення) активів та зобов'язань від операційної діяльності		(369 886)	609 480
23	Чистий приплив (відплив) грошових коштів від операційної діяльності		225 724	1 183 798
II. ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ				
24	Погашення (придбання) цінних паперів у портфелі банку до погашення	прим. 7	370	1200
25	Зменшення (збільшення) інвестицій в асоційовані компанії	прим. 8	(1247)	7484
26	Зменшення (збільшення) інвестицій у дочірні компанії	прим. 8	3887	0

Рядок	Найменування статті	Примітка	2006 рік	2005 рік
1	2	3	4	5
27	Зменшення (збільшення) основних засобів та нематеріальних активів		(131 516)	(129 644)
28	Чистий вплив грошових коштів від інвестиційної діяльності		(128 506)	(120 960)
III. ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ				
29	Збільшення (зменшення) цінних паперів власного боргу		0	0
30	Збільшення (зменшення) субординованих зобов'язань		0	0
31	Збільшення (зменшення) сплаченого акціонерного капіталу		0	0
32	Дивіденди, що сплачені протягом звітного періоду	прим. 18	(19 980)	(19958)
33	Чистий приплив грошових коштів від фінансової діяльності		(19 980)	(19958)
34	Чисте збільшення (зменшення) грошових коштів та їх еквівалентів		77 238	1 042 880
35	Грошові кошти та їх еквіваленти на початок року		2 605 737	1 562 857
36	Грошові кошти та їх еквіваленти на кінець року		2 682 975	2 605 737

1.5.4. Управлінський облік як джерело інформаційного забезпечення аналізу банківської діяльності

Ефективна організація управлінського обліку — актуальна проблема кожного банку незалежно від його масштабів та специфіки.

Адже повнота і своєчасність інформації про поточний стан підприємства, вчасно прийняті управлінські рішення сприяють оперативному маневруванню ресурсами, успішному подоланню ускладнень, які можуть виникати в процесі роботи.

Бухгалтерський облік у банківських установах здійснюється з метою надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про їх фінансовий стан. Ця інформація має форму банківської звітності, яка складається за даними бухгалтерського обліку.

Серед зовнішніх користувачів звітністю — акціонери, інвестори, клієнти фінансово-кредитної установи, а також Національний банк та інші контролюючі органи держави. Склад, форма і терміни надання банківської звітності визначені чинним законодавством, а методика та порядок її складання — стандартами бухгалтерського обліку й нормативно-правовими документами НБУ. Технологія складання звітів забезпечується уніфікованими програмно-технічними засобами «АРМ-Статзвітність».

Внутрішні користувачі — члени правління банку, керівники його підрозділів, фахівці служб планування й маркетингу, менеджери з продажу послуг користуються банківською звітністю з метою розробки стратегії розвитку та планування майбутніх операцій, оптимізації використання ресурсів, оцінки ефективності фінансових програм. Причому для прийняття правильних і своєчасних управлінських рішень їм необхідна оперативніша й детальніша, ніж стандартні дані фінансової й статистичної звітності, інформація. Саме такі дані систематизуються в процесі управлінського обліку банку.

Нинішня його ідеологія базується на практиці вітчизняного виробничого обліку та на досвіді застосування управлінських стандартів в економічно розвинутих країнах, зокрема у Великобританії (її стандарт відомий за науковою назвою *managerial accounting* та Європейському Союзі (*controlling*)).

Організація управлінського обліку банку суттєво позначається на ефективності управління загалом. Причому як на стадії плану-

вання, визначення загальної мети і конкретних завдань розвитку, так і в процесі аналізу і контролю показників розвитку. Слід зауважити, що ефективно регулювати господарський процес на основі даних управлінського обліку можна лише в тому разі, якщо відповідна інформація надається своєчасно. Тому першою і визначальною особливістю управлінського обліку є оперативність необхідної для аналізу інформації.

Друга особливість полягає у його системності. Важливо, щоб деталізований облік господарських операцій провадився не лише по банку в цілому, а й за його підрозділами, напрямками бізнесу, за окремими фінансовими інструментами.

Виходячи з практики, об'єкти управлінського обліку можна об'єднати у три основних групи:

- центри відповідальності (філії, відділення тощо);
- центри прибутку та витрат (департаменти, управління, відділи);
- центри рентабельності (проекти, напрями бізнесу, банківські продукти).

Третя особливість управлінського обліку пов'язана з організацією звітності, яка не регламентується централізовано, а визначається банком самостійно — шляхом розробки та застосування відповідних внутрішніх положень, що обумовлюють склад і терміни подання звітів, заходи щодо забезпечення їх повноти, своєчасності й конфіденційності тощо.

Тобто управлінський облік можна розглядати як процес формування спеціалізованих звітів, необхідних для прийняття управлінських рішень у конкретному організаційно-функціональному структурному підрозділі банку та у банківській установі в цілому.

Як свідчить досвід, реєстрація даних управлінського обліку може бути організована за кількома варіантами.

Основні з них такі:

- позасистемний облік;
- облік із використанням аналітичних рахунків 1-7 класів;
- облік із використанням рахунків 8 класу.

Позасистемним обліком передбачена реєстрація даних управлінського обліку на особливих реєстрах — окремо від даних бухгалтерського обліку. За такого підходу кожна банківська операція спочатку відображається традиційним проведенням і заноситься до реєстрів бухгалтерського обліку, а потім «розноситься» по реєстрах управлінського обліку, на основі яких і формуються управлінські звіти (рис. 1.4).

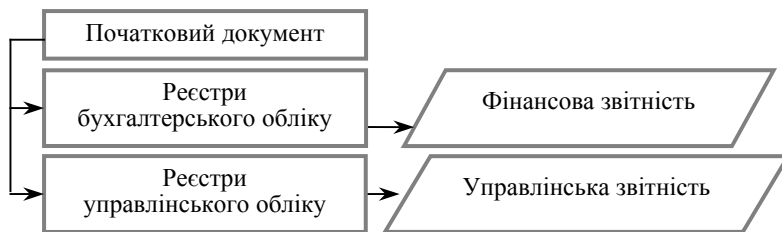

Рис. 1.4. Позасистемна організація управлінського обліку

Перевагами такого методу є незалежність від фінансової і статистичної звітності, можливість вільного встановлення та зміни прих для управлінського обліку, обсягів та структури форм звітності, введення нових показників тощо.

Серед недоліків — недостатня оперативність і потреба у залученні до роботи додаткового бухгалтерського персоналу.

Методом аналітичних рахунків передбачено розподіл балансових рахунків на кілька систематизованих аналітичних, потрібних для відображення операцій у реєстрах управлінського обліку. Отже, у разі застосування цього методу всі необхідні відомості заносяться в бухгалтерські реєстри і водночас використовуються для управлінської звітності.

Перевагою цього методу є об'єднана інформаційна база, що ґрунтується на даних бухгалтерського обліку. Завдяки дублюванню бухгалтерських записів посилюється контроль за достовірністю відображеної інформації.

Однак метод має і суттєві недоліки. Серед них:

- збільшення кількості аналітичних рахунків, ведення яких повинно відповідати загальним правилам бухгалтерського обліку, стандартам відкриття та визначення певних параметрів, порядку формування меморіальних ордерів тощо;
- зростання кількості проведення, які відображають одну й ту ж операцію.

І, нарешті, розглянемо метод управлінських рахунків. Фактично мова йде про поєднання переваг позасистемної організації управлінського обліку й методу аналітичних рахунків.

Застосування методу управлінських рахунків сприяє створенню єдиного інформаційно-аналітичного простору банку і найбільшою мірою відповідає основним напрямам його фінансового менеджменту. Маємо на увазі:

- розробку банківської політики за окремими сферами діяльності (кредитування, залучення депозитів, інвестицій, надання послуг тощо);

- банківський маркетинг;
- управління активами й пасивами банку;
- управління прибутком, ліквідністю, власним капіталом, банківськими ризиками тощо.

Особливо важливим аспектом організації управлінського обліку є розробка переліку форм звітності і термінів її надання. Це великий масив інформації про всі банківські операції, причому систематизованої за різноманітними напрямками управління.

Одна з головних вимог до управлінської звітності — її оперативність. Тому вона повинна мати риси експрес-діагностики, бути вираженням миттєвого погляду на стан діяльності банку, який, однак, надає можливість проводити предметний аналіз, необхідний для визначення тактики управління.

Серед таких експрес-звітів мають бути, наприклад:

- щомісячний і щоквартальний звіти про виконання бюджету;
- щоденний звіт про структуру дебіторської та кредиторської заборгованості;
- щоденний платіжний календар;
- щоденний звіт про рух кредитних та депозитних коштів у розрізі відділень;
- щоденний звіт про структуру залучених і розміщених коштів за термінами використання;
- щоденний звіт про вартість ресурсів та дохідність активів;
- щодакдний звіт про рентабельність окремих видів бізнесу;
- щомісячний звіт про доходи і витрати відділень.

Серед принципів питань, які мають бути вирішені у разі впровадження управлінського обліку, — визначення структури управлінського рахунку, зокрема аналітичного рахунку 8 класу. Розглянемо метод визначення зазначеної структури, що спирається на відповідну класифікацію елементів обліку.

Щодо рахунків, пов'язаних із господарською діяльністю банку, можна застосувати підхід, за яким головними елементами обліку є такі три ключові ознаки:

- центри прибутку та витрат (ЦП), класифіковані за видами доходів і витрат;
- центри відповідальності (ЦВ) — філії, відділення;
- центри рентабельності (ЦР) — проекти, напрями бізнесу (рис. 1.5).

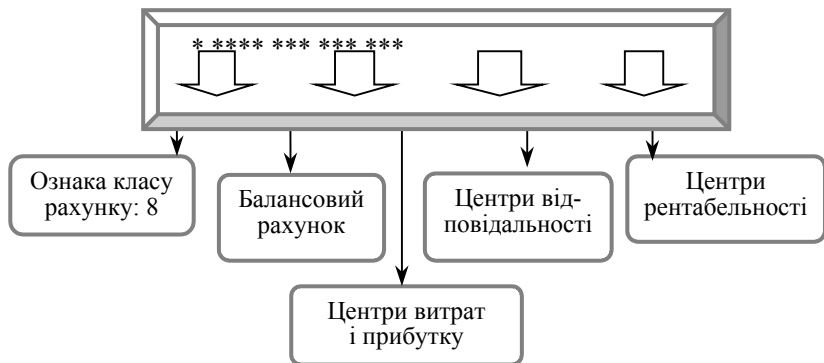

Рис. 1.5. Структура управлінського рахунку

Виходячи із цього, управлінський рахунок 8 класу можна подати, наприклад, у такому вигляді:

8 7442 001 002 005,

де 7442 — балансовий рахунок поштово-телефонних витрат;
 001 — витрати на телефонні розмови по мобільному зв'язку;
 002 — відділення № 2, у якому здійснено витрати;
 005 — фактори корпоративного бізнесу.

Таким чином можна систематизувати всі рахунки доходів та витрат банку, а також — рахунки, пов'язані з його дебіторською та кредиторською заборгованостями.

Управлінські рахунки, що відображають операції з клієнтами, потребують іншого підходу, оскільки ключовими їх ознаками є терміни розміщення та залучення коштів, валюти операцій, платність ресурсів тощо. Основою для побудови цих рахунків має бути модель управління активами й пасивами, що використовується банком. Згідно з вимогами такої моделі має бути розроблений класифікатор елементів управління — залучених і розміщених ресурсів банку.

З огляду на це, відповідний управлінський рахунок може мати, наприклад, такий вигляд:

82630001 002 005, де 2630 — балансовий рахунок короткострокових депозитів фізичних осіб;

001 — ознака терміну погашення;
 002 — відділення № 2, у якому залучено кошти;
 005 — ознака виду валюти.

Серед переваг розглянутого методу управлінського обліку — можливість забезпечення необхідної кількості звітів із достат-

ньою деталізацією інформації в умовах спрощених правил відкриття та використання управлінських рахунків.

Розподіл реєстрів фінансового та управлінського обліку дає змогу спрощувати базу даних фінансового обліку, розвантажувати її за рахунок вилучення надмірної аналітичної інформації.

Запропонований метод дає також можливість перевіряти й контролювати вхідну інформацію шляхом порівняння сум на синтетичних управлінських рахунках та на аналітичних рахунках 1—7 класів.

Найголовнішою ж його перевагою є можливість оперативного формування системи управлінських звітів за вимогами моделі управління, прийнятої у конкретному банку.

Рекомендована література [3, 6, 20, 24, 31, 36, 41, 47, 79, 86]

Контрольні запитання

1. Назвіть основних суб'єктів проведення аналізу банківської діяльності.
2. Які основні об'єкти аналізу банківської діяльності?
3. Які функції виконує аналіз банківської діяльності?
4. Які чинники, які слід враховувати у процесі аналізу банківської діяльності?
5. В чому полягають мета і завдання аналізу банківської діяльності?
6. Перерахуйте основні методи аналізу банківської діяльності.
7. Які математичні методи використовує аналіз банківської діяльності?
8. Чим часткові моделі аналізу банківської діяльності відрізняються від повних?
9. За якими ознаками класифікується аналіз банківської діяльності?
10. Охарактеризуйте управлінський облік як джерело аналізу банківської діяльності.

Практичні завдання

За даними табл. 1.5—1.7 проаналізуйте дані фінансової звітності Промінвестбанку.

Тести

1. Предметом аналізу банківської діяльності є дослідження:

- А) комерційної діяльності банку
- Б) причинно-наслідкових зв'язків економічних явищ і процесів, які прямо або опосередковано впливають на діяльність банку
- В) економічних явищ і процесів, які прямо або опосередковано впливають на діяльність банку
- Г) фінансових результатів банку

2. Принцип розміщення статей активу в балансі банку

- А) збільшення ліквідності
- Б) зниження ліквідності
- В) збільшення терміновості коштів
- Г) скорочення терміновості коштів

3. Принцип розміщення статей пасиву в балансі банку

- А) збільшення ліквідності
- Б) зниження ліквідності
- В) збільшення терміновості коштів
- Г) скорочення терміновості коштів

4. Баланс банку складається:

- А) щомісяця
- Б) щоденно
- В) щоквартально
- Г) за потребою, але не рідше 1 разу на місяць

АНАЛІЗ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ БАНКУ

- 2.1. Значення, інформаційне забезпечення і задачі аналізу власного капіталу банку.
- 2.2. Оцінка вартості власного капіталу.
- 2.3. Коефіцієнтний аналіз власного капіталу.
- 2.4. Аналіз руху власного капіталу.
- 2.5. Аналіз ринкової вартості і доходності акцій комерційного банку.
- 2.6. Прикладний аспект аналізу власного капіталу.

2.1. ЗНАЧЕННЯ, ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І ЗАДАЧІ АНАЛІЗУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ БАНКУ

Джерела формування фінансових ресурсів називаються *пасивами*.

Основною метою аналізу пасивів є:

- визначення обсягу власних коштів, їх структури і тенденцій змін;
- визначення обсягу залучених коштів і їх структури;
- перевірка дотримання нормативів достатності капіталу (власних коштів).

Аналіз пасивів банківського сектору починають зі з'ясування загальної картини співвідношення власних і залучених коштів. Для цього зіставляють балансові дані щодо базового та поточного рр. і складають окрему таблицю, в якій із власних коштів (капіталу) виокремлюють статутний капітал, нерозподілений прибуток минулого, звітного років, резервний капітал, спеціальні фонди за їх видами за даними аналітичного обліку.

Визначається питома вага кожного виду власних коштів як відносно загальної суми власного капіталу, так і відносно всіх пасивів банку. З метою з'ясування тенденції щодо посилення чи послаблення ролі кожного виду власних коштів це зіставлення провадиться за кілька років чи інших періодів.

Капітал банку — це залишковий інтерес банку в активах за вирахуванням зобов'язань. Він визначається як різниця між загальними сумами активів та зобов'язань банку.

Капітал виконує кілька важливих функцій у щоденній діяльності і працює на забезпечення довгострокової життєздатності банку (рис. 2.1):

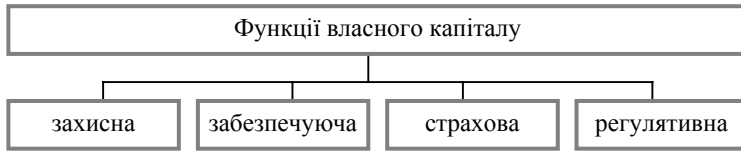

Рис. 2.1. Функції власного капіталу банку

- по-перше, захищає від банкрутства, компенсуючи поточні втрати (захисна);
- по-друге, він є джерелом коштів, необхідних для створення, організації і функціонування банку до часу залучення достатньої кількості депозитів. Новостворюваному банку кошти необхідні до його відкриття (забезпечуюча);
- по-третє, допомагає підтримувати довіру клієнтів і переконувати кредиторів у фінансовій могутності банку. Капітал повинен бути достатнім, щоб позичальники мали впевненість у тому, що банк у змозі задовольнити їхні потреби в кредитах, навіть якщо економіка переживає спад (страхова);
- по-четверте, звідси банк черпає кошти на організаційне зростання, надання нових послуг, виконання нових програм, закупівлю обладнання (регулятивна).

У період зростання банк потребує додаткового капіталу, аби мати підтримку й захиститися від ризику, пов'язаного з наданням нових послуг і створенням потужностей (у тому числі філій).

Крім того, зважаючи на капітал банку, наглядові органи встановлюють нормативи, які регулюють його діяльність.

Джерелом нормативно-правової інформації аналізу власного капіталу банку є:

- Закон України «Про банки і банківську діяльність» (додаток А);
- Положення про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень: Постанова Правління НБУ від 31.08.2001 № 375 (додаток Б);
- Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 368 (додаток В, Розділ IV. Нормативи капіталу);

- Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України: затверджені Постановою Правління НБУ від 19.03.2003 № 124.

Звітна фінансова інформація включає:

- звіт про власний капітал — це фінансовий звіт, який відображає зміни та рух капіталу за звітний рік;

- примітки до фінансових звітів: 1 «Облікова політика», 1.14 «Резерви», 1.17 «Статутний капітал», 1.20 «Операції з простими та потенційними простими акціями, які були здійснені після дати балансу».

Звітна статистична інформація включає наступні форми:

- № 1Д «Баланс» (щоденна);

- № 10 (місячна) «Оборотно-сальдовий баланс»;

- № 610 (щодокадна) «Інформація про врахування субординованого боргу до розрахунку капіталу банку»;

- № 643 (квартальна) «Звіт про афілійованих осіб банку»;

- № 645 (річна) «Інформація про суб'єктів господарської діяльності, у яких власник істотної участі в банку має участь, що перевищує 10 відсотків»;

- № 670 (квартальна) «Звіт про двадцять найбільших учасників банку».

Інша фактографічна інформація:

- залишки і обороти за 5-им класом Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, затвердженого Постановою Правління НБУ від 17.06.2004 № 280:

- 500 — Статутний капітал банку;

- 501 — Емісійні різниці;

- 502 — Загальні резерви та фонди банку;

- 503 — Результати минулих років;

- 504 — Результати звітного року, що очікують затвердження;

- 51 — Результати переоцінки.

2.2. ОЦІНКА ВАРТОСТІ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

У процесі аналізу власного капіталу банку велике значення має питання оцінки його вартості. Оцінка вартості власного капіталу дає змогу одержати додаткову інформацію для прийняття відповідних управлінських рішень поточного і перспективного плану, визначити ефективність діяльності банку.

У банківській практиці існує кілька способів визначення вартості власного капіталу банку (рис .2.2).

Рис. 2.2. Способи вартісної оцінки капіталу

Кожний з них має як позитивні сторони, так і певні вади.

Перший спосіб — це визначення бухгалтерської (балансової) вартості власного капіталу банку. Згідно з цим способом усі активи та зобов'язання банку обліковуються на його балансі за вартістю їх придбання чи виникнення. Власний капітал розраховується як різниця між балансовою вартістю активів та зобов'язань.

Бухгалтерська вартість власного капіталу = Балансова вартість активів - Балансова вартість зобов'язань

Переваги: простота, він не потребує наявності спеціальної кваліфікації у працівників банку та значних витрат на здійснення оцінки.

Вад: він прийнятний лише тоді, коли балансова та ринкова вартість активів і зобов'язань не дуже різняться між собою.

Якщо ринкова вартість з тих чи інших причин значно відхиляється від первісної балансової вартості, то зазначений спосіб призводить до спотворення результатів, неадекватності оцінки власного капіталу банку.

Капітал банку відображається у розділі 5 Плану рахунків бухгалтерського обліку і складається зі:

- статутного капіталу та інших фондів банку;
- результатів переоцінки основних засобів;
- результатів поточного року.

У консолідованому балансі банку відображається бруто-капітал.

Другий спосіб — спосіб ринкової вартості — полягає в тому, що активи та зобов'язання банку оцінюються за ринковою вартістю, виходячи з якої розраховується власний капітал банку.

Ринкова вартість власного капіталу = Ринкова вартість активів - Ринкова вартість зобов'язань

Переваги: цей спосіб точніше відбиває реальний рівень захищеності банку, дає змогу більш динамічно та реалістично оцінювати вартість власного капіталу, оскільки ринкова вартість активів і зобов'язань постійно змінюється.

Вади: по-перше, не завжди доцільно та правильно можна оцінити активи та зобов'язання за ринковою вартістю; по-друге, зазначений спосіб трудомісткий, вимагає наявності висококваліфікованих фахівців, а також значних грошових витрат.

Банки можуть щодня приблизно оцінювати ринкову вартість свого капіталу за формулою:

$$\begin{array}{l} \text{Ринкова вартість} \\ \text{власного капіталу} \end{array} = \begin{array}{l} \text{Поточна курсова вартість} \\ \text{= випущених акцій} \end{array} \times \begin{array}{l} \text{Кількість} \\ \text{випущених акцій} \end{array}$$

Зупинимось на моделі оцінки схильності до змін ринкової вартості капіталу внаслідок коливань процентних ставок на ринку на основі використання дюрації.

Ринкова вартість капіталу може бути виражена на підставі базового рівняння

$$MV_e = MV_a - MV_t, \quad (2.1)$$

де MV_e — ринкова вартість капіталу;

MV_a — ринкова вартість активів;

MV_t — ринкова вартість зобов'язань.

При цьому ринкову вартість активів (зобов'язань) відповідно можна визначити за такою формулою:

$$\Delta V = \frac{\Delta i}{1+i} (-D)V, \quad (2.2)$$

де Δi — зміна доходу;

ΔV — зміна вартості активу (зобов'язання);

D — дюрація активу (зобов'язання);

V — балансова вартість активу (зобов'язання).

Стандартна дюрація (дюрація Маколлі) — середньозважений за сумою термін погашення фінансового інструменту. Як фінансовий інструмент, залежно від цілей дослідження, можуть виступати: будь-яка вимога чи зобов'язання, портфель цінних паперів, сумарні активи, сумарні пасиви тощо. Модифікована дюрація — відношення стандартної дюрації до величини $1 + r$, де r — відсоткова ставка. Модифікована дюрація показує процентну зміну в ринковій ціні активів або зобов'язань при зміні процентної ставки на 1 %. Незважаючи на те що дюрація належить до важкореа-

лізованих концепцій у банківській справі, практичний результат її використання досить красномовний.

$$\frac{\Delta MV_e}{MV_e} = \left[\frac{-D_a \cdot MV_a + D_t \cdot MV_t}{MV_a - MV_t} \right] \frac{\Delta r}{1+r}, \quad (2.3)$$

де D_a — дюрація активів;

D_t — дюрація зобов'язань;

Δr — відсоткова ставка, або прибутковість до погашення.

Застосування модифікованої дюрації дасть змогу аналітикові кількісно оцінити втрати банківського капіталу у зв'язку зі зміною (підвищенням) процентних ставок на ринку на 1 %. Провести таку оцінку можна за формулою:

$$\frac{\Delta MV_e}{MV_e} = - \frac{[MV_a \cdot MD_a - MV_t \cdot MD_t]}{MV_e} \Delta i, \quad (2.4)$$

де ΔMV_e — зміна ринкової вартості капіталу;

MV_e — ринкова вартість капіталу;

MV_a — ринкова вартість активів;

MD_a — модифікована дюрація активів;

MV_t — ринкова вартість зобов'язань;

MD_t — модифікована дюрація зобов'язань;

Δi — зміна відсоткової ставки на 1 %.

У табл. 2.1 виконано оцінку ризику зміни капіталу умовного банку.

Розрахунок показника дюрації активів проведений із розрахунку їх доходності 20 % річних, дюрації зобов'язань — 15 % річних. Модифікована дюрація активів становить 3,09, зобов'язань 3,19.

При зміні процентних ставок на 1 % вартість капіталу скоротиться на $= (792 \cdot 3,09 - 710 \cdot 3,19) / 82 = 2,2$ %.

Це є наслідком дисбалансу між статтями активів і зобов'язань по сумах і термінах. Такому банку для хеджування ризиків втрати капіталу можна порекомендувати скоротити дюрацію активів і збільшити дюрацію зобов'язань. Цього можна досягти шляхом скорочення терміну погашення активів і збільшення термінів погашення зобов'язань.

Наведений вище приклад є досить умовним, його метою була загальна демонстрація методики використання дюрації для оцінки можливої зміни капіталу банку. Розрахунок дисконтованих значень активів і зобов'язань був проведений за умовними ставками без врахування їх диференціації і особливостей отримання доходу за окремими фінансовими інструментами.

Таблиця 2.1

ОЦІНКИ РИЗИКУ ЗМІНИ КАПІТАЛУ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Актив	Сума, млн грн	Дисконтовані значення активів, млн грн	Питома вага дисконтованого активу, частки од.	Зважена дюрація активів, років	Пасив	Сума, млн грн	Дисконтовані значення зобов'язань, млн грн	Питома вага дисконтованого зобов'язання, частки од.	Зважена дюрація зобов'язань, років
V_{a1}	12	10	0,015	0,02	V_{r1}	15	13,04	0,031	0,03
V_{a2}	125	86,81	0,158	0,28	V_{r2}	110	83,18	0,199	0,40
V_{a3}	295	245,83	0,372	1,21	V_{r3}	130	85,48	0,204	0,61
V_{a4}	150	104,17	0,189	0,68	V_{r4}	200	114,35	0,273	1,09
V_{a5}	100	83,33	0,126	0,68	V_{r5}	195	96,95	0,232	1,16
V_{a6}	80	55,56	0,101	0,55	V_{r6}	50	21,62	0,052	0,31
V_{a7}	30	25	0,038	0,29	V_{r7}	10	3,76	0,009	0,06
MV_a	792	610,7	1,000	3,71	MV_e	82	418,37	1,000	3,67

Використання запропонованого методу на практиці потребує відповідних змін в організації управлінського обліку в комерційних банках. При оцінці схильності банківського капіталу до процентного ризику на підставі дюрації варто взяти до уваги, що такий інструмент досить чутливий до коливань ринкової кон'юнктури, а це потребує постійного коригування вхідних даних для виведення остаточного результату. Тому інформаційна система банку в частині обліку операцій з цінними паперами повинна бути гнучкою, здатною оперативного реагувати на зміни у внутрішньому і зовнішньому середовищі.

Сутність третього способу — способу регулювальних бухгалтерських процедур — полягає в обчисленні розміру власного капіталу за правилами та вимогами, встановленими органами, що здійснюють нагляд і контроль за банківською діяльністю. За цим

способом власний капітал банку розраховується як сума низки його складових елементів.

Складові регулятивного капіталу визначено Базельським комітетом з банківського нагляду в 1988 році в першій Угоді про капітал: основний капітал (капітал першого рівня), додатковий капітал (капітал другого рівня) та відвернення.

До основного капіталу згідно з Базельською угодою 1988 року належить фактично сплачений статутний капітал та розкриті резерви. Відверненням з основного капіталу виступає гудвіл. Додатковий капітал включає довгостроковий субординований борг (не більше 50 % основного капіталу), результат переоцінки основних засобів, загальні резерви на покриття кредитного ризику (не більше 1,25 % зважених за ризиком активів), нерозкриті резерви, нереалізований результат від переоцінки пайових цінних паперів (із понижуючим коефіцієнтом 0,45), гібридні капітальні інструменти. Окремих відвернень із додаткового капіталу не передбачено, однак для подальших розрахунків додатковий капітал слід брати у сумі, що не перевищує 100 % основного капіталу — так званий «дозволений додатковий капітал». До відвернень із суми основного та додаткового капіталів належать вкладення в неконсолідовані банківські та фінансові дочірні установи, а також будь-які вкладення в статутні фонди інших банків і фінансових установ.

За час, що минув, було зроблено кілька спроб модифікації складових капіталу. Зокрема, поправкою 1996 року окремою складовою виділено так званий капітал третього рівня, до якого було віднесено короткостроковий субординований борг. Цією поправкою передбачається, що капітал третього рівня може братися до розрахунку сумарного регулятивного капіталу виключно для покриття ринкових ризиків і в жодному разі не може виступати компенсатором інших видів ризиків — кредитного та операційного. З іншого боку, у разі відсутності або нестачі капіталу третього рівня ринкові ризики можуть покриватися основним або додатковим капіталом, однак лише тими частинами, які не беруть участі в покритті кредитного ризику.

У Базелі II внесено два уточнення щодо порядку розрахунку регулятивного капіталу (рис. 2.3):

- перше полягає у зміні порядку врахування відвернень із суми основного та додаткового капіталів. Згідно з оригінальною версією Базеля сума відвернень віднімалась від суми основного капіталу та дозволеної частини додаткового капіталу. Згідно з Ба-

зелем II відвернення потрібно віднімати окремо від основного та від дозволеного додаткового капіталів пропорційно (в пропорції 50 % на 50 %). Таким чином, оскільки додатковий капітал може включатися до регулятивного в сумі, що не перевищує основний капітал, Базельський комітет створив додатковий стимул банкам для акцентування роботи на основному капіталі як на найстабільнішому джерелі коштів;

- друге уточнення стосується виключення резервів під стандартну заборгованість, створених за рахунок прибутку, із додаткового капіталу. Однак це уточнення набуває чинності лише в тому разі, якщо для розрахунку кредитного ризику використовуватиметься підхід внутрішніх рейтингів. У разі застосування стандартизованого підходу (як загального, так і спрощеного) алгоритм розрахунку регулятивного капіталу залишається незмінним.

Запропонований Базельським комітетом алгоритм розрахунку регулятивного капіталу є рекомендаційним. Кожна країна має право вносити в загальну схему певні корективи, які якнайбільше відповідають практиці банківського нагляду та особливостям банківської системи.

Основні положення Базельської угоди використовують й інші країни, зокрема Україна. Національний банк України при визначенні адекватності власного капіталу банків дотримується положень цієї угоди. При цьому НБУ постійно вдосконалює методику визначення розміру власного капіталу.

Зауважимо, що цьому способу розрахунку власного капіталу властиві такі недоліки:

- по-перше, розробляючи порядок розрахунку власного капіталу банків, Національний банк України виходить із цілей органу, що здійснює нагляд та контроль за банківською діяльністю, та власної монетарної політики;

- по-друге, постійна зміна та вдосконалення цього способу розрахунку власного капіталу банку ускладнює порівнянність при здійсненні аналізу фінансового стану банку. Змінюючи правила розрахунку власного капіталу, слід забезпечити порівнянність його величини через перерахування даних минулих звітних періодів за новими правилами;

- по-третє, зазначений спосіб допускає включення деяких видів боргових зобов'язань та резервів на покриття збитків до складу власного капіталу. Це може призвести до спотворення результатів діяльності банку, створити враження його благополучної діяльності.

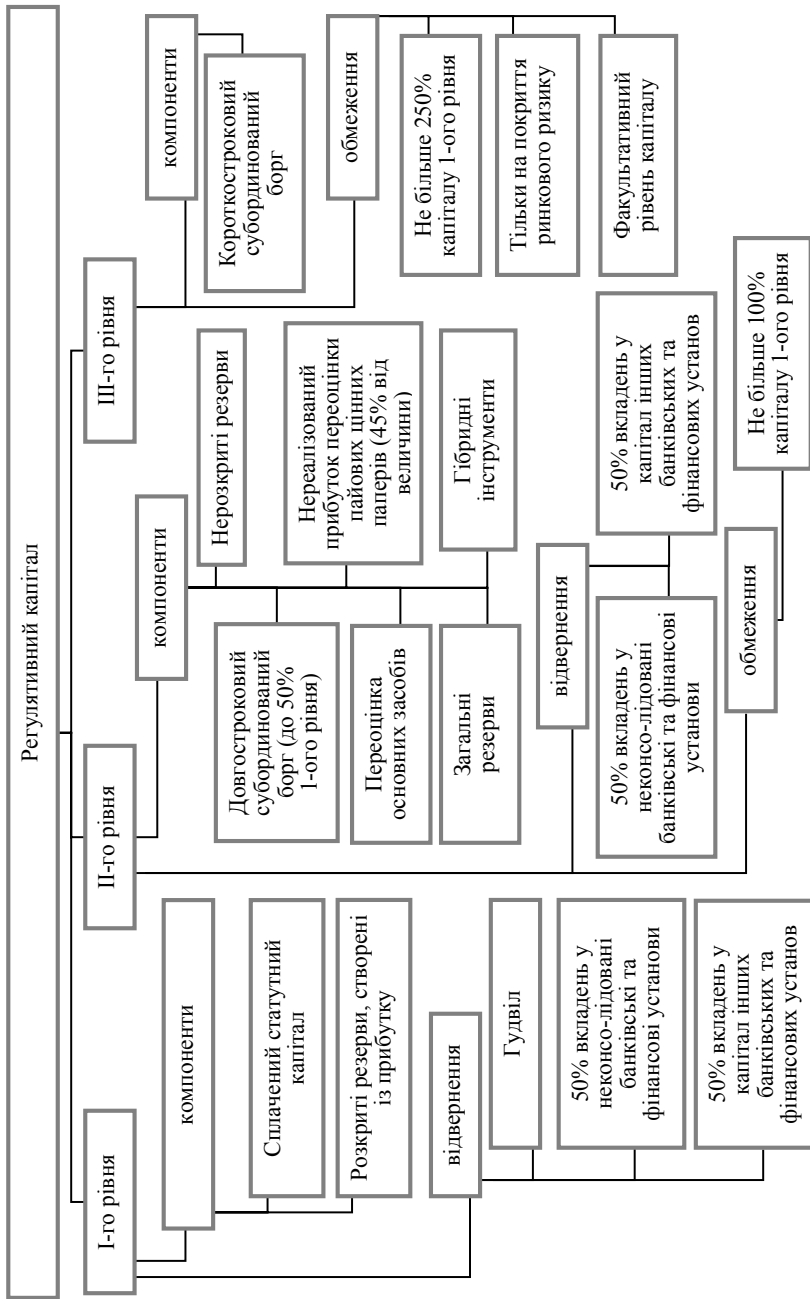

Рис. 2.3. Складові регулятивного капіталу згідно з Базелем-II

Методологічною основою для розрахунку регулятивного капіталу є положення Закону України «Про банки і банківську діяльність». Згідно з ним капітал банку включає основний і додатковий капітал. Складовими основного капіталу є: сплачений і зареєстрований статутний капітал; розкриті резерви (створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку); надбавки до курсу акцій і додаткові внески акціонерів у капітал; загальний фонд покриття ризиків, створюваний під невизначений ризик під час проведення банківських операцій, за винятком збитків за поточний рік і нематеріальних активів. Додатковий капітал складається з нерозкритих резервів, резервів переоцінювання активів, гібридних капітальних інструментів і субординованого боргу. НБУ має право визначити інші статті балансу банку для включення до додаткового капіталу, а також умови і порядок такого включення.

Для аналізу реального капіталу та для розрахунку економічних нормативів слід визначити чистий капітал, або нетто-капітал.

Капітал банку (К) складається із суми основного капіталу (капітал 1-го рівня) за мінусом суми недосформованих резервів за активними операціями комерційних банків, додаткового капіталу (капітал 2-го рівня), субординованого капіталу (капітал 3-го рівня) та за мінусом відвернень з врахуванням розміру основних коштів.

При розрахунку загальної суми капіталу, невідкоригованого на основні кошти (K_1), загальна сума додаткового капіталу та субординованого капіталу не повинна перевищувати розмір основного капіталу.

Основний капітал (ОК) складається із фактично сплаченого зареєстрованого статутного капіталу, дивідендів, які направлені на збільшення статутного капіталу, емісійних різниць, резервних фондів, прибутків минулих років, збитків поточного року та зменшується на суму нематеріальних активів і недосформованих резервів за активними операціями комерційних банків.

Основний капітал, зменшений на суму недосформованих резервів за активними операціями комерційних банків, розраховується за формулою

$$OK_1 = OK - (PP - \Phi P), \quad (2.5)$$

де OK_1 — основний капітал, зменшений на суму недосформованого резерву на можливі втрати за кредитними операціями комерційних банків;

РР — розрахункова сума резерву, що має бути сформована протягом поточного кварталу згідно з формою № 604 Розрахунок резерву на можливі втрати за кредитними операціями комерційних банків;

ФР — фактично сформований резерв на можливі втрати за кредитними операціями комерційних банків;

(РР – ФР) — розмір недосформованого резерву, який вираховується з основного капіталу. У випадку перевищення фактично сформованого резерву над його розрахунковою сумою — до розрахунку приймається нуль.

Додатковий капітал (ДК) складається із резервів під стандартну заборгованість інших банків, резервів під стандартну заборгованість за кредитами, які надані клієнтам, загальних резервів, результату переоцінки основних коштів, поточних доходів.

До субординованого капіталу (СК) включаються кошти, залучені від юридичних і фізичних осіб як резидентів, так і нерезидентів, як в національній, так і в іноземній валюті на умовах субординованого боргу на підставі угоди на термін не менше 5 років, зі щорічним зменшенням розміру цих коштів на 20 % від їх первинного розміру протягом 5 останніх років діє угоди.

Субординований капітал має відповідати таким критеріям:

1. До субординованого капіталу враховуються лише повністю сплачені кошти, залучені на умовах субординованого боргу.

2. Залучені кошти повинні мати первинний термін погашення не менше п'яти років. Якщо термін погашення боргу не фіксований, то вони сплачуються лише після повідомлення через п'ять років, якщо такі кошти більше не враховуються як субординований капітал.

Національний банк України може надати дозвіл на дострокове погашення субординованого боргу за умови, що запит на дострокове погашення зроблено за ініціативою позичальника і що це не буде впливати на платоспроможність банку.

3. Угода про залучення коштів на умовах субординованого боргу не повинна включати ніяких положень, які передбачають, що у випадку особливих обставин, окрім згортання діяльності банку, борг буде сплачений до погодженої дати його погашення.

4. Процентна ставка за субординованим боргом не може перевищувати розмір облікової ставки Національного банку України, яка була встановлена на дату укладення угоди.

Капіталізація процентів за таким боргом не допускається. Сплата процентів за субординованим боргом може бути призупинена (якщо це зазначено в угоді) у разі:

- погіршення фінансового стану банку-боржника (зниження платоспроможності, ліквідності, достатності капіталу, структури

активів, прибутковості та рентабельності, відсутності позитивного фінансового результату позичальника за відповідний період);

- прийняття банком програми фінансового оздоровлення;
- ініціативи банку-боржника.

Залучені кошти на умовах субординованого боргу включаються до розрахунку капіталу з першого числа наступного місяця після дати прийняття Комісією Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків рішення про надання дозволу на врахування залучених коштів на умовах субординованого боргу до капіталу банку.

Розмір субординованого капіталу не повинен перевищувати 50 % розміру основного капіталу.

До відвернень (В) включаються цінні папери в портфелі банку на інвестиції та вкладення в асоційовані та дочірні установи.

Сума капіталу, невідкоригованого на основні кошти, розраховується за формулою

$$K_1 = OK_1 + ДК + СК - В. \quad (2.6)$$

Капітал банку становить

$$K = K_1 - (OЗ - K_1), \quad (2.7)$$

де $(OЗ - K_1)$ — розмір перевищення $OЗ$ над K_1 (якщо $OЗ > K_1$, до розрахунку приймається різниця $OЗ - K_1$, в інших випадках до розрахунку приймається нуль).

2.3. КОЕФІЦІЄНТНИЙ АНАЛІЗ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

Аналіз капіталу починають із оцінки його структури.

Достатність капіталу аналізують, використовуючи такі коефіцієнти:

K_1 — визначає рівень капіталу в структурі загальних пасивів.

Рекомендовані значення — у межах 0,15—0,20.

$$K_1 = \frac{\text{Капітал}}{\text{Пасиви}} \quad (2.8)$$

K_2 — співвідношення чистого капіталу і загальних активів.

Значення даного показника повинно бути не меншим 0,04.

$$K_2 = \frac{\text{Чистий капітал}}{\text{Загальні активи}} \quad (2.9)$$

K_3 — співвідношення капіталу і загальних активів, зважених на ризик. Цей коефіцієнт дає змогу визначити межу захисту кре-

диторів та вкладників від непередбачених збитків, яких банк може зазнати у процесі діяльності, а також з'ясувати, чи вистойть банк у разі економічної скрути або якихось інших зовнішніх негараздів.

Значення цього показника повинно бути не меншим 0,08.

$$K_3 = \frac{\text{Чистий капітал}}{\text{Активи, зважені на ризик}} \quad (2.10)$$

K_4 — коефіцієнт достатності капіталу — показує максимальну суму збитків, за яких капіталу, що залишився (чистий нетто-капітал), вистачить для забезпечення надійності коштів вкладників та інших кредиторів банку. Передбачається, що капітал банку повинен на 25—30 % покривати його зобов'язання.

$$K_4 = \frac{\text{Чистий капітал}}{\text{Зобов'язання}} \quad (2.11)$$

K_5 — коефіцієнт достатності капіталу — дає змогу зробити якісну оцінку власного капіталу. Брутто-капітал містить як відвернені (імобілізовані) власні кошти, так і фактичні залишки нетто-капіталу, які можна використати для кредитування. Якщо значення K_5 від'ємне, це свідчить не лише про відсутність власних ресурсів, вкладення яких приносить дохід, а й про використання депозитів не за призначенням, оскільки останні покривають власні витрати банку.

Оптимальне значення цього показника — від 0,5 до 1,0.

$$K_5 = \frac{\text{Нетто-капітал}}{\text{Брутто-капітал}} \quad (2.12)$$

K_6 — коефіцієнт достатності капіталу — характеризує залежність банку від його засновників. Сума коштів, які інвестуються в розвиток установи, повинна удвічі перевищувати внески засновників.

Мінімальне значення даного показника — 0,15, максимальне — 0,5.

$$K_6 = \frac{\text{Статутний капітал}}{\text{Брутто-капітал}} \quad (2.13)$$

Аналізуючи капітал у динаміці, беруть до уваги таке: збільшення статутного капіталу та резервів банку оцінюється позитивно, оскільки це сприяє підвищенню фінансової стійкості банку.

2.4. АНАЛІЗ РУХУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

Аналіз руху власного капіталу проводять за допомогою балансового методу (табл. 2.2). Власний капітал на кінець року ($ВК_1$) становить

$$ВК_1 = ВК_0 + П + РП + Д + Вн - Ви, \quad (2.14)$$

де $ВК_0$ — власний капітал банку на початок року;

П — результат переоцінки (необоротних активів, інвестицій в асоційовані й дочірні компанії, цінних паперів у портфелі банку на продаж);

РП — розподіл прибутку (до загальних резервів банку, до резервних та інших фондів банку);

Д — капіталізовані дивіденди;

Вн — внески до статутного капіталу та емісійні різниці;

Ви — вилучення коштів із статутного капіталу.

Відносними характеристиками руху власного капіталу є:

- коефіцієнт надходження власного капіталу

$$K_n = \frac{\text{збільшення власного капіталу}}{\text{залишок власного капіталу на кінець року}} \quad (2.15)$$

- коефіцієнт вибуття власного капіталу

$$K_b = \frac{\text{зменшення власного капіталу}}{\text{залишок власного капіталу на початок року}} \quad (2.16)$$

- коефіцієнт приросту власного капіталу

$$K_p = \frac{\text{приріст власного капіталу}}{\text{залишок власного капіталу на кінець року}} \quad (2.17)$$

Аналізуючи власний капітал, необхідно звернути увагу на співвідношення коефіцієнтів надходження і вибуття в динаміці. Якщо значення коефіцієнтів надходження перевищують значення коефіцієнтів вибуття, значить, у банку йде процес накопичення власного капіталу, і, навпаки.

2.5. АНАЛІЗ РИНКОВОЇ ВАРТОСТІ І ДОХОДНОСТІ АКЦІЙ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

За даними фінансової звітності і приміток до них (табл. 2.3, 2.4) розраховують показники ринкової вартості і доходності акцій комерційного банку.

Таблиця 2.2

ЗВІТ ПРО ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ ПРОМІСЛОВОГО БАНКУ ЗА 2006 Р. (ТИС. ГРН.)

Рядок	Найменування статті	Примітки	Статутний капітал зареєстрований, сплачений	Капіталізовані дивіденди	Викуплені власні акції	Емісійні різниці	Резерви та інші фонди банку	Резерви переоцінки	Нерозподілений прибуток (непо-критий збиток)	Капітал, резерви та інші фонди, усього
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Залишок на 1 січня 2006 р.		200 175	0	0	0	778 851	148 997	240 223	1 368 246
2	Скоригований залишок на початок року		200 175	0	0	0	778 851	148 997	240 282	1 368 305
2.1	Коригування: Зміна облікової політики	1.3.							59	59
2.2	Виправлення помилок	1.3.								
3	Переоцінка необоротних активів									
4	Сума результатів переоцінки необоротних активів у разі їх вибуття							(1032)	1032	0
5	Відстрочені податки за результатом переоцінки основних засобів									
6	Переоцінка інвестицій в асоційовані й дочірні компанії									
7	Сума результатів переоцінки інвестицій в асоційовані й дочірні компанії у разі їх реалізації									

Закінчення табл. 2.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
8	Результати переоцінки цінних паперів у портфелі банку на продаж						12 062	(10 150)		1912
9	Чистий прибуток звітного року								222 782	222 782
10	Розподіл прибутку до загальних резервів банку									
11	Розподіл прибутку до резервних фондів						42 144		(42 144)	0
12	Розподіл прибутку до інших фондів банку						178 061		(178 061)	0
13	Дивіденди, що сплачені у звітному році								(20 018)	(20 018)
14	Дивіденди, що капіталізовані у звітному році									
15	Сплата до раніше зареєстрованого статутного капіталу									
16	Внески за акціями нового випуску									
17	Викуплені власні акції									
18	Продаж раніше викуплених власних акцій									
19	Анульовані раніше викуплені акції									
20	Залишок за станом на кінець дня 31 грудня 2006 р.		200 175	0	0	0	1 011 118	137 815	223 873	1 572 981

Таблиця 2.3

ПРИМІТКА 17. СТАТУТНИЙ КАПІТАЛ ПРОМІНВЕСТБАНКУ ЗА 2006 Р.

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	2	3	4
1	Статутний капітал зареєстрований	200 175	200 175
1.1	Число акцій — усього, з них:	20 017 500	20 017 500
1.1.1	Простих акцій	20 017 500	20 017 500
1.1.2	Привілейованих акцій	0	0
2	Несплачений зареєстрований статутний капітал	0	0
3	Фактично сплачений зареєстрований статутний капітал, з них:	200 175	200 175
3.1	Число акцій — усього, з них:		
3.1.1	Простих акцій	20 017 500	20 017 500
3.1.2	Привілейованих акцій	0	0

Таблиця 2.4

ПРИМІТКА 18. ДИВІДЕНДИ ЗА АКЦІЯМИ ПРОМІНВЕСТБАНКУ ЗА 2006 Р.

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	Дивіденди на початок року	149	92
2	Дивіденди, що оголошені протягом року	20 018	20 015
3	Дивіденди, що спрямовані на придбання акцій нової емісії	0	0
4	Дивіденди, що спрямовані на поповнення статутного капіталу протягом року	0	0
5	Дивіденди, що сплачені протягом року	(19 980)	(19 958)
6	Дивіденди на кінець року	187	149

До основних показників відносять:

• *прибуток на акцію (Earnings Per Share)*. Являє собою відношення чистого прибутку, зменшеного на розмір дивідендів по привілейованих акціях, до загального числа звичайних акцій. Са-

ме цей показник у значній мірі впливає на ринкову ціну акцій. Основна його хиба в аналітичному плані — просторова несопоставність через неоднакову ринкову вартість акцій різноманітних банків;

- *цінність акції (Price f Earnings Ratio)*. Розраховується як частка від розподілу ринкової ціни акції на прибуток на акцію. Цей показник служить індикатором попиту на акції даного банку, оскільки показує, як багато згодні сплачувати інвестори в даний момент на одну гривню прибутку на акцію. Відносно високий ріст цього показника в динаміці вказує на те, що інвестори очікують більш швидкого зростання прибутку даного банку порівняно з іншими. Цей показник уже можна використовувати в просторових зіставленнях. Банкам, які мають високе значення коефіцієнта усталеності економічного росту, характерно, як правило, і високе значення показника «цінність акції»;

- *дивідендна прибутковість акції (Dividend Yield)*. Виражається відношенням дивіденду, виплачуваного на акції, до її ринкової ціни. У банків, які розширюють свою діяльність шляхом капіталізування більшої частини прибутку, значення цього показника є низьким. Дивідендна прибутковість акції характеризує відсоток повернення на капітал, вкладений в акції банку. Це прямий ефект, до непрямого відносять (прибуток або збиток), який виражається в зміні ринкової ціни акцій даного банку;

- *дивідендний вихід (Dividend Payout)*. Розраховується шляхом розподілу дивіденду, виплачуваного по акції, на прибуток на акцію. Найбільше наочне тлумачення цього показника — частка чистого прибутку, виплачена акціонерам у виді дивідендів. Значення коефіцієнта залежить від дивідендної політики банку. З цим показником тісно пов'язаний коефіцієнт реінвестування прибутку, який характеризує його частку, спрямовану на розвиток операційної діяльності. Сума значень показника дивідендного виходу і коефіцієнта реінвестування прибутку дорівнює одиниці;

- *коефіцієнт котування акції (Market-to-Book Ratio)*. Розраховується відношенням ринкової ціни акції до її облікової (книжкової) ціни. Книжкова ціна характеризує частку власного капіталу, яка припадає на одну акцію. Вона складається з номінальної вартості, частки емісійних різниць і частки накопиченого і вкладеного у розвиток банку прибутку. Значення коефіцієнта котування більше одиниці означає, що потенційні акціонери готові дати за акцію ціну, перевищуючу бухгалтерську оцінку реального капіталу, який припадає на акцію на даний момент.

2.6. ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

Абсолютний розмір власного капіталу є найголовнішим окремо взятим показником «здоров'я» та надійності банку. За 2006 р. власний капітал банківського сектору економіки України зріс на 17,1 млрд грн, або на 67 %, і за станом на 01.01.2007 р. становив 42,6 млрд грн.

Табл. 2.5—2.7 містять перелік банківських установ, що мають найбільший власний капітал, і банків, які демонструють найкращу та найгіршу динаміку його зростання.

Таблиця 2.5

БАНКІВСЬКІ УСТАНОВИ УКРАЇНИ З НАЙБІЛЬШИМ РОЗМІРОМ БАЛАНСОВОГО КАПІТАЛУ (>500 МЛН ГРН) СТАНОМ НА 1.01.2007 Р.

Назва банку	Значення показника, тис. грн	Назва банку	Значення показника, тис. грн
ПРИВАТБАНК	3 288 255	ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	980 458
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	3 210 843	ОТП БАНК	949 488
УКРСИББАНК	2 000 233	УКРПРОМБАНК	938 581
УКРСОЦБАНК	1 926 662	ФОРУМ	766 667
УКРЕКСІМБАНК	1 840 097	ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ	697 985
ОЩАДБАНК	1 791 394	КРЕДИТПРОМБАНК	652 430
ПРОМІНВЕСТБАНК	1 572 981	ТАС-КОМЕРЦБАНК	571 968
НАДРА	1 324 555	ВАБАНК	552 963
БРОКБІЗНЕСБАНК	1 024 570		

Таблиця 2.6

ДИНАМІКА ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ОКРЕМИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

Банки, що істотно збільшили власний капітал (> 300 млн грн)	Абсолютне зростання, тис. грн	Відносне зростання, %
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	1 465 298	84
УКРСИББАНК	105 2485	111
ПРИВАТБАНК	1 015 911	45
ОЩАДБАНК	1 015 815	131
УКРСОЦБАНК	899 488	88
НАДРА»	773 230	140
УКРЕКСІМБАНК	772 942	72
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	488 257	99
БРОКБІЗНЕСБАНК	418 409	69
ФОРУМ	399 058	109
УКРІНБАНК	341 627	344
ОТП БАНК	322 975	52
КРЕДИТПРОМБАНК	312 205	92
УКРПРОМБАНК	306 140	48
ТАС-КОМЕРЦБАНК	305 554	115

Таблиця 2.7

ДИНАМІКА ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ОКРЕМИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

Банки, власний капітал яких зменшився	Відносне зменшення, %	Абсолютне зменшення
МІЖНАРОДНИЙ ІПОТЕЧНИЙ БАНК	-35	-9263
УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНИЙ БАНК	-20	-31 106
ФАМІЛЬНИЙ	-19	-10 803
ФІНЕКСБАНК	-6	-2600
УКРАЇНСЬКИЙ БАНК РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА РОЗВИТКУ	-2	-693
МОРСЬКИЙ ТРАНСПОРТНИЙ БАНК	-2	-2312
ІНДУСТРІАЛЬНО-ЕКСПОРТНИЙ БАНК	-2	-3081

Література [6, 20, 56, 65, 66, 72, 73, 74, 83]

Контрольні запитання

1. Які функції виконує власний капітал?
2. Які існують способи оцінки вартості власного капіталу, у чому полягають їх переваги і вади?
3. Як зміна вартості власного капіталу пов'язана із дюрацією?
4. Що уявляє собою стандартна і модифікована дюрація?
5. Які функції виконує Базельський комітет?
6. Як розраховується регулятивний капітал?
7. Які зміни в методичку розрахунку регулятивного капіталу вніс Базель II?
8. З яких елементів складається основний, додатковий, субординований капітал?
9. Чим відрізняється бруто-капітал від нетто-капіталу?
10. За допомогою якого балансового рівняння здійснюється аналіз руху власного капіталу?

Практичні завдання

1. За даними Звіту (табл. 2.2) розрахуйте показники руху власного капіталу Промінвестбанку.
2. За даними фінансової звітності і приміток до них (табл. 2.3, 2.4) розрахуйте показники доходності акцій Промінвестбанку.

Тести

1. **Сплачений та зареєстрований капітал банку називається:**
А) підписним Б) регулятивним В) статутним Г) балансовим
2. **До основного капіталу банку не включають:**
А) сплачений і зареєстрований статутний капітал
Б) надбавки до курсу акцій і додаткових внесків акціонерів у капітал
В) резерви переоцінки основних засобів
Г) розкриті резерви, які створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку

3. Для діючого комерційного банку норматив адекватності капіталу повинен складати не менше:

- А) 4 % Б) 8 % В) 10 % Г) 12 %

4. До відвернень банку при розрахунку регулятивного капіталу не відносять:

- А) вкладення в цінні папери в портфелі банку на інвестиції
Б) вкладення в цінні папери в портфелі банку продаж
В) вкладення в асоційовані установи
Г) вкладення в дочірні установи

5. Залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань називається:

- А) чистими активами Б) капіталом В) кредитами Г) депозитами

6. Норматив адекватності капіталу розраховується як співвідношення:

- А) балансового капіталу і зважених за ступенем ризику активів і зобов'язань
Б) регулятивного капіталу і зважених за ступенем ризику активів і позабалансових зобов'язань
В) балансового капіталу і загальних активів
Г) регулятивного капіталу і загальних активів

7. Норматив адекватності основного капіталу розраховується як співвідношення:

- А) основного капіталу і зважених за ступенем ризику активів і зобов'язань
Б) основного капіталу і зобов'язань
В) основного капіталу і загальних активів
Г) основного капіталу і зобов'язань

АНАЛІЗ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ БАНКУ

3.1. Значення, інформаційне забезпечення і задачі аналізу зобов'язань банку

3.2. Аналіз депозитів комерційного банку і розвитку клієнтської бази

3.3. Аналіз інших зобов'язань банку

3.4. Аналіз ефективності формування та використання банківських ресурсів

3.5. Прикладний аспект аналізу зобов'язань банку

3.1. ЗНАЧЕННЯ, ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І ЗАДАЧІ АНАЛІЗУ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ БАНКУ

Переважну частину пасиву становлять зобов'язання банку.

Зобов'язання — це вимоги до активів банку на фіксовану суму коштів, яку він повинен сплатити у визначений час у майбутньому.

До зобов'язань банку належать:

- залишки на коррахунках банків;
- залишки на поточних рахунках клієнтів;
- депозити — строкові та до запитання;
- міжбанківські кредити, в тому числі й отримані від НБУ;
- залишки на рахунках обліку випущених банком боргових зобов'язань, що обертаються на ринку;
- кредиторська заборгованість.

Цілями аналізу залучених коштів є:

- визначення ролі кожного виду залучених коштів;
- оцінка ролі тенденції до збільшення чи скорочення коштів кожного із зазначених видів;
- формулювання загального висновку щодо політики управління залученими пасивами.

У процесі аналізу залучених коштів окремо розглядають депозити до запитання (у тому числі на коррахунках банків і кошти до запитання), строкові депозити, зокрема міжбанківські кредити і депозити суб'єктів господарювання, вклади та депозити фізичних осіб. Ураховується інформація за базовий та звітний рік (період). При цьому за кожним видом залучених коштів визначаються ті з

них, завдяки яким і виникло це зростання (зниження), формулюються висновки щодо того, чим воно було зумовлене.

Виходячи з дослідження динаміки структури залучених коштів, оцінюється якість менеджменту пасивів банківського сектору. З'ясовуються причини недостатнього використання резервів залучення коштів. Це можуть бути або об'єктивні причини (економічний стан держави, інфляційні очікування населення тощо), або низький рівень менеджменту банківського сектору.

Практика свідчить, що найпоширенішим недоліком банків, якого вони припускаються в ході залучення коштів, є інертний стиль керування пасивами, за якого практична діяльність банків зорієнтована не на перспективну ефективність, а на щоденне виживання (виконання нормативів, «латання дірок» у балансі тощо). Ознакою такого стилю можуть бути відображені у балансі банку невиправдано високі темпи залучення міжбанківських кредитів.

Джерелом нормативно-правової інформації аналізу зобов'язань банку є:

- Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України: затверджені Постановою Правління НБУ від 19.03.2003 № 124;

- Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 368 (додаток В).

Звітна фінансова інформація включає:

- баланс та звіт про фінансові результати;
- примітки до фінансових звітів: 13. Кошти клієнтів, 14. Боргові цінні папери, емітовані банком, 15. Нараховані витрати до сплати, 16. Інші зобов'язання.

Звітна статистична інформація включає наступні форми:

- № 1Д «Баланс» (щоденна);
- № 10 (місячна) «Оборотно-сальдовий баланс»;
- № 350Д (щоденна) «Звіт про суми і процентні ставки за депозитами»;
- № 360 (місячна) «Звіт про зобов'язання за залученими коштами (класифікація за секторами економіки);
- № 363 (місячна) «Звіт про цінні папери, емітовані банком, та залишки коштів за іншою заборгованістю (класифікація за секторами економіки)»;
- № 381 (місячна) «Довідка про залучені кошти та їх залишки на кореспондентському рахунку»;
- № 631 (декадна) «Звіт про структуру активів та пасивів за строками».

3.2. АНАЛІЗ ДЕПОЗИТІВ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ І РОЗВИТКУ КЛІЄНТСЬКОЇ БАЗИ

Аналізуючи зобов'язання банку, необхідно дати їм кількісну та якісну оцінку. Передусім слід пам'ятати, що більшість зобов'язань є платними і через це витрати банку збільшуються.

Проте серед зобов'язань є й дешеві ресурси:

- залишки на рахунках клієнтів;
- депозити до запитання;
- кредиторська заборгованість.

До дорогих ресурсів належать:

- строкові депозити;
- міжбанківські кредити та депозити.

Збільшення зобов'язань банку оцінюється позитивно, адже це свідчить про зростання суми кредитних ресурсів.

Чим більша питома вага строкових депозитів, тим вища стабільна частина ресурсів комерційного банку. Це позитивно позначається на його ліквідності і зменшує залежність від міжбанківських кредитів.

Аналіз динаміки і структури коштів клієнтів здійснюється за даними табл. 3.1.

Загальна сума гарантійних депозитів юридичних осіб на 31.12.06 склала 211 321 тис. грн, в тому числі оформлені в забезпечення за:

- кредитними операціями — 81 616 тис. грн;
- банківськими гарантіями — 6 101 тис. грн;
- під авальовані векселі — 123 604 тис. грн.

Зростання частки строкових депозитів (незважаючи на те, що це більш дорогий ресурс) позитивно впливає на ліквідність балансу та сприяє стійкості та надійності ресурсної бази.

Аналіз депозитів проводиться за допомогою системи показників.

1. Середні залишки депозитних вкладень ($\bar{3}$) розраховуються за формулою середньої хронологічної

$$\bar{3} = \frac{1/23_1 + 3_2 + \dots + 3_{n-1} + 1/23_n}{n-1}, \quad (3.1)$$

де $3_i, i = \overline{1, n}$ — залишки депозитів на певну дату.

ПРИМІТКА 13. КОШТИ КЛІЄНТІВ ПРОМІНВЕСТБАНКУ НА 1.01.2007 Р.

№ п/п	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	Кошти суб'єктів господарювання, у тому числі:	7 328 695	7 232 792
1.1	Кошти на вимогу	3 106 925	3 344 701
1.2	Строкові кошти	4 221 770	3 888 091
2	Кошти фізичних осіб, у тому числі:	7 541 531	5 329 256
2.1	Кошти на вимогу	2 511 507	1 728 170
2.2	Строкові кошти	5 030 024	3 601 086
3	Кошти бюджету, спеціальних фондів та інші кошти клієнтів, що утримуються з бюджету	214 633	82 734
4	Кошти небанківських фінансових установ, у тому числі:	184 007	170 002
4.1	Кошти на вимогу	28 399	19 915
4.2	Строкові кошти	155 608	150 087
5	Інші зобов'язання перед клієнтами	113224	112470
6	Усього	15382090	12927254

2. Оборот з прийому вкладів (кредитовий оборот) — O_k .

3. Оборот з видачі вкладів (дебетовий оборот) — O_d .

4. Середній розмір депозитів (\bar{D})

$$\bar{D} = \frac{\sum_{i=1}^n D_i \cdot t_i}{\sum_{i=1}^n t_i}, \quad (3.2)$$

де D_i — сума i -ого депозиту, $i = \overline{1, n}$;

t_i — термін зберігання i -ого депозиту.

5. Середній термін використання депозитів (\bar{t})

$$\bar{t} = \frac{\sum_{i=1}^n D_i \cdot t_i}{\sum_{i=1}^n D_i}, \quad (3.3)$$

Цей показник характеризує середній «вік» депозитів.

6. Оборотність депозитних вкладень (ОДВ). Цей показник характеризує кількість оборотів, що здійснюються депозитні вкладення за певний період, і розраховується за формулою

$$\text{ОДВ} = \frac{O_d}{D} \quad (3.4)$$

7. Тривалість одного обороту депозитних вкладень у днях, або середній термін зберігання вкладених коштів (Т). Для його розрахунку використовується формула

$$T = \frac{N}{\text{ОДВ}} = \frac{N \cdot \bar{D}}{O_d}, \quad (3.5)$$

де N — тривалість періоду у днях.

Даний показник відбиває в динаміці стабільність вкладів, що дуже важливо для оцінювання вкладів як ресурсів короткострокового кредитування. Чим більший цей показник, тим стабільніша ресурсна база. Тобто позитивною вважається тенденція уповільнення оборотності депозитних вкладів.

8. Рівень осідання депозитних вкладень ($P_{\text{осід}}$)

$$P_{\text{осід}} = \frac{ДВ_k - ДВ_n}{O_k}, \quad (3.6)$$

де $ДВ_k$, $ДВ_n$ — залишки депозитних вкладень відповідно на кінець і початок періоду.

Цей коефіцієнт повинен розраховуватися на кілька дат, щоб простежити загальну тенденцію (поведінку) вкладів. Розрахунок коефіцієнта тільки на дві звітні дати (за один період) може призвести до помилкового тлумачення реальних подій.

9. Коефіцієнт нестабільності депозитів

- строкових депозитів ($k_{\text{нест}}^{\text{стр}}$)

$$k_{\text{нест}}^{\text{стр}} = \frac{\text{Сума достроково вилучених депозитів}}{\text{Загальна сума депозитів}} \quad (3.7)$$

Даний коефіцієнт характеризує рівень достроково вилучених строкових депозитів. Зниження середнього терміну використання депозитів у поєднанні зі значним коефіцієнтом нестабільності (більше 10 %) говорить про посилення нестабільності депозитної бази, що негативно впливає на ліквідність банку.

- депозитів до запитання ($k_{\text{нест}}^{\text{ДЗ}}$)

$$k_{\text{нест}}^{\text{ДЗ}} = \frac{D^{\text{max}} - D^{\text{min}}}{\bar{D}}, \quad (3.8)$$

де D^{max} , D^{min} — відповідно максимальний і мінімальний залишок депозитів до запитання за певний період;

\bar{D} — середня вартість депозитів до запитання за період.

Відхилення від середнього залишку на величину коефіцієнта нестабільності визначає мінімальні та максимальні межі стабільного залишку на поточних рахунках. Чим нижчий коефіцієнт нестабільності, тим вищий мінімальний стабільний залишок, який може бути переоформлений на депозитний рахунок. Такі розрахунки потрібні робити, як за всіма залишками на рахунках клієнтів, так і за окремими рахунками з метою визначення стабільних залишків у окремих клієнтів (щоб проводити з ними роботу щодо відкриття депозитних рахунків). Якщо коливання на рахунках окремих клієнтів значні, а по загальній сумі рахунків вони невеликі, то ресурсну базу можна вважати стабільною. Якщо підприємство постійно підтримує залишок на поточних рахунках у певних межах, воно може отримувати пільги під час розрахунково-касового обслуговування.

10. Коефіцієнт використання депозитів ($k_{\text{вд}}$)

$$k_{\text{вд}} = \frac{\text{Середні залишки кредитних вкладень}}{\text{Середні залишки депозитів}} \quad (3.9)$$

Цей коефіцієнт показує, який процент від загального обсягу залучених ресурсів розміщений у кредити.

11. Відносна витратність депозитів:

- середня процентна ставка за строковими депозитами ($r^{\text{стр}}$)

$$r^{\text{стр}} = \frac{\sum_{i=1}^n r_i \cdot D_i \cdot t_i}{\sum_{i=1}^n t_i}, \quad (3.10)$$

де r_i — процентна ставка за i -им депозитом;

- середня депозитна процентна ставка (\bar{r})

$$\bar{r} = \frac{\text{ПВ}}{\text{Д}}, \quad (3.11)$$

де ПВ — процентні витрати за депозитними вкладками.

Цей показник показує, скільки банк витрачає коштів на кожну гривню залучених ресурсів у вигляді строкових депозитів. Фактично його значення дорівнює середньозваженій процентній ставці за депозитами. Для оцінювання вигідності даного виду ресурсів його необхідно порівнювати із витратністю інших залучених коштів та дохідністю кредитних вкладень.

Для аналізу розвитку клієнтської бази використовуються такі коефіцієнти:

- коефіцієнт плинності клієнтів ($k_{\text{пл}}$)

$$k_{\text{пл}} = \frac{\text{кількість закритих рахунків за період}}{\text{середня кількість рахунків клієнтів}}, \quad (3.12)$$

- коефіцієнт залучення клієнтів (k_3)

$$k_3 = \frac{\text{кількість відкритих рахунків за період}}{\text{середня кількість рахунків клієнтів}}, \quad (3.13)$$

- коефіцієнт розширення клієнтської бази (k_p)

$$k_p = \frac{\text{кількість відкритих рахунків} - \text{кількість закритих рахунків}}{\text{середня кількість рахунків клієнтів}}, \quad (3.14)$$

- коефіцієнт постійності клієнтів ($k_{\text{пл}}$)

$$k_{\text{пост}} = 1 - k_{\text{пл}}. \quad (3.15)$$

Оцінюють також динаміку коефіцієнтів. Позитивною є тенденція зростання коефіцієнтів залучення, постійності клієнтів, а також розширення клієнтської бази.

3.3. АНАЛІЗ ІНШИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ БАНКУ

До позиченого капіталу комерційного банку належать кошти, отримані від емісії та продажу облігацій, та кредити, отримані в інших банків, у тому числі в НБУ. Аналіз динаміки і структури боргових цінних паперів, емітованих банком за попередній та звітний рік, а також розрахунок їх вартості виконується за даними табл. 3.2.

ПРИМІТКА 14. БОРГОВІ ЦІННІ ПАПЕРИ, ЕМІТОВАНІ БАНКОМ

Рядок	Найменування статті	Середньозважена процентна ставка	Попередній (звітний) рік
1	Цінні папери власного боргу, емітовані банком, з них:		
1.1	Прості векселі, емітовані банком		Рахунки 3300, 3310
1.2	Акцепти, що надані за переказними векселями		Рахунки 3301, 3311
1.3	Облігації		Аналітичні рахунки балансових рахунків 3305, 3315
1.4	Інші цінні папери власного боргу, емітовані банком		Аналітичні рахунки балансових рахунків 3305, 3315

Під час аналізу ступеня залежності комерційного банку від міжбанківського кредиту (МБК) розраховуються відносні показники — коефіцієнти рефінансування. Необхідно мати на увазі, що відносно високий ступінь залежності комерційних банків від позик, отриманих в інших банках, знижує їх прибутковість, тому що депозити клієнтів дешевше банківських кредитів.

Характеристика використання МБК починається з аналізу зміни питомої ваги МБК у загальних зобов'язаннях банку за певний період та в загальному обсязі балансу. Для цього використовуються такі коефіцієнти:

1. Питома вага МБК від загального обсягу зобов'язань банку (K_1)

$$K_1 = \frac{\text{Міжбанківські кредити отримані}}{\text{Зобов'язання}} \quad (3.16)$$

Оптимальне значення цього коефіцієнта має бути 0,25—0,40.

Даний коефіцієнт характеризує ступінь мінімізації ризику стійкості ресурсної бази або її витратності. Значення коефіцієнта 0,25 забезпечує мінімізацію витрат. Значення коефіцієнта 0,40 забезпечує мінімізацію ризику стійкості.

2. Питома вага МБК, отриманих у валюті балансу, тобто в усіх джерелах (K_2)

$$K_2 = \frac{\text{Міжбанківські кредити отримані}}{\text{Валюта балансу}}. \quad (3.17)$$

Оптимальне значення даного коефіцієнта має бути 0,2—0,35.

3. Коефіцієнт відношення МБК до статутного капіталу (K_3)

$$K_3 = \frac{\text{Міжбанківські кредити отримані}}{\text{Статутний капітал}}. \quad (3.18)$$

Значення даного коефіцієнта не повинне перевищувати 6 разів, або 600 %.

Висока питома вага МБК, отриманих у банківських ресурсах, свідчить про те, що в банку існують великі резерви підвищення рівня доходності банківських операцій. Крім того, зростаюча залежність від великих міжбанківських кредитів не може бути охарактеризована позитивно, оскільки диверсифікація ресурсів, що залучаються, зміцнює ліквідність банку, а міжбанківський кредит не сприяє диверсифікації. Рекомендований рівень частки МБК у ресурсній базі банку — 20—25 %.

Аналіз динаміки і структури інших зобов'язань здійснюється за даними табл. 3.3.

Таблиця 3.3

**ПРИМІТКА 16. ІНШІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ
ПРОМІНВЕСТБАНКУ НА 1.01.2007 Р.**

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	Субординований борг	0	0
2	Доходи майбутніх періодів	2086	3159
3	Кредиторська заборгованість за операціями з банками	5520	923
4	Кредиторська заборгованість за господарською діяльністю	434	1170
5	Кредиторська заборгованість за податком на прибуток	9217	12 003
6	Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток	9694	6267

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
7	Кредиторська заборгованість перед акціонерами банку	0	0
8	Дивіденди до сплати	187	149
9	Кредиторська заборгованість за операціями з фінансовими інструментами	61	0
10	Кредиторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку	2	54
11	Банківські резерви на покриття ризиків і втрат	5337	4219
12	Інші	573	6156
13	Усього	33 111	34 100

Основними статтями інших зобов'язань банку є кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами.

3.4. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ БАНКІВСЬКИХ РЕСУРСІВ

Вибір оптимального шляху формування ресурсної бази, який враховуватиме адекватну економічну ситуацію і сприятиме надійному розв'язанню дилеми «прибутковість-ліквідність», є одним з основних завдань комерційного банку.

Для оцінювання ефективності та повноти використання банком своїх зобов'язань застосовуються такі показники:

- ступінь використання платних пасивів;
- ступінь використання сукупних зобов'язань.

Аналіз наведених показників здійснюється у динаміці, а також порівнюючи фактичні показники з їх нормативними значеннями. Для розрахунку впливу факторів на показники ефективності використання зобов'язань банку використовується спосіб ланцюгових підстановок.

Ступінь використання платних пасивів банку визначається за такою формулою ($k_{\text{вик.рес}}$)

$$k_{\text{вик.рес.}} = \frac{\text{Дохідні активи}}{\text{Платні пасиви}} \quad (3.19)$$

Як показує практика, норматив використання платних пасивів має становити не менше 90 %.

Для оптимальної діяльності комерційного банку необхідне ефективне використання не тільки платних ресурсів, а й усіх сукупних зобов'язань.

Ефективність використання сукупних зобов'язань визначають за такою формулою ($k_{\text{вик.зоб}}$)

$$k_{\text{вик.зоб}} = \frac{\text{Дохідні активи}}{\text{Сукупні зобов'язання}} \quad (3.20)$$

Вважається, що банк ефективно використовує в господарському обороті сукупні зобов'язання, якщо наведений показник буде не менше 75—80 %.

Відносна вартість (витратність) ресурсів ($V_{\text{рес}}$) визначається у відсотках і розраховується за формулою

$$V_{\text{рес}} = \frac{\text{Витрати на залучення кожного виду ресурсів}}{\text{Середньорічні залишки ресурсів}} \quad (3.21)$$

Для розрахунків використовують дані табл. 3.1—3.4.

Оптимізація ресурсної бази банку повинна здійснюватись за допомогою прийомів лінійного програмування. Причому за основу оптимізації повинні братися два такі критерії: витратність та стабільність ресурсів. Оптимальною буде така структура ресурсів, коли за наявних умов забезпечуватиметься максимальна стабільність ресурсної бази за її мінімальної відносної вартості.

Таблиця 3.4

**ПРИМІТКА 15. НАРАХОВАНІ ВИТРАТИ
ДО СПЛАТИ ПРОМІНВЕСТБАНКУ НА 1.01.2007 Р.**

№ п/п	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	Кошти банків	993	25
2	Кошти клієнтів	32 746	24 464
3	Ощадні (депозитні) сертифікати, емітовані банком	1477	279
4	Боргові цінні папери, емітовані банком	0	0
5	Нарахування за заробітною платою та інші нарахування працівникам банку	57	92
6	Інші	189	127
7	Усього	35 462	24 987

У процесі формування оптимальної ресурсної бази банку наперед необхідно визначити пріоритети окремих видів ресурсів, для чого здійснюється структурний аналіз ресурсної бази банку. Ефективність оптимізації забезпечуватиметься тільки за умови врахування всіх наявних обмежень на ресурси та можливостей їх залучення.

3.5. ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ БАНКУ

Одним із показників, що характеризують напрям діяльності банківської установи у сфері залучення пасивів, є частка заборгованості перед юридичними особами у структурі зобов'язань. Значення цього показника для банківської системи за станом на 01.01.2007 р. дорівнювало 32 %.

Надмірне (що прямує до 100 %) значення співвідношення, про яке йдеться, може свідчити як про свідому відмову від залучення відносно «дорогих» депозитів населення і міжбанківських кредитів, так і про певну недовіру до даної кредитної установи з боку фізичних осіб та інших банків.

Що ж до банків, які мають незначне або нульове значення даного показника, то це може бути наслідком як фінансових негараздів, так і інших причин, які провокують повільне зростання або зменшення клієнтських зобов'язань.

Перелік банківських установ, котрі мають найбільшу і найменшу частку коштів підприємств у структурі своїх пасивів, подано у табл. 3.5.

Таблиця 3.5

ЧАСТКА ЗАБОРГОВАНОСТІ ПЕРЕД ПІДПРИЄМСТВАМИ У СТРУКТУРІ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ОКРЕМИХ БАНКІВ УКРАЇНИ СТАНОМ НА 01.01.2007 Р.

Банківські установи зі значною часткою (> 60 %)	Значення показника, %	Банківські установи з незначною часткою (<20 %)	Значення показника, %
ЮНЕКС	100	БАНК «РЕНЕСАНС КАПІТАЛ»	0
СИГМАБАНК	99	БАНК «БОГУСЛАВ»	0
БАНК «ПЕРСПЕКТИВА»	89	ПРИВАТІНВЕСТ	0
ФІНЕКСБАНК	77	ПРЕСТИЖ	4

Закінчення табл. 3.5

Банківські установи зі значною часткою (> 60 %)	Значення показника, %	Банківські установи з незначною часткою (<20 %)	Значення показника, %
ПАРТНЕР БАНК	73	БАНК «НАРОДНИЙ КАПІТАЛ»	4
ФІНАНСОВИЙ СОЮЗ БАНК	71	УНІКРЕДИТ БАНК	7
АРКАДА	70	ОЩАДБАНК	10
НОВИЙ	67	ФАМІЛЬНИЙ	10
ЕНЕРГОБАНК	65	ІНВЕСТ-КРЕДИТ БАНК	11
ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК	63	УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНИЙ БАНК	11
АВТОАЗБАНК	63	ПРАВЕКС-БАНК	13
СТОЛИЦЯ	62	ДЕЛЬТА	13
УКРГАЗПРОМ-БАНК	61	УКРАЇНСЬКИЙ БАНК РЕКОНСТРУКЦІ ТА РОЗВИТКУ	13
ІНДУСТРІАЛБАНК	60	ЕЛЕКТРОН БАНК	15
		УКРСИББАНК	16
		ОБ'ЄДНАНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК	16
		УНІВЕРСАЛЬНИЙ	16
		ДНІСТЕР	16
		БІГ ЕНЕРГІ	19
		КАПІТАЛ	19
		АЛЬЯНС	19
		СИНТЕЗ	20

Частка коштів населення у структурі зобов'язань — яскрава ознака привабливості банку з точки зору користувачів банківських послуг.

Причому цей показник (за наявності відповідних даних) доцільно розглядати не лише за станом на звітну дату, а й у динаміці. Отже, таблиця 11 містить перелік банків, які є лідерами й аутсайдерами на ринку вкладів населення (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

**АБСОЛЮТНІ СУМИ І ПИТОМА ВАГА ВКЛАДІВ НАСЕЛЕННЯ У СТРУКТУРІ
ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ОКРЕМИХ БАНКІВ УКРАЇНИ СТАНОМ НА 01.01.2007 Р.**

Банки-лідери за обсягом вкладень населення (> 2 млрд грн)	Значення показника, тис. грн	Банківські установи зі значною часткою вкладів населення у структурі зобов'язань (>60 %)	Значення показника, %	Значення показника, тис. грн
ПРИВАТБАНК	15 188 332	ОЦАДБАНК	76	7 479 666
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	11 594 270	ЕЛЕКТРОН БАНК	74	431 792
ПРОМІНВЕСТБАНК	7 599 862	УНІВЕРСАЛЬНИЙ	73	355 387
ОЦАДБАНК	7 479 666	РАДАБАНК	73	25 291
УКРСОЦБАНК	5 125 568	«СТОЛИЧНИЙ»	72	11 841
НАДРА	3 767 022	ПРАВЕКС-БАНК	72	2 312 387
УКРСИББАНК	3 689 140	ТММ-БАНК	70	32 840
УКРПРОМБАНК	3 619 044	МЕТАЛУРГ	68	232 311
ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ	3 089 246	УКРПРОМБАНК	64	3 619 044
УКРЕКСІМБАНК	3 013 116	ОБ'ЄДНАНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК	63	2 312 387
ПРАВЕКС-БАНК	297 341			
«ФОРУМ»	2 102 566	ІНПРОМБАНК	63	284 519

Що ж до системи в цілому, то за станом на 01.01.2007 р. питома вага коштів фізичних осіб у структурі зобов'язань усіх українських банків становила 36 %.

Література [6, 14, 16, 19, 20, 65, 72, 73, 74]

Контрольні запитання

1. Які цілі стоять перед аналізом зобов'язань банку?
2. За допомогою яких показників проводиться аналіз депозитів?
3. Який економічний зміст розрахунку показника оборотності депозитних вкладень?
4. Які показники використовуються для аналізу розвитку клієнтської бази?

5. Який зміст має розрахунок коефіцієнтів рефінансування?

6. Які показники характеризують ефективність формування та використання банківських ресурсів?

Практичні завдання

За даними табл. 3.1—3.4 проаналізуйте стан зобов'язань Промінвестбанку.

Тести

1. Звичайні незабезпечені боргові капітальні інструменти, які за умовою контракту не можуть бути заборані з банку раніше 5 років, мають назву:

- А) гібридних капітальних інструментів
- Б) субординованого капіталу
- В) нерозкритих резервів
- Г) розкритих резервів

2. До депозитів не відносять:

- А) депозитні сертифікати
- Б) залишки на рахунках ЛОРО
- В) залишки на поточному рахунку з овердрафтом
- Г) дебетові залишки на контокорентних рахунках

3. За допомогою пасивних операцій банки

- А) формують ресурси
- Б) розміщують ресурси
- Г) формують власні кошти
- Д) розміщують субординований капітал

4. Основною метою отримання міжбанківського кредиту є:

- А) розширення кредитної діяльності
- Б) регулювання банківської ліквідності
- В) стабілізація фінансового стану
- Г) проведення операцій на відкритому ринку

5. Проценти за кредитами і депозитами нараховуються:

- А) щоденно
- Б) щомісячно
- В) щоквартально
- Г) не рідше 1 разу на місяць

ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ АКТИВІВ БАНКУ

- 4.1. *Значення, задачі та етапи аналізу активів банку.*
- 4.2. *Аналіз ліквідності активів.*
- 4.3. *Аналіз ризиковості активів.*
- 4.4. *Прикладний аспект аналізу активів банку.*

4.1. ЗНАЧЕННЯ, ЗАДАЧІ ТА ЕТАПИ АНАЛІЗУ АКТИВІВ БАНКУ

Активні операції банків — це фінансові операції з розміщення коштів із метою отримання доходів. До них належать надання кредитів та позичок, купівля цінних паперів, вкладення коштів у комерційні проекти, лізингові, факторингові операції, операції з векселями тощо.

Актив — це той чи інший об'єкт, який контролюється банком та відповідає принаймні одній із названих нижче вимог:

- дає дохід;
- може бути обмінаний на інший об'єкт, який дає дохід.

Усі активні операції банку є ризиковими, проте вони забезпечують йому значну частину доходів.

Мета дослідження активних операцій полягає у тому, щоб визначити шляхом аналізу по вертикалі динамічні зміни у структурі активів. На основі оцінки по горизонталі аналізують зміни у динаміці, зіставляючи дані за різні періоди.

Завдання аналізу активів банківського сектору та окремого банку:

- визначення кількарічної тенденції щодо збільшення чи зменшення активів, зокрема дохідних, недохідних, робочих, високоліквідних, іммобілізованих (вкладених в основні фонди тощо);
- аналіз якості активів, зокрема кредитного портфеля;
- виведення узагальнюючої оцінки стосовно оптимізації складу і структури активів.

На першому етапі аналізу активів складають динаміку змін обсягів і структури (питомої ваги) найважливіших груп активів за кілька років.

Таке зіставлення дає змогу побачити політику вкладення ресурсів банку в прибуткові активи чи, можливо, в їх капіталізацію

(основні фонди тощо), що не сприятиме у перспективі зростанню доходності.

Після аналізу за групами проводять деталізований аналіз за видами або підгрупами активів у динаміці за низку років і за питомою вагою кожного виду в загальній сумі активів.

Якісний їх склад характеризується співвідношенням продуктивних і непродуктивних активів та витрат на власні потреби. До продуктивних активів належать усі операції з клієнтурою і контрагентами банку за кредитно-інвестиційною системою. До непродуктивних — вимоги за ризиковими операціями, резерви і кошти дебіторів. До затрат на власні потреби відносять капіталізовані активи, нематеріальні активи, збитки, відвернуті за рахунок прибутку.

4.2. АНАЛІЗ ЛІКВІДНОСТІ АКТИВІВ

Оцінка якості активів — важливий показник для визначення ступеня надійності банку та ефективності його діяльності.

Аналізуючи активні операції, групують статті за окремими ознаками.

Аналіз структури активів на ліквідність

Усі активи банку можна поділити на шість груп:

1. *Високоліквідні активи* — це кошти в касі, у НБУ та в інших банках, а також активи, які можна швидко конвертувати у готівкові та безготівкові кошти. Вони не дають банку доходу, але необхідні для розрахунків за зобов'язаннями. До них належать:

- готівкові кошти та банківські метали;
- кошти до запитання в НБУ;
- кошти до запитання в інших банках;
- строкові депозити в НБУ.

2. *Ліквідні активи* — це активи, які приносять банку дохід, а саме:

- усі надані кредити;
- депозити в інших банках;
- цінні папери;
- вкладення в асоційовані та дочірні компанії.

3. *Низьколіквідні активи* — пролонгована та дебіторська заборгованість.

4. *Неліквідні активи* — прострочена та сумнівна заборгованість за кредитами.

5. Недоходні активи становлять:

- основні засоби та нематеріальні активи;
- капіталовкладення;
- товарно-матеріальні цінності.

6. Квзіактиви:

- нараховані доходи банку;
- прострочені нараховані доходи та інші активи.

Робочі активи — це кошти на коррахунках, у касі, вкладені у майно, цінні папери, розміщені в інших банках, надані у кредит тощо, які дають банку дохід.

Коефіцієнт співвідношення дохідних та загальних активів (k_c) дає змогу з'ясувати, чи продуктивно використовує банк свої активи

$$k_c = \frac{\text{Дохідні активи}}{\text{Загальні активи}} \quad (4.1)$$

Втім, «непродуктивне» використання певної частини активів є явищем цілком нормальним. Приміром, приміщення та обладнання як активи не дають відчутного прибутку, але вони — необхідна складова операційної діяльності банку.

4.3. АНАЛІЗ РИЗИКОВОСТІ АКТИВІВ

Активні операції банку є ризиковими. За ступенем ризику вкладень та ймовірністю втрати частини вартості їх поділяють на п'ять груп:

1 група (процент ризику — 0) — це:

- готівкові кошти; кошти у НБУ;
- боргові цінні папери, що рефінансуються НБУ;
- боргові цінні папери у портфелі банку на продаж та інвестиції;
- боргові цінні папери центральних органів державного управління у портфелі банку на продаж та інвестиції;

2 група (процент ризику — 10) — короткострокові й довгострокові кредити, надані центральним органам державного управління;

3 група (процент ризику — 20) — це:

- короткострокові й довгострокові кредити, надані місцевим органам державного управління, та нараховані доходи за ними;
- боргові цінні папери місцевих органів державного управління у портфелі банку на продаж та інвестиції;

4 група (процент ризику — 50) — це:

- кошти до запитання в інших банках;
- строкові депозити в інших банках (крім простроченої заборгованості та прострочених нарахованих доходів);
- нараховані доходи за борговими цінними паперами у портфелі банку на продаж та інвестиції;
- зобов'язання з кредитування, надані банкам та клієнтам;
- куплені, але не отримані валюта і банківські метали; активи до отримання;

5 група (процент ризику — 100) — всі інші активні рахунки.

Оцінити якість активів з точки зору ризику можна за допомогою коефіцієнта, який визначає рівень активів із підвищеним ризиком та характеризує ступінь ризиковості кредитної політики банку

$$\text{Рівень активів із підвищеним ризиком} = \frac{\text{Активи підвищеного ризику}}{\text{Сукупні активи}} \quad (4.2)$$

До активів підвищеного ризику належать цінні папери (за винятком державних боргових зобов'язань), факторинг, лізинг, інвестиційні вкладення, перевищення дебіторської заборгованості над кредиторською.

4.4. ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ АКТИВІВ БАНКУ

Серед основних показників, які характеризують фінансовий стан банківських установ, — зростання (або зниження) обсягів активів за звітний період. Стосовно банківської системи в цілому, то за 2006 р. абсолютне зростання обсягів її активів становило 126,3 млрд грн, або 59 %. Тому цілком закономірно, що зменшення цього показника спостерігалось лише у 7 банках (табл. 4.1).

Зростання обсягу активів окремого банку протягом звітного періоду само по собі ще не є критерієм його високої надійності й привабливості для інвесторів і вкладників. До речі, як і зниження (зрозуміло, що мова йде лише про незначні відносні коливання показника). Набагато важливіше значення має здатність банку ефективно використовувати наявні активи. Тож розглянемо структуру активів, передусім частку кредитного портфеля.

Табл. 4.2 містить перелік банків, що мають гранично великі та гранично малі значення цього показника. В середньому по банківській системі він за станом на 01.01.2007 р. становив 72 %.

Таблиця 4.1

ДИНАМІКА АКТИВІВ ОКРЕМИХ БАНКІВ УКРАЇНИ ЗА 2006 Р.

Зростання обсягів активів (> 2 млрд грн)		
1	2	3
назва банку	сума зростання, тис. грн	відносне зростання, %
ПРИВАТБАНК	11 719 117	53
УКРСИББАНК	11 700 744	110
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	8 514 286	44
УКРЕКСІМБАНК	8 273 489	80
УКРСОЦБАНК	6 768 492	63
«НАДРА»	4 371 210	74
КРЕДИТПРОМБАНК	4 212 741	145
АЛЬФА-БАНК	4 151 685	195
ОТП БАНК	4 127 474	59
«ФОРУМ»	3 625 615	97
ПРОМІНВЕСТБАНК	3 005 422	21
«ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ»	2 918 568	66
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	2 505 555	70
УКРПРОМБАНК	2 444 311	59
ТАС-КОМЕРЦБАНК	2 098 875	104
ОЦАДБАНК	2 075 088	22
УКРГАЗБАНК	2 073 568	87
ВАБАНК	2 056 342	87
Зменшення обсягів активів		
назва банку	відносне зменшення, %	сума зменшення, тис. грн
УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНИЙ БАНК	-39	-111 240
КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІА- ЛЬНИЙ БАНК	-30	-48 377
ТММ-БАНК	-17	-17 027
ЕКСПРЕС-БАНК	-13	-185 921
ЛЕГБАНК	-8	-23 491
УКРГАЗПРОМБАНК	-7	-27 690
«ЮНЕКС»	-6	-8236

Надмірно високе значення показника питомої ваги кредитного портфеля в структурі активів не завжди є свідченням орієнтації комерційного банку переважно на кредитні операції. Іноді це може бути і наслідком істотних фінансових негараздів у банківській установі (наприклад, у разі, коли більшість кредитів — сумнівні до повернення, а всі ліквідні активи вже витрачено на виконання платіжних вимог клієнтів).

Дуже мала частка кредитів у структурі активів може свідчити про домінування в ній не міжбанківських кредитів і державних цінних паперів, а основних засобів, дебіторської заборгованості, нарахованих, але не отриманих доходів чи інших складових, які не приносять банку прибутку. Український фондовий ринок в останні роки внаслідок багатьох причин знаходиться у нестабільному та пригніченому стані.

Таблиця 4.2

ЧАСТКА КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ В АКТИВАХ НА 01.01.2007 Р.

Банківські установи зі значним розміром кредитного портфеля (> 85 %)	Значення показника, %	Банківські установи з незначним розміром кредитного портфеля (< 40 %)	Значення показника, %
ДIALOGБАНК	99	ПРИВАТИНВЕСТ	3
ЗАХІДІНКОМБАНК	94	СИГМАБАНК	8
УКРАЇНСЬКИЙ ФІНАНСОВИЙ СВІТ	91	УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНИЙ БАНК	11
НАЦІОНАЛЬНИЙ КРЕДИТ	89	БОГУСЛАВ	21
НАРОДНИЙ КАПІТАЛ	89	КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ БАНК	25
ОТП БАНК	88	ПАРТНЕР БАНК	26
МІЖНАРОДНИЙ ІПОТЕЧНИЙ БАНК	87	ФІНЕКСБАНК	31
УКРПРОМБАНК	85	СТОЛИЦЯ	33
ПРИВАТБАНК	85	АРТЕМ БАНК	34
АВТОЗАБАНК	85	ОЩАДБАНК	38
		МОРСЬКИЙ	39

Значною мірою саме через це частка цінних паперів у структурі активів банківської системи за станом на 01.01.2007 р. становила лише 4 %, що характеризує незацікавленість комерційних

банків у здійсненні цього виду активних операцій. Проте є банки, які мають вагому частку активів, розміщених у вигляді як державних, так і корпоративних цінних паперів. Табл. 4.3 містить перелік цих банків.

Таблиця 4.3

**ЧАСТКА ЦІННИХ ПАПЕРІВ
ТА ІНВЕСТИЦІЙ У СТРУКТУРІ
АКТИВІВ ОКРЕМИХ БАНКІВ УКРАЇНИ СТАНОМ
НА 01.01.2007 Р.**

Банківські установи, що мають значні інвестиції у цінні папери (> 10 %)	Значення показника, %	Банківські установи, що мають значні інвестиції у цінні папери (> 10 %)	Значення показника, %
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
ПОБАНК	42	ІНТЕРБАНК	13
ОЛІМПІЙСЬКА Україна	19	АРКАДА	13
ФАКТОРІАЛ-БАНК	19	ІНДУСТРІАЛБАНК	12
УКРАЇНСЬКИЙ БАНК РЕ- КОНСТРУКЦІЇ ТА РОЗВИ- ТКУ	19	ОБ'ЄДНАНИЙ КОМЕ- РЦІЙНИЙ БАНК	11
ОЩАДБАНК	18	ДІАЛОГБАНК	11
ІНГ БАНК Україна	17	ТК КРЕДИТ	11
ЄВРОБАНК	17	УКРГАЗБАНК	11
АВТОКРАЗБАНК	16	ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК	10
ДОНГОРБАНК	14	ПРИЧОРНОМОР'Я	10
УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТ- НИЙ БАНК	14	ІНВЕСТ-КРЕДИТ БАНК	10
ОДЕСА-БАНК	14	ПРИВАТІНВЕСТ	10
КЛІРИНГОВИЙ ДІМ	13	ХРЕЦАТИК	10

Таблиця 4.4

**ЧАСТКА ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ
ТА НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ
У СТРУКТУРІ АКТИВІВ ОКРЕМИХ БАНКІВ УКРАЇНИ
НА 01.01.2007 Р.**

Банківські установи зі значним розміром основних фондів (> 15 %)	Значення показника, %	Банківські установи з незначним розміром основних фондів (<0,5 %)
УКООПСПІЛКА	31	БМ БАНК
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ БАНК РАЦІОНАЛЬНОГО ФІНАНСУВАННЯ	28	ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК
УКРІНБАНК	27	ЄВРОБАНК
ФІНБАНК	25	ФІНАНСОВИЙ СОЮЗ БАНК
ТММ-БАНК	23	ДІАЛОГБАНК
ФАМІЛЬНИЙ	22	ХФБ БАНК Україна
УКРКОМУНБАНК	17	ІНГ БАНК Україна
ІКАР-БАНК	17	СИГМАБАНК
ПОЛКОМБАНК	17	КОНКОРД
КОНТРАКТ	16	ВНЄШТОРГБАНК
ЕКСПОБАНК	16	ФІНАНСОВА ІНІЦІАТИВА
ІНТЕРБАНК	16	АІС-БАНК
ВОЛОДИМИРСЬКИЙ	15	
ПОРТО-ФРАНКО	15	
ПОЛТАВА БАНК	15	
ОЩАДБАНК	15	

Частка інших активів у їх загальній структурі — один із показників ефективності управління банківською установою. Чим менше значення показника, тим меншою є відносна частка активів, які не приносять доходу.

Таблиця 4.5 містить перелік банків і яких установ, що мають найбільші значення зазначеного коефіцієнта. Нагадаємо, що за станом на 01.01.2007 р. по банківській системі в цілому він дорівнював 0,8 %.

**ПИТОМА ВАГА ІНШИХ АКТИВІВ
У СТРУКТУРІ АКТИВІВ БАНКІВ УКРАЇНИ СТАНОМ НА 01.01.2007 Р.**

Банківські установи зі значним розміром інших активів (>1,5 % активів)	Значення показника, %	Банківські установи зі значним розміром інших активів (>1,5 % активів)	Значення показника, %
ОДЕСА-БАНК	24	БАЗИС	3
АІС-БАНК	7	ПРАВЕКС-БАНК	2
ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИЙ БАНК	5	ПАРТНЕР БАНК	2
БІГ ЕНЕРГІЯ	5	УКРАЇНСЬКИЙ БІЗНЕС БАНК	2
СТАРОКІЇВСЬКИЙ БАНК	4	БАНК РЕНЕСАНС КАПІТАЛ	2
УНІКРЕДИТ БАНК	3	ОБ'ЄДНАНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК	2
АРКАДА	3	ІНТЕГРАЛ	2
ФАКТОРІАЛ-БАНК	3	ЛЕГБАНК	2
РАДАБАНК	3	КРЕДОБАНК	2

Література [6, 17, 20, 28, 57, 65, 84]

Контрольні запитання

1. Який об'єкт може бути визнаним активом банку?
2. У чому полягає мета та завдання аналізу активів банку?
3. Які активи відносяться до високоліквідних?
4. Що розуміється під якістю активів?
5. Які активи відносять до робочих?

Тести

1. До групи активів із ступенем ризику 10 відсотків відносять:

- А) кошти в Національному банку
- Б) короткострокові та довгострокові кредити, що надані органам державної влади
- В) боргові цінні папери органів місцевого самоврядування
- Г) кошти до запитання в інших банках, що не належать до інвестиційного класу
- Д) кредити, які надані фізичним особам

2. До групи активів із ступенем ризику 20 відсотків відносять:

- А) кошти в Національному банку
- Б) короткострокові та довгострокові кредити, що надані органам державної влади
- В) боргові цінні папери органів місцевого самоврядування
- Г) кошти до запитання в інших банках, що не належать до інвестиційного класу
- Д) кредити, які надані фізичним особам

3. До групи активів із ступенем ризику 50 відсотків відносять:

- А) кошти в Національному банку
- Б) короткострокові та довгострокові кредити, що надані органам державної влади
- В) боргові цінні папери органів місцевого самоврядування
- Г) кошти до запитання в інших банках, що не належать до інвестиційного класу
- Д) кредити, які надані фізичним особам

4. До групи активів із ступенем ризику 100 відсотків відносять:

- А) кошти в Національному банку
- Б) короткострокові та довгострокові кредити, що надані органам державної влади
- В) боргові цінні папери органів місцевого самоврядування
- Г) кошти до запитання в інших банках, що не належать до інвестиційного класу
- Д) кредити, які надані фізичним особам

5. Який актив відноситься до непродуктивних

- А) вкладення у ОВДП
- Б) надані кредити
- В) нараховані доходи за кредитами
- Г) залишки на кореспондентських рахунках у інших банках

Змістовий модуль 2

АНАЛІЗ БАНКІВСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ ТА ПОСЛУГ

ТЕМА 5

АНАЛІЗ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ

- 5.1. Значення, інформаційне забезпечення і задачі аналізу кредитних операцій банку.
- 5.2. Аналіз обсягів і вартості кредитних вкладень.
- 5.3. Аналіз структури кредитного портфеля.
- 5.4. Аналіз оборотності кредитів.
- 5.5. Аналіз руху кредитів.
- 5.6. Аналіз ризиків кредитного портфеля і формування резервів.
 - 5.6.1. Аналіз кредитоспроможності позичальника.
 - 5.6.2. Класифікація кредитного портфеля за ступенем ризику.
 - 5.6.3. Критерії прийняття забезпечення за кредитними операціями при розрахунку резервів.
- 5.6.4. Порядок розрахунку резерву під кредитні ризики.
- 5.7. Прикладний аспект аналізу кредитних операцій банку.

5.1. ЗНАЧЕННЯ, ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І ЗАДАЧІ АНАЛІЗУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ

В активних операціях банку найбільшу питому вагу становлять надані кредити, тому варто детальніше зупинитися на аналізі кредитного портфеля комерційного банку.

Кредитний портфель — це сукупність усіх позик, наданих банком із метою отримання доходу.

Аналізом кредитного портфеля передбачається:

- аналіз якості наданих кредитів;
- аналіз їх забезпечення;
- аналіз руху кредитів;
- аналіз очікуваних показників повернення боргу.

Джерелом нормативно-правової інформації аналізу кредитних операцій банку є:

- Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України: затверджені Постановою Правління НБУ від 19.03.2003 № 124;

- Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 368 (додаток В, Розділ VI. Нормативи кредитного ризику);

- Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків: затверджено Постановою Правління Національного банку України від 06.07.2000 № 279;

- Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України: затверджено Постановою Правління Національного банку України від 15.09.2004 № 435.

Звітна фінансова інформація включає:

- баланс та звіт про фінансові результати;
- примітки до фінансових звітів: 1.10 «Кредити та резерви під кредитні ризики» примітки 1 «Облікова політика», 6 «Кредити та заборгованість клієнтів».

Звітна статистична інформація включає наступні форми:

- № 1Д «Баланс» (щоденна);
- № 10 (місячна) «Оборотно-сальдовий баланс»;
- № 302 (місячна) «Звіт про класифіковані кредитні операції за формами власності»;

- № 310Д (щоденна) «Звіт про суми і процентні ставки за кредитами»;

- № 310 (місячна) «Звіт про суми і процентні ставки за наданими кредитами (за видами економічної діяльності)»;

- № 317 (місячна) «Звіт про вимоги за кредитами, наданими в економіку України (класифікація за організаційно-правовими формами господарювання)»;

- № 321 (місячна) «Звіт про вимоги за наданими кредитами (класифікація за секторами економіки)»;

- № 604 (місячна) «Звіт про формування резерву на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями»;

- № 627 (місячна) «Звіт про двадцять найбільших кредиторів банку»;

- № 618 (декадна) «Звіт про залишки коштів, що розміщені в інших банках та залучені від інших банків».

5.2. АНАЛІЗ ОБСЯГІВ І ВАРТОСТІ КРЕДИТНИХ ВКЛАДЕНЬ

Аналіз кредитних вкладень проводиться за допомогою системи показників.

1. Середні залишки кредитних вкладень ($\bar{3}$) розраховуються за формулою середньої хронологічної

$$\bar{3} = \frac{1/23_1 + 3_2 + \dots + 3_{n-1} + 1/23_n}{n-1}, \quad (5.1)$$

де $3_i, i = \overline{1, n}$ — залишки кредитів на певну дату.

2. Оборот з видачі кредитів (дебетовий оборот) — O_K .

3. Оборот з погашення кредитів (кредитовий оборот) — O_d .

4. Середній розмір кредитів (\bar{K})

$$\bar{K} = \frac{\sum_{i=1}^n K_i \cdot t_i}{\sum_{i=1}^n t_i}, \quad (5.2)$$

де K_i — сума i -ого кредиту, $i = \overline{1, n}$;

t_i — термін надання i -ого кредиту.

5. Середній термін використання кредитів (\bar{t})

$$\bar{t} = \frac{\sum_{i=1}^n K_i \cdot t_i}{\sum_{i=1}^n K_i}, \quad (5.3)$$

Цей показник характеризує середній «вік» кредитів.

6. Середня процентна ставка по кредитам (\bar{r})

$$\bar{r} = \frac{\sum_{i=1}^n r_i \cdot K_i \cdot t_i}{\sum_{i=1}^n t_i}, \quad (5.4)$$

де r_i — процентна ставка за i -им кредитом;

або

$$\bar{r} = \frac{\text{ПД}}{\text{Д}}, \quad (5.5)$$

де ПД — процентні доходи за кредитними вкладеннями.

У ході аналізу кредитних операцій можна обчислити показник загальної кредитної активності:

$$\text{Загальна кредитна активність} = \frac{\text{Усього наданих кредитів}}{\text{Сукупні активи}} \quad (5.6)$$

Позитивної оцінки заслуговує банк, де значення цього показника перевищує 0,55. Якщо воно нижче, слід терміново зайнятися проблемою управління активами, а саме: змінити їх структуру. Якщо зазначений показник перевищує 0,8, це означає, що у банку серйозні проблеми з ліквідністю.

5.3. АНАЛІЗ СТРУКТУРИ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ

Аналізувати кредитний портфель можна за різними ознаками (рис. 5.1):

- за видами та формами кредиту: овердрафт, кредити під платіжні картки, операції РЕПО, векселі, факторинг, комерційні кредити, кредити на будівництво, освоєння землі, фінансовий лізинг тощо (табл. 5.1);

- за цільовим спрямуванням: в поточну та інвестиційну діяльність;

- за видами економічної діяльності;

- за терміном погашення: поточні (непрострочені), прострочені та пролонговані. Для більш детального аналізу прострочені кредити додатково групуються за тривалістю порушення термінів повернення основного боргу: від 1 до 30 днів; від 31 до 60 днів; від 61 до 180 днів; більше 180 днів. Аналіз кредитів, згрупованих за терміном погашення, має за мету визначення шляхів прискорення оборотності кредитів та загального підвищення ефективності використання кредитних ресурсів комерційного банку;

- за галузевою структурою наданих кредитів розрізняють вкладення у промисловість, сільське господарство, лісове господарство, торгівлю та громадське харчування, будівництво, транспорт та зв'язок та інші галузі національної економіки;

- за видами економічної діяльності (табл. 5.2);

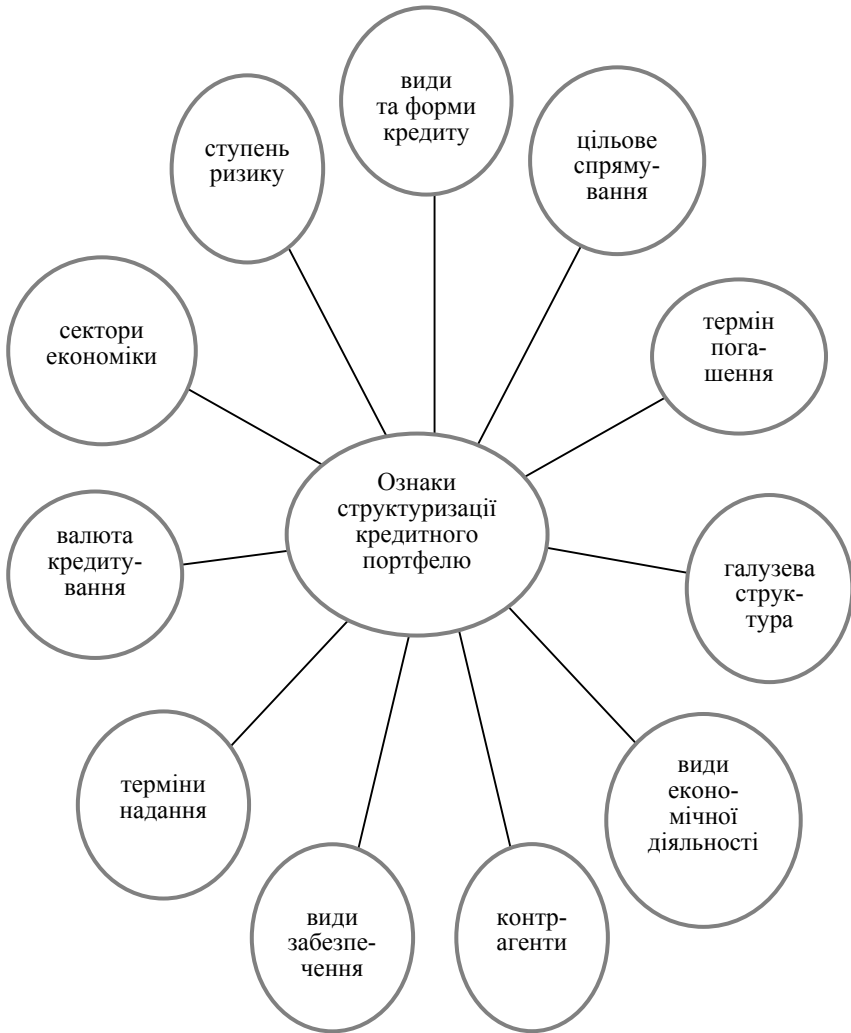

Рис. 5.1. Напрями аналізу структури кредитного портфелю

• за контрагентами: кредити, надані суб'єктам господарювання (в розрізі організаційно-правових форм господарювання, форм власності); органам загального державного управління, місцевим органам державного управління, фізичним особам, а також міжбанківський кредит;

**КРЕДИТНИЙ ПОРТФЕЛЬ
ПРОМІСНІВСТВАБАНКУ СТАНОМ НА 01.01.2007 Р. В ТИС. ГРН**

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	Овердрафт, у тому числі:	83 711	51 205
1.1	сумнівні	0	0
1.2	прострочені	394	0
2	Операції репо	0	0
3	Враховані векселі, у тому числі:	2583	3895
3.1	сумнівні	0	0
3.2	прострочені	0	0
4	Вимоги, що придбані за операціями факторингу, у тому числі:	843	205
4.1	сумнівні	205	205
4.2	прострочені	0	0
5	Кредити в поточну діяльність, у тому числі:	11 500 375	9 752 689
5.1	Сумнівні	46 152	51 734
5.2	Прострочені	323 615	143 423
6	Кредити в інвестиційну діяльність, у тому числі:	2 022 057	1 118 123
6.1	сумнівні	7354	19 10

Закінчення табл. 5.1

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
6.2	Прострочені	5530	1709
7	Іпотечні кредити, у тому числі:	884 435	381 945
7.1	сумнівні	0	0
7.2	прострочені	470	42
8	Фінансовий лізинг (оренда), у тому числі:	0	0
8.1	сумнівні	0	0
8.2	прострочені	0	0
9	Кредити, які надані органам державної влади, у тому числі:	0	0
9.1	сумнівні	0	0
9.2	прострочені	0	0
10	Сумнівна заборгованість за виплаченими гарантіями	0	0
11	Усього кредитів	14 494 004	11 308 062
12	Резерви під заборгованість за кредитами	(930 579)	(628 117)
13	Усього кредитів за вирахуванням резервів під кредити	13 563 425	10 679 945

Таблиця 5.2

**СТРУКТУРА КРЕДИТІВ ПРОМІСЛОВОСТІ
ЗА ВИДАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА 01.01.2007 Р. В ТИС. ГРН**

Рядок	Вид економічної діяльності	Код	Звітний рік	%	Попередній рік	%
1	2	3	4	5	6	7
1	Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	01	1 523 797	10,5	1 243 553	11,00
2	Лісове господарство та пов'язані з ним послуги	02	13 009	0,09	12 000	0,11
3	Рибальство, рибництво та пов'язані з ним послуги	05	22 720	0,16	14 307	0,13
4	Добування вугілля, лігніту і торфу	10	777 777	5,37	647 608	5,73
5	Добування вуглеводнів та пов'язані з ним послуги	11	332 202	2,29	226 107	2,00
6	Добування уранової та торієвої руди	12	71 419	0,49	151 922	1,34
7	Добування металевих руд	13	157 430	1,09	166 750	1,48
8	Інші галузі добувної промисловості	14	57 715	0,40	57 552	0,51
9	Виробництво харчових продуктів, напоїв	15	772 467	5,33	495 419	4,38
10	Виробництво тютюнових виробів	16	17 771	0,12	16 356	0,14
11	Текстильне виробництво	17	11 454	0,08	12 522	0,11
12	Виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	18	8786	0,06	12 092	0,11
13	Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	19	17 556	0,12	13 877	0,12

Продовження табл. 5.2

Рядок	Вид економічної діяльності	Код	Звітний рік	%	Попередній рік	%
1	2	3	4	5	6	7
14	Оброблення деревини і виробництво виробів з деревини, крім меблів	20	61 607	0,43	44 457	0,39
15	Виробництво паперової маси, паперу, картону та виробів з них	21	91 653	0,63	52 773	0,47
16	Видавнича та поліграфічна діяльність, тиражування записаних носіїв інформації	22	92 813	0,64	60 636	0,54
17	Виробництво коксу, продуктів нафтопереробки та ядерних матеріалів	23	248 690	1,72	243 540	2,15
18	Хімічне виробництво	24	269 255	1,86	181 468	1,61
19	Виробництво гумових та пластмасових виробів	25	71 979	0,50	72 168	0,64
20	Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	26	208 552	1,44	109 396	0,97
21	Металургійне виробництво	27	366 385	2,53	124 684	1,10
22	Виробництво готових металевих виробів	28	127 840	0,88	98 455	0,87
23	Виробництво машин та устаткування	29	457 818	3,16	250 137	2,21
24	Виробництво офісного устаткування та електронно-обчислювальних машин	30	690	0	307	0

25	Виробництво електричних машин і устаткування	31	280 588	1,94	252 942	2,24
26	Виробництво апаратури для радіо, телебачення та зв'язку	32	12 369	0,09	10 514	0,09
27	Виробництво медичної техніки, вимірювальних засобів, оптичних приладів та устаткування, годинників	33	21 837	0,15	13 756	0,12
28	Виробництво автомобілів, причепів та напівпричепів	34	123 524	0,85	60 907	0,54
29	Виробництво інших транспортних засобів	35	313 637	2,16	285 116	2,52
30	Виробництво меблів; виробництво іншої продукції	36	52 400	0,36	27 975	0,25
31	Оброблення відходів	37	55 002	0,38	81 379	0,72
32	Виробництво та розподілення електроенергії, газу пари та гарячої води	40	728 650	5,03	858 967	7,60
33	Збирання, очищення та розподілення води	41	21 624	0,15	5354	0,05
34	Будівництво	45	688 851	4,76	412 935	3,65
35	Торгівля автомобілями та мотоциклами, їх технічне обслуговування та ремонт	50	326 335	2,25	89 541	0,79
36	Оптова торгівля і посередництво в оптовій торгівлі	51	2 525 515	17,43	2 914 985	25,78
37	Роздрібна торгівля; ремонт побутових виробів та предметів особистого вжитку	52	555 797	3,83	344 074	3,04
38	Діяльність готелів та ресторанів	55	70 195	0,48	27 000	0,24
39	Діяльність наземного транспорту	60	277 143	1,91	140 606	1,24

Закінчення табл. 5.2

Рядок	Вид економічної діяльності	Код	Звітний рік	%	Попередній рік	%
1	2	3	4	5	6	7
40	Діяльність водного транспорту	61	499	0	1408	0,01
41	Діяльність авіаційного транспорту	62	5822	0,04	27 672	0,24
42	Додаткові транспортні послуги та допоміжні операції	63	403 723	2,79	267 842	2,37
43	Діяльність пошти та зв'язку	64	6904	0,05	6143	0,05
44	Грошове та фінансове посередництво	65	12 640	0,09	0	0
45	Страховання	66	2158	0,01	0	0
46	Допоміжні послуги у сфері фінансового посередництва та страхування	67	1214	0,01	7096	0,06
47	Операції з нерухомим майном	70	523 548	3,61	217 167	1,92
48	Оренда машин та устаткування; прокат побутових виробів і предметів особистого вжитку	71	29 517	0,20	18 738	0,17
49	Діяльність у сфері інформатизації	72	10 793	0,07	5004	0,04
50	Дослідження та розробки	73	30 099	0,21	33 575	0,30
51	Діяльність у сферах права, бухгалтерського обліку, інжинірингу; надання послуг підприємцям	74	365 968	2,53	163 569	1,45

52	Державне управління	75	1159	0,01	261	0
53	Освіта	80	8441	0,06	5715	0,05
54	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	85	23 581	0,16	23 102	0,20
55	Санітарні послуги, прибирання сміття та знищення відходів	90	1707	0,01	2155	0,02
56	Діяльність громадських організацій	91	1303	0,01	1530	0,01
57	Діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	92	10 107	0,07	9734	0,09
58	Надання індивідуальних послуг	93	75 885	0,52	125 879	1,11
59	Діяльність домашніх господарств як роботодавців для домашньої прислуги	95	0	0	1067	0,01
60	Діяльність домашніх господарств як виробників товарів для власного споживання	96	61	0	—	—
61	Діяльність екстериторіальних організацій	99	71	0	12 996	0,12
62	Кредити, надані фізичним особам		1 143 952	7,89	543 272	4,80
63	Кредити, надані центральним та місцевим органам державного управління		0	0	0	0
64	Усього		14 494 004	100	11 308 062	100

- за видами забезпечення кредити поділяються на забезпечені (надані під заставу, надані під гарантію, застраховані) і незабезпечені. Неоднорідність за ступенем ліквідності окремих видів забезпечення вимагає переходу на наступний, більш глибокий рівень деталізації, який полягає у розподілі забезпечених кредитів за ступенем ліквідності і забезпечення. Товарно-матеріальні цінності, передані у заставу, є більш ліквідними, ніж вимоги за цінними паперами, ощадними вкладками, товарні вимоги тощо. Відшкодування втрат згідно з гарантією і за строковим полісом потребує деякого часу і супроводжується ризиком непогашення або часткового погашення витрат банку внаслідок виникнення непередбачених обставин. Тому ці види забезпечення є менш ліквідними і ризикованими порівняно із заставою. Крім того, може скластися ситуація, що призведе до зміни якості застави (псування товарно-матеріальних цінностей, банкрутство векселедавця, знецінення цінних паперів). Все це має враховуватися при аналізі кредитного портфеля, згрупованого за видами забезпечення кредитів;

- за термінами надання кредити поділяються на короткострокові (до 1 року) та довгострокові (більше 1 року). Метою такого групування є оцінка кредитної політики банку. Якщо в його портфелі переважають короткострокові кредити, це свідчить про те, що банк вирішує поточні проблеми, не наважуючись вкладати кредитні кошти у більш ризиковані довгострокові проекти. В умовах нестабільної економіки така кредитна політика може визнаватися доцільною, але її наслідки негативно впливають на загальний розвиток галузей національної економіки і призводять до зниження конкурентоспроможності продукції вітчизняного виробництва на світовому ринку;

- за валютою кредитування: в національній та іноземній валютах;

- за секторами економіки (табл. 5.3);

Таблиця 5.3

**СТРУКТУРА КРЕДИТІВ ПРОМІНВЕСТБАНКУ УКРАЇНИ
ЗА СЕКТОРАМИ ЕКОНОМІКИ СТАНОМ НА 01.01.2007 Р. В ТИС. ГРН**

Код рядка	Сектор економіки	Звітний рік	%	Попередній рік	%
1	2	3	4	5	6
1	Фінансовий банківський	9550	0,07	117 141	1,02

Код рядка	Сектор економіки	Звітний рік	%	Попередній рік	%
1	2	3	4	5	6
2	Фінансовий небанківський	15 625	0,11	7096	0,06
3	Фізичні особи	1 143 952	7,89	543 272	4,76
4	Інші суб'єкти домашніх господарств	404 397	2,79	309 475	2,71
5	Органи загальнодержавного управління	0	0	0	0
7	Нефінансовий державний	2 430 878	16,76	1 985 225	17,38
8	Нефінансовий недержавний	10 497 354	72,37	8 460 597	74,05
9	Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	1798	0,01	2397	0,02
10	Усього	14 503 554	100	11 425 203	100

• за ступенем ризику: стандартні, під контролем, субстандарті, сумнівні, безнадійні.

5.4. АНАЛІЗ ОБОРОТНОСТІ КРЕДИТІВ

Рівень оборотності кредитів вимірюється наступними показниками:

- тривалістю обороту кредиту;
- кількістю оборотів, що здійснює кредит за період.

Тривалість обороту короткострокового кредиту (t) визначається за наступними формулами

$$t = \bar{K} \div \frac{O_n}{D} \text{ або } t = \frac{\bar{K}}{m}, \quad (5.7)$$

де \bar{K} — середні залишки кредиту;
 O_n — оборот кредиту з погашення;
 D — число календарних днів за період;
 m — одноденний оборот з погашення.

Цей показник характеризує середнє число днів користування кредитом. Він є оберненою величиною обіговості позички: чим менша тривалість користування кредитом, тим менше позичок знадобиться банку для кредитування того самого обсягу виробництва.

Кількість оборотів кредиту (n) визначається відношенням обороту позички з погашення до середнього їх залишку

$$n = \frac{O_n}{K} \quad (5.8)$$

Економічний зміст цього показника полягає в тому, що він характеризує число оборотів, здійснених короткостроковим кредитом за визначений період.

Для характеристики зміни середньої тривалості користування короткостроковим кредитом застосовуються індекси: індекс змінного складу, індекс постійного складу та індекс структурних зрушень.

Індекс змінного складу показує зміну середньої тривалості користування кредитом у звітному році щодо базового і розраховується за формулами

$$I_t = \frac{\sum \bar{K}_1}{\sum m_1} \div \frac{\sum K_0}{\sum m_0} \quad \text{або} \quad I_t = \frac{\sum t_1 \cdot m_1}{\sum m_1} \div \frac{\sum t_0 \cdot m_0}{\sum m_0} \quad (5.9)$$

Індекс постійного складу показує як впливає на зміну середньої тривалості користуванням кредитом зміна тривалості користуванням кредитом окремих елементів сукупності

$$I_t = \frac{\sum t_1 \cdot m_1}{\sum m_1} \div \frac{\sum t_0 \cdot m_1}{\sum m_1} \quad (5.10)$$

Індекс структурних зрушень показує як впливає на зміну середньої тривалості користуванням кредитом зміна в структурі однорідного погашення кредиту

$$I_s = \frac{\sum t_0 \cdot m_1}{\sum m_1} \div \frac{\sum t_0 \cdot m_0}{\sum m_0} \quad (5.11)$$

Між вищезгаданими індексами існує наступна мультиплікативна залежність:

$$I_t = I_t \cdot I_s \quad (5.12)$$

Абсолютний приріст середніх залишків кредиту розраховують за формулою

$$\Delta \bar{K} = \sum \bar{K}_1 - \sum \bar{K}_0 \quad (5.13)$$

а) в тому числі за рахунок зміни середньої тривалості користування кредитом

$$\Delta \bar{K}_t = (\bar{t}_1 - \bar{t}_0) \sum m_1 \quad (5.14)$$

б) в тому числі за рахунок зміни одноденного погашення кредиту

$$\Delta \bar{K}_m = (\sum m_1 - \sum m_0) \cdot \bar{t}_0 \quad (5.15)$$

$$\Delta \bar{K} = \Delta \bar{K}_t + \Delta \bar{K}_m \quad (5.16)$$

Абсолютний приріст середньої тривалості користування кредитом розраховується за наступною формулою

$$\Delta \bar{t} = \bar{t}_1 - \bar{t}_0 \quad (5.17)$$

а) в тому числі за рахунок індивідуальних значень тривалості користування кредитом окремими підприємствами

$$\Delta \bar{t}_i = \sum t_1 \cdot d_{m_1} - \sum t_0 \cdot d_{m_1} , \quad (5.18)$$

б) за рахунок структурних зрушень в одноденному обороті з погашення

$$\Delta \bar{t}_s = \sum t_0 \cdot d_{m_1} - \sum t_0 \cdot d_{m_0} \quad (5.19)$$

де d_{m_0} , d_{m_1} — структура одноденного обороту з погашення кредитів відповідно в базисному та звітному роках.

Аналогічно будується індексна система для середньої кількості оборотів кредиту, де у якості ваг до кількості оборотів (n) буде використовуватися показник середніх залишків кредиту (\bar{K}).

5.5. АНАЛІЗ РУХУ КРЕДИТІВ

Аналіз руху кредитів здійснюється методом балансового рівняння.

В основу аналізу руху кредитів покладено балансову модель, яка визначає взаємозалежність між показниками

$$З_{\text{поч}} + Н = П + З_{\text{кін}} \quad (5.20)$$

де $З_{\text{поч}}$, $З_{\text{кін}}$ — залишки кредитних вкладень відповідно на початок і кінець балансового періоду, грн;

Н — сума наданих за період кредитів, грн;

П — сума погашених за період кредитів, грн.

Згідно з цією моделлю будь-який показник можна визначити за допомогою інших. Найчастіше аналітика цікавлять причини зміни залишків кредитних вкладень, напрямки руху грошових потоків, що призвели до відповідних змін залишків кредитів. Щоб відповісти на це питання, балансову модель необхідно перетворити таким чином

$$З_{\text{кін}} = З_{\text{поч}} + Н - П \quad (5.21)$$

З наведеного рівняння видно, що залишки кредитів на кінець періоду перебувають під прямим впливом залишків на початок періоду та суми надання кредитів і під зворотнім впливом суми погашення. Це свідчить про те, що збільшення залишків на початок періоду і суми наданих за період кредитів призводить до збільшення на цю ж суму залишків на кінець періоду, а збільшення суми погашення призводить до зниження на відповідну суму залишків на кінець періоду.

Виходячи з цього можна визначити вплив елементів кредитного балансу на зміну залишків кредитних вкладень у звітному періоді

$$\Delta Z_{\text{кін}} = \Delta Z_{\text{поч}} + \Delta Н - \Delta П, \quad (5.22)$$

де $\Delta Z_{\text{поч}}$, $\Delta Z_{\text{кін}}$ — абсолютна зміна залишків кредитів відповідно на кінець і початок звітного періоду порівняно з балансовим періодом, грн;

$\Delta Н$ — абсолютна зміна суми наданих у звітному періоді кредитів порівняно з базисним періодом, грн;

$\Delta П$ — абсолютна зміна суми погашених у звітному періоді кредитів порівняно з базисним періодом, грн. Аналіз активів банку.

На підставі кредитного балансу можна обчислити:

- рівень надання (видачі) кредитів;
- рівень погашення (повернення) кредитів;
- співвідношення оборотів з надання та погашення кредитів;
- оборотність кредитних вкладень.

Рівень надання кредитів ($P_{\text{надання}}$) характеризує питому вагу наданих кредитів у сумі залишків кредитних вкладень на початок періоду та наданих протягом періоду кредитів і обчислюються за формулою

$$P_{\text{надання}} = \frac{Н}{З_{\text{поч}} + Н} \quad (5.23)$$

Рівень погашення кредитів ($P_{\text{погаш}}$) визначається відношенням суми погашених кредитів до суми залишків кредитних вкладень на початок періоду та наданих протягом року кредитів

$$P_{\text{погаш}} = \frac{\Pi}{Z_{\text{поч}} + H} \quad (5.24)$$

Співвідношення оборотів з надання та погашення кредитів (e) обчислюється за формулою

$$e = \frac{H}{\Pi} \quad (5.25)$$

5.6. АНАЛІЗ РИЗИКІВ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ І ФОРМУВАННЯ РЕЗЕРВІВ

5.6.1. Аналіз кредитоспроможності позичальника

Для здійснення оцінки фінансового стану позичальника — юридичної особи банк має враховувати такі основні економічні показники його діяльності:

- платоспроможність (коефіцієнти миттєвої, поточної та загальної ліквідності);
- фінансова стійкість (коефіцієнти маневреності власних коштів, співвідношення залучених і власних коштів);
- обсяг реалізації;
- обороти за рахунками (співвідношення надходжень на рахунки позичальника і суми кредиту, наявність рахунків в інших банках; наявність картотеки неплатежів — у динаміці);
- склад та динаміка дебіторсько-кредиторської заборгованості (за останній звітний та поточний роки);
- собівартість продукції (у динаміці);
- прибутки та збитки (у динаміці);
- рентабельність (у динаміці);
- кредитна історія (погашення кредитної заборгованості в минулому, наявність діючих кредитів).

Платоспроможність позичальника визначається за такими показниками:

коефіцієнт миттєвої ліквідності ($КЛ_1$), що характеризує те, як швидко короткострокові зобов'язання можуть бути погашені високоліквідними активами

$$КЛ_1 = A_v / Зп, \quad (5.26)$$

де A_v — високоліквідні активи, до яких належать грошові кошти, їх еквіваленти та поточні фінансові інвестиції,

$Зп$ — поточні (короткострокові) зобов'язання, що складаються з короткострокових кредитів і розрахунків з кредиторами.

Оптимальне теоретичне значення показника $КЛ_1$ — не менше ніж 0,2;

коефіцієнт поточної ліквідності ($КЛ_2$), що характеризує можливість погашення короткострокових зобов'язань у встановлені строки

$$КЛ_2 = A_l / Зп, \quad (5.27)$$

де A_l — ліквідні активи, що складаються з високоліквідних активів, дебіторської заборгованості, векселів одержаних,

$Зп$ — поточні (короткострокові) зобов'язання, що складаються з короткострокових кредитів і розрахунків з кредиторами.

Оптимальне теоретичне значення показника $КЛ_2$ — не менше ніж 0,5;

коефіцієнт загальної ліквідності ($КП$), що характеризує те, наскільки обсяг короткострокових зобов'язань і розрахунків можна погасити за рахунок усіх ліквідних активів

$$КП = A_o / Зп, \quad (5.28)$$

де A_o — оборотні активи,

$Зп$ — поточні (короткострокові) зобов'язання, що складаються з короткострокових кредитів і розрахунків з кредиторами.

Оптимальне теоретичне значення показника $КП$ — не менше ніж 2,0.

Фінансова стійкість позичальника визначається за такими показниками:

коефіцієнт маневреності власних коштів ($КМ$), що характеризує ступінь мобільності використання власних коштів

$$КМ = (B_k - A_n) / B_k, \quad (5.29)$$

де B_k — власний капітал підприємства,

A_n — необоротні активи.

Оптимальне теоретичне значення показника КМ — не менше ніж 0,5;

коефіцієнт незалежності (КН), що характеризує ступінь фінансового ризику

$$КН = Зк / Вк, \quad (5.30)$$

де $Зк$ — залучені кошти (довгострокові та поточні зобов'язання),
 $Вк$ — власний капітал.

Оптимальне теоретичне значення показника КН — не більше ніж 1,0.

Рентабельність позичальника визначається за такими показниками:

рентабельність активів

$$P = Пч / A, \quad (5.31)$$

де $Пч$ — чистий прибуток,

A — активи;

рентабельність продажу

$$P = Пч / Op, \quad (5.32)$$

де $Пч$ — чистий прибуток,

Op — обсяг реалізації продукції (без ПДВ).

Аналіз грошових потоків позичальника має здійснюватися з урахуванням такого показника: співвідношення чистих надходжень на всі рахунки позичальника (у тому числі відкриті в інших банках) до суми основного боргу за кредитною операцією та відсотками за нею з урахуванням строку дії кредитної угоди (для короткострокових кредитів)

$$K = (Нсм * n - Зм * n - Зі) / Ск, \quad (5.33)$$

де $Нсм$ — середньомісячні надходження на рахунки позичальника протягом трьох останніх місяців (за винятком кредитних коштів),

$Ск$ — сума кредиту та відсотки за ним,

n — кількість місяців дії кредитної угоди,

$Зм$ — щомісячні умовно-постійні зобов'язання позичальника (адміністративно-господарські витрати тощо),

$Зі$ — податкові платежі та сума інших зобов'язань перед кредиторами, що мають бути сплачені з рахунку позичальника, крім сум зобов'язань, строк погашення яких перевищує строк дії кредитної угоди (за даними останнього балансу).

Для суб'єктів господарської діяльності, діяльність яких пов'язана з сезонним характером виробництва, середньомісячна сума надходжень визначається за 12 місяців.

Оптимальне теоретичне значення показника К — не менше ніж 1,5.

Також можуть бути враховані суб'єктивні чинники, що характеризуються такими показниками: ринкова позиція позичальника та його залежність від циклічних і структурних змін в економіці та галузі промисловості;

- наявність державних замовлень і державна підтримка позичальника;
- ефективність управління позичальника;
- професіоналізм керівництва та його ділова репутація;
- інша інформація.

Оцінка фінансового стану позичальника-банку здійснюється не рідше ніж один раз на місяць на підставі:

- інформації позичальника-банку про дотримання економічних нормативів і нормативу обов'язкового резервування коштів;
- аналізу якості активів і пасивів;
- аналізу прибутків і збитків;
- інформації про виконання банком зобов'язань у минулому;
- інформації про надані та одержані міжбанківські кредити;
- щорічного аудиторського висновку.

При здійсненні оцінки фінансового стану позичальника — фізичної особи мають ураховуватися:

- загальний матеріальний стан клієнта (доходи і витрати, майно, право власності, яке засвідчується згідно з чинним законодавством України відповідними підтверджувальними документами);
- соціальна стабільність клієнта, тобто наявність постійної роботи, сімейний стан;
- вік клієнта;
- інтенсивність користування банківськими кредитами (гарантіями тощо) у минулому та своєчасність погашення їх і відсотків (комісій тощо) за ними, а також користування іншими банківськими послугами тощо;
- ділова репутація;
- інша інформація.

Класифікація позичальників за результатами оцінки їх фінансового стану здійснюється з урахуванням рівня забезпечення за кредитними операціями:

Класифікація позичальників — юридичних осіб (у тому числі банків) здійснюється за результатами оцінки їх фінансового стану:

Клас «А» — фінансова діяльність добра, що свідчить про можливість своєчасного виконання зобов'язань за кредитними операціями, зокрема погашення основної суми боргу та відсотків за

ним відповідно до умов кредитної угоди; економічні показники в межах установлених значень (відповідно до методики оцінки фінансового стану позичальника, затвердженої внутрішніми документами банку); вище керівництво позичальника має відмінну ділову репутацію; кредитна історія позичальника — бездоганна; крім того, позичальники-банки (резиденти) і банки-нерезиденти, що зареєстровані в країнах — членах СНД, дотримуються економічних нормативів. Одночасно можна зробити висновок, що фінансова діяльність і надалі проводитиметься на високому рівні. До цього класу можуть належати інші позичальники-банки (нерезиденти), що мають кредитний рейтинг не нижче ніж показник А, підтверджений у бюлетені однієї з провідних світових рейтингових компаній (Fitch IBCA, Standard & Poor's, Moody's тощо).

Клас «Б» — фінансова діяльність позичальника цієї категорії близька за характеристиками до класу «А», але ймовірність підтримування її на цьому рівні протягом тривалого часу є низькою.

Позичальники/контрагенти банку, які належать до цього класу, потребують більшої уваги через потенційні недоліки, що ставлять під загрозу достатність надходжень коштів для обслуговування боргу та стабільність одержання позитивного фінансового результату їх діяльності; крім того, позичальники-банки (резиденти) і банки-нерезиденти, що зареєстровані в країнах — членах СНД, дотримуються економічних нормативів. Аналіз коефіцієнтів фінансового стану позичальника може свідчити про негативні тенденції в діяльності позичальника. Недоліки в діяльності позичальників, які належать до класу «Б», мають бути лише потенційними. За наявності реальних недоліків клас позичальника потрібно знизити. До цього класу можуть належати інші позичальники-банки (нерезиденти), що мають кредитний рейтинг не нижче ніж «інвестиційний клас», що підтверджений у бюлетені однієї з провідних світових рейтингових компаній (Fitch IBCA, Standard & Poor's, Moody's тощо).

Клас «В» — фінансова діяльність задовільна і потребує більш детального контролю, крім того, позичальники — банки (резиденти) і банки країн — членів СНД дотримуються економічних нормативів. Надходження коштів і платоспроможність позичальника свідчать про ймовірність несвоєчасного погашення кредитної заборгованості в повній сумі та в строки, передбачені договором, якщо недоліки не будуть усунені. Одночасно спостерігається можливість виправлення ситуації і покращення фінансового стану позичальника. Забезпечення кредитної операції має бути ліквідним і не викликати сумнівів щодо оцінки його вартості, пра-

вильності оформлення угод про забезпечення тощо. До цього класу можуть належати позичальники-банки (нерезиденти), що мають кредитний рейтинг не нижче ніж показник В, підтверджений у бюлетені однієї з провідних світових рейтингових компаній (Fitch IBCA, Standard & Poor's, Moody's тощо).

Клас «Г» — фінансова діяльність незадовільна (економічні показники не відповідають установленим значенням) і спостерігається її нестабільність протягом року; є високий ризик значних збитків; ймовірність повного погашення кредитної заборгованості та відсотків/комісій за нею є низькою; проблеми можуть стосуватися стану забезпечення за кредитом, потрібної документації щодо забезпечення, яка свідчить про наявність (схоронність) і його ліквідність тощо. Якщо під час проведення наступної класифікації немає безсумнівних підтверджень поліпшити протягом одного місяця фінансовий стан позичальника банку або рівень забезпечення за кредитною операцією, то його потрібно класифікувати на клас нижче (клас «Д»). До цього класу належить позичальник/контрагент банку, проти якого порушено справу про банкрутство.

Клас «Д» — фінансова діяльність незадовільна і є збитковою; показники не відповідають установленим значенням, кредитна операція не забезпечена ліквідною заставою (або безумовною гарантією), ймовірності виконання зобов'язань позичальником/контрагентом банку практично немає. До цього класу належить позичальник/контрагент банку, що визнаний банкрутом в установленому чинним законодавством порядку.

За результатами оцінки фінансового стану позичальник зараховується до відповідного класу.

Для оцінки фінансового стану позичальника — фізичної особи банки встановлюють показники та їх оптимальні значення залежно від виду кредиту (на придбання або будівництво житла, придбання транспортних засобів, товарів тривалого використання, на інші потреби), його обсягу й строку, виду забезпечення (застави) за кредитом. Клас позичальника за операціями з фінансового лізингу визначається без урахування критерію класифікації кредитної операції «рівень забезпечення кредитної операції».

Оцінка фінансового стану позичальника має враховувати кількісні та якісні показники (фактори), що можуть у тій чи іншій мірі вплинути на виконання позичальником зобов'язань за кредитом, з визначенням рівня їх ймовірного впливу на дотримання умов кредитної угоди шляхом встановлення оптимальних зна-

чень та відповідних балів для кожного з показників (факторів) та здійснюється з урахуванням виду і строку кредиту, що надається.

У разі визначення кредитоспроможності позичальника — фізичної особи під час розгляду питання про надання кредиту та оцінки його фінансового стану під час обслуговування боргу за кредитом мають ураховуватися як кількісні показники (економічна кредитоспроможність), так і якісні характеристики (особиста кредитоспроможність) позичальника, що підтверджуються відповідними документами і розрахунками.

До якісних характеристик позичальника зокрема належать:

- загальний матеріальний стан клієнта (наявність майна та копій відповідних підтвердних документів на його право власності, які засвідчуються в установленому порядку);

- соціальна стабільність клієнта (тобто наявність постійної роботи, ділова репутація, сімейний стан тощо);

- вік клієнта;

- кредитна історія (інтенсивність користування банківськими кредитами/гарантіями в минулому та своєчасність їх погашення й сплати відсотків/комісій за ними).

До основних кількісних показників оцінки фінансового стану позичальника — фізичної особи зокрема належать:

- сукупний чистий дохід (щомісячні очікувані сукупні доходи, зменшені на сукупні витрати та зобов'язання) та прогноз на майбутнє;

- накопичення на рахунках в банку (інформація надається за бажанням позичальника);

- коефіцієнти, що характеризують поточну платоспроможність позичальника і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитною угодою (зокрема, співвідношення сукупних доходів і витрат/зобов'язань позичальника, сукупного чистого доходу за місяць і щомісячного внеску за кредитом та відсотками/комісіями за ним);

- забезпечення кредиту [заства рухомого й нерухомого майна, наявність його страхування, передавання права власності на об'єкт кредитування (житло, автотранспорт тощо)] та його ліквідність.

Під час визначення кредитоспроможності й оцінки фінансового стану позичальників — фізичних осіб, які отримують кредит як підприємці, мають ураховуватися також відповідні показники, що встановлюються для юридичних осіб, у тому числі такі якісні та кількісні показники:

- менеджмент (рівень менеджменту, ділова репутація та зв'язки в діловому оточенні, готовність та спроможність клієнта

нести особисту відповідальність за виконання кредитних зобов'язань тощо);

- фактори ринку (вид галузі, оцінка привабливості товарів/послуг, що виготовляються/надаються клієнтом; ринок таких товарів/послуг, рівень конкуренції у сфері діяльності клієнта, тривалість діяльності на конкретному ринку тощо);

- прогноз руху грошових потоків (співвідношення власного капіталу та розміру кредиту, співвідношення грошових оборотів за місяць та суми кредиту тощо).

Класифікація позичальників — фізичних осіб за результатами визначення їх кредитоспроможності (фінансового стану) здійснюється з урахуванням рівня забезпечення за кредитними операціями:

Клас «А» — сукупний чистий дохід позичальника значно перевищує внески на погашення кредиту і відсотків/комісій за ним, високою є ймовірність збереження такого співвідношення протягом дії кредитної угоди; обсяг, якість і ліквідність забезпечення за кредитами, що видаються на строк більше одного року, достатні або позичальник має високу особисту кредитоспроможність (що підтверджується документально) і заслуговує на безперечну довіру; немає жодних свідчень про можливість затримки з поверненням кредиту і відсотків/комісій за ним відповідно до умов кредитної угоди.

Клас «Б» — основні характеристики аналогічні або близькі до класу «А», однак ймовірність їх підтримування на такому самому рівні є низькою або наявна тенденція (або інформація) щодо можливості їх зниження. Обсяг, якість і ліквідність забезпечення за кредитами, що видаються на строк більше одного року, достатні для погашення в повному обсязі кредиту і відсотків/комісій за ним.

Клас «В» — сукупні обсяги доходів і витрат позичальника свідчать про досягнення граничної межі в забезпеченні погашення боргу, зміну місця роботи (з погіршенням умов), зростання обсягу зобов'язань позичальника, що свідчить про підвищення ймовірності несвоєчасного та/або в неповній сумі погашення кредиту і відсотків/комісій за ним. Обсяг, якість і ліквідність забезпечення за кредитами, що видаються на строк більше одного року, достатні для погашення в повному обсязі кредиту і відсотків/комісій за ним.

Клас «Г» — фінансовий стан позичальника нестабільний. Наявна тенденція і періодично виникають проблеми із своєчасною сплатою боргу за кредитами та відсотками/комісіями за ним через нестабільність доходів позичальника або зростання витрат

та/або зобов'язань. Сукупний чистий дохід позичальника в окремі періоди не забезпечує сплату боргу за кредитом та відсотків/комісій за ним. Є проблеми щодо забезпечення за кредитом (низький рівень його ліквідності або його обсяг недостатній тощо).

Клас «Д» — фінансовий стан позичальника незадовільний. Доходи не забезпечують сплату боргу за кредитом та відсотків/комісій за ним. Кредит не забезпечений ліквідною заставою. Практично немає змоги сплатити борг за кредитом та відсотки/комісії за ним, у тому числі за рахунок забезпечення кредиту.

Методику оцінки кредитоспроможності позичальника в системі Промінвестбанку наведено в додатку

5.6.2. Класифікація кредитного портфеля за ступенем ризику

Оцінку стану обслуговування боргу банки зобов'язані здійснювати щомісяця:

а) за станом погашення позичальником/контрагентом — юридичною особою кредитної заборгованості за основним боргом (у тому числі за операціями репо) та відсотків/комісій за ним на підставі кредитної історії позичальників та їх взаємовідносин з банком обслуговування боргу є:

«добрим»:

- якщо заборгованість за кредитом і відсотки/комісії за ним сплачуються в установлені строки або з максимальною затримкою до семи календарних днів;

- або кредит пролонговано без пониження класу позичальника та відсотки/комісії за ним сплачуються в установлені строки або з максимальною затримкою до семи календарних днів;

- або кредит пролонговано з пониженням класу позичальника до 90 днів та відсотки/комісії за ним сплачуються в установлені строки або з максимальною затримкою до семи календарних днів;

«слабким»:

- якщо заборгованість за кредитом прострочена від 8 до 90 днів та відсотки/комісії за ним сплачуються з максимальною затримкою від 8 до 30 днів;

- або кредит пролонговано з пониженням класу позичальника на строк від 91 до 180 днів, але відсотки/комісії сплачуються в строк або з максимальною затримкою до 30 днів;

«незадовільним»:

- якщо заборгованість за кредитом прострочена понад 90 днів;

- або кредит пролонговано з пониженням класу позичальника понад 180 днів;

б) за станом погашення позичальником — фізичною особою кредитної заборгованості та відсотків/комісії за ним обслуговування боргу є:

«добрим»:

- якщо заборгованість за кредитом і відсотками/комісією за ним сплачуються в установлені строки або з максимальною затримкою до семи календарних днів (або з максимальною затримкою до 30 днів у разі документально підтверджених фактів відрядження, хвороби тощо);

- або кредит пролонговано без пониження класу позичальника та відсотки/комісії за ним сплачуються в установлені строки або з максимальною затримкою до семи календарних днів (або з максимальною затримкою до 30 днів у разі документально підтверджених фактів відрядження, хвороби тощо);

- або кредит пролонговано з пониженням класу позичальника на строк до 90 днів та відсотки/комісії за ним сплачуються в установлені строки або з максимальною затримкою до семи календарних днів (або з максимальною затримкою до 30 днів у разі документально підтверджених фактів відрядження, хвороби тощо);

«слабким»:

- якщо заборгованість за кредитом прострочена (була прострочена) від 8 до 90 днів та відсотки/комісії за ним сплачуються (були сплачені) із затримкою від 8 до 30 днів (або з максимальною затримкою від 31 дня до 120 днів у разі документально підтверджених фактів відрядження, хвороби тощо);

- або кредит пролонговано з пониженням класу позичальника на строк від 91 дня до 180 днів, але відсотки/комісії сплачуються в строк або з максимальною затримкою до семи календарних днів (або з максимальною затримкою до 30 днів у разі документально підтверджених фактів відрядження, хвороби тощо);

«незадовільним»:

якщо заборгованість за кредитом прострочена понад 90 днів (або з максимальною затримкою до 120 днів у разі документально підтверджених фактів відрядження, хвороби тощо);

- або кредит пролонговано з пониженням класу позичальника понад 180 днів.

Якщо одна з вимог кожного підпункту, що характеризує групу кредитної операції за станом обслуговування боргу позичальниками/контрагентами (юридичними і фізичними особами), не виконується, то така операція зараховується до групи на один рівень нижче.

Обслуговування боргу не може вважатися «добрим», якщо заборгованість за кредитною операцією включає залишок рефінансованої заборгованості, тобто якщо відбувається погашення старої заборгованості за рахунок видачі нового кредиту.

При визначенні групи кредитної операції також мають ураховуватися зміни початкових умов кредитної угоди щодо сум і строків погашення основного боргу і відсотків за ним (якщо такі зміни відбулися з погіршенням умов для кредитора).

Якщо позичальник має заборгованість одночасно за кількома кредитами, то оцінка обслуговування позичальником боргу ґрунтується на кредитній заборгованості, що віднесена до нижчої групи.

Зобов'язання за наданими гарантіями, поруками та аваліями за станом обслуговування боргу вважається «добрим» до часу їх виконання.

Відповідно до перелічених критеріїв здійснюється класифікація кредитного портфеля за ступенем ризику та визначається категорія кредитної операції таким чином (табл. 5.4).

Таблиця 5.4

КЛАСИФІКАЦІЯ КРЕДИТІВ ЗА СТУПЕНЕМ РИЗИКУ

Фінансовий стан позичальника (клас)	Обслуговування боргу позичальником (група)		
	добре	слабке	незадовільне
А	стандартна	під контролем	субстандартна
Б	під контролем	субстандартна	субстандартна
В	субстандартна	субстандартна	сумнівна
Г	сумнівна	сумнівна	безнадійна
Д	сумнівна	безнадійна	безнадійна

До категорій «стандартних» та «під контролем» кредитних операцій не можуть відноситися пільгові кредити (кредити, що надані позичальникам на більш сприятливих умовах, ніж це встановлено внутрішніми документами банку, що визначають його кредитну та облікову політику).

Під час класифікації операцій за врахованими векселями, крім оцінки фінансового стану визначеної банком зобов'язаної за векселем особи, також ураховується строк погашення заборгованості. Якщо заборгованість за простроченими векселями прострочена не більше ніж 30 днів, то така кредитна операція не може бути класифікована вище ніж «сумнівна». Заборгованість за простроченими векселями зі строком прострочення більше ніж 30 днів має належати до категорії «безнадійна». Під час визначення розміру резерву за врахованими векселями сума, що підлягає резервуванню, визначається, виходячи з урахованої вартості векселя та амортизації дисконту.

Оцінка якості кредитної операції здійснюється до часу виконання позичальником/контрагентом зобов'язання за нею (надходження коштів) незалежно від виду зобов'язання (або його заміни на інший вид).

Рівень сумнівної заборгованості характеризує якість кредитного портфеля, а саме: довгострокових, короткострокових та міжбанківських кредитів із точки зору проблематичності їх повернення.

$$\text{Рівень сумнівної заборгованості} = \frac{\text{Безнадійні кредити}}{\text{Всього кредитний портфель}} \quad (5.34)$$

Значення цього показника не повинно перевищувати 0,05, тобто своєчасно непогашені кредити мають становити не більше 5 % від усього кредитного портфеля.

5.6.3. Критерії прийняття забезпечення за кредитними операціями при розрахунку резервів

Під час визначення чистого кредитного ризику для розрахунку резерву сума валового кредитного ризику окремо за кожною кредитною операцією може зменшуватися на вартість прийнятного забезпечення, що зазначене в цьому пункті, або об'єкта фінансового лізингу (рухомого майна).

Безумовні гарантії, що беруться до розрахунку резерву під кредитні ризики:

- Кабінету Міністрів України;
- банків, які мають офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж «інвестиційний клас» (кредитний рейтинг, підтверджений у бюлетені однієї з провідних світових рейтингових компаній (Fitch IBCA, Standard & Poor's, Moody's тощо).

- урядів країн категорії «А»;
- міжнародних багатосторонніх банків (Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку);

- забезпечені гарантії банків України.

Предмети застави (майно та майнові права позичальника чи третіх осіб — майнових поручителів), що беруться до розрахунку резерву під кредитні ризики:

- майнові права на грошові депозити, що розміщені в банку, який має офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж «інвестиційний клас»;

- іменні ощадні сертифікати, що випущені банком-кредитором, або майнові права на грошові кошти позичальника чи майнового поручителя, що розміщені на депозиті в банку-кредитора, за умови безперечного контролю та доступу банку-кредитора до цих коштів, обумовленого договором, у разі невиконання позичальником зобов'язань за кредитом. Не приймаються до розрахунку резерву майнові права на грошові кошти банку, який одночасно є позичальником і кредитором та кошти якого розміщені в банку-кредиторі на подібних з отриманим у нього кредитом або залученим депозитом умовах (сума, строк та вид валюти);

- дорогоцінні метали, які належать позичальнику і знаходяться на зберіганні в банку-кредиторі, та за умови безперечного права звернення банком-кредитором стягнення, обумовленого договором, на ці метали в разі невиконання позичальником зобов'язань за кредитом; державні цінні папери;

- недержавні цінні папери — облігації та акції підприємств, що мають активний ринок, ощадні сертифікати на пред'явника, що випущені банком-кредитором, ощадні сертифікати інших банків, інвестиційні сертифікати;

- зареєстроване нерухоме майно;

- рухоме майно;

- інші майнові права.

У разі здійснення кредитних операцій в іноземній валюті з фізичними особами до розрахунку резерву під кредитні ризики приймаються майнові права на грошові депозити або іменні депозитні сертифікати, випущені банком-кредитором, нерухоме майно, майнові права на майбутнє нерухоме майно, що належить до житлового фонду, транспортні засоби, дорогоцінні та банківські метали. У разі здійснення кредитних операцій з нерезидентами (крім банківських установ і фізичних осіб, які оформили до-

звіл на працевлаштування в Україні або які є працівниками розташованих на території України іноземних дипломатичних, консульських, торговельних та інших офіційних представництв, міжнародних організацій та їх філій, що користуються імунітетом і дипломатичними привілеями) до розрахунку резерву під кредитні ризики приймаються тільки майнові права на грошові депозити або іменні депозитні сертифікати та нерухоме майно, що розташоване на території України та належить на правах власності цим нерезидентам або поручителю-резиденту. Ця норма не поширюється на кредитні операції, що здійснюються іноземними філіями українських банків. Сума забезпечення береться до розрахунку резервів під кредитні ризики з урахуванням коефіцієнтів залежно від категорії кредитної операції.

Безумовні гарантії беруться до розрахунку резервів під кредитні ризики за такими коефіцієнтами (табл. 5.5).

Таблиця 5.5

**ВІДСОТОК ВАРТОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ (ГАРАНТІЙ),
ЩО БЕРЕТЬСЯ ДО РОЗРАХУНКУ ЧИСТОГО
КРЕДИТНОГО РИЗИКУ**

Класифіковані кредитні операції	Відсоток вартості забезпечення (гарантії), що береться до розрахунку чистого кредитного ризику за окремою кредитною операцією			
	Кабінету Міністрів України	урядів країн категорії «А»	міжнародних багатосторонніх банків	банків з рейтингом не нижче ніж «інвестиційний клас», забезпечені гарантії банків України
«Стандартна»	100	100	100	100
«Під контролем»	100	100	100	100
«Субстандартна»	50	100	100	100
«Сумнівна»	20	20	20	20
«Безнадійна»	0	0	0	0

Предмети застави беруться до розрахунку резерву під кредитні ризики за такими коефіцієнтами (табл. 5.7).

Вартість предмета застави визначається банком при кредитуванні за ринковою вартістю. Застава оформляється договором застави відповідно до Закону України «Про заставу». Якщо предметом застави є цінні папери, то їх вартість визначається

відповідно до Положення про порядок визначення справедливої вартості та зменшення корисності цінних паперів, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 17.12.2003 № 561 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 09.01.2004 за № 5/8604.

Загальною вимогою до розміру забезпечення за кредитною операцією є перевищення його ринкової вартості порівняно із сумою основного боргу та відсотків за ним з урахуванням обсягу можливих витрат на реалізацію застави в разі невиконання позичальником своїх зобов'язань.

При розрахунку чистого кредитного ризику не враховується застава, предметом якої є акції, випущені банком-кредитором.

При розрахунку чистого кредитного ризику за кредитами, що надані під заставу майнових прав на грошові депозити позичальника або поручителя, враховується вартість застави в розмірі 100 % за умови передавання цих коштів в управління банку на строк дії кредитного договору.

Для розрахунку резерву суму заборгованості, що обліковується за рахунком гарантійних депозитів і грошового покриття в інших банках (балансовий рахунок 1511), слід зменшувати на суму покриття за відповідним акредитивом, що обліковується за рахунком «Кошти в розрахунках суб'єктів господарської діяльності» (балансовий рахунок 2602), за умови, що заявник акредитива бере на себе ризики, пов'язані з відбором банків, які беруть участь у розрахунках за акредитивом, і гарантійні депозити відповідають за строками та сумами відповідному акредитиву й обліковуються на окремих аналітичних рахунках. Сума валового кредитного ризику за консорціумним кредитом зменшується в провідному банку на суму кредитних ресурсів, залучених від банків — учасників банківського консорціуму.

За кредитами, класифікованими як «безнадійні», банк формує резерв на всю суму боргу за кредитом незалежно від наявності застави.

Ураховуючи зміни кон'юнктури ринку, банкам рекомендується щокварталу, а також у разі кожної пролонгації кредитного договору проводити перевірку стану заставленого майна та за потреби переглядати його вартість.

Якщо банк не здійснює перевірку стану заставленого майна, а також відсутні документи, що засвідчують наявність і стан забезпечення, то банк зобов'язаний формувати резерв під кредитні ризики на всю суму основного боргу.

Таблиця 5.7

**ВІДСТОК ВАРТОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ (ЗАСТАВИ),
ЩО БЕРЕТЬСЯ ДО РОЗРАХУНКУ ЧИСТОГО КРЕДИТНОГО РИЗИКУ**

Класифіковані кредитні операції	Відсоток вартості забезпечення (застави), що береться до розрахунку чистого кредитного ризику за окремою кредитною операцією											
	майнових прав на грошові депозити, іменні депозитні сертифікати, випущені банком кредитором	Банківських металів	цржавних цінних паперів	нецржавних цінних паперів	нерухомого майна, що належить до житлового фонду	нерухомого майна, що належить до житлового фонду		іншого нерухомого майна		майнових прав на майбутнє нерухоме майно, що належить до житлового фонду (береться до розрахунку протягом 2 років	рухомого майна, цорощинних металів	інших майнових прав
	у валюті, що є одорідною до валюти наданого кредиту, або в іншій ВКВ	у валюті, що не є одорідною до валюти наданого кредиту			за кредитами в гривнях	до 5 років	більше 5 років		в гривнях	в іноземній валюті		
«Стандартна»	100	80	80	100	50	70	50	40	50	45	50	30
«Під контролем»	100	80	80	80	40	70	50	40	50	35	40	20
«Субстандартна»	100	80	60	50	20	40	40	30	40	15	20	10
«Сумнівна»	100	80	20	20	10	20	20	10	20	5	10	5
«Безнадійна»	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

За короткостроковими споживчими кредитами в розмірі, еквівалентному 2000 євро, що надані позичальникам — фізичним особам, які належать за фінансовим станом до класу «А» або «Б» та за станом обслуговування боргу класифіковані за групою «добре», під час формування резерву для відшкодування можливих втрат за цими кредитами доцільність проведення додаткових перевірок стану забезпечення (застави) визначається банком відповідно до його внутрішніх положень. Періодичність і порядок перевірки стану заставленого майна визначаються у внутрішніх положеннях банку залежно від виду та якості забезпечення, що приймається для покриття ризику за кредитними операціями, можливості його схоронності.

5.6.4. Порядок розрахунку резерву під кредитні ризики

На підставі класифікації валового кредитного ризику та враховуючи прийнятне забезпечення, банк визначає чистий кредитний ризик за кожною кредитною операцією і зважує його на встановлений коефіцієнт резервування (табл. 5.8).

Таблиця 5.8

КОЕФІЦІЄНТ РЕЗЕРВУВАННЯ ЗА КРЕДИТНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ

Категорія ризику кредитної операції	Коефіцієнт резервування (за ступенем ризику)			
	у гривні	в іноземній валюті		за однорідними споживчими кредитами
		з позичальниками, у яких є джерела надходження валютної виручки	з позичальниками, у яких немає джерел надходження валютної виручки	
«Стандартна»	1 %	2 %	2 %	2 %
«Під контролем»	5 %	7 %	10 %	10 %
«Субстандартна»	20 %	25 %	40 %	40 %
«Сумнівна»	50 %	60 %	80 %	80 %
«Безнадійна»	100 %	100 %	100 %	100 %

Формування резерву під кредитні ризики за операціями в іноземній валюті, що проводяться на міжбанківському ринку,

здійснюється за коефіцієнтами резервування 1 %, 5 %, 20 %, 50 %, 100 % відповідно до категорії кожної окремої операції без додаткової оцінки надходжень позичальника в іноземній валюті.

Під час розрахунку резерву за кредитними операціями в іноземній валюті достатніми вважаються надходження валютної виручки, які перевищують суму основного боргу та відсотків за ним. Розрахунок достатності надходжень валютної виручки здійснюється за період, що відповідає строку дії укладеного кредитного договору.

Під час формування резервів за кредитними операціями, що здійснюються на міжнародному ринку, банки мають урахувувати ризик країни, який виникає у зв'язку з кредитуванням позичальників інших країн і залежить від нестабільної політичної ситуації, економічної кризи, обмежувальної політики уряду щодо іноземних кредитів, інвестицій, переказів тощо.

Під час розрахунку резерву з урахуванням ризику країни чистий кредитний ризик зважується на один з двох коефіцієнтів резервування, що є більшим:

- коефіцієнт резервування за ступенем ризику залежно від категорії кредитної операції;
- або коефіцієнт резервування за ризиком країни позичальника.

Якщо гарантом повернення боргу за такою кредитною операцією є резидент країни, ризик якої належить до вищої групи, ніж ризик країни позичальника, то для порівняння береться коефіцієнт, що встановлений для країни цього гаранта.

Для врахування ризику країни при розрахунку резерву за коштами, що містяться на кореспондентських рахунках, які відкриті в інших банках, депозитами до запитання в інших банках і сумнівною заборгованістю за цими коштами використовується встановлений міжнародними рейтинговими агентствами рейтинг, який підтверджено в бюлетені однієї з провідних світових рейтингових компаній (Fitch IBCA, Moody's, Standard & Poor's тощо).

Банки, у яких відкрито кореспондентський рахунок, поділяються за групами відповідно до рейтингу країни. Рейтинг країни, що визначається міжнародними рейтинговими агентствами, доводиться до відома банків Національним банком України.

Розмір резерву визначається шляхом зважування суми коштів, що обліковується на кореспондентському рахунку окремого банку, на відповідний коефіцієнт резервування.

В основу аналізу руху резервів по кредитах покладено балансову модель, яка визначає взаємозалежність між показниками (табл. 5.9)

$$З_{\text{поч}} + В = С + З_{\text{кін}} + З_{\text{кін}} \quad (5.35)$$

де $З_{\text{поч}}$, $З_{\text{кін}}$ — залишки резервів під заборгованість за кредитами відповідно на початок і кінець балансового періоду, грн;

$В$ — сума відрахувань до резерву, грн;

$С$ — списання активів за рахунок резервів, грн;

$З_{\text{кін}}$ — зменшення резерву під заборгованість за кредитами.

Таблиця 5.9

**РУХ РЕЗЕРВІВ ПІД ЗАБОРГОВАНІСТЬ
ЗА КРЕДИТАМИ ПРОМІНВЕСТБАНКУ СТАНОМ НА 01.01.2007 Р.**

	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	Залишок на 1 січня	628 117	372 218
2	Відрахування до резервів під:	2 247 297	1 216 787
2.1	Нестандартну заборгованість	2 216 354	1 206 892
2.2	Стандартну заборгованість	30 943	9895
3	Списання активів за рахунок резервів	(31 530)	(17 412)
4	Зменшення резерву під:	(1 913 305)	(943 476)
4.1	— нестандартну заборгованість (у разі поліпшення кредитного портфеля)	(1 885 849)	(937 514)
4.2	— стандартну заборгованість (у разі погіршення кредитного портфеля або її погашення)	(27 456)	(5962)
5	Залишок за станом на кінець дня 31 грудня	930 579	628 117

В 2006 р. повернуто раніше списаних за рахунок резерву кредитів на суму 240 тис. грн.

Згідно з цією моделлю будь-який показник можна визначити за допомогою інших. Найчастіше аналітика цікавлять причини зміни залишків резервів під заборгованість за кредитами. Щоб відповісти на це питання, балансову модель необхідно перетворити таким чином

$$З_{\text{кін}} = З_{\text{поч}} + В - С - З_{\text{кін}} \quad (5.36)$$

З наведеного рівняння видно, що залишки резервів під заборгованість за кредитами на кінець періоду перебувають під прямим впливом залишків на початок періоду та суми відрахування до резервів і під зворотнім впливом суми списання активів за рахунок резерву та суми зменшення резервів. Виходячи з цього можна визначити вплив елементів балансу на зміну залишків резервів під заборгованість за кредитами у звітному періоді

$$\Delta Z_{\text{кін}} = \Delta Z_{\text{поч}} + \Delta B - \Delta C - \Delta Z_{\text{м}}, \quad (5.37)$$

де $\Delta Z_{\text{поч}}$, $\Delta Z_{\text{кін}}$ — абсолютна зміна залишків резервів під заборгованість за кредитами відповідно на кінець і початок звітнього періоду порівняно з балансовим періодом, грн;

ΔB — абсолютна зміна суми відрахувань до резерву, грн;

ΔC — абсолютна зміна суми списання активів за рахунок резервів, грн;

$\Delta Z_{\text{м}}$ — абсолютна зміна суми зменшення резерву під заборгованість за кредитами, грн.

5.7. ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ

За співвідношенням частки кредитів юридичних і фізичних осіб у структурі кредитного портфеля можна скласти перелік банків, які надають перевагу кредитуванню підприємств або населення.

Табл. 5.10 містить перелік банків, які мають гранично велику та гранично малу частку позичок, наданих населенню (в середньому по системі цей показник на 01.01.2007 р. становив 32 %. Виходячи із цього, частка кредитів, наданих підприємствам, у середньому по банківській системі дорівнювала 68 %).

Наступний показник, який характеризує ділову активність банку і на який хотілося б звернути увагу, — динаміка кредитного портфеля за звітний період.

Обсяг кредитного портфеля банківської системи України в цілому за 2006 р. зріс на 103,2 млрд грн, або на 73 %. У таблиці 5.11 зазначено банки, які найістотніше збільшили кредитний портфель, і банки, які з різних причин його зменшили.

Таблиця 5.10

**ЧАСТКА КРЕДИТІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ
У КРЕДИТНОМУ ПОРТФЕЛІ НА 01.01.2007 Р.**

Банківські установи зі значним розміром кредитного портфеля фізичних осіб (>50 % наданих кредитів)	Значення показника, %	Банківські установи з незначним розміром кредитного портфеля фізичних осіб (<2 % наданих кредитів)	Значення показника, %
МІЖНАРОДНИЙ ІПОТЕЧНИЙ БАНК	100		
АІС-БАНК	100	ІПОБАНК	0
БАНК РЕНЕСАНС КАПІТАЛ	100	«КОНКОРД»	0
ПРАВЕКС-БАНК	89	БАНК «БОГУСЛАВ»	0
«ДЕЛЬТА»	88	«ФІНАНСОВА ІНІЦІАТИВА»	0
«ФАМІЛЬНИЙ»	87	КАЛІОН БАНК УКРАЇНА	0
ІКАР-БАНК	78	СІТБАНК (УКРАЇНА)	0
«СИНТЕЗ»	76	БАНК «НАРОДНИЙ КАПІТАЛ»	0
ПАРТНЕР БАНК	70	ФІНАНСОВИЙ СОЮЗ БАНК	1
ПРОКРЕДИТ БАНК	69	БАНК ІНВЕСТИЦІЙ ТА ЗАОЩАДЖЕНЬ	1
АГРОБАНК	68	«СТОЛИЧНИЙ»	1
ОЩАДБАНК	61	ІНГ БАНК УКРАЇНА	1
«УНІВЕРСАЛЬНИЙ»	57	УКРАЇНСЬКА ФІНАНСОВА ГРУПА	1
УКРСОЦБАНК	55	УКРГАЗПРОМБАНК	1
УКРСІББАНК	54	ФІНБАНК	2
«СЛАВУТИЧ»	53	СИГМАБАНК	2
«НАДРА»	53		
«ПОРТО-ФРАНКО»	52		
«ПРЕСТИЖ»	51		
ТММ-БАНК	51		

Серед коефіцієнтів, що описують якість активів, найбільш показовими є відношення сформованих страхових резервів під кредитні операції до кредитного портфеля та відношення резервів під усі активні операції до активів на звітну дату.

Таблиця 5.11

**ДИНАМІКА КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ
ОКРЕМИХ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ ПРОТЯГОМ 2006 Р.**

Банки, що збільшили кредитний портфель на >1 млрд грн	Абсолютне зростання, тис. грн	Відносне зростання, %
ПРИВАТБАНК	12 671 643	79
УКРСИББАНК	10 348 597	132
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	9 005 479	71
УКРЕКСІМБАНК	6 591 707	89
УКРСОЦБАНК	5 438 678	75
ОТП БАНК	3 782 840	63
АЛЬФА-БАНК	3 318 363	214
ПРОМІНВЕСТБАНК	3 185 942	28
КРЕДИТПРОМБАНК	2 975 790	163
«НАДРА»	2 949 489	69
«ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ»	2 755 227	86
«ФОРУМ»	2 714 647	114
ОЦАДБАНК	2 458 925	123
УКРПРОМБАНК	1 887 692	51
БРОКБІЗНЕСБАНК	1 764 847	63
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	1 612 494	85
ТАС-КОМЕРЦБАНК	1 434 039	99
ВАБАНК	1 344 545	110
«ПІВДЕННИЙ»	1 240 380	70
«ФІНАНСОВА ІНІЦІАТИВА»	1 178 943	280
Банки, що зменшили кредитний портфель	Відносне зменшення, %	Абсолютне зменшення, тис. грн
УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНИЙ БАНК	-93	-25 0126
«ПРИВАТІНВЕСТ»	-90	-64 791
КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ БАНК	-52	-31 441
«ЮНЕКС»	-23	-22 492
ЛЕГБАНК	-19	-40 836
ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИЙ БАНК	-19	-24 798
ЕКСПРЕС-БАНК	-4	-35 240
ПРАЙМ-БАНК	-3	-1252

Якщо припустити, що всі комерційні банки адекватно оцінюють якість власних активів (у першу чергу — кредитів) і своєчасно та у повному обсязі формують страхові резерви, то чим меншими є значення цих показників, тим краще почуває себе банк. І навпаки.

Табл. 5.10 містить банки, що мають найвищі (негативні) значення зазначених показників.

Таблиця 5.10

ВІДНОШЕННЯ СФОРМОВАНИХ СТРАХОВИХ РЕЗЕРВІВ ПІД АКТИВНІ ОПЕРАЦІЇ ДО АКТИВІВ НА 01.01.2007 Р.

Банківські установи зі значним розміром сформованих страхових резервів під кредитні операції (> 10 % кредитного портфеля)	Значення показника, %	Банківські установи зі значним розміром сформованих страхових резервів за всіма активними операціями (> 10 % активів)	Значення показника, %
ПРИВАТІНВЕСТ	100	ДІАЛОГБАНК	20
УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНИЙ БАНК	52	ТАС-БІЗНЕСБАНК	16
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ БАНК РАЦІОНАЛЬНОГО ФІНАНСУВАННЯ	18	ЄВРОПЕЙСЬКИЙ БАНК РАЦІОНАЛЬНОГО ФІНАНСУВАННЯ	11
ДІАЛОГБАНК	18	«АЛЬЯНС»	11
ПРАЙМ-БАНК	17	УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНИЙ БАНК	10
БАНК «ПЕРСПЕКТИВА»	16	«ДЕМАРК»	10
ПЕРШИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК	16	«ДЕМАРК»	10
«ТК КРЕДИТ»	13	БАНК «НАРОДНИЙ КАПІТАЛ»	10
ТАС-БІЗНЕСБАНК	13	УКРГАЗПРОМБАНК	10
УКРГАЗПРОМБАНК	12		
ПОЛІКОМБАНК	12		
«ДЕМАРК»	11		
«АЛЬЯНС»	11		
ПРИВАТБАНК	11		
БАНК «НАРОДНИЙ КАПІТАЛ»	10		
ТММ-БАНК	10		
«АРКАДА»	10		
ЗАХІДІНКОМБАНК	10		

За станом на 01.01.2007 р. відношення резервів під кредитні операції до кредитного портфеля банківської системи в цілому становило 4,7%; відношення резервів під активні операції до активів — 3,8 %.

Література [6, 13, 16, 20, 30, 32, 43, 55, 70]

Контрольні запитання

1. *Надайте визначення кредитного портфеля банку.*
2. *Які джерела нормативно-правової інформації аналізу кредитних операцій банку існують?*
3. *Перелічіть основні форми звітної статистичної інформації.*
4. *Які показники характеризують обсяг і вартість кредитних вкладень?*
5. *Перелічіть ознаки структуризації кредитного портфелю.*
6. *Які показники характеризують рівень оборотності кредитів?*
7. *За допомогою якого балансового рівня проводиться аналіз руху кредитів?*
8. *Який метод покладено в основу аналізу кредитоспроможності позичальника?*
9. *Скільки класів позичальника існує?*
10. *За якими ознаками проводиться класифікація кредитів за ступенем ризику?*
11. *Як ви розумієте термін «чистий кредитний ризик»?*
12. *Які предмети застави беруться до розрахунку резерву під кредитні ризики?*
13. *Від яких чинників залежить коефіцієнт резервування за кредитними операціями?*

Практичні завдання

1. За даними табл. 5.1 проаналізуйте динаміку і структуру кредитного портфеля банку.
2. За даними табл. 5.2 проаналізуйте структуру кредитів банку за видами економічної діяльності.
3. За даними табл. 5.3 проаналізуйте структуру кредитів банку за секторами економіки.
2. Проаналізуйте рух резервів під заборгованість за кредитами банку (табл. 5.9).

Тести

1. Якого виду кредитів не містить класифікація кредитів за ступенем ризику:

- А) стандартних
- Б) під контролем
- В) небезпечних
- Г) сумнівних

2. Резерви під можливі втрати від неповернення нестандартних кредитів відображаються

- А) в балансі в розділі «власний капітал»
- Б) в балансі в розділі «зобов'язання»
- В) в активі балансу
- Г) в звіті про власний капітал

3. Оцінку кредитоспроможності позичальника-клієнта банку у випадку укладання договору про здійснення кредитної операції проводити:

- А) необов'язково
- Б) обов'язково
- В) обов'язково, а надалі — раз на три місяці
- Г) обов'язково, а надалі — раз на місяць

4. Якої оцінки стану обслуговування боргу за кредитом не існує:

- А) відмінної
- Б) доброї
- В) слабкої
- Г) незадовільної

5. На розмір коефіцієнту, з яким сума забезпечення береться до розрахунку резервів під кредитні ризики не впливає такий фактор:

- А) категорія кредитної операції
- Б) вид забезпечення
- В) валюта забезпечення
- Г) клас позичальника

6. Коефіцієнт резервування за субстандартним кредитом становить:

- А) 1 %
- Б) 5 %
- В) 20 %
- Г) 50 %

7. До інсайдерів — фізичних осіб не належать:

- А) власники істотної участі в банку
- Б) голова правління банку
- В) працівники внутрішнього аудиту банку
- Г) кредитний інспектор банку

8. Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента не може перевищувати:

- А) 10 %
- Б) 25 %
- В) 30 %
- Г) 50 %

9. Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам, не має перевищувати:

- А) 25 % регулятивного капіталу
- Б) 25 % статутного капіталу
- В) 30 % регулятивного капіталу
- Г) 30 % статутного капіталу

10. Наявність у позичальника/контрагента банку передумов для отримання кредиту та його здатність повернути кредит і відсотки за ним у повному обсязі та в обумовлені договором строки називається:

- А) діловою репутацією
- Б) кредитоспроможністю
- В) зворотністю
- Г) платоспроможністю

11. Критерії оцінки фінансового стану позичальника:

- А) визначає НБУ
- Б) розробляє сам банк самостійно
- В) визначає банк на підставі типової методики НБУ
- Г) затверджує НБУ за поданням банку

12. При класифікації кредитного портфеля за ступенем ризику не враховується:

- А) клас позичальника
- Б) строки погашення основного боргу і відсотків за ним
- В) оцінка обслуговування боргу позичальником
- Г) наявність забезпечення

13. Банк формує резерв на всю суму боргу за кредитом незалежно від наявності застави за кредитами:

- А) забалансовими
- Б) останньої надії
- В) безнадійними
- Г) списаними з балансу

9. Коефіцієнт резервування за кредитом «під контролем» становить:

- А) 1 %
- Б) 5 %
- В) 20 %
- Г) 50 %

10. До інсайдерів — юридичних осіб не належать:

- А) установа, що має істотну участь у банку;
- Б) установа, у якій власником істотної участі є особа, яка водночас є власником істотної участі в банку;
- В) велика корпорація — постійний клієнт банку;
- Г) юридична особа, в якій керівником є батько головного бухгалтера.

11. Кредитний ризик, що прийняв банк на одного контрагента вважається великим, якщо:

- А) вартість кредиту більше 1 млн дол.
- Б) вартість кредиту більше 500 тис. євро
- В) сума всіх вимог банку до цього контрагента становить 10 % і більше регулятивного капіталу банку
- Г) сума всіх вимог банку до цього контрагента становить 25 % і більше зобов'язань банку

12. Оптимальне співвідношення чистих надходжень на всі рахунки позичальника до суми основного боргу за кредитною операцією та відсотками за нею з урахуванням строку дії кредитної угоди повинно бути:

- А) не менш ніж 2
- Б) не менш ніж 1,5
- В) не менш ніж 1
- Г) не менш ніж 0,5

13. Якщо позичальник має заборгованість одночасно за кількома кредитами, то оцінка обслуговування позичальником боргу ґрунтується:

- А) на кожній кредитній заборгованості окремо
- Б) на кредитній заборгованості, що віднесена до нижчої групи
- В) на кредитній заборгованості, що віднесена до вищої групи.
- Г) на середньозваженій оцінці

14. Оберіть невірне твердження.

- А) банку рекомендується щокварталу проводити перевірку стану заставленого майна та за потреби переглядати його вартість
- Б) банку рекомендується у разі кожної пролонгації кредитного договору проводити перевірку стану заставленого майна та за потреби переглядати його вартість

В) якщо банк не здійснює перевірку стану заставленого майна, то він банк зобов'язаний формувати резерв під кредитні ризики на всю суму основного боргу

Г) якщо банк не здійснює перевірку стану заставленого майна, на нього накладаються штрафи НБУ

15. Резерви по стандартним кредитам формують за рахунок:

- А) прибутку банку
- Б) витрат банку
- В) резервного капіталу
- Г) субординованого капіталу

16. В основу методики оцінки фінансового стану позичальника покладено:

- А) рейтинговий підхід
- Б) бальний підхід
- В) конкурсний підхід
- Г) ієрархічний підхід

17. Оцінку стану обслуговування боргу банки зобов'язані здійснювати:

- А) щоденно
- Б) щомісяця
- В) щоквартально
- Г) щотижня

18. Резерви по нестандартних кредитах формують за рахунок:

- А) прибутку банку
- Б) витрат банку
- В) резервного капіталу
- Г) субординованого капіталу

19. Розмір недосформованого резерву на можливі втрати за кредитними операціями комерційних банків впливає безпосередньо на вартість:

- А) субординованого капіталу
- Б) основного капіталу
- В) додаткового капіталу
- Г) нематеріальних активів

АНАЛІЗ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

- 6.1. *Значення, інформаційне забезпечення і задачі аналізу операцій банку з цінними паперами.*
- 6.2. *Загальний аналіз операцій банку з цінними паперами.*
- 6.3. *Оцінка вартості цінних паперів.*
- 6.4. *Вимоги до розрахунку та формування резерву за цінними паперами.*
 - 6.4.1. *Портфель банку на продаж.*
 - 6.4.2. *Портфель до погашення.*
- 6.5. *Методика визначення класу емітента та ризику цінного папера.*
- 6.6. *Оцінка взаємозв'язку дохідності і ризику цінних паперів.*
- 6.7. *Прикладний аспект аналізу операцій банку з цінними паперами.*

6.1. ЗНАЧЕННЯ, ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І ЗАДАЧІ АНАЛІЗУ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

Портфель цінних паперів — це сукупність цінних паперів, які є у банку і управляються як єдине ціле. Під час аналізу портфеля цінних паперів необхідно передбачати зміни їх ринкової вартості, а також фінансовий стан підприємств, цінні папери на інвестиції яких є у банках.

Завдання аналізу — визначити найперспективніші вкладення банку в цінні папери та поліпшити якість інвестицій. У ході аналізу належить підрахувати ефективність вкладень та охарактеризувати їх обсяги.

Цінні папери — це грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики і визначають взаємостосунки між особою, яка емітувала цінні папери, та їх власником. Як правило, йдеться про виплату доходу у вигляді дивідендів або відсотків, а також про можливість передачі іншим особам грошових та інших прав, обумовлених цими документами.

Інвестиційні вкладення до 20 % голосів вважаються портфельними, від 20 до 50 % — капітальними вкладеннями в асоційо-

вані компанії, від 50 до 100 % голосів — капітальними вкладеннями в дочірні підприємства.

Джерелом нормативно-правової інформації аналізу операцій банку з цінними паперами є:

- Положення (стандарти) бухгалтерського обліку;
- Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 р. № 3480-IV;
- П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції»: Затверджено Наказом Міністерства фінансів України № 91 від 26.04.2000;
- П(С)БО 13 «Фінансові інструменти»: Затверджено Наказом Міністерства фінансів України № 559 від 30.11.2001;
- Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України: затверджені Постановою Правління НБУ від 19.03.2003 № 124;
- Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 368 (додаток В, Розділ VII. Нормативи інвестування);
- Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України: Затверджено Постановою Правління Національного банку України від 03.10.2005 № 358;
- Положення про порядок формування резерву під операції банків України з цінними паперами: затверджено Постановою Правління НБУ від 02.02.2007 р. № 31.

Регламентне забезпечення аналізу — внутрішньобанківське положення про методикку оцінки справедливої вартості цінних паперів (з урахуванням подібних фінансових інструментів), порядок їх класифікації, розрахунку суми очікуваного відшкодування за вкладеннями в цінні папери та визнання зменшення корисності цінних паперів з урахуванням фінансового стану емітента (для векселів — визначеної банком особи з числа зобов'язаних за векселем осіб, яка визначається за рішенням уповноваженого органу банку).

Звітна фінансова інформація включає:

- баланс та звіт про фінансові результати;
- примітки до фінансових звітів: 1.6. «Цінні папери у торговому портфелі банку», 1.7. «Цінні папери в портфелі Банку на продаж», примітки 1.8 «Цінні папери в портфелі банку до погашення» примітки 1 «Облікова політика»; примітка 4 «Цінні папери в торговому портфелі»; примітка 5 «Цінні папери в портфелі банку на продаж»; примітка 7 «Цінні папери в портфелі банку до погашення».

Звітна статистична інформація включає наступні форми:

- № 1Д «Баланс» (щоденна);
- № 10 (місячна) «Оборотно-сальдовий баланс»;
- № 391 (місячна) «Звіт про стан портфеля цінних паперів (класифікація емітентів за секторами економіки)»;
- № 691 (місячна) «Звіт про формування резерву під активи у вигляді цінних паперів».

6.2. ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

Цінні папери банку з метою їх оцінки та відображення в бухгалтерському обліку класифікуються таким чином (рис. 6.1).

Рис. 6.1. Групування вкладень цінних паперів банку

У торговому портфелі обліковуються (табл. 6.1):

- боргові цінні папери, акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком, що використовуються банком для отримання прибутків у результаті короткотермінових коливань ціни або дилерської маржі та продажу в найближчий час;

- будь-які інші цінні папери, що визначаються банком на етапі первісного визнання як такі, щодо яких банк має намір і змогу обліку за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки (крім акцій, які не мають котирувальної ціни на активному ринку і справедливу вартість яких неможливо достовірно визначити).

Таблиця 6.1

**ПРИМІТКА 4. ЦІННІ ПАПЕРИ В ТОРГОВОМУ
ПОРТФЕЛІ БАНКУ ПРОМІНВЕСТБАНКУ НА 01.01.2007 Р.**

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	Боргові цінні папери	0	0
2	Акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком	39 460	0
3	Усього	39 460	0

Цінні папери у торговому портфелі, які були використані як застава або для операцій РЕПО за станом на кінець дня 31 грудня звітного року, відсутні.

У портфелі цінних паперів банку на продаж обліковуються (табл. 6.2):

- акції, інші цінні папери з нефіксованим прибутком та боргові цінні папери, а саме:
 - боргові цінні папери з фіксованою датою погашення, які банк не має наміру і/або змоги тримати до дати їх погашення або за наявності певних обмежень щодо обліку цінних паперів у портфелі до погашення;
 - цінні папери, які банк готовий продати у зв'язку із зміною ринкових відсоткових ставок, його потребами, пов'язаними з ліквідністю, а також наявністю альтернативних інвестицій;
 - акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком, за якими неможливо достовірно визначити справедливу вартість;
 - фінансові інвестиції в асоційовані та дочірні компанії, що придбані та/або утримуються виключно для продажу протягом 12 місяців;
 - інші цінні папери, придбані з метою утримання їх у портфелі на продаж.

**ПРИМІТКА 5. ЦІННІ ПАПЕРИ В ПОРТФЕЛІ БАНКУ
НА ПРОДАЖ ПРОМІНВЕСТБАНКУ НА 01.01.2007 Р.**

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	Боргові цінні папери	48 351	86 198
2	Акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком	6917	26 307
3	Усього	55 268	112 505
4	Резерви під знецінення цінних паперів у портфелі банку на продаж	(2753)	(8795)
5	Усього цінних паперів у портфелі банку на продаж за вирахуванням резервів	52 515	103 710

Цінні папери у портфелі на продаж, які були використані як застава або для операцій РЕПО за станом на кінець дня 31 грудня звітного року, відсутні.

Цінні папери в портфелі банку до погашення — це боргові цінні папери з фіксованими платежами або з платежами, що можна визначити, а також з фіксованим строком погашення.

Боргові цінні папери відносяться до портфеля до погашення, якщо банк має намір та змогу утримувати їх до строку погашення з метою отримання процентного доходу (табл. 6.3).

Таблиця 6.3

**ПРИМІТКА 7. ЦІННІ ПАПЕРИ В ПОРТФЕЛІ БАНКУ
ДО ПОГАШЕННЯ ПРОМІНВЕСТБАНКУ НА 01.01.2007 Р.**

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	Боргові цінні папери	498	868
2	Резерви під знецінення цінних паперів	(498)	(660)
3	Усього цінних паперів за вирахуванням резервів у портфелі банку до погашення	0	208

До *інвестицій в асоційовані та дочірні компанії* належать акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком емітентів, які відповідають визначенням асоційованої або дочірньої компанії банку, за винятком таких цінних паперів, що придбані та/або утримуються виключно для продажу протягом 12 місяців з дати придбання (табл. 6.4).

Таблиця 6.4

**ПРИМІТКА 8. ІНВЕСТИЦІЇ В АСОЦІЙОВАНІ
Й ДОЧІРНІ КОМПАНІЇ ПРОМІСЛОВО-ФІНАНСОВОГО БАНКУ НА 01.01.2007 Р.**

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	2	3	4
	Асоційовані компанії		
1	Інвестиції за історичною (первинною) вартістю	12 304	19 789
	Придбання інвестицій	6	
2	Збільшення (зменшення) частки банку в чистому прибутку (збитку) асоційованої компанії	1266	2495
3	Збільшення вартості фінансових інвестицій за рахунок збільшення власного капіталу емітента	0	0
4	Зменшення вартості фінансових інвестицій за рахунок зменшення власного капіталу емітента	0	0
5	Отримані дивіденди		
6	Зменшення корисності інвестицій в асоційовані компанії	0	0
7	Переведення інвестицій до портфеля цінних паперів на продаж	(2)	(9980)

8	Переведення інвестицій із складу інвестицій в асоційовані компанії до складу інвестицій в дочірні компанії	(24)	0
9	Балансова вартість	13 550	12 304
	Дочірні компанії		
10	Інвестиції за історичною (первинною) вартістю	4005*	3981
11	Збільшення (зменшення) частки банку в чистому прибутку (збитку) дочірньої компанії	0	0
12	Збільшення вартості фінансових інвестицій за рахунок збільшення власного капіталу емітента	0	0
13	Зменшення вартості фінансових інвестицій за рахунок зменшення власного капіталу емітента	0	0
14	Отримані дивіденди	0	0
15	Зменшення корисності інвестицій у дочірні компанії	0	0
16	Переведення інвестицій до портфеля цінних паперів на продаж	(3910)	0
17	Переведення інвестицій із складу інвестицій в дочірні компанії до складу інвестицій в асоційовані компанії	0	0
18	Балансова вартість	95	3981
19	Усього	13 645	16 285

Цінні папери, які придбані та/або зберігаються за дорученням та за кошти клієнтів, а також цінні папери, які придбані згідно з договорами про довірче управління, обліковуються за позабалансовими рахунками.

6.3. ОЦІНКА ВАРТОСТІ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Придбані цінні папери (крім цінних паперів у торговому портфелі, інвестицій в асоційовані та дочірні компанії) первісно оцінюються та відображаються в бухгалтерському обліку за справедливою вартістю, до якої додаються витрати на операції з придбання таких цінних паперів.

Цінні папери в торговому портфелі первісно оцінюються за справедливою вартістю. Витрати на операції з придбання визнаються за рахунками витрат під час первісного визнання таких цінних паперів.

Витрати на операції з придбання боргових цінних паперів у портфель на продаж або в портфель до погашення відображаються за рахунками з обліку дисконту (премії) на дату їх придбання.

Визнання (припинення визнання) цінних паперів за стандартними процедурами відображається в бухгалтерському обліку із застосуванням методу їх визнання (припинення визнання) на дату розрахунку.

Купівля або продаж цінних паперів за стандартними процедурами передбачає передавання цих цінних паперів протягом часу, який установлений згідно із загальними правилами, що діють на відповідному ринку.

Зміна справедливої вартості цінних паперів, які мають бути передані банку (крім цінних паперів, які обліковуються за собівартістю або амортизованою собівартістю), у період між датою операції та датою розрахунку відображається в бухгалтерському обліку за рахунками доходів або витрат (для цінних паперів у торговому портфелі) та капіталу (для цінних паперів у портфелі на продаж).

На кожну наступну після визнання дату балансу *всі цінні папери*, що придбані банком, оцінюються за їх справедливою вартістю, крім:

- а) цінних паперів, що утримуються до погашення;
- б) акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком у портфелі на продаж, справедливую вартість яких неможливо достовірно визначити;

в) інвестицій в асоційовані та дочірні компанії.

Справедлива вартість цінних паперів, що перебувають в обігу на організаційно оформлених ринках, визначається за їх ринковою вартістю.

Якщо котирування ринкових цін на цінні папери є недоступним, то банки застосовують для визначення справедливої вартості такі методи:

- посилення на ринкову ціну іншого подібного інструменту;
- аналіз дисконтованих грошових потоків. Застосовуючи аналіз дисконтованих грошових потоків, банки використовують ставку дисконту, яка дорівнює діючій нормі прибутковості подібної фінансової інвестиції, що має в основному такі самі умови та характеристики (строк погашення, що залишився; структура потоків грошових коштів; валюта; кредитний рейтинг емітента, процентна ставка);
- інші методи, що забезпечують достовірне визначення справедливої вартості цінних паперів.

Акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком у портфелі на продаж, справедливу вартість яких достовірно визначити неможливо, відображаються на дату балансу за їх собівартістю з урахуванням зменшення їх корисності.

Цінні папери, що утримуються банком до їх погашення, відображаються на дату балансу за амортизованою собівартістю з використанням ефективної ставки відсотка.

Інвестиції в асоційовані компанії відображаються на дату балансу за методом участі в капіталі. Якщо інвестор складає консолідовану фінансову звітність, то інвестиції в дочірні компанії в індивідуальній фінансовій звітності відображаються на дату балансу за їх собівартістю.

Усі цінні папери, крім цінних паперів, які обліковуються в торговому портфелі, переглядаються на зменшення корисності.

Зменшення корисності визнається на кожну дату балансу, якщо є об'єктивні докази однієї або кількох подій, які мають вплив на очікувані майбутні грошові потоки за цінними паперами.

Об'єктивними доказами, що свідчать про зменшення корисності цінних паперів, можуть бути відомості про:

- фінансові труднощі емітента;
- фактичне розірвання контракту внаслідок невиконання умов договору або прострочення виплати процентів чи основної суми;
- високу ймовірність банкрутства;
- реорганізацію емітента;

- зникнення активного ринку для цих цінних паперів через фінансові труднощі емітента;

- значне або тривале зменшення справедливої вартості акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком порівняно з їх собівартістю.

Зменшення балансової вартості цінних паперів унаслідок визнання зменшення їх корисності відображається в бухгалтерському обліку лише на суму, що не призводить до від'ємного значення їх вартості. Якщо балансова вартість таких цінних паперів досягає нуля, то в бухгалтерському обліку вони відображаються за нульовою вартістю до прийняття банком рішення про їх списання.

За борговими цінними паперами окремо обліковуються дисконт або премія в разі їх наявності. Дисконт або премія за борговими цінними паперами в портфелях на продаж та до погашення амортизується протягом періоду з дати придбання до дати їх погашення за методом ефективної ставки відсотка. Сума амортизації дисконту збільшує процентний дохід, а сума амортизації премії зменшує процентний дохід за цінними паперами.

Схематично категорії інструментів, їх оцінку та вплив її зміни на фінансові результати і капітал наведено в табл. 6.5.

Амортизація дисконту (премії) не здійснюється для боргових цінних паперів, якщо величина дисконту (премії) на дату придбання є несуттєвою, тобто менша, ніж 1 % від суми номіналу. У такому разі вся сума дисконту (премії) збільшує (зменшує) процентні доходи під час первісного визнання цінного папера.

За купонними цінними паперами окремо обліковуються накопичені проценти. Нарахування процентів здійснюється залежно від умов випуску цінних паперів, але не рідше одного разу на місяць протягом періоду від дати придбання цінного папера до дати його продажу або погашення. Сума амортизації дисконту або премії нараховується одночасно з нарахуванням процентів.

Цінні папери, які надані в довірче управління, не вважаються такими, що вибули з портфеля банку, а обліковуються за окремими аналітичними рахунками тих самих балансових рахунків, на яких вони обліковувалися до надання в довірче управління, з подальшим здійсненням операцій з переоцінки, амортизації дисконту або премії, нарахування доходу.

Для більшості фінансових активів справедлива вартість є точнішим критерієм оцінки, ніж амортизована собівартість. Класифікація активів як інвестицій, утримуваних до погашення, є винятком і застосовується тільки тоді, коли установа має реальний

намір і змогу утримувати інвестицію до погашення. Якщо дії установи викликають сумніви щодо спроможності утримувати таку інвестицію до погашення, її треба класифікувати як інвестицію, призначену для продажу, та обліковувати за справедливою вартістю.

Таблиця 6.5

**КАТЕГОРІЇ ІНСТРУМЕНТІВ, ЇХ ОЦІНКА
ТА ВПЛИВ ЗМІНИ ОЦІНКИ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ
НА ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ І СТАН КАПІТАЛУ**

Категорії інструментів	Оцінка	Вплив зміни оцінки інструментів на стан капіталу та фінансових результатів
I. Фінансові інструменти, які відображаються за справедливою вартістю з віднесенням різниці на фінансові результати	Справедлива вартість	Фінансові результати (переоцінка)
А) фінансові активи і фінансові зобов'язання для операцій (торговий портфель)		
Б) інші фінансові активи і фінансові зобов'язання		
II. Фінансові інструменти, утримувані до погашення	Амортизована собівартість	Капітал (переоцінка) Фінансові результати (зменшення корисності)
III. Позики і дебіторська заборгованість, не призначені для продажу	Амортизована собівартість	Фінансові результати (зменшення корисності)
IV. Фінансові інструменти, призначені для продажу		Капітал (переоцінка) Фінансові результати (зменшення корисності)
А) боргові, акції (є котирування)	Справедлива вартість	
Б) акції (немає котирувань)	Собівартість	
V. Фінансові інструменти, що утримуються з метою хеджування (фінансові активи і фінансові зобов'язання)	Справедлива вартість	Фінансові результати (переоцінка)

6.4. ВИМОГИ ДО РОЗРАХУНКУ ТА ФОРМУВАННЯ РЕЗЕРВУ ЗА ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

6.4.1. Портфель банку на продаж

Розрахунок резерву за цінними паперами здійснюється з урахуванням виду цінного папера (боргові цінні папери, акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком) і методу визначення його балансової вартості (собівартості або справедливої вартості).

Для розрахунку резерву за цінними паперами в портфелі банку на продаж за справедливу вартість цінного папера береться вартість, що визначена за його котирувальною ціною покупця (ціною bid) за даними оприлюднених котирувань цінних паперів на фондових біржах за станом на час закриття останнього біржового дня звітного місяця. У разі відсутності таких котирувань на зазначену дату справедлива вартість цінного папера визначається за його останнім біржовим курсом, що визначений за результатами біржових торгів, які відбулися протягом останніх 10 робочих днів звітного місяця.

У разі наявності ризику цінного папера створюється резерв на суму накопиченої за таким цінним папером уцінки на дату розрахунку резерву.

За відсутності ризику цінного папера резерв за таким цінним папером не формується.

Для розрахунку суми очікуваного відшкодування за акціями та іншими цінними паперами з нефіксованим прибутком використовується значення ставки KIACR у відсотках річних.

Для розрахунку суми очікуваного відшкодування за борговими цінними паперами значення ставки KIACR у відсотках річних трансформується в значення ставки KIACR у відсотках щоденних відповідно до такої формули

$$KIACR_{\text{день}} = \sqrt[365]{100\% + KIACR_{\text{рік}}} - 100\% ,$$

де $KIACR_{\text{день}}$ — поточна ринкова ставка дохідності (у відсотках щоденних);

$KIACR_{\text{рік}}$ — поточна ринкова ставка дохідності (у відсотках річних);

365 — кількість календарних днів у році. Для високосного року до розрахунку умовно береться 365 днів.

Для акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком, справедлива вартість яких не може бути визначена банком, сума очікуваного відшкодування визначається як потенційний дохід інвестора від володіння цінним папером, зважений на показник безризиковості цінного папера та дисконтований на п'ять років з періодом дисконтування один рік під поточну ринкову ставку дохідності найтривалішого строку, і розраховується за такою формулою

$$OB_1 = \sum_{t=1}^5 \frac{D_t \cdot (1 - \Pi_{\text{рпп}})}{(1 + d)^t}, \quad (6.2)$$

де OB_1 — сума очікуваного відшкодування за акціями та іншими цінними паперами з нефіксованим прибутком у портфелі банку на продаж;

D_t — потенційний дохід інвестора від володіння цінним папером. Частка інвестора в капіталі емітента враховується в останній період дисконтування. У разі отримання від'ємного значення показника або відсутності інформації про емітента до розрахунку береться нуль;

$\Pi_{\text{рпп}}$ — показник ризику цінного папера;

d — поточна ринкова ставка дохідності (у відсотках річних);

t — порядковий номер періоду дисконтування (рік);

5 — загальна кількість періодів дисконтування.

Для боргових цінних паперів, справедлива вартість яких не може бути визначена банком та за якими є ризик цінного папера, сума очікуваного відшкодування визначається як сума оцінених величин майбутніх грошових потоків за цінним папером, зважених на показник безризиковості цінного папера та дисконтованих на відповідну за строком поточну ринкову ставку дохідності, і розраховується за такою формулою

$$OB_2 = \sum_{t=1}^n \frac{\text{Потік}_t \cdot (1 - \Pi_{\text{рпп}})}{(1 + d)^t}$$

де OB_2 — сума очікуваного відшкодування за борговими цінними паперами в портфелі банку на продаж;

Потік_t — оцінена величина майбутнього грошового потоку за цінним папером, який припадає на період t ;

$\Pi_{\text{рпп}}$ — показник ризику цінного папера;

d — поточна ринкова ставка дохідності (у відсотках щоденних);

t — кількість днів з часу розрахунку резерву до дати виникнення майбутнього грошового потоку;

n — загальна залишкова кількість днів дії фінансового інструменту з дня розрахунку резерву.

Якщо в наступних періодах після формування резерву за акціями та іншими цінними паперами з нефіксованим прибутком сума очікуваного відшкодування за цінним папером збільшується, то таке збільшення не є підставою для коригування величини раніше сформованого резерву за цим цінним папером.

Якщо в наступних періодах після формування резерву за борговими цінними паперами їх справедлива вартість збільшується, то на відповідну суму в межах раніше створеного резерву за цим цінним папером зменшується сума сформованого резерву.

6.4.2. Портфель до погашення

Розрахункова величина резерву визначається як різниця між балансовою вартістю цінного папера та сумою очікуваного відшкодування за таким цінним папером.

Сума очікуваного відшкодування за цінним папером визначається як сума оцінених величин майбутніх грошових потоків за цінним папером, зважених на показник безризиковості цінного папера та дисконтованих на ефективну ставку відсотка цього цінного папера, і розраховується за такою формулою

$$OB_3 = \sum_{t=1}^n \frac{\text{Потік}_t \cdot (1 - \Pi_{\text{рпп}})}{(1 + d)^t},$$

де OB_3 — сума очікуваного відшкодування за цінними паперами в портфелі банку до погашення;

Потік_{*t*} — оцінена величина майбутнього грошового потоку за цінним папером, який припадає на період *t*;

$\Pi_{\text{рпп}}$ — показник ризику цінного папера;

d — ефективна ставка відсотка за цінним папером (значення, що відповідає тривалості періоду дисконтування). Ефективною ставкою відсотка для цінних паперів із фіксованою ставкою є ефективна ставка відсотка, що була визначена під час їх первісного визнання; ефективною ставкою відсотка для цінних паперів із плаваючою (змінною) ставкою відсотка є ефективна ставка відсотка, що була визначена під час останньої зміни номінальної ставки;

t — порядковий номер періоду дисконтування (день, місяць, квартал, рік відповідно до обраного банком методу визнання доходу);

n — загальна залишкова кількість періодів дисконтування з дня розрахунку резерву.

Якщо в наступних періодах після формування резерву сума очікуваного відшкодування за цінним папером збільшується, то на відповідну суму в межах раніше сформованого резерву за цим цінним папером зменшується сума сформованого резерву.

6.5. МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ КЛАСУ ЕМІТЕНТА ТА РИЗИКУ ЦІННОГО ПАПЕРА

Визначення показника ризику цінного папера здійснюється за результатами комплексного аналізу фінансового стану емітента, виду цінного папера та його поточної вартості, а також усієї наявної в розпорядженні банку достовірної інформації про обіг відповідних цінних паперів на фондовому ринку.

Джерелами інформації щодо фінансового стану емітента є, зокрема, його установчі документи, фінансова, податкова та статистична звітність, інша інформація щодо його діяльності, яка може забезпечити формування банком професійного судження про втрату економічної вигоди за кожним видом цінного папера.

Джерелами інформації щодо обігу відповідного цінного папера на фондовому ринку можуть бути оприлюднені котирування цінних паперів на фондових біржах, дані щодо перебування цінного папера в лістингу бірж.

Значення показника ризику цінного папера визначається відповідно до класу емітента такого папера згідно з табл. 6.6.

Таблиця 6.6

КОЕФІЦІЄНТИ РИЗИКІВ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Клас емітента	Коефіцієнт ризику цінного папера		
	без забезпечення	при наявності додаткового забезпечення їх погашення	за операціями з векселями
Клас А	0	0	0
Клас Б	0	0	0,2
Клас В	0,2	0	0,5
Клас Г	0,5	0,2	1
Клас Д	1	1,0	1

Якщо емітент цінних паперів є одночасно позичальником банку, то значення показника ризику цінного папера не може бути більшим, ніж значення коефіцієнта резервування для заборгованості такого позичальника, яке визначено з урахуванням його фінансового стану та обслуговування боргу.

У разі отримання від рейтингового агентства (яке має право визначати рейтингові оцінки згідно із законодавством України) рейтингової оцінки емітента або цінних паперів емітента до розрахунку суми очікуваного відшкодування можуть братися уточнені значення показника ризику цінного папера (без урахування класу емітента), що наведені в табл. 6.7.

Таблиця 6.7

**КОЕФІЦІЄНТИ РИЗИКІВ ЦІННИХ ПАПЕРІВ
У РАЗІ НАЯВНОСТІ РЕЙТИНГОВОЇ ОЦІНКИ**

Рейтингова оцінка емітента або цінних паперів емітента	Уточнене значення показника ризику цінного папера
Інвестиційний клас	0
Спекулятивні інвестиції	0,5
Дефолт	1,0

Рейтингове агентство має бути незалежним від банку, тобто не матиме з ним пов'язаних осіб та конфлікту інтересів.

Під час використання рейтингових оцінок для уточнення значення показника ризику цінного папера банк повинен урахувати те, що в разі наявності:

- одночасно рейтингів емітента та рейтингів цінних паперів емітента банк повинен використовувати рейтинги цінних паперів та ігнорувати рейтинги емітента;

- одночасно двох різних рейтингів одного емітента або двох різних рейтингів цінних паперів емітента (які вказують на різні значення показника ризику цінного папера) банк повинен визначати значення показника ризику цінного папера на підставі нижчого рейтингу;

- одночасно трьох та більше різних рейтингів одного емітента або трьох і більше різних рейтингів цінних паперів емітента (які вказують на різні значення показника ризику цінного папера) банк повинен визначати значення показника ризику цінного папера на підставі нижчого рейтингу з двох найвищих.

Значення показника ризику цінних паперів, що емітовані центральними органами виконавчої влади та Національним банком, установлюється на рівні «0».

Значення показника ризику облігацій місцевих позик установлюється на рівні «0,2».

Значення показника ризику цінного папера встановлюється на рівні «1,0» незалежно від класу емітента:

а) за борговими цінними паперами, за якими є затримка погашення номіналу або відсотків понад сім календарних днів;

б) за всіма борговими цінними паперами одного емітента, якщо щонайменше за одним із випусків (або видів) цінних паперів цього емітента є затримка погашення номіналу або відсотків понад 30 днів;

в) за цінними паперами, які банк отримав шляхом переоформлення будь-якої заборгованості.

Класи емітентів цінних паперів визначаються за результатами оцінки фінансового стану емітента та з урахуванням таких факторів (табл. 6.7).

До класу А належать емітенти, щодо яких немає жодних сумнівів, пов'язаних із своєчасністю та повнотою погашення боргових цінних паперів і сплатою процентів за ними, а також із стабільністю дохідності пайових цінних паперів.

До класу Б належать емітенти, стосовно яких немає офіційних претензій щодо їх спроможності своєчасно та повністю погашати боргові цінні папери, сплачувати відсотки, а також отримувати стабільні доходи за акціями та іншими цінними паперами з нефіксованим прибутком на час їх класифікації, однак, певні внутрішні (передбачена реорганізація, зміна профілю діяльності, регіону роботи тощо) або зовнішні фактори (загальний стан сфери основної діяльності тощо) не дають змоги віднести їх до вищого класу.

До класу В належать емітенти, стосовно яких є претензії щодо своєчасного та повного погашення боргових цінних паперів, затримки сплати відсотків, а також значного скорочення рівня дохідності за акціями та іншими цінними паперами з нефіксованим прибутком.

До класу С належать емітенти, які не зможуть у строк погасити боргові цінні папери, а також емітенти, щодо яких банк не може розраховувати на повернення суми внеску до статутного капіталу в разі їх реорганізації.

До класу Д належать емітенти, інвестування яких надалі є неприпустимим, а придбані боргові цінні папери практично неможливо погасити на час проведення їх класифікації (однак, можна буде погасити за рішенням суду або після санації), а також ті емітенти акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком, за якими банк може не лише не повернути свою частку в статутному капіталі, а й бути правонаступником деяких боргових зобов'язань. Якщо немає достовірної інформації, що підтверджує оцінку ризику (класу емітента), то це є підставою для віднесення такого емітента до класу не вище класу «Д».

Таблиця 6.7

ОЗНАКИ ВІДНЕСЕННЯ ЕМІТЕНТА ЦІННИХ ПАПЕРІВ ДО ПЕВНИХ КЛАСІВ

Критерії	Клас				
	А	Б	В	Г	Д
1	2	3	4	5	6
Кількість років з часу державної реєстрації	не менше п'яти	не менше трьох	менше трьох	менше одного	менше одного
Кількість років з часу останньої структурної реорганізації, змін у складі керівництва	не менше одного	не менше одного	менше одного	менше одного	менше одного
Наявність аудиторських висновків	так, лише протягом трьох останніх років	так, лише протягом одного останнього року	так, лише протягом одного останнього року	так, частково негативні (негативні) або їх відсутність	так, негативні або їх відсутність
Чи мають місце факти несплати чи несвочасної сплати нарахованих процентів за борговими зобов'язаннями та користування кредитами?	ні	ні	так	так	так

Закінчення табл. 6.7

Критерії	Клас				
	А	Б	В	Г	Д
1	2	3	4	5	6
Ефективність діяльності	прибуткова протягом трьох останніх років	прибуткова протягом останнього року, але рівень прибутку зменшується	—	збиткова за попередній рік, негативні фінансові результати поточного року	збиткова протягом останніх років, негативні фінансові результати поточного року
Розмір власного капіталу	перевищує розмір статутного та резервного фондів	перевищує статутного фонду	позитивний, але менший, ніж розмір статутного фонду	чітка тенденція до від'ємного	стабільно від'ємний
Додаткова інформація					емітента визнано банкрутом або порушено справу про банкрутство чи кримінальну справу

Якщо емітент не відповідає принаймні половині перелічених показників відповідного класу, то такий емітент відноситься до класу, що є нижчим. Банк зобов'язаний надавати інформацію, на підставі якої було визначено клас емітента, представникам органу банківського нагляду на перший запит. Ненадання такої інформації є підставою для застосування заходів впливу відповідно до законодавства України.

6.6. Оцінка взаємозв'язку дохідності і ризику цінних паперів

Інвестиційний ризик неоднорідний за своїм змістом і визначається як сукупність диверсифікованого та недиверсифікованого ризиків. Будь-який інвестиційний менеджер може усунути диверсифікований ризик шляхом формування оптимального портфеля цінних паперів, тому єдиним ризиком, про який слід постійно пам'ятати, є недиверсифікований (систематичний) ризик. На практиці як міра ризику цінних паперів використовуються показники дисперсії і стандартного відхилення. Стандартне відхилення показує величину та ймовірність відхилення дохідності цінного папера від середньої величини за певний проміжок часу.

Для визначення залежності зміни дохідності цінних паперів використовуються коефіцієнти кореляції та коваріації.

1. Показник коваріації є систематичною мірою взаємодії двох випадкових змінних, у даному разі дохідностей двох цінних паперів, і розраховується за формулою

$$Cov_{A,B} = \frac{\sum_{i=1}^n (r_{Ai} - \overline{r_A})(r_{Bi} - \overline{r_B})}{n-1}, \quad (6.4)$$

де $Cov_{A,B}$ — коваріація дохідності цінних паперів A і B ;

$\overline{r_A}$ — середня дохідність цінного папера A за n періодів;

$\overline{r_B}$ — середня дохідність цінного папера B за n періодів;

r_{Ai} — дохідність цінного папера A в i -му періоді;

r_{Bi} — дохідність цінного папера B в i -му періоді;

n — число періодів, в яких визначається дохідність цінних паперів A і B .

2. Кореляція (ρ або $Corr_{A,B}$) є показником ступеня взаємозв'язку дохідностей двох цінних паперів, розраховується за формулою

$$\rho = Corr_{A,B} = \frac{Cov_{A,B}}{\sigma_A \cdot \sigma_B}, \quad (6.5)$$

де σ_A — стандартне відхилення дохідності цінного папера A ;

σ_B — стандартне відхилення дохідності цінного папера B .

Показник кореляції змінюється у межах від -1 до $+1$. Додатне значення коефіцієнта свідчить про те, що дохідності активів змінюються в одному напрямку при зміні кон'юнктури ринку, від'ємне — у протилежному напрямку. При нульовому значенні коефіцієнта кореляція між дохідностями активів відсутня. Абсолютно позитивні кореляційні ряди змінюються паралельно один до одного, і об'єднання таких активів в один портфель не дає змоги скористатися можливостями диверсифікації для зниження ризику. При зміні кон'юнктури дохідності таких портфелів змінюватимуться в одному і тому ж напрямку. Абсолютно від'ємні кореляційні ряди змінюються в протилежному напрямку. А отже, об'єднання в портфель цінних паперів із кореляцією -1 або наближеною до неї дає змогу зменшити ризик портфеля порівняно з ризиком кожного окремого цінного папера.

Ризик портфеля, що складається з кількох цінних паперів, можна визначити за формулою

$$\sigma_r^2 = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n \theta_i \cdot \theta_j \cdot Cov_{ij}, \quad (6.6)$$

де σ_r^2 — ризик портфеля;

θ_i — питома вага i -го цінного папера в портфелі;

θ_j — питома вага j -го цінного папера в портфелі;

Cov_{ij} — коваріація дохідностей i -го і j -го цінних паперів.

Рекомендації щодо формування портфеля цінних паперів: чим менша кореляція дохідностей цінних паперів, що включаються в портфель, тим менший ризик портфеля, якщо в портфель об'єднати цінні папери з кореляцією -1 , то можна сформувати портфель без ризику, якщо в портфель об'єднати активи з кореляцією менше ніж $+1$, то його ризик зменшується при збереженні незмінного значення очікуваної дохідності.

3. Оцінка систематичного ризику. Основними компонентами оцінки ризику і дохідності при портфельному інвестуванні є: фа-

ктор β , який використовується як міра ризику вкладень у цінні папери; модель оцінки дохідності активів, що пов'язує оцінку ризику з рівнем очікуваної дохідності фінансових інструментів, використовуючи при цьому фактор β .

Фактор β , або коефіцієнт чутливості, є мірою недиверсифікованого ризику і свідчить про залежність між дохідністю цінного папера (портфеля) і дохідністю ринку. Під дохідністю ринку розуміють дохідність ринкового портфеля, за який, як правило, береться індекс із широкою базою. Бета-коефіцієнт свідчить про реакцію курсу конкретного цінного папера на загальні зміни ринку і відображає взаємозв'язок фактичної дохідності цінного папера і середньої дохідності ринку в цілому.

Коефіцієнт β розраховується як відношення диверсифікованого ризику цінного папера до ризику ринкового портфеля

$$\beta_i = \frac{Cov_{i,m}}{\sigma_m^2}, \quad (6.7)$$

де β_i — бета-коефіцієнт для i -го цінного папера;

$Cov_{i,m}$ — коваріація дохідності i -го цінного папера із дохідністю ринкового портфеля;

σ_m^2 — дисперсія (ризик) ринкового портфеля.

Фактор β визначає чутливість цінних паперів щодо змін на ринку в цілому, і графічно бета-коефіцієнту відповідає кут нахилу лінії дохідності цінного папера. Чим більш чутливий курс цінного папера до змін ринку, тим вищий фактор β для даного цінного папера, що дає змогу дійти висновку: чим вищий фактор β цінного папера, тим більш ризикований даний цінний папір і відповідно більш прибутковий.

Прийнято вважати, що для фондового ринку коефіцієнт β дорівнює 1, бо коваріація дохідності ринкового портфеля із самим собою є його дисперсія

$$\beta_m = \frac{\sigma_m^2}{\sigma_m^2} = 1. \quad (6.8)$$

Знаки «+» або «-» коефіцієнта β вказують відповідно на такі закономірності: «+» — дохідність цінних паперів змінюється у тому ж напрямку, що і ринкова дохідність; «-» — дохідності змінюються у протилежних напрямках. Більша частина цінних паперів має позитивний коефіцієнт β . Інтерпретацію деяких зна-

чень бета-коефіцієнтів цінних паперів можна подати у вигляді табл. 6.8.

Таблиця 6.8

ЗНАЧЕННЯ β - КОЕФІЦІЄНТІВ ЦІННИХ ПАПЕРІВ (ЦП) І ЇХ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Значення фактора β	Пояснення
$\beta = 2$ ($\beta > 1$)	1. Рівень ризику ЦП високий 2. Дохідність змінюється у тому ж напрямку, що і ринкова дохідність 3. Курс ЦП удвічі більш чутливий до змін, ніж ринок
$\beta = 1$	1. Рівень ризику ЦП середній 2. Дохідність змінюється в тому ж напрямку, що і ринкова дохідність 3. Курс ЦП так само чутливий до змін, як і ринок
$\beta = 0,5$ ($\beta < 1$)	1. Рівень ризику ЦП низький 2. Дохідність змінюється в тому ж напрямку, що і ринкова дохідність. 3. Курс ЦП удвічі менш чутливий до змін, ніж ринок
$\beta = 0$	1. ЦП безризиковий 2. Курс ЦП не реагує на зміни ринку
$\beta = -2$	1. Дохідність змінюється в протилежному напрямку від ринкової дохідності 2. Курс ЦП удвічі більш чутливий до змін, ніж ринок
$\beta = -1$	1. Дохідність змінюється в протилежному напрямку від ринкової 2. Курс ЦП так само чутливий до змін, як і ринок
$\beta = -0,5$	1. Дохідність змінюється у протилежному напрямку від ринкової 2. Курс ЦП удвічі менш чутливий до змін, ніж ринок

Знаючи бету конкретного цінного папера або портфеля, можна оцінити, наскільки має змінитися його очікувана дохідність при зміні очікуваної дохідності ринку. Наприклад, β цінного папера дорівнює +2. Це означає, що при збільшенні очікуваної дохідності ринкового портфеля на 1 % дохідність цінного папера зросте на 2 %, і навпаки, при зменшенні дохідності ринкового портфеля на 1 % дохідність цінного папера зменшиться на 2 %. Якщо на ринку очікується зниження дохідності на 10 %, то за акціями з фактором $\beta = 0,5$ очікується зниження дохідності лише на 5 %.

Бета портфеля цінних паперів являє собою зважене середнє значення β -коефіцієнтів, уключених до портфеля активів, і розраховується за формулою

$$\beta_p = \sum_{i=1}^n \theta_i \cdot \beta_i, \quad (6.9)$$

β_i — бета i -го цінного папера;

θ_i — питома вага i -го цінного папера.

Цінні папери з від'ємною бетою є найважливішими інструментами для диверсифікації портфеля, бо в цьому разі можна побудувати портфель з «нульовою» бетою. Такий портфель не міститиме системного ризику, але може зберігати неринковий ризик.

4. Урахування систематичного і несистематичного ризику в управлінні портфелем цінних паперів комерційного банку

Лінія характеристики цінного папера графічно відтворює рівняння регресії

$$E(R_i)_t = \alpha_i + \beta_i R_{mt} + e_{it}, \quad (6.10)$$

де $E(R_i)_t$ — дохід за цінним папером i у період t ;

R_{mt} — дохід ринкового портфеля в період t ;

α_i — параметр точки перетину лінії характеристики осі абсцис;

β_i — параметр коефіцієнта нахилу лінії характеристики цінного папера;

e_{it} — випадкові помилки.

Лінія характеристики цінного папера являє собою пряму лінію регресії доходу цінного папера (або портфеля) відносно доходу ринкового портфеля, який зазвичай виражається певним індексом. У рівнянні лінія характеристики α показує ступінь зміни ціни на акцію i у процентах щодо зміни ринкових цін m за певний період t . Показник α може бути як позитивним, так і негативним. Позитивне значення α показує зростання дохідності цінного папера відносно ринкового доходу. Негативне значення α показує зниження дохідності цінного папера відносно ринкового доходу. В умовах рівноваги цін α прагне до 0. Коефіцієнт α розраховується за формулою

$$\alpha = \overline{R_i} - \beta_i \cdot \overline{R_m}, \quad (6.11)$$

де $\overline{R_i}$ — середня дохідність акцій компанії;

$\overline{R_m}$ — середня дохідність акцій даного класу.

Відхилення від середньої квадратичної, що розташована вище лінії характеристики, називається помилкою регресії (e_{it}), показує несистематичний ризик за цінним папером (рис. 6.2).

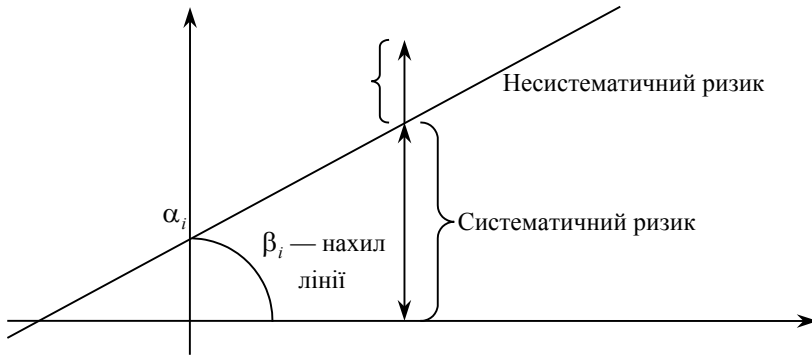

Рис. 6.2. Лінія характеристики цінного папера

Чим більше відхилення, тим вищий систематичний ризик за інших рівних умов. Чинник ризику цінного папера за постійної α_i

$$\sigma_i^2 = \beta_i^2 \sigma_m^2 + \sigma e_i^2, \quad (6.12)$$

де e_i^2 — загальний ризик;

$\beta_i^2 \sigma_m^2$ — ринковий ризик (систематичний);

σe_i^2 — специфічний ризик (несистематичний).

Коефіцієнт детермінації $R^2 = \rho^2$ показує, яка частка мінливості доходу за цінним папером визначається рухом ринкового індексу, тобто становить систематичний ризик. Комерційному банку доцільно формувати резерв на відшкодування можливих збитків від операцій з цінними паперами у розмірі R^2 від вартості цінних паперів.

Модель оцінки доходності активів (*CAPM* — *Capital Asset Pricing Model*), використовуючи фактор β , пов'язує поняття ризику й доходності. Ця модель використовується для прогнозування доходності будь-якого цінного папера, що обертається на ринку. Як відомо, на основі прогнозованої доходності і даних про очікувані доходи цінного папера можна розрахувати вартість цінного папера, тому модель *CAPM* часто називають моделлю ціноутворення на ринку фінансових активів. Наявні різні формулювання *CAPM* — у найпоширеніших термінах доходності й у термінах вартісних оцінок.

Виходячи із цих припущень, рівняння моделі *CAPM*, що відображає норму прибутку на окремий вид цінних паперів, $E(r_i)$, можна подати так

$$E(r_i) = E(r_o) + \beta_i[E(r_m) + E(r_j)], \quad (6.13)$$

де $E(r_i)$ — очікувана дохідність i -го цінного паперу;

$E(r_o)$ — дохідність безризикових активів (наприклад, дохідність за векселями);

$E(r_m)$ — ринкова дохідність (наприклад, середня дохідність усіх або переважної більшості цінних паперів включається до фондового індексу);

β — фактор бета.

Двома основними ключовими компонентами теорії *CAPM* є лінія ринку капіталу (*Capital Market Line* — *CML*), що виражає залежність «ризик / дохідність» для ефективних портфелів, тобто портфелів, що включають як ризикові, так і безризикові цінні папери, і лінія ринку активу (*Security Market Line* — *SML*), що виражає залежність «ризик/дохідність» для окремих цінних паперів. Рівняння *SML* можна записати так

$$E(r_i) = E(r_f) + \frac{\sigma_i}{\sigma_m} [E(r_m) - r_f], \quad (6.14)$$

де $E(r_i)$ — очікувана дохідність i -го цінного папера;

r_f — ставка без ризику;

σ_i — ризик i -го портфеля, для якого визначається рівень очікуваної дохідності;

σ_m — ризик ринкового портфеля;

$E(r_m)$ — очікувана дохідність ринкового портфеля.

SML виражає співвідношення ризику і дохідності тільки для широко диверсифікованих портфелів, але не відповідає на запитання, яку очікувану дохідність мають менш диверсифіковані портфелі або цінні папери. На це запитання відповідає *SML*, яка говорить про те, що у стані рівноваги очікувана дохідність активу дорівнює ставці без ризику r_f плюс винагорода за ризик, що вимірюється величиною β . Очікувану дохідність активу (малодиверсифікованого портфеля) можна визначити за допомогою такого рівняння *SML*

$$E(r_i) = r_f + \beta_i [E(r_m) - r_f]. \quad (6.15)$$

Наведемо приклад управління портфелем цінних паперів. За даними, наведеними на рис. 6.3, отримаємо дохідність і варіацію портфеля, за умови що питома вага акції I становить 0,3, акції J — 0,7.

$$\text{Дохідність } E(R_p) = 0,078 \cdot 0,7 + 0,058 \cdot 0,3 = 0,072.$$

Варіація

$$\sigma_p^2 = 0,01058 \cdot 0,7^2 + 0,002847 \cdot 0,3^2 + 2 \cdot 0,7 \cdot 0,3 \cdot 0,004356 = 0,00727.$$

Тоді $\sigma_p = 0,0852$. Побудуємо лінію ринку капіталу за умови, що безризикова ставка становить 7 %, σ_m ринкова — 0,1, очікувана процентна ставка ринкового портфеля — 16 % (рис. 6.4).

Очікувані дохідності

$$\text{Акції I } E(R_i) = 0,07 + 0,01058 / 0,1 (0,16 - 0,07) = 0,0795.$$

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
1		Акції I	Акції J									
2		0,18	0,14		=КОВАР(B2:B6;C2:C6)							
3		0,15	0,09									
4		-0,13	0,02									
5		0,05	-0,03									
6		0,14	0,07									
7	Сума	0,39	0,29									
8	Середнє	0,078	0,058									
9	Дисперсія	0,01058	0,002847									
10	стандартне відхилення	0,102859	0,053354									
11												
12												
13												
14												
15												
16												
17												
18												
19												
20												

Аргументы функции

КОВАР

Массив1 B2:B6 = {0,18;0,15;-0,13;0,05;0,14}

Массив2 C2:C6 = {0,14;0,09;0,02;-0,03;0,07}

= 0,004356

Возвращает ковариацию, среднее попарных произведений отклонений.

Массив2 второй диапазон целых чисел - числа, массивы или ссылки на ячейки, содержащие числа.

Справка по этой функции Значение: 0,004356

Рис. 6.3. Вихідні дані для розрахунку дохідності і ризику портфеля

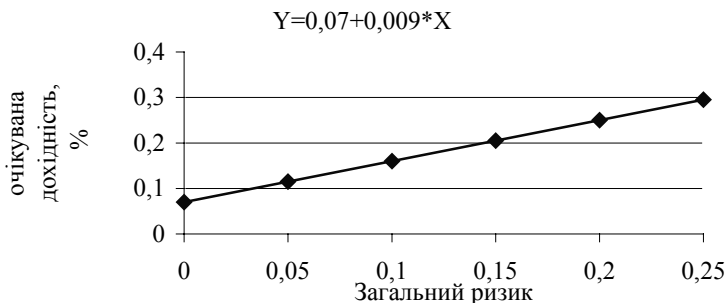

Рис. 6.4. Лінія ринку капіталу CML

Акції $J E(R_i) = 0,07 + 0,002847 / 0,1(0,16 - 0,07) = 0,0726$.

Портфеля акцій $E(R_p) = 0,07 + 0,0852 / 0,1(0,16 - 0,07) = 0,0777$.

Отже, очікувана дохідність портфеля цінних паперів становить менше ринкової.

Побудуємо лінію ринку цінних паперів (рис. 6.5). Для цього необхідно визначити β акцій, вихідні дані наведені в табл. 6.9.

$\beta_i = 0,002012 / 0,00082 = 2,4$, $\beta_j = -0,000068 / 0,00082 = -0,083$.

Таблиця 6.9

ВИХІДНІ ДАНІ ДЛЯ РОЗРАХУНКУ β АКЦІЙ

Рік	Акції I	Акції J	Ринок акцій
1	0,18	0,14	0,02
2	0,15	0,09	0,08
3	-0,13	0,02	-0,01
4	0,05	-0,03	0,06
5	0,14	0,07	0,03
Сума	0,39	0,29	0,18
Середнє	0,078	0,058	0,036
Дисперсія	0,01058	0,00285	0,00082
Стандартне відхилення	0,10286	0,05335	0,02864
Коваріація дохідності ринку і акцій I	0,002012		
Коваріація дохідності ринку і акцій J		-0,000068	

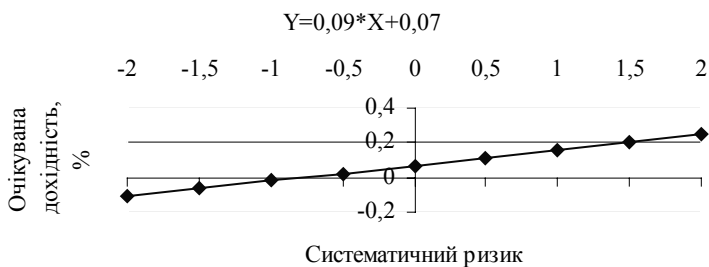

Рис. 6.5. Лінія ринку цінних паперів SML

Очікувані дохідності

Акції $I E(R_i) = 0,07 + 2,45(0,16 - 0,07) = 0,2905$.

Акції $J E(R_j) = 0,07 - 0,083(0,16 - 0,07) = 0,0625$.

Портфеля акцій $E(R_p) = 0,07 + (0,7 \cdot 2,45 - 0,3 \cdot 0,083) (0,16 - 0,07) = 0,222$.

Розраховуємо коефіцієнт α за формулою (6.11):

$\alpha_1 = 0,078 - 2,45 \cdot 0,036 = -0,01$, $\alpha_2 = 0,058 + 0,0625 \cdot 0,036 = 0,06$.

На підставі розрахованих коефіцієнтів будуємо графік лінії характеристики цінного папера (рис. 6.6).

Розрахуємо коефіцієнт кореляції ризику дохідності ринку m , акцій I та J за формулою (6.5):

$\rho_i = 0,002012 / (0,102859 \cdot 0,02864) = 0,6839$.

$\rho_j = -0,000068 / (0,05335 \cdot 0,02864) = -0,044$.

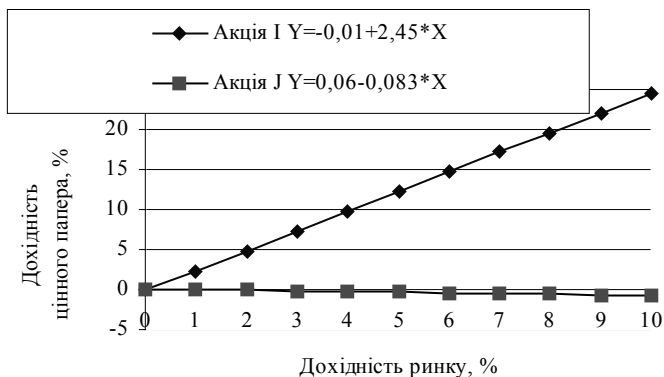

Рис. 6.6. Лінії характеристики цінного папера

Коефіцієнт ризику портфеля $(0,7 \cdot 0,6839 - 0,3 \cdot 0,044) = 0,466$.

Коефіцієнт детермінації $R^2 = \rho^2 = 0,466^2 = 0,2172$.

Коефіцієнт детермінації показує, що 21,72 % мінливості доходу за цінним папером визначаються рухом ринкового індексу, тобто становить систематичний ризик.

6.7. ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

Вкладення комерційних банків України у цінні папери характеризуються прямокутним розподілом (рис. 6.7). 127 банків (або біля 87 % їх загальної кількості) мають вартість портфеля цінних паперів в інтервалі $[0; 200$ млн грн).

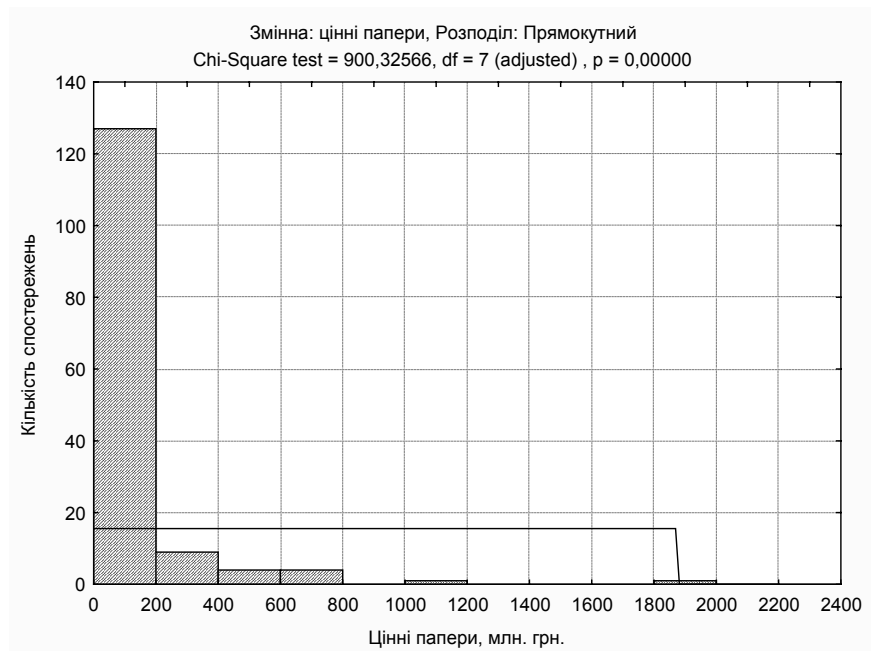

Рис. 6.7. Розподіл вкладень комерційних банків України у цінні папери станом на 01.06.07 р.

На рис. 6.8 наведено діаграму розсіювання для виявлення залежності між питомою вагою цінних паперів в активах комерційних

банків України та вартістю їх капіталу станом на 01.07.2007 р. Еліпсом виокремлено найбільш типову зону розсіяння ($p = 0,95$) — питома вага цінних паперів менше 15 % та розмір капіталу менше 1500 млн грн

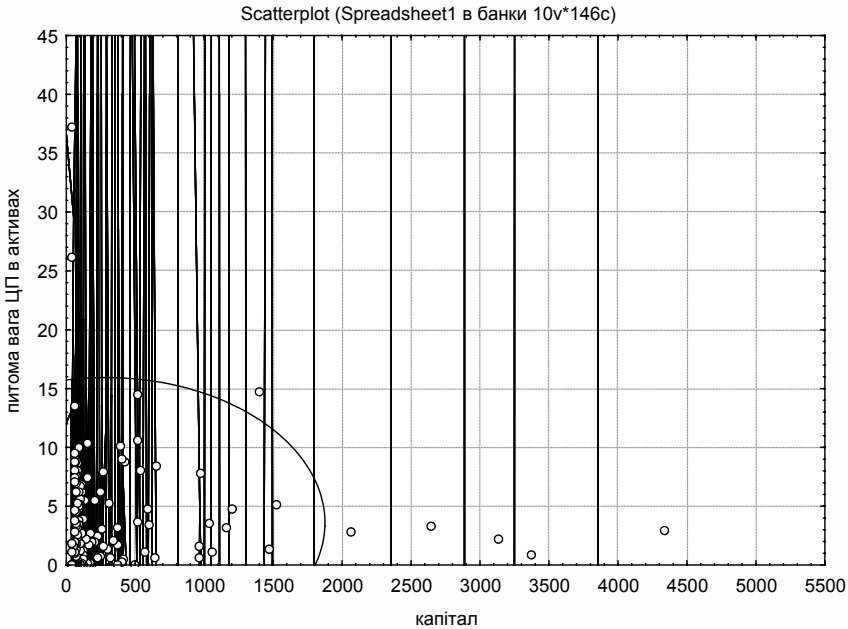

Рис. 6.8. Діаграма розсіяння питомої ваги цінних паперів та вартості активів комерційних банків України станом на 01.07.2005 р.

Структура портфеля цінних паперів комерційних банків України істотно різниться за окремими складовими і групами банків (табл. 6.10—6.11).

Найбільша питома вага цінних паперів усіх груп (за виключенням інвестицій в асоційовані і дочірні компанії) приходить на банки I-ої групи), найменша — на банки III-ої групи.

Банки I-ої групи віддавали переваги цінним паперам у торговому портфелі (46,31 %) та у портфелі на продаж (44,9 %). Банки II—IV переважно формували інвестиційний портфель за рахунок цінних паперів на продаж. Вкладення у цінні папери у портфелі до погашення, в асоційовані і дочірні компанії є незначними. Це

означає, що банківські установи віддають перевагу доходам, що утримуються не від володіння цінними паперами, а від проведення торговельних операцій з ними.

Таблиця 6.10

**СТРУКТУРА ОКРЕМИХ СКЛАДОВИХ
ПОРТФЕЛЯ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В РОЗРІЗІ ГРУП
БАНКІВ УКРАЇНИ СТАНОМ НА 01.01.2007 Р.**

Група банків	Цінні папери у торговому портфелі		Цінні папери у портфелі банків на продаж		Цінні папери у портфелі банку до погашення		Інвестиції в асоційовані і дочірні компанії	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
I	221 6194	64,29	2 153 616	41,13	176 244	49,19	249 900	46,69
II	591 613	17,16	1 586 147	30,30	145 051	40,49	267 821	50,04
III	160 365	4,65	579 126	11,06	0	0,00	9307	1,74
IV	478 781	13,89	916 663	17,51	36 978	10,32	8180	1,53
Разом	3 446 953	100	5 235 552	100	358 273	100	535 208	100

Таблиця 6.11

**СТРУКТУРА ОКРЕМИХ ПОРТФЕЛЯ
ЦІННИХ ПАПЕРІВ ГРУП БАНКІВ
УКРАЇНИ В РОЗРІЗІ ОКРЕМИХ
СКЛАДОВИХ СТАНОМ НА 01.01.2007 Р.**

Група банків	Цінні папери у торговому портфелі		Цінні папери у портфелі банків на продаж		Цінні папери у портфелі банку до погашення		Інвестиції в асоційовані і дочірні компанії		Разом	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
I	2 216 194	46,21	2 153 616	44,90	176 244	3,67	249 900	5,21	4 795 954	100
II	591 613	22,84	1 586 147	61,23	145 051	5,60	267 821	10,34	2 590 632	100
III	160 365	21,42	579 126	77,34	0	0,00	9307	1,24	748 798	100
IV	478 781	33,23	916 663	63,63	36 978	2,57	8180	0,57	1 440 602	100
Разом	3 446 953	36,00	5 235 552	54,67	358 273	3,74	535 208	5,59	9 575 986	100

**АНАЛІЗ РИЗИКІВ ВКЛАДЕНЬ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ
У ЦІННІ ПАПЕРИ СТАНОМ НА 01.01.2007 Р.**

Група банків	Цінні папери у портфелі банків на продаж, тис. грн	Резерв під знецінення цінних паперів у портфелі на продаж		Цінні папери у портфелі банку до погашення, тис. грн	Резерв під знецінення цінних паперів у портфелі банку до погашення	
		тис. грн	%		тис. грн	%
I	2 309 819	156 203	6,76	179 231	2987	1,67
II	1 595 946	9799	0,61	153 935	8884	5,77
III	614 308	35 182	5,73	108	108	100,00
IV	975 232	58 569	6,01	43 512	6534	15,02
Разом	5 495 305	259 753	4,73	376 786	18 513	4,91

Вкладення комерційних банків у цінні папери характеризуються невисоким рівнем ризику (табл. 6.12). Резерв під знецінення цінних паперів у портфелі на продаж складає 4,73 % вартості портфелю, у портфелі банку до погашення — 4,91 %.. У цілому портфель цінних паперів на продаж менш ризикований порівняно із портфелем цінних паперів до погашення. Найбільші ризики втрат вартості цінних паперів до погашення мають банки III та IV груп — відповідно 100 % і 15,02 %.

Література [6,8, 11, 20, 23, 32, 40, 55, 67, 69, 81, 88, 89]

Контрольні запитання

1. *Надайте визначення поняття «портфель цінних паперів».*
2. *Визначить основні джерела нормативно-правової інформації аналізу операцій банку з цінними паперами.*
3. *З чого складається регламентне забезпечення аналізу операцій банку з цінними паперами?*
4. *Як групуються цінні папери банку з метою їх оцінки та відображення в бухгалтерському обліку?*
5. *Які цінні папери оцінюються і відображаються в бухгалтерському обліку за справедливою вартістю?*
6. *Як обліковуються і відображаються в бухгалтерському обліку цінні папери, що утримуються банком до їх погашення?*

7. Які методи застосовують банки для визначення справедливої вартості цінних паперів?
8. Які факти свідчать про зменшення корисності цінних паперів?
9. За якими категоріями цінних паперів банк здійснює перегляд на зменшення корисності?
10. Як визначається розмір резерву під цінні папери?
11. Як розраховується сума очікуваного відшкодування для пайових цінних паперів з нефіксованим доходом?
12. Як розраховується сума очікуваного відшкодування за борговими цінними паперами?
13. Які існують ознаки віднесення емітента цінних паперів до певних класів?

Практичні завдання

1. За даними табл. 6.1—6.3 проаналізуйте динаміку і структуру портфеля цінних паперів банку.
2. За даними табл. 6.4 проаналізуйте динаміку і структуру інвестицій в асоційовані й дочірні компанії банку.

Тести

1. Гарантоване розміщення цінних паперів визначається як:

А) Хеджування	Б) Андеррайтинг
В) Секьюритизация	Г) Кліринг

2. На забалансових рахунках банку обліковуються цінні папери:

- А) в торговому портфелі
- Б) на продаж
- В) інвестиції в асоційовані та дочірні компанії
- Г) придбані згідно з договорами про довірче управління

3. Операції з цінними паперами, які складаються з двох частин і за якими укладається єдина генеральна угода між учасниками ринку про продаж (купівлю) державних цінних паперів на певний термін із зобов'язанням зворотного продажів (купівлі) у визначений термін або на вимогу із сторін за заздалегідь обумовленою ціною — це:

А) операція «П»	Б) операція «Н»
В) операція «Репо»	Г) операція «депорт»

4. Перевищення вартості цінних паперів під час їх первісного визнання без урахування нарахованих на час придбання процентів над їх номінальною вартістю називається:

- А) премія
- Б) дисконт
- В) дамно
- Г) порто

5. Сукупні інвестиції банку не повинні перевищувати ___ % розміру капіталу банку:

- А) 40
- Б) 60
- В) 30
- Г) 50

АНАЛІЗ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ

7.1. Значення, інформаційне забезпечення і задачі аналізу валютних операцій банку.

7.2. Аналіз масштабів, динаміки та структури валютних операцій.

7.3. Аналіз валютних курсів і контрактів.

7.4. Аналіз валютної позиції банку.

7.5. Аналіз ефективності валютних операцій.

7.1. ЗНАЧЕННЯ, ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І ЗАДАЧІ АНАЛІЗУ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ

Валютні операції — це:

- операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України;

- операції, пов'язані з використанням валютних цінностей у міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності;

- операції, пов'язані з увезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.

Валютні операції посідають провідне місце у банківському бізнесі. На сучасному етапі розвитку вітчизняні банки не тільки обслуговують експортно-імпортні розрахунки суб'єктів підприємницької діяльності, а й виступають безпосередніми учасниками операцій на внутрішньому та міжнародних валютних ринках. Особливістю діяльності банку у сфері валютних операцій є його функція агента валютного контролю, що зобов'язує банк здійснювати контроль за дотриманням вимог валютного законодавства.

Така багатогранна спрямованість банку у сфері валютних операцій визначає певні вимоги до системи інформаційного забезпечення, що використовується для підготовки і прийняття управлінських рішень.

Джерелом нормативно-правової інформації аналізу валютних операцій банку є:

- Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України: затверджені Постановою Правління НБУ від 19.03.2003 № 124;

- Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 368 (додаток В, Розділ VIII. Норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку);

- Інструкція про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України: Затверджено Постановою Правління Національного банку України від 12.12.2002 № 502;

- Положення про порядок встановлення Національним банком України лімітів відкритої валютної позиції в безготівковій та готівковій формах та контроль за їх дотриманням уповноваженими банками: Затверджено Постановою Правління Національного банку України від 12.08.2005 № 290.

Звітна фінансова інформація включає:

- баланс та звіт про фінансові результати;
- примітки до фінансових звітів: Примітка 32. Валютний ризик.

Звітна статистична інформація включає наступні форми:

- № 1Д «Баланс» (щоденна);
- № 10 (місячна) «Оборотно-сальдовий баланс»;
- № 520 (щоденна) «Інформація про курс та обсяги операцій з іноземною валютою на міжбанківському валютному ринку України»;

- № 521 (щоденна) «Інформація про курс та обсяги операцій з готівковою іноземною валютою та банківськими металами»;

- № 523 (місячна) «Інформація про суму коштів у гривнях, використану для купівлі безготівкової іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України»;

- № 527 (місячна) «Звіт про оборот готівкової іноземної валюти»;

- № 529 (місячна) «Звіт про обсяги валютно-обмінних операцій у пунктах обміну іноземної валюти, що працюють на підставі агентських угод»;

- № 536 (місячна) «Звіт про операції з банківськими металами у зливках, монетами та порошками банківських металів»;

- № 538 (щоденна) «Інформація про купівлю безготівкової іноземної валюти за дорученням клієнтів банку, інших банків та уповноваженими банками»;

- № 550Д (щоденна) «Розшифрування валютних рахунків»;
- № 550 (місячна) «Обороти за рахунками в іноземній валюті»;
- № 552 (щоденна) «Інформація про надходження від нерезидентів та продаж безготівкової іноземної валюти»;
- № 555 (щоденна) «Інформація про переказ безготівкової іноземної валюти»;
- № 1-ПБ (місячна) «Звіт банку про фінансові операції з нерезидентами України»;
- № 3-ПБ (квартальна) «Звіт про міждержавний рух капіталів у формі портфельних інвестицій»;
- Форма № 4-ПБ (квартальна) «Звіт про міждержавний рух капіталів у формі прямих інвестицій та фінансового лізингу».

Відображення валютних операцій у балансі банку має певні особливості, які необхідно враховувати, здійснюючи аналітичні процедури:

- валютні операції відображаються у балансі банку у подвійній оцінці — за номіналом та в гривневому еквіваленті за офіційним курсом;
- принцип мультивалютності, який полягає у відображенні операцій в іноземній валюті за тими ж рахунками, що й операції у гривнях. Зв'язок між операціями в іноземній та національній валютах забезпечується використанням технічних рахунків;
- поділ статей балансу, де відображаються валютні операції, на монетарні та немонетарні.

У основу бухгалтерського обліку валютних операцій в Україні покладено монетарно-немонетарний метод.

Монетарні статті — статті балансу про грошові кошти, а також про такі активи й зобов'язання, які будуть отримані або сплачені у фіксованій (або визначеній) сумі грошей або їх еквівалентів. Монетарні статті балансу переоцінюються під час кожної зміни офіційного валютного курсу;

Немонетарні статті — статті інші, ніж монетарні статті балансу. Операції, які належать до цієї категорії, відображаються у балансі у національній валюті за курсом, чинним на дату відображення у бухгалтерському обліку. Вони відображаються у фінансовій звітності за офіційним валютним курсом на дату розрахунку.

Основною метою аналізу валютних операцій є:

- забезпечення необхідною інформацією процесу управління та прийняття рішень стосовно операцій з іноземною валютою;
- забезпечення можливості розроблення аргументованої концепції розвитку банку, яка базується на комплексному підході до

аналізу валютних активів та пасивів банку, зовнішнього та внутрішнього середовища, що дає змогу проводити діагностику та прогнозування банківської діяльності в цілому і на валютному ринку зокрема;

- формування лімітної політики банку;
- дотримання нормативів НБУ у сфері валютних операцій.

Основними завданнями аналізу валютних операцій, які забезпечують виконання даної мети, є:

- оцінювання діяльності банку на валютному ринку, його масштабності та конкурентоспроможності;
- визначення достатності можливостей банку для повного та адекватного співвідношення обсягів валютних операцій зі ступенем прийнятого ризику і рівнем прибутковості;
- оцінка ефективності формування та використання валютних ресурсів;
- визначення способів залучення валютних коштів на вигідних умовах;
- оцінювання прибутковості валютних операцій;
- обґрунтування доцільності здійснення тих чи інших валютних операцій банку.

7.2. АНАЛІЗ МАСШТАБІВ, ДИНАМІКИ ТА СТРУКТУРИ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ

Першочерговий етап аналізу діяльності банку — оцінювання структури його валютних активів і пасивів, визначення масштабів його діяльності на валютному ринку. Для цього необхідно визначити та проаналізувати питому вагу валютних активів та зобов'язань банку в їх загальному обсязі, динаміку та тенденції розвитку у цій сфері діяльності.

Масштаби діяльності банку оцінюються за питомою вагою валютних активів та зобов'язань банку в їх загальній масі.

Частка валютних активів ($Ч_{ва}$) та зобов'язань банку ($Ч_{вз}$) у їх загальному обсязі розраховується за такими формулами (табл. 7.1)

$$Ч_{ва} = \frac{\text{Валютні активи}}{\text{Активи, всього}}; \quad Ч_{вз} = \frac{\text{Валютні зобов'язання}}{\text{Зобов'язання, всього}}$$

Важливо оцінити динаміку змін цих показників на початок та кінець звітного періоду. Крім того, необхідно визначити абсолютний приріст валютних активів та валютних зобов'язань, врахувавши зміни у курсі іноземної валюти, який діяв у порівнюваних періодах.

ПРИМІТКА 32. ВАЛЮТНИЙ РИЗИК ПРОМІСЛОВОГО БАНКУ ЗА 2006 Р.

	Найменування	Гривні	EUR	USD	RUB	Інші	Усього
	1	2	3	4	5	6	7
Активи							
1	Кошти в НБУ та готівкові кошти банку	2 322 751	74 691	138 946	8253	2423	2 547 064
2	Казначейські та інші цінні папери, що ре- фінансуються Національним банком України, та цінні папери, емітовані Націо- нальним банком України	0	0	0	0	0	0
3	Кошти в інших банках	4391	371 958	64 944	46 702	4673	492 668
4	Цінні папери в торговому портфелі банку	39 460	0	0	0	0	39 460
5	Цінні папери в портфелі банку на продаж	52 515	0	0	0	0	52 515
6	Кредити та заборгованість клієнтів	9 109 227	781 158	3 574 904	98 252	-116	13 563 425
7	Цінні папери в портфелі банку до пога- шення	0	0	0	0	0	0

8	Інвестиції в асоційовані та дочірні компанії	13 645	0	0	0	0	0	0	13 645
9	Основні засоби та нематеріальні активи	804 267	0	0	0	0	0	0	804 267
10	Нараховані доходи до отримання	4621	208	630	12	0	0	0	5471
11	Відстрочений податковий актив	0	0	0	0	0	0	0	0
12	Інші активи	45 350	590	10 957	0	0	0	10 152	67 049
13	Довгострокові активи, призначені для продажу	10 202	0	0	0	0	0	0	10 202
14	Усього активів	12 406 429	1 228 605	3 790 381	153 219	0	0	17 132	17 595 766
Зобов'язання									
15	Кошти банків	2766	48 568	358 570	19 704	188	0	0	429 796
15.1	у тому числі кредити, які отримані від Національного банку України	0	0	0	0	0	0	0	0
16	Кошти клієнтів	10 781 456	1 174 878	3 309 819	113 955	1982	0	0	15 382 090

Закінчення табл. 7.1

	Найменування	Гривні	EUR	USD	RUB	Інші	Усього
	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>
17	Ощадні (депозитні) сертифікати, емітовані банком	88 308	0	0	0	0	88 308
18	Боргові цінні папери, емітовані банком	0	0	0	0	0	0
19	Нараховані витрати до сплати	21 310	6335	7817	0	0	35 462
20	Відстрочені податкові зобов'язання	54 018	0	0	0	0	54 018
21	Інші зобов'язання	25 070	3469	4572	0	0	33 111
22	Усього зобов'язань	10 972 928	1 233 250	3 680 778	133 659	2170	16 022 785
23	Чиста балансова позиція	1 433 501	-4645	109 603	19 560	14 962	1 572 981
24	Чиста позабалансова позиція за умовними сумами	0	0	0	0	0	0

Розрахунок темпів приросту валютних активів дає можливість оцінити активність банку на валютному ринку. При цьому необхідно з'ясувати, які чинники впливають на ті чи інші зміни. Якщо збільшення абсолютних та процентних значень показників приросту активів не пов'язано зі збільшенням офіційного курсу іноземних валют, то ці зміни є наслідком розвитку масштабів валютних операцій.

• *Структурний аналіз* валютних активів та пасивів може проводитись за такими групами (класифікаційними ознаками): за статтями активів і пасивів;

- за видами валют;
- за видами операцій;
- операції, що здійснюються з резидентами та нерезидентами;
- операції, що здійснюються у вільно конвертованій валюті та неконвертованій валюті.

Для визначення питомої ваги обсягу коштів в іноземній валюті звітного періоду у їх загальному обсязі використовуються:

для класифікаційних ознак а) і б) — залишки синтетичних рахунків в іноземній валюті та загальні залишки;

для класифікаційних ознак в), г) і д) — суми оборотів за дебетом та кредитом рахунків у іноземній валюті та загальні суми оборотів банку у звітному періоді.

Питома вага валютних активів та зобов'язань, динаміка змін у структурі активів та пасивів банку, показники у розрізі валют, резидентності визначають основні тенденції діяльності банку, їх стабільність на внутрішньому та міжнародних валютних ринках.

7.3. АНАЛІЗ ВАЛЮТНИХ КУРСІВ І КОНТРАКТІВ

Форвардний валютний контракт — це угода між двома учасниками про операцію купівлі-продажу обумовленої суми валютних коштів за фіксованими курсом на визначену дату в майбутньому.

Згідно з форвардним валютним контрактом одна сторона бере на себе зобов'язання здійснити поставку визначеної кількості валюти за узгодженим у контракті курсом на вказану дату, а інша сторона бере зобов'язання прийняти цю поставку і виплатити відповідну суму коштів у іншій валюті.

Суми контрактів та тривалість форвардного періоду можуть бути будь-якими і визначаються в угоді за домовленістю сторін, відповідаючи їхнім потребам.

Основним питанням при укладанні форвардного валютного контракту є рівень обмінного курсу, який визначається на дату угоди і за яким операція купівлі-продажу валюти буде здійснена на дату платежу. Щоб не втратити значні кошти на форварді, учасникам бажано мати прогноз зміни валютних курсів і враховувати вплив відповідних чинників на процес формування форвардних валютних курсів.

Існує два типи котирувань валют: прямі (американські) і непрямі (європейські). Для прямих котирувань формула обчислення форвардного курсу валюти B до валюти A має вигляд

$$\Phi K_{B/A} = SK_{B/A} \cdot \frac{1 + r_A \cdot \frac{t}{T}}{1 + r_B \cdot \frac{t}{T}}, \quad (7.1)$$

де $\Phi K_{B/A}$ — форвардний курс валюти B до валюти A ;

$SK_{B/A}$ — спот-курс валюти B до валюти A ;

r_A, r_B — відсоткова ставка за валютами A і B ;

t — форвардний період у днях;

T — базис розрахунку в днях (360 чи 365).

За нормальних умов розвитку економіки, коли ринки позбавлені впливу грошово-кредитних чи політичних потрясінь, рівні відсоткових ставок можна вважати незалежними величинами, які відбивають реальний та очікуваний рівні інфляції. Форвардні валютні курси є похідними (залежними) величинами від відсоткових ставок. Отже, лише однакові темпи інфляції в обох країнах валют можуть стабілізувати валютний курс протягом значного періоду часу.

При встановленні валютних курсів ураховуються власні міркування учасників щодо змін ціни на валюту, тому курс, зафіксований у форвардному контракті, не обов'язково збігається з форвардним валютним курсом, що діє на ринку.

Валютна операція, яку покладено в основу форвардного контракту, може бути реальною, якщо сторони на дату розрахунків справді обмінюють одну суму валюти на іншу, або мати умовний характер. В останньому разі за взаємною домовленістю сторін реальна поставка суми валюти, зафіксованої в контракті, не відбувається і проводиться тільки виплата курсової різниці в розрахунку на умовну суму контракту. Курсова різниця визначається як різниця між курсом, зафіксованим в угоді, та спот-курсом, що склався на дату фіксингу. *Дата фіксингу* — це день, коли фіксу-

ється ринковий курс валюти (здебільшого за два робочі дні до дати розрахунків).

Якщо спот-курс валюти на дату фіксування виявився нижчим за курс, зафіксований у контракті, то переваги отримує продавець і покупець виплачує йому суму платежу. Сума платежу обчислюється як добуток курсової різниці на суму контракту. Якщо спот-курс на дату фіксування виявився вищим за контрактний курс, то суму платежу одержує покупець від продавця.

Ф'ючерсні контракти на іноземну валюту — це угода між продавцем (покупцем) та кліринговою палатою ф'ючерсної біржі про продаж (купівлю) стандартизованої суми однієї валюти за іншу за узгодженим валютним курсом на конкретну дату в майбутньому. Сутність ф'ючерсного валютного контракту полягає в тому, щоб зафіксувати в момент укладення угоди валютний курс, за яким відбудеться операція купівлі-продажу валюти в майбутньому.

Валютний опціон — це цінний папір, який дає право його власнику (але не зобов'язує) на купівлю або продаж обумовленої суми валюти за фіксованим курсом на визначену дату або протягом визначеного періоду в майбутньому.

Призначення валютних опціонів полягає в захисті власника від несприятливих коливань валютних курсів. Водночас, якщо валютний курс змінився в сприятливому для власника напрямку, то опціон дає можливість скористатись перевагами. У цьому разі власник може обміняти валюту за вигіднішим ринковим курсом, не користуючись опціоном. Валютний опціон обмежує валютний ризик учасника ринку, пов'язаний зі змінами валютних курсів. Розмір ризику при використанні опціону як інструменту страхування валютних ризиків обмежується величиною опціонної премії. Премія, тобто вартість опціону, залежить від співвідношення спот-курсу валюти в момент укладення угоди та курсу опціону, а також від тривалості періоду дії опціону.

Якщо опціон дає право продажу визначеної валюти, то це опціон PUT за даною валютою. При наданні права купівлі валюти опціон називається CALL за даною валютою. Вказування виду валюти з назвою опціону обов'язкове, оскільки опціон PUT є одночасно опціоном CALL за тією валютою, за яку продається опціонна валюта, і навпаки.

Використання валютних опціонів компаніями для страхування валютних ризиків доцільне в таких випадках:

- коли час та сума валютних надходжень і платежів точно не визначені; а отже, застосування форвардів та ф'ючерсів неможливе;

- при захисті експортних або імпорتنих товарів, які чутливі до зміни цін, виражених у конкретній валюті;
 - при публікації прейскурантів на свої товари в іноземній валюті;
 - для підтримки комерційної пропозиції на укладання контрактів із зарубіжним партнером, які оцінюються в іноземній валюті.
- Для банків основними напрямками використання валютних опціонів є страхування відкритої валютної позиції та захист інвестиційного портфеля, деномінованого в іноземній валюті.

Дня уникнення валютного ризику банки, компанії та інші учасники ринку вдаються до *валютного свопу*, який нагадує надання паралельних кредитів у різних країнах. При цьому дві сторони погоджуються надати рівновеликі позики з однаковим строком погашення місцевому позичальнику, який вказується іншою стороною, але в місцевій валюті. Розглянемо приклад міжбанківського валютного своп-контракту. Операції своп набувають все більшого поширення на фінансових ринках, часто суміщаючи валютний і відсотковий свопи в одній угоді.

7.4. АНАЛІЗ ВАЛЮТНОЇ ПОЗИЦІЇ БАНКУ

Зв'язок між операціями в іноземній валюті та національній забезпечується використанням технічних рахунків:

3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

У кореспонденції з технічними рахунками відображаються операції банку, що впливають на розмір валютної позиції банку.

До операцій банку, що впливають на розмір відкритої валютної позиції, належать:

- купівля, продаж готівкової та безготівкової іноземної валюти (банківських металів), у тому числі строкові операції, за якими виникають вимоги та зобов'язання в іноземних валютах (банківських металах), незалежно від способів та форм розрахунків за ними;
- нарахування, отримання, сплата іноземної валюти у вигляді доходів та витрат;
- надходження коштів в іноземній валюті до статутного капіталу; «погашення банком безнадійної заборгованості в іноземній валюті»;

- формування резервів в іноземній валюті за рахунок витрат;
- купівля-продаж основних засобів та товарно-матеріальних цінностей за іноземну валюту;
- інші обмінні операції з іноземною валютою.

До основних факторів класифікації валютних позицій комерційних банків слід віднести такі: фактор впливу на баланс банку; фактор ризику; фактор призначення (рис. 7.1).

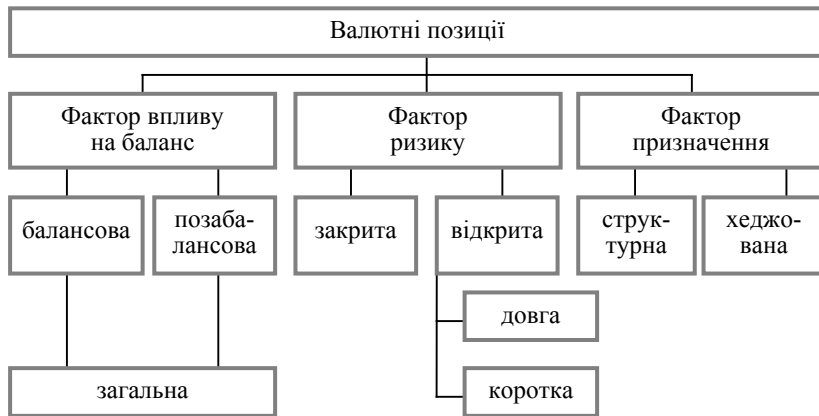

Рис. 7.1. Класифікація валютних позицій комерційного банку

Слід зазначити, що наведені фактори є незалежними, а отже, одна й та ж позиція може одночасно класифікуватися за кількома з них.

За фактором впливу на баланс розрізняють балансову, позабалансову та загальну валютні позиції.

Балансова валютна позиція — це співвідношення, що склалося між сумами балансових активів та зобов'язань комерційного банку в одній валюті. Вона виникає в результаті проведення операцій, які безпосередньо впливають на баланс комерційного банку. Особливістю такої позиції є те, що її переоцінка у зв'язку зі зміною валютного курсу спот (якщо таке передбачено) повинна відноситися безпосередньо на фінансовий результат банку як курсові різниці.

Позабалансова валютна позиція — це співвідношення, що склалося між сумами позабалансових вимог та зобов'язань комерційного банку в одній валюті. Вона виникає внаслідок проведення операцій, які безпосередньо не впливають на баланс банку.

Особливістю такої позиції є те, що її переоцінка у зв'язку зі зміною валютного курсу спот не визнається фінансовим результатом до реального перенесення позиції на баланс, а переоцінка у зв'язку зі зміною курсу форвард фінансовим результатом визнається.

Загальна валютна позиція — це сума балансової та позабалансової валютних позицій. Така позиція розраховується з метою оцінки та аналізу загального обсягу валютних операцій банку і є аналітичним інструментом.

За фактором ризику розрізняють закриту та відкриту валютні позиції. Зауважимо, що в науковій літературі існують розбіжності щодо їх визначення.

Закрита валютна позиція — ситуація, коли сума активів у певній іноземній валюті повністю збігається із сумою зобов'язань у тій же валюті. З точки зору ризику така позиція не становить загрози для банку, оскільки внаслідок зміни валютного курсу і активи, і зобов'язання зміняться на однакову величину, але розмір капіталу банку залишиться сталим.

Відкрита валютна позиція — ситуація, коли сума активів у певній іноземній валюті не збігається із сумою зобов'язань у тій же валюті. З точки зору ризику це становить загрозу для банку, оскільки внаслідок різниці при зміні валютного курсу активи та зобов'язання зміняться не на однакову величину, що призведе до зміни розміру капіталу комерційного банку.

У свою чергу, відкриті валютні позиції поділяються на довгі та короткі.

Довга відкрита валютна позиція — це ситуація, коли сума активів перевищує суму зобов'язань у одній і тій же валюті. Банк із такою позицією зазнає збитків унаслідок падіння курсу іноземної валюти щодо національної та отримає дохід у вигляді позитивної курсової різниці в разі падіння курсу національної валюти щодо іноземної.

Коротка відкрита валютна позиція — це ситуація, коли сума зобов'язань перевищує суму активів у одній і тій же валюті. Банк із такою позицією зазнає збитків унаслідок падіння курсу національної валюти щодо іноземної та отримає дохід у вигляді курсової різниці в разі знецінення іноземної валюти щодо національної.

На сьогодні комерційні банки та Національний банк України можуть на основі даних бухгалтерського обліку розрахувати довгу та коротку позицію комерційного банку. Більше того, відповідно до принципу забезпечення стабільності банківської системи через діяльність служби банківського нагляду Національним ба-

нком України встановлено обмеження (нормативи) відкритих валютних позицій.

За фактором призначення розрізняють спекулятивну та хеджовану валютні позиції.

Спекулятивна валютна позиція — це позиція, яку комерційний банк веде з метою отримання додаткового доходу у вигляді курсових різниць. Така позиція виникає виключно в результаті проведення валютообмінних (форексних) операцій, тобто купівлі-продажу валюти на умовах строкових поставок — спот, форвард, опціон тощо — та її утримання.

Хеджована валютна позиція — це позиція, до якої комерційний банк вдається з метою захисту (хеджування) свого капіталу від валютної експозиції, тобто від можливості зазнати збитків унаслідок несприятливої зміни валютного курсу. Така позиція є наслідком проведення як форексних, так і банківських операцій.

Оскільки визначення структурної валютної позиції немає в жодному нормативно-правовому документі України, звернемося до міжнародних джерел, зокрема, документів Базельського комітету з банківського нагляду.

У змінах та доповненнях до Угоди про порядок визначення капіталу для врахування ринкових ризиків зазначено: «Структурна валютна позиція — це позиція, яку банк веде добровільно та свідомо виключно для того, об повністю чи частково захиститися від впливу можливих несприятливих змін валютних курсів на співвідношення капіталу та активів банку».

Решта відкритої позиції банку називається операційною.

Причина наявності структурної валютної позиції полягає ось у чому. Найменш ризиковою для банку є закрита валютна позиція. За умови ведення такої позиції розмір капіталу банку завжди залишатиметься сталим незалежно від напряму та розміру зміни валютного курсу, тобто закрита позиція захищає абсолютне значення капіталу банку (див. приклад). Проте за значного знецінення національної валюти щодо іноземної розмір активів банку зміниться. При сталості капіталу співвідношення активів та капіталу банку в такому разі зменшиться. Оскільки це співвідношення є одним із ключових для нормативного регулювання та аналізу банківської діяльності, то, з точки зору зовнішнього аналітика, стан банку виглядатиме менш привабливим та більш ризиковим, ніж до знецінення національної валюти. Така ситуація є типовою для країн із нестійкою валютою, коли виключно внаслідок зміни факторів макроекономічного оточення, а не операцій самого банку, аналіз його діяльності покаже погіршення результатів.

Паралельне використання в Україні коефіцієнтів Кука (норматив H_3) та похідного показника левериджу (норматив H_4) при аналізі діяльності комерційних банків є виправданим. Непрямим чином це визнає і Базельський комітет із банківського нагляду

Саме щоб уникнути такої ситуації, було розроблено методику ведення структурної позиції, єдиним завданням якої є захист відносного рівня капіталу банку. До структурної позиції висуваються певні вимоги, головна з яких полягає в забороні її використання для операцій валютного дилінгу.

Приклад

Припустимо, комерційний банк має таку структуру балансу:

активи: 1000 доларів США та 500 гривень;

зобов'язання: 1000 доларів США та 200 грн;

курс: 1 долар США = 5 грн.

Таким чином, валютна позиція банку є закритою, адже сума активів у іноземній валюті дорівнює сумі зобов'язань у цій же валюті.

Капітал банку як різниця між активами та зобов'язаннями становить:

$$K = (1000 \cdot 5 + 500) - (1000 \cdot 5 + 200) = 300 \text{ грн.}$$

Показник достатності капіталу становить:

$$H_3 = 300 / 5500 \cdot 100 = 5,45 \%$$

Припустимо, що курс іноземної валюти зріс до рівня 1 долар США 5,5 грн. Тоді структура балансу банку матиме такий вигляд:

активи: $1000 \cdot 5,5 + 500 = 6000$;

зобов'язання: $1000 \cdot 5,5 + 200 = 5700$;

капітал = $6000 - 5700 = 300$ грн.

Таким чином, абсолютне значення капіталу залишилося незмінним. Неважко збагнути, що воно залишалося б сталим за будь-якої зміни курсу. Проте показник достатності капіталу при падінні курсу також падає до рівня:

$$H_3 = 300 / 6000 \cdot 100 = 5 \%$$

Таке падіння зумовлене не операціями банку, а виключно зміною середовища функціонування.

Структурна позиція може бути виключно довгою. Очевидно, що в разі ведення чистої короткої позиції (тобто наявності суми валютних зобов'язань, що перевищує суму валютних активів)

банк може отримати доходи (підтримати і збільшити абсолютний та відносний розмір свого капіталу) лише при знеціненні іноземної валюти щодо валюти національної. Проте у такому випадку загальний розмір активів банку скоротиться і навіть при сталому капіталі його співвідношення з активами зросте. Інший можливий варіант — коли банк має виключно коротку позицію (відсутні валютні активи) — призведе до зростання капіталу при сталості рівня активів, що також змінить їх співвідношення у бік збільшення.

7.5. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ

Завершальним етапом аналізу валютних операцій є оцінка їх ефективності, яка здійснюється через аналіз доходів та витрат банку від операцій з іноземною валютою.

На цьому етапі необхідно визначити, яка частка доходів від операцій в іноземній валюті у загальному обсязі доходів банку та за якими операціями вони отримані. Аналогічні аналітичні процедури здійснюються за витратами від операцій в іноземній валюті. При цьому слід мати на увазі, що доходи та витрати від валютних операцій формуються в національній та іноземній валюті.

Ті доходи і витрати, що отримані або нараховані банком в іноземній валюті, відображаються у балансі банку у валюті операції з одночасним перерахуванням їх у національну валюту за офіційним курсом на день здійснення операції. Облік доходів і витрат в іноземній валюті здійснюється за окремими аналітичними рахунками технічного рахунка № 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів», з одночасним їх відображенням на рахунках 6-го класу, що дає можливість аналізувати їх у валюті операції та в еквіваленті за поточним офіційним курсом НБУ.

Розглянемо основні види доходів від валютних операцій:

- проценти за наданими кредитами суб'єктам підприємницької діяльності;
- проценти за міжбанківськими кредитами та депозитами;
- доходи від операцій із цінними паперами;
- проценти за кредитними картками;
- проценти за овердрафтами;
- комісійні доходи від операцій із чеками;
- комісійні доходи за переказами фізичних осіб;

- комісійні доходи за відкриття та ведення поточних і депозитних рахунків клієнтів;
- доходи від операцій купівлі-продажу іноземної валюти;
- доходи за агентськими угодами.

Додатково можна визначати питому вагу доходів у розрізі операцій та валют, з тим щоб визначити прибутковість операцій у розрізі валют.

Розрахунок абсолютного приросту та темпу приросту доходів від валютних операцій характеризує тенденції у прибутковості валютних операцій.

Важливим показником ефективності використання валютних коштів банку є показник дохідності валютних операцій. Необхідно проаналізувати його динаміку порівняння з аналогічним показником за операціями у національній валюті, визначити, за рахунок яких факторів відбулися зміни абсолютного та відносного приросту доходів від валютних операцій:

- приріст ресурсної бази;
- збільшення (зменшення) обсягів валютних операцій;
- зміни у клієнтській базі;
- тарифна політика;
- наслідки політичної та економічної ситуації у країні;
- зменшення (збільшення) вартості валютних ресурсів;
- зміни у кредитній, депозитній та курсовій політиці банку;
- структурні зміни у розміщенні чи залученні валютних ресурсів.

Аналогічно здійснюється структурний аналіз витрат за операціями в іноземній валюті. При цьому необхідно порівняти доходи і витрати банку від операцій в іноземній валюті в абсолютній величині та у динаміці.

Завершальним етапом аналізу валютних операцій є розрахунок відносних показників дохідності та витратності. Це:

- питома вага валютних доходів у загальному обсязі доходів банку;
- питома вага валютних витрат у загальному обсязі витрат банку;
- доходи від валютних операцій на 1 грн валютних активів;
- доходи від валютних операцій на 1 грн активів банку, всього;
- доходи від валютних операцій на одного працівника валютного відділу (управління);
- валютні витрати в розрахунку на 1 грн залучених ресурсів в іноземній валюті.

Використання відносних показників дохідності та витратності дає змогу зробити порівняльний аналіз ефективності роботи з валютою різних банків та їхніх структурних підрозділів (філій). Перелічені показники повинні аналізуватись у динаміці для оцінки загальної тенденції їх зміни.

Література [6, 20, 37, 72, 73]

Контрольні запитання

1. *Надайте визначення валютним операціям банку.*
2. *Які джерела нормативно-правової інформації використовуються для аналізу валютних операцій банку?*
3. *Які особливості має відображення валютних операцій у балансі банку?*
4. *У чому полягає мета і завдання аналізу валютних операцій банку?*
5. *Які показники характеризують масштаби валютних операцій?*
6. *За якими класифікаційними ознаками може проводитися структурний аналіз валютних активів та пасивів?*
7. *Як пов'язані між собою спот- і форвард курси?*
8. *Які існують ознаки класифікації валютних позицій комерційного банку?*
9. *За допомогою яких показників аналізується ефективність валютних операцій?*

Практичні завдання

1. За даними табл. 7.1 проаналізуйте валютний ризик банку

Тести

1. Співвідношення вимог та зобов'язань банку в кожній іноземній валюті та в кожному банківському металі зветься:

- А) валютна секція
- Б) валютна позиція
- В) валютний ризик
- Г) валютний арбітраж

2. Валютна позиція є закритою, якщо дорівнюються:

А) вимоги та зобов'язань банку в кожній іноземній валюті та в кожному банківському металі

Б) балансові та забалансові вимоги банку в кожній іноземній валюті та в кожному банківському металі

В) балансові та забалансові зобов'язання банку в кожній іноземній валюті та в кожному банківському металі

Г) балансові вимоги та зобов'язань банку в кожній іноземній валюті та в кожному банківському металі та забалансові

3. Норматив ризику загальної короткої валютної позиції банку не має перевищувати:

А) 20 % регулятивного капіталу

Б) 20 % статутного капіталу

В) 10 % регулятивного капіталу

Г) 10 % статутного капіталу

4. Відкрита валютна позиція є короткою, якщо:

А) банк отримав збитки від операцій з валютою

Б) обсяг зобов'язань за проданою валютою та банківськими металами перевищує обсяг вимог

В) обсяг вимог за купленою валютою та банківськими металами перевищує обсяг зобов'язань

Г) обсяг валютних активів за період скоротився більш ніж 10 %

5. Яка операція не впливає на величину валютної позиції банку:

А) прийом депозита в доларах

Б) продаж валюти в обмінному пункті

В) придбання автомобіля за євро

Г) отримання процентів по кредиту, наданого в доларах

6. Співвідношення вимог та зобов'язань банку в кожній іноземній валюті та в кожному банківському металі зветься:

А) валютна секція

Б) валютна позиція

В) валютний ризик

Г) валютний арбітраж

7. Норматив ризику загальної довгої валютної позиції банку не має перевищувати:

А) 20 % регулятивного капіталу

Б) 20 % статутного капіталу

В) 50 % регулятивного капіталу

Г) 50 % статутного капіталу

8. Яка операція впливає на величину валютної позиції банку:

- А) прийом депозита в доларах
- Б) видача кредиту в доларах
- В) виплата процентів по доларовому депозиту
- Г) купівля валюти на міжбанківському валютному ринку для клієнта

9. Валютна позиція є закритою, якщо дорівнюється:

- А) вимоги та зобов'язань банку в кожній іноземній валюті та в кожному банківському металі
- Б) балансові та забалансові вимоги банку в кожній іноземній валюті та в кожному банківському металі
- В) балансові та забалансові зобов'язання банку в кожній іноземній валюті та в кожному банківському металі
- Г) балансові вимоги та зобов'язань банку в кожній іноземній валюті та в кожному банківському металі та забалансові

10. Яка операція не впливає на величину валютної позиції банку:

- А) продаж валюти в обмінному пункті
- Б) придбання автомобіля за євро
- В) отримання процентів по кредиту, наданого в доларах
- Г) видача кредита в доларах

11. Відкрита валютна позиція є короткою, якщо:

- А) банк отримав збитки від операцій з валютною
- Б) обсяг зобов'язань за проданою валютою та банківськими металами перевищує обсяг вимог
- В) обсяг вимог за купленою валютою та банківськими металами перевищує обсяг зобов'язань
- Г) обсяг валютних активів за період скоротився більш ніж 10 %

12. Яка операція впливає на величину валютної позиції банку:

- А) придбання цінних паперів, номінованих в іноземній валюті
- Б) видача кредиту в доларах
- В) отримання процентів по доларовому кредиту
- Г) купівля валюти на міжбанківському валютному ринку для клієнта

14. Якої валютної позиції не існує:

- А) загальної
- Б) часткової
- В) балансової
- Г) забалансової

16. Якої валютної позиції не існує:

- А) відкритої
- Б) закритої
- В) красної
- Г) довгої

АНАЛІЗ ІНШИХ АКТИВНО-ПАСИВНИХ ОПЕРАЦІЙ

8.1. *Значення, інформаційне забезпечення і задачі аналізу інших активно-пасивних операцій.*

8.2. *Аналіз недохідних активів.*

8.2.1. *Аналіз стану і руху основних засобів і нематеріальних активів.*

8.2.2. *Аналіз дебіторської заборгованості.*

8.2.3. *Аналіз інших активів.*

8.3. *Аналіз інших зобов'язань.*

8.4. *Аналіз операцій кредитного характеру.*

8.4.1. *Лізингові.*

8.4.2. *Факторингові.*

8.4.3. *Форфейтингові.*

8.4.4. *Вексельні кредити.*

8.5. *Аналіз дотримання банком нормативів обов'язкового резервування.*

8.1. ЗНАЧЕННЯ, ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І ЗАДАЧІ АНАЛІЗУ ІНШИХ АКТИВНО-ПАСИВНИХ ОПЕРАЦІЙ

До інших активно-пасивних операцій відносять вкладення банку в недохідні активи, інші зобов'язання, послуги кредитного характеру і мінімальні обов'язкові резерви.

Визначенні надійності й ефективності діяльності банку повинні враховувати також частку недохідних активів у активах банку. Недостатня кількість недохідних активів призводить до великих експлуатаційних витрат (наприклад, високих орендних платежів), а отже, до підвищення собівартості банківських послуг. Надлишок же їх сигналізує про наявність баласту, який обтяжує установу, стримує її розвиток, відволікаючи з обігу значні кошти. Тому для забезпечення рентабельної діяльності банку необхідно дотримуватися певної пропорції між дохідними і недохідними активами.

Значного поширення останнім часом набувають *операції кредитного характеру: лізингові, факторингові, форфейтингові, облік веселів.* Одним із найперспективніших видів банківських послуг є факторинг — ризикований, але високоприбутковий

бізнес, ефективно зняряддя фінансового маркетингу, одна з форм інтегрування банківських операцій, що найбільше пристосована до сучасних процесів розвитку економіки. Проте, незважаючи на те, що факторингові операції є основним інструментом управління дебіторською заборгованістю, обмеженість його використання обумовлена їх високою ризикованістю. Зрозуміло, що це стримує банки використовувати цей перспективний напрямок отримання додаткових доходів. Тому розроблення методики аналізу факторингових операцій, яка всебічно допомагає зважити їх позитивні та негативні сторони, є, безумовно, актуальним і необхідним завданням. Операцією, подібною до факторингу, є форфетинг. Але на відміну від факторингу форфетинг — однократна операція, пов'язана зі стягуванням коштів за допомогою перепродажу придбаних прав на товари і послуги. Форфетингові операції враховуються в бухгалтерському обліку аналогічно факторинговим.

Національний банк використовує нормативи обов'язкового резервування як один із монетарних інструментів для регулювання обсягів грошової маси в обігу та управління грошово-кредитним ринком. Обов'язковому резервуванню підлягають усі залучені банком кошти, за винятком кредитів, одержаних від інших банків, та іноземних інвестицій, залучених від міжнародних фінансових організацій, а також коштів, залучених на умовах субординованого боргу.

Банки формують обов'язкові резерви, виходячи із встановлених нормативів обов'язкового резервування до зобов'язань щодо залучених банком коштів, у цілому за зведеним балансом банку — юридичної особи з урахуванням усіх філій, за винятком філій банків, створених на території інших держав, що формують обов'язкові резерви відповідно до вимог, визначених чинним законодавством держави за місцезнаходженням філії.

Джерелом нормативно-правової інформації аналізу інших активно-пасивних операцій банку є:

- Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України: затверджені Постановою Правління НБУ від 19.03.2003 № 124;

- Положення про порядок формування і використання банками резерву для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості: Постанова Правління НБУ від 13.12.2002 № 505;

- Інструкція з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України: затверджено Постановою НБУ від 20.12.2005 № 480;

- Положення про порядок формування обов'язкових резервів для банків України: затверджено Постановою Правління НБУ від 16.03.2006 № 91;

- Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України: Затверджено Постановою Правління НБУ від 16.12.2002 № 508.

Звітна фінансова інформація включає:

- баланс та звіт про фінансові результати;
- примітки до фінансових звітів: Примітка 1.14. Резерви («Облікова політика»), Примітка 9. Основні засоби та нематеріальні активи, Примітка 10. Нараховані доходи до отримання, Примітка 11. Інші активи, Примітка 12. Довгострокові активи, призначені для продажу, Примітка 15. Нараховані витрати до сплати, Примітка 16. Інші зобов'язання.

Звітна статистична інформація включає наступні форми:

- Форма № 1Д «Баланс» (щоденна);
- Форма № 10 (місячна) «Оборотно-сальдовий баланс»;
- Форма № 605 (місячна) «Звіт про формування резерву на відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості».

Інша фактографічна інформація:

- Довідка про залучені кошти та їх залишки на кореспондентському рахунку;
- Довідка про залучені кошти і стан перерахування коштів обов'язкових резервів на окремий рахунок у Національному банку України.

8.2. АНАЛІЗ НЕДОХІДНИХ АКТИВІВ

До недохідних активів віднесено основні засоби і нематеріальні активи, капітальні вкладення, дебіторську заборгованість, запаси матеріальних цінностей і нараховані доходи.

8.2.1. Аналіз стану і руху основних засобів і нематеріальних активів

Основні засоби комерційного банку класифікуються за такими групами:

- а) основні засоби:
 - земельні ділянки;
 - будинки, споруди і передавальні пристрої;

- машини та обладнання;
- транспортні засоби;
- інструменти, прилади, інвентар (меблі);
- інші основні засоби;

б) інші необоротні матеріальні активи:

- бібліотечні фонди;
- малоцінні необоротні матеріальні активи;
- тимчасові (нетитульні) споруди;
- інші необоротні матеріальні активи;

в) незавершені капітальні інвестиції.

Основні напрями аналізу основних засобів:

- оцінка динаміки і структури основних засобів;
- аналіз технічного стану основних засобів;
- аналіз руху основних засобів.

Показники технічного стану (табл. 8.1):

- коефіцієнт зносу основних засобів ($k_{зн}$)

$$k_{зн} = \frac{\text{Знос}}{\text{Первісна (переоцінена) вартість}}, \quad (8.1)$$

- коефіцієнт придатності основних засобів ($k_{пр}$)

$$k_{пр} = 1 - k_{зн}. \quad (8.2)$$

Для аналізу руху первісної вартості основних засобів використовують балансове рівняння

$$З_{п} + Н + П = В + В_{к} + I + З_{к}, \quad (8.3)$$

де $З_{п}$, $З_{к}$ — залишки основних засобів відповідно на початок і кінець періоду;

$Н$ — надходження основних засобів;

$П$ — переоцінка [дооцінка(+), уцінка(-)];

$В$ — вибуття основних засобів;

$В_{к}$ — втрати від зменшення корисності;

I — інші зміни за рік (+; -).

Звідси для визначення впливу факторів на зміну залишків первісної вартості основних засобів на кінець року використовують адитивну модель:

$$\Delta Z_{к} = \Delta Z_{п} + \Delta Н + \Delta П - \Delta В - \Delta В_{к} - \Delta I \quad (8.4)$$

Таблиця 8.1

ОСНОВНІ ЗАСОБИ ПРОМІСЛОВОГО БАНКУ ЗА 2006 Р., ТИС. ГРН

Рядок	Групи основних засобів	Залишок на початок року		Надійшло за рік (+)			Перецінка [до оцінка(+), уцінка(-)]		Вибуло за рік(-)		Нараховано амортизації за рік (+)	Врати від зменшення корисності (-)		Інші зміни за рік (+,-)		Залишок на кінець року	
		первісна (переоцінена) вартість	знос	всього	зліття	у тому числі: завершені капітальні інвестиції	первісна (переоцінена) вартість	знос	первісна (переоцінена) вартість	знос		первісна (переоцінена) вартість	знос	первісна (переоцінена) вартість	знос	первісна (переоцінена) вартість	знос
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1	Земельні ділянки	5667	0	3499	0	3499	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9166	0
2	Капітальні витрати на поліпшення земель	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	Будинки, споруди та передавальні пристрої	550852	(48835)	19706	0	17258	0	0	(11317)	144	(11498)	0	0	115	0	559356	(60189)

4	Машини та обладнання	357754	(205969)	68997	0	52438	0	0	0	(11423)	11394	(59920)	0	0	(137)	139	415191	(254356)
5	Транспортні засоби	41711	(22088)	12146	0	8048	0	0	0	(1762)	1686	(7278)	0	0	0	0	52095	(27680)
6	Інструменти, прилади, інвентар (меблі)	43297	(27172)	6776	0	4010	0	0	0	(1076)	911	(3627)	0	0	37	19	49034	(29869)
7	Інші основні засоби	1061	(613)	0	0	0	0	0	0	(7)	7	(89)	0	0	0	0	1054	(695)
8	Бібліотечні фонди	203	(203)	95	0	0	0	0	0	0	0	(95)	0	0	0	0	298	(298)
9	Малоцінні оборотні матеріальні активи	11251	(11251)	5498	0	0	0	0	0	(664)	664	(5498)	0	0	1	(1)	16086	(16086)
10	Тимчасові (нетитульні) споруди	94	(82)	0	0	0	0	0	0	0	0	(3)	0	0	0	0	94	(85)
11	Інші необоротні матеріальні активи	3979	(1839)	1529	0	1529	0	0	0	(192)	192	(509)	0	0	(207)	0	5109	(2156)
12	Усього	1015869	(318052)	118246	0	86782	0	0	0	(26441)	14998	(88517)	0	0	(191)	157	1107483	(391414)

У табл. 8.1 «Основні засоби за звітний рік» в рядках 1, 3, 4, 5, 6, 11 за графою 7 відображені завершені капітальні інвестиції відповідно до вимог облікової політики Промінвестбанку.

В рядках 4, 6, 9 за графами 15, 16 відображені суми пов'язані з переведенням окремих об'єктів матеріальних активів, придбаних в попередніх роках, та їх зносу до відповідної групи.

В рядку 4 за графою 15,16 відображено коригування операцій попереднього року та вартість заміненіх при модернізації основних засобів окремих конструктивних частин, що передані на склад.

В рядках 3, 11 графою 15 відображено перенесення з балансового рахунку № 4500 на рахунок № 4400 залишкової вартості завершених капітальних інвестицій в орендованому приміщенні, в зв'язку з достроковим припиненням договору оперативного лізингу та викупу орендованого об'єкту.

Довідково

станом на 31.12.2006 р. в установах Промінвестбанку:

— вартість об'єктів основних засобів, отриманих в оперативний лізинг — 121 466 тис. грн (позабалансовий рахунок № 9840);

— залишкова вартість об'єктів основних засобів, що тимчасово не використовуються, становить 4255 тис. грн;

— залишкова вартість основних засобів, вилучених з експлуатації для продажу становить 4893 тис. грн;

— відсутні об'єкти основних засобів, оформлені в заставу.

Для аналізу руху зносу основних засобів використовують балансове рівняння

$$З_{\text{п}} + Н + П + А = В + В_{\text{к}} + I + З_{\text{к}}, \quad (8.5)$$

де A — нараховано амортизації за рік.

Коефіцієнтний аналіз руху основних засобів передбачає розрахунок таких показників:

- коефіцієнт оновлення ($k_{\text{он}}$)

$$k_{\text{он}} = \frac{Н}{З_{\text{к}}}, \quad (8.6)$$

- коефіцієнт вибуття ($k_{\text{в}}$)

$$k_{\text{в}} = \frac{В}{З_{\text{п}}}, \quad (8.7)$$

- коефіцієнт приросту ($k_{пр}$)

$$k_{пр} = \frac{З_к - З_п}{З_п}. \quad (8.8)$$

Для аналізу капітальних інвестицій використовується балансове рівняння (табл. 8.2)

$$КІ_п + ДО = ЗКІ + КІ_к, \quad (8.9)$$

де $КІ_п$, $КІ_к$ — залишок капітальних інвестицій за не введеними в експлуатацію необоротними активами відповідно на початок і кінець року;

$ДО$ — оборот за дебетом капітальних інвестицій за не введеними в експлуатацію необоротними активами;

$ЗКІ$ — завершені капітальні інвестиції (табл. 8.1, 8.6).

$$\text{Звідси} \quad \Delta КІ_к = \Delta КІ_п + \Delta ДО - \Delta ЗКІ \quad (8.10)$$

Таблиця 8.2.

КАПІТАЛЬНІ ІНВЕСТИЦІЇ ЗА НЕ ВВЕДЕНИМИ В ЕКСПЛУАТАЦІЮ НЕОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ ПРОМИСЛОВОГО БАНКУ ЗА 2006 Р., ТИС. ГРН

Рядок	Найменування статті	За рік (оборот за дебетом)	На кінець року (залишок)
1	Капітальне будівництво	27 586	54 805
2	Придбання (виготовлення) основних засобів	75 453	18 604
3	Придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів	1673	473
4	Придбання (створення) нематеріальних активів	6435	139
5	Інші	0	0
6	Разом	111 147	74 021

Джерела формування та напрями використання необоротних активів характеризують такі показники:

- коефіцієнт використання оперативного лізингу ($k_{вол}$)

$$k_{вол} = \frac{НА_{зб}}{НА_б + НА_{зб}}, \quad (8.11)$$

де $НА_б$ — вартість необоротних активів, що обліковується на балансі;

$НА_{зб}$ — вартість необоротних активів, що обліковується на позабалансовому рахунку 9840 (табл. 8.3);

Таблиця 8.3

**ВАРТІСТЬ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ТА НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ,
ЩО ПРИЙНЯТІ В ОПЕРАТИВНИЙ ЛІЗИНГ (ОРЕНДУ) УСТАНОВАМИ
ПРОМІНВЕСТБАНКУ СТАНОМ НА 31.12.2006 Р., ТИС. ГРН**

№ з/п	Групи основних засобів та нематеріальних активів	Їх вартість, що обліковується на позабалансовому рахунку 9840
1	Земельні ділянки	72 375
2	Будинки, споруди	46 246
3	Машини та обладнання	1480
4	Транспортні засоби	578
5	Інструменти, прилади, інвентар (меблі)	787
6	Нематеріальні активи	4
	Разом	121 470

• коефіцієнт використання повністю амортизованих активів ($k_{ва}$)

$$k_{ва} = \frac{НА_{па}}{НА_з}, \quad (8.12)$$

де $НА_{па}$ — необоротні активи, що повністю амортизовані, але працюють в установах банку (табл. 8.4);

$НА_з$ — загальна вартість необоротних активів.

Таблиця 8.4

**ДАНІ ПРО АКТИВИ, ЩО ПОВНІСТЮ АМОРТИЗОВАНІ, АЛЕ ПРАЦЮЮТЬ
В УСТАНОВАХ ПРОМІНВЕСТБАНКУ СТАНОМ НА 31.12.2006 Р., ТИС. ГРН**

	Найменування груп основних засобів та нематеріальні активи	Первісна, (переоцінена) вартість активів
1	Будинки, споруди	251
2	Машини та обладнання	100 868
3	Транспортні засоби	15 102
4	Інструменти, прилади, інвентар (меблі)	20 597
5	Нематеріальні активи	11 711
	Разом	148 529

- коефіцієнт розпродажі довгострокових активів (k_p)

$$k_p = \frac{ДА_{п}}{ДА_3}, \quad (8.13)$$

де $ДА_{п}$ — довгострокові активи, призначені для продажу (табл. 8.5);

$ДА_3$ — загальна вартість довгострокових активів.

Таблиця 8.5

ПРИМІТКА 12. ДОВГОСТРОКОВІ АКТИВИ, ПРИЗНАЧЕНІ ДЛЯ ПРОДАЖУ

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	Інвестиції в асоційовані компанії, що утримуються з метою продажу	0	0
2	Інвестиції в дочірні компанії, що утримуються з метою продажу	0	0
3	Необоротні активи, що призначені для продажу	10 202	0
4	Усього довгострокових активів, що призначені для продажу	10 202	0
5	Резерви під зменшення корисності інвестицій в асоційовані компанії, що утримуються з метою продажу	0	0
6	Резерви під зменшення корисності інвестицій в дочірні компанії, що утримуються з метою продажу	0	0
7	Усього довгострокових активів, що призначені для продажу, з вирахуванням резервів	10 202	0

Нематеріальні активи групуються таким чином (табл. 8.6):

- права на користування майном (земельною ділянкою, будівлею, право на оренду приміщень тощо);
- права на комерційні позначення [права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо];
- авторське право та суміжні з ним права [право на комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних) тощо];
- незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи;
- інші нематеріальні активи (право на проведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо).

Методика аналізу стану і руху нематеріальних активів аналогічна методиці аналізу стану і руху основних засобів.

Таблиця 8.6

НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ ПРОМІСЛОВОЇ ГРУПИ ЗА 2006 Р.

Рядок	Групи нематеріальних активів	Залишок на початок року		Надійшло за рік (+)			Переоцінка [дооцінка(+), уцінка(-)]		Вибуло за рік (-)		Нараховано амортизації/зменшення корисності за рік (+)		Втрачено від зменшення корисності (-)		Інші зміни за рік (+/-)		Залишок на кінець року	
		первісна вартість	накопичена амортизація/зменшення корисності	всього	злиття	завершені капітальні інвестиції	первісної (переоціненої) вартості	накопичена амортизація/зменшення корисності	первісна (переоцінена) вартість	накопичена амортизація/зменшення корисності	корисності за рік (+)	первісна (переоцінена) вартість	накопичена амортизація/зменшення корисності	первісна (переоцінена) вартість	накопичена амортизація/зменшення корисності	первісна (переоцінена) вартість	накопичена амортизація/зменшення корисності	
1	Права на користкування майном	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	Права на знарки для товарів і послуг	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	Авторські та суміжні з ними права, у тому числі:	33688	(20898)	6531	0	6296	0	0	(1454)	1454	(5144)	0	0	0	38765	(24588)	0	0
3.1	програмне забезпечення	33657	(20867)	6529	0	6296	0	0	(1454)	1454	(5119)	0	0	0	38732	(24532)	0	0
4	Інші нематеріальні активи	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5	Усього	33688	(20898)	6531	0	6296	0	0	(1454)	1454	(5144)	0	0	0	38765	(24588)	0	0
6	Гукавділ (рахунок 4321)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

8.2.2. Аналіз дебіторської заборгованості

Основні напрями аналізу дебіторської заборгованості:

- оцінка питомої ваги дебіторської заборгованості у структурі активів. Значна частина є негативною ознакою в діяльності банку, бо дебіторська заборгованість не приносить банкові доходу і знижує стабільність капіталу банку;
- оцінка динаміки і структури дебіторської заборгованості (табл. 8.7);

Таблиця 8.7

ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ ПРОМІНВЕСТБАНКУ ЗА 2006 Р.

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	Дебіторська заборгованість за податком на прибуток	1625	712
2	Дебіторська заборгованість за іншими податками та обов'язковими платежами	700	654
3	Дебіторська заборгованість за операціями з банками	4955	585
4	Дебіторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу валюти:	0	0
4.1	для клієнтів	0	0
4.2	за рахунок банку	0	0
5	Дебіторська заборгованість за операціями з фінансовими інструментами	0	0
6	Дебіторська заборгованість працівникам банку	60	43
7	Сумнівна дебіторська заборгованість за операціями банку	576	475
8	Разом дебіторська заборгованість	7916	2469

Дебіторська заборгованість розглядається за такими видами: за податком на прибуток; за іншими податками та обов'язковими платежами; за операціями з банками; за операціями з купівлі-продажу валюти (для клієнтів і за рахунок банку); з придбання основних засобів та нематеріальних активів; за операціями з фінансовими інструментами; працівникам банку; інші сумнівні за-

боргованості. Кожний вид дебіторської заборгованості повинен розглядатися за строками їх виникнення.

- аналіз руху дебіторської заборгованості. Для цього використовують балансове рівняння

$$ДЗ_{п} + ДО = КО + ДЗ_{к}, \quad (8.14)$$

де $ДЗ_{п}$, $ДЗ_{к}$ — залишки дебіторської заборгованості на початок і кінець року;

$ДО$ — дебетовий оборот за рахунками дебіторської заборгованості;

$КО$ — дебетовий оборот за рахунками дебіторської заборгованості;

Звідси $\Delta ДЗ_{к} = \Delta ДЗ_{п} + \Delta ДО - \Delta КО$

- оцінка формування резервів під дебіторську заборгованість та ризику вкладень у дебіторську заборгованість.

Банки зобов'язані формувати резерв для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості, що виникає в процесі їх діяльності.

Для розрахунку резерву під дебіторську заборгованість банки зобов'язані щомісяця за станом на перше число місяця, наступного за звітним, здійснювати інвентаризацію дебіторської заборгованості та її класифікацію за групами ризику залежно від строків обліку на балансі, а також з урахуванням строків погашення, передбачених договорами або правилами здійснення операцій/розрахунків, що встановлені законодавством України та внутрішніми положеннями банків.

Формування резерву під дебіторську заборгованість банки зобов'язані здійснювати в повному обсязі незалежно від розміру їх доходів відповідно до суми фактичної дебіторської заборгованості та розрахункової суми резерву за станом на перше число місяця, наступного за звітним.

Дебіторська заборгованість, що визнана банком безнадійною відповідно до законодавства України, списується за рахунок резерву за рішенням відповідного органу управління банку, який згідно зі статутом банку має повноваження на прийняття такого рішення.

Банки зобов'язані продовжувати роботу з контрагентами щодо погашення дебіторської заборгованості до часу закінчення строку позовної давності відповідно до законодавства України.

До дебіторської заборгованості, за якою банки зобов'язані формувати резерв, належить заборгованість, що виникла за такими операціями/розрахунками:

- з підкріплення банку готівкою;
- з іншими банками;
- з авансування або нестачі попередньо депонованих клієнтами коштів для купівлі-продажу іноземної валюти, дорогоцінних металів та цінних паперів за їх дорученням;
- з клієнтами банку;
- з купівлі господарських матеріалів, придбання нематеріальних активів та основних засобів, розрахунками за спецзв'язок тощо;
- з купівлі іноземної валюти та банківських металів за власними операціями;
- за цінними паперами для банку та фінансовими послугами, які надані банком;
- з авансування коштів працівникам банку на відрядження, господарські витрати, а також нестачі та інші нарахування на працівників банку;
- за розрахунками з працівниками банку, іншими особами.

Під час класифікації дебіторської заборгованості за відповідними групами ризику день виникнення заборгованості не враховується.

Для визначення розміру резерву сума дебіторської заборгованості, класифікованої за групами ризику, зважується на відповідний коефіцієнт резервування (табл. 8.8).

Таблиця 8.8

КОЕФІЦІЄНТ РЕЗЕРВУВАННЯ ЗА ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ

Група ризику	Кількість днів з часу виникнення на балансі		Кількість днів прострочення	Коефіцієнт резервування
	дебіторської заборгованості з придбання нематеріальних активів та основних засобів (за капітальними вкладеннями)	іншої дебіторської заборгованості		
I	0—180	0—90	0—7	0
II	181—270	91—180	8—90	20
III	271—360	181—360	91—180	50
IV збиткова	361 і більше	361 і більше	181—360	100

Резерв під дебіторську заборгованість за відповідною групою ризику формується з урахуванням кількості днів прострочення за

відповідним коефіцієнтом, але не меншим, ніж передбачено за загальним строком обліку на балансі.

Сума дебіторської заборгованості, що віднесена до I групи ризику, вважається стандартною. Дебіторська заборгованість, що віднесена до II—IV груп ризику, вважається нестандартною.

Дебіторська заборгованість вважається збитковою та має відноситися до IV групи ризику, якщо вона обліковується на балансі 361 і більше днів або яка переоформлена новими угодами (тобто заміна одного зобов'язання іншим між тими самими особами або в разі переведення боргу на іншого боржника), або виникла в результаті переоформлення кредитної заборгованості чи за операціями з контрагентом, який одночасно має заборгованість за кредитною операцією, що класифікована банком як безнадійна, або щодо якої відомі факти, що підтверджують неможливість повернення її контрагентом банку, або яка визнана безнадійною відповідно до законодавчих актів України.

Ризик втрат від інвестування у дебіторську заборгованість характеризує коефіцієнт (k_{pb})

$$k_{pb} = \frac{P_{дз}}{ДЗ}, \quad (8.15)$$

де $P_{дз}$ — резерв під дебіторську заборгованість;
 $ДЗ$ — вартість дебіторської заборгованості.

Коефіцієнт ризику втрат від інвестування у дебіторську заборгованість розраховується за окремими групами:

- за операціями з банками;
- за операціями з клієнтами банку;
- за операціями банку.

8.2.3. Аналіз інших активів

До інших активів банку відносять: банківські метали, запаси матеріальних цінностей, витрати майбутніх періодів, дебіторську заборгованість, нараховані доходи до отримання.

Основні етапи аналізу інших активів:

- оцінка питомої ваги інших активів у структурі активів. Значна питома є негативною ознакою в діяльності банку, бо інші активи не приносять банкові доходу і знижують стабільність капіталу банку;
- оцінка динаміки і структури інших активів (табл. 8.9), нарахованих доходів до отримання;

ІНШІ АКТИВИ ПРОМІНВЕСТБАНКУ У 2006 Р.

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	Банківські метали	10 153	5256
2	Запаси матеріальних цінностей	10 951	13 445
3	Витрати майбутніх періодів	3714	4682
4	Дебіторська заборгованість	7916	2469
11	Інші	37 653	35 381
12	Усього інших активів	70 387	61 233

- оцінка питомої ваги доходів з терміном погашення понад 365 днів (табл. 8.11);
- оцінка ймовірності неотримання нарахованих доходів за допомогою коефіцієнта ризику (k_p).

$$k_p = \frac{P_d}{НД}, \quad (8.16)$$

де P_d — резерв під д заборгованість за нарахованими доходами;
 $НД$ — нараховані доходи до отримання.

З метою реальної оцінки доходів і визначення розміру регулятивного капіталу банку встановлюється *порядок формування та використання резерву під прострочені та сумнівні щодо отримання нараховані доходи* за активними операціями банків.

Нараховані доходи за активними операціями банків вважаються сумнівними щодо отримання, якщо платіж за основним боргом прострочений понад 90 днів або проценти за ним прострочені понад 60 днів.

Банки зобов'язані формувати резерви незалежно від їх фінансового стану (прибуткової або збиткової діяльності) на всю суму прострочених понад 31 день і сумнівних щодо отримання нарахованих доходів. Заборгованість за простроченими понад 31 день і сумнівними щодо отримання нарахованими доходами належить до нестандартної заборгованості.

Формування резерву під прострочені та сумнівні щодо отримання нараховані доходи банки здійснюють щомісяця в розмірі фактичної заборгованості за простроченими понад 31 день і сумнівними щодо отримання нарахованими доходами за станом на

перше число місяця, наступного за звітним. Нараховані доходи що визнані згідно з чинним законодавством безнадійними щодо отримання, списуються за рішенням правління банку за рахунок резерву.

Таблиця 8.11

**НАРАХОВАНІ ДОХОДИ ДО ОТРИМАННЯ
ПРОМІНВЕСТБАНКУ У 2006 Р., ТИС. ГРН**

Рядок	Найменування статті	Звітний рік		Попередній рік
		усього	у тому числі: термін погашення понад 365 днів	
1	Кошти в НБУ та готівкові кошти банку	0	0	0
2	Казначейські цінні папери	0	0	0
3	Кошти в інших банках	103	0	1601
4	Цінні папери в торговому портфелі банку	0	0	0
5	Цінні папери в портфелі банку на продаж	421	0	468
6	Кредити та заборгованість клієнтів	19 187	117	19 413
7	Цінні папери в портфелі банку до погашення	0	0	0
8	Інвестиції в дочірні компанії	0	0	0
9	Інші	2224*	0	2905
10	Довгострокові активи, призначені для продажу	0	0	0
11	Усього нарахованих доходів	21 935	117	24 387
12	Резерви під заборгованість за нарахованими доходами	(16 464)	0	(12 011)
13	Усього нарахованих доходів за вирахуванням резервів	5471	117	12376

8.3. АНАЛІЗ ІНШИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

До інших зобов'язань банку відносять: субординований борг, доходи майбутніх періодів, кредиторську заборгованість, дивіденди до сплати, нараховані витрати до сплати.

Основні етапи аналізу інших зобов'язань:

- оцінка питомої ваги інших зобов'язань у структурі пасивів. Значна питома є негативною ознакою в діяльності банку, бо вона може свідчити про низьку платоспроможність банку;

- оцінка динаміки і структури інших зобов'язань (табл. 8.12), нарахованих витрат до сплати (табл. 8.13);

Таблиця 8.12

ПРИМІТКА 16. ІНШІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ПРОМІНВЕСТБАНКУ ЗА 2006 Р.

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	2	3	4
1	Субординований борг	0	0
2	Доходи майбутніх періодів	2086	3159
3	Кредиторська заборгованість за операціями з банками	5520	923
4	Кредиторська заборгованість за господарською діяльністю	434	1170
5	Кредиторська заборгованість за податком на прибуток	9217	12 003
6	Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток	9694	6267
7	Кредиторська заборгованість перед акціонерами банку	0	0
8	Дивіденди до сплати	187	149
9	Кредиторська заборгованість за операціями з фінансовими інструментами	61	0
10	Кредиторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку	2	54
11	Банківські резерви на покриття ризиків і втрат	5337	4219
12	Інші	573	6156
13	Усього	33 111	34 100

**ПРИМІТКА 15. НАРАХОВАНІ ВИТРАТИ
ДО СПЛАТИ ПРОМІНВЕСТБАНКУ ЗА 2006 Р.**

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	Кошти банків	993	25
2	Кошти клієнтів	32 746	24 464
3	Ощадні (депозитні) сертифікати, емітовані банком	1477	279
4	Боргові цінні папери, емітовані банком	0	0
5	Нарахування за заробітною платою та інші нарахування працівникам банку	57	92
6	Інші	189	127
7	Усього	35 462	24 987

8.4. АНАЛІЗ ОПЕРАЦІЙ КРЕДИТНОГО ХАРАКТЕРУ

8.4.1. Лізингові

Традиційно в структурі активних операцій банку частка лізингових операцій незначна. Це пов'язано з недостатньо розвиненим ринком цих послуг в Україні та їх високою ризикованістю. Аналіз цих операцій доцільно починати з визначення їх місця в загальному обсязі активів банку.

Масштаби лізингових операцій (значимість цих операцій) для комерційного банку аналізуються за допомогою таких показників:

- частка майна, призначеного для передавання в оренду в загальній сумі активів банку ($ЧМ_a$)

$$ЧМ_a = \frac{M}{A}, \quad (8.17)$$

де M — майно, призначене для передавання в оренду;
 A — активи банку, всього.

• частка майна, призначеного для передавання в оренду в загальній сумі основних засобів ($ЧМ_{оз}$)

$$ЧМ_{оз} = \frac{М}{ОЗ}, \quad (8.18)$$

де $ОЗ$ — основні засоби банку.

• величина лізингового майна на 1 грн статутного капіталу банку ($В_{ск}$)

$$В_{ск} = \frac{М}{СК}, \quad (8.19)$$

де $СК$ — статутний капітал банку.

• величина лізингового майна на 1 грн власного капіталу-брутто банку ($В_{вк}$)

$$В_{вк} = \frac{М}{ВК}, \quad (8.20)$$

де $ВК$ — власний капітал-брутто банку.

У процесі аналізу лізингових операцій необхідно визначити, внаслідок чого змінюється вартість лізингового майна та наскільки повно воно використовується для отримання реального доходу в результаті надання обладнання у фінансовий та операційний лізинг. Для цього розраховується загальний коефіцієнт повноти використання лізингового майна ($К_{в.ліз}$)

$$k_{в.ліз} = \frac{МП}{ВМ_{п} + ВМ_{придб}}, \quad (8.21)$$

де $МП$ — майно, передане у фінансову і операційну оренду;

$ВМ_{п}$ — вартість лізингового майна на початок періоду;

$ВМ_{придб}$ — вартість придбаного майна для передачі в оренду.

Коефіцієнт можна окремо розрахувати для операційної і фінансової оренди.

Після аналізу руху та повноти використання доцільно провести структурний аналіз лізингових операцій. Його можна здійснити за такими класифікаційними ознаками:

- за видами: операційний та фінансовий;
- за формами: прямий, зворотний, змішаний;
- за умовами договору: відмовний, невідмовний.

Лізингова послуга виникає таким чином: на прохання клієнта банк купує майно (обладнання, транспортні засоби, обчислювальну техніку та інше) і приймає на себе практично всі зо-

бов'язання власника: відповідальність за зберігання майна, внесення страхових платежів, сплату майнових податків. Клієнт, на прохання якого було придбано майно, укладає з банком угоду про оренду, в якій визначаються, разом з іншими умовами, розмір та періодичність орендної плати. До складу лізингового платежу включаються амортизаційні відрахування, плата за ресурси, лізингова маржа, премія за ризик.

Розмір орендних платежів визначається на основі формули теперішньої вартості ануїтету. Теперішня вартість суми орендних платежів розраховується за формулою

$$TBA = A \cdot \left[\left(1 - \frac{1}{\left(1 + \frac{i}{m} \right)^{n \cdot m}} \right) \div \frac{i}{m} \right], \quad (8.22)$$

де TBA — теперішня вартість орендних платежів;

A — сума орендного платежу, що регулярно сплачується (ануїтет);

i — річна відсоткова ставка;

n — кількість років;

m — кількість разів нарахування протягом року складного відсотка.

Якщо орендні платежі сплачуються в кінці кожного розрахункового періоду, то сума орендного платежу розраховується за формулою

$$A = TBA \cdot \left[\left(1 - \frac{1}{\left(1 + \frac{i}{m} \right)^{n \cdot m}} \right) \div \frac{i}{m} \right]^{-1} \quad (8.23)$$

Якщо орендні платежі сплачуються в кінці кожного розрахункового періоду, причому перший платіж передбачається в момент підписання орендарем протоколу про приймання майна, то сума орендного платежу обраховується за формулою

$$A = TBA \cdot \left[\left(1 - \frac{1}{\left(1 + \frac{i}{m} \right)^{n \cdot m - 1}} \right) \div \frac{i}{m} \right]^{-1} \quad (8.24)$$

Різниця між сумою орендних платежів і негарантованої ліквідаційної вартості об'єкта фінансової оренди та теперішньою вартістю вказаної суми, що визначена за орендною ставкою відсотка, є фінансовим доходом орендодавця. Розподіл фінансового доходу між звітними періодами протягом строку оренди здійснюється із застосуванням орендної ставки відсотка на залишок дебіторської заборгованості орендаря на початок звітного періоду.

Аналіз лізингових операцій завершується оцінкою їх економічної ефективності. При цьому визначається величина номінального і реального, фактично отриманого доходу від лізингових операцій. Дохід від них являє собою суму фактично отриманої орендної плати від орендарів.

До складу орендної плати (ОП) входять:

- сума амортизації майна, що орендується (АМ_о);
- дохід лізингодавця за послуги, що надаються (лізингова маржа) (ЛМ);
- ризикова премія (РП).

Для аналізу ефективності лізингових операцій розраховують такі показники:

- прибуток від проведення лізингових операцій (П_{ло})

$$П_{ло} = ОП - АМ_о \quad (8.25)$$

- дохідність лізингових операцій (Д)

$$Д = \frac{ОП}{МП} \cdot 100 \%, \quad (8.26)$$

де $\overline{МП}$ — середньорічна вартість майна, фактично переданого в оренду;

- рентабельність лізингових операцій (Р)

$$Р = \frac{ОП - АМ_о}{АМ_о} \cdot 100 \% \quad (8.27)$$

- прибутковість лізингових операцій (Пр)

$$Пр = \frac{П_{ло}}{МП} \cdot 100 \% \quad (8.28)$$

• питома вага доходів від лізингових операцій (Д_{ло}) у загальних доходах банку (Д_{заг}), або (ПВ_{ло})

$$ПВ_{ло} = \frac{Д_{ло}}{Д_{заг}} \quad (8.29)$$

- коефіцієнт повноти отримання орендної плати (k_n)

$$k_n = \frac{ОП_{\phi}}{ОП_n}, \quad (8.30)$$

де ОП_ф, ОП_н — відповідно фактично отримана і нарахована орендна плата;

- частка прибутку від лізингових операцій у доходах від лізингових операцій ($\mathcal{C}_{п/д}$)

$$\mathcal{C}_{п/д} = \frac{\Pi_{до}}{ОП}. \quad (8.31)$$

Порівнюючи ці показники з аналогічними за іншими видами банківської діяльності, можна зробити висновок про доцільність та ефективність їх подальшого розширення.

За операціями фінансового лізингу, об'єктами якого є рухоме майно, до розрахунку резерву береться вартість об'єкта фінансового лізингу залежно від строку його перебування в лізингоодержувача (з дати передавання йому об'єкта) за такими коефіцієнтами (табл. 5.6).

Таблиця 5.6

**ВІДСОТOK ВАРТОСТІ ОБ'ЄКТА ФІНАНСОВОГО ЛІЗИНГУ,
ЩО БЕРЕТЬСЯ ДО РОЗРАХУНКУ ЧИСТОГО
КРЕДИТНОГО РИЗИКУ**

Класифіковані кредитні операції	i	Відсоток вартості об'єкта фінансового лізингу, що береться до розрахунку чистого кредитного ризику за окремою кредитною операцією, залежно від строку його перебування в лізингоодержувача		
		до 1 року	від 1 до 2 років	від 2 років і більше
j		1	2	3
«Стандартна»	1	80	65	50
«Під контролем»	2	80	65	50
«Субстандартна»	3	60	50	35
«Сумнівна»	4	20	10	5
«Безнадійна»	5	0	0	0

Кредитний ризик за операціями фінансового лізингу розраховується за формулою ($KP_{\text{фл}}$)

$$KP_{\text{фл}} = \frac{\sum_{j=1}^3 \sum_{i=1}^5 \left(1 - \frac{B_{ij}}{100}\right) \cdot \text{ВОФЛ}_{ij}}{\sum_{j=1}^3 \sum_{i=1}^5 \text{ВОФЛ}_{ij}}, \quad (8.32)$$

де B_{ij} — відсоток вартості об'єкта фінансового лізингу (табл.), що береться до розрахунку чистого кредитного ризику за окремою групою класифікованих кредитних операцій ($i = \overline{1,5}$), залежно від строку його перебування в лізингоодержувача ($j = \overline{1,3}$);

ВОФЛ $_{ij}$ — вартість об'єкту фінансового лізингу за окремою групою класифікованих кредитних операцій ($i = \overline{1,5}$), залежно від строку його перебування в лізингоодержувача ($j = \overline{1,3}$).

Значення коефіцієнту може змінюватися і інтервалі $[0,2; 1]$. Меншому значенню коефіцієнта відповідає менше значення ризик за операціями фінансового лізингу.

8.4.2. Факторингові

Термін «факторинг» походить від англійського «посередник, агент». В основі факторингових операцій лежить купівля банком розрахункових документів постачальника на відвантажену продукцію і передання постачальником банку права вимоги боргу платника зобов'язань за продукцію.

Головною метою факторингових операцій є:

- забезпечення постачальникові своєчасну оплату відвантажених товарів;
- управління платіжною дисципліною позичальника;
- підвищення ефективності розрахунків між клієнтами;
- ліквідація виникнення дебіторської заборгованості у позичальника.

Факторинг відносять до нетрадиційних для вітчизняної практики операцій, їх частка в загальній сумі активів банку незначна, що спричинено відсутністю економічних умов для їх розвитку. Основними факторами розвитку факторингових операцій є зростання обсягів виробництва, зміцнення загальної платоспроможності контрагентів ринкових відносин, зниження темпів інфляції, удосконалення ресурсної бази.

Слід зауважити, що факторингові операції не здійснюються:

- за борговими зобов'язаннями приватних осіб;
- за вимогами, що виставляються бюджетним організаціям;
- за зобов'язаннями підприємств та організацій, що визнані неплатоспроможними;
- за зобов'язаннями філій та структурних підрозділів підприємств та організацій.

Головною метою аналізу факторингових операцій є визначення невикористаних резервів з підвищення рівня їх ефективності.

Крім того, в процесі аналізу факторингових операцій необхідно визначити:

- рівень купівлі дебіторської заборгованості;
- значимість факторингу в діяльності банку;
- дохідність і прибутковість факторингових операцій;
- доцільність проведення факторингових операцій.

Аналіз факторингових операцій починається з визначення їх місця та значення в загальному обсязі активних операцій банку. Для оцінки загальної тенденції розвитку цих операцій аналіз проводиться за тривалий проміжок часу.

Значення факторингових операцій у діяльності комерційного банку визначається за допомогою таких показників:

- індекс-фактор ($I_{\text{фактор}}$)

$$I_{\text{фактор}} = \frac{ВФ}{А}, \quad (8.33)$$

де ВФ — вкладення банку у факторингові операції;

А — активи банку, всього.

- розмір факторингових операцій на 1 грн капіталу;
- розмір факторингових операцій на 1 грн статутного капіталу;
- рівень купівлі дебіторської заборгованості ($РК_{\text{дз}}$)

$$РК_{\text{дз}} = \frac{СП_{\text{п}}}{ДЗ_{\text{перв}}} \cdot 100\%, \quad (8.34)$$

де $СП_{\text{п}}$ — сума, що перерахована фактор-банком постачальникам за торговельно-комерційними операціями;

$ДЗ_{\text{перв}}$ — первісна вартість дебіторської заборгованості (суми, первісно пред'явлені платниками).

Аналіз динаміки здійснюється за допомогою стандартних показників.

Аналіз руху факторингових кредитів починається з визначення співвідношення дебетових та кредитових оборотів за рахунками факторингових кредитів, тобто визначається коефіцієнт співвідношення наданих та повернутих факторингових кредитів.

Далі розраховуються такі коефіцієнти:

- надання факторингових кредитів ($k_{\text{над.фактор}}$)

$$k_{\text{над.фактор}} = \frac{\text{Надані факторингові кредити}}{\text{Залишок факторингових кредитів на кінець періоду}} \quad (8.35)$$

- повернення факторингових кредитів ($k_{\text{пов.фактор}}$)

$$k_{\text{пов.фактор}} = \frac{\text{Суми, відшкодовані платниками}}{\text{Залишок факторингових кредитів на початок періоду}} \quad (8.36)$$

Наступний етап аналізу — структурний аналіз, який проводиться за такими ознаками:

- галузева структура суб'єктів факторингових операцій — аналіз проводиться з метою диверсифікації ризику, бо зосередження цих операцій серед клієнтів однієї галузі підвищує ризик неплатежів;

- географічні зони — аналіз дає змогу визначити, наскільки банк використовує різноманітні ринки для розширення діяльності та приваблення клієнтів;

- терміни — аналіз дозволяє визначити динаміку факторингових операцій у часі;

- якість — аналіз передбачає детальний розгляд кожного факторингового договору, строків, сум, можливих ризиків тощо.

Важливим етапом аналізу факторингових операцій є оцінювання їх ризикованості. При цьому з'ясовується достатність створених банківських резервів, а також оцінюються методи управління активними операціями. Для цього класифікують активи банку з погляду ступеня ризику. Під кредитним ризиком розуміють ризик невиконання позичальником умов кредитного договору, тобто неповернення основної суми боргу та відсотків за ним у встановлені договором терміни (для факторингових кредитів також несплата комісійних).

При класифікації кредитних операцій за ступенями ризику і віднесенні їх до груп, за якими розраховується резерв за факторингом, наданими зобов'язаннями (аваль), виконаними гарантіями та поруками, враховується строк погашення заборгованості, а саме:

- 1) «стандартна» — заборгованість, за якою строк погашення чи повернення, передбачений договірними умовами (за вексе-

лем), ще не настав, або зобов'язання (у т.ч. аваль), строк виконання за якими ще не настав (коефіцієнт ризику — 1 %);

2) «сумнівна» — заборгованість за факторинговими операціями (за основним боргом чи черговим платежем) та за виконаними (сплаченими) банком гарантіями і поруками (у т.ч. авалем) становить до 90 днів з дня виконання зобов'язання (платежу), передбаченого договірними умовами (векселем) (коефіцієнт ризику — 50 %);

3) «безнадійна» — заборгованість за факторинговими операціями (основним боргом чи черговим платежем) та за гарантіями і поруками (у т.ч. авалем), виконаними (сплаченими) банком, за якими клієнт не виконав своїх зобов'язань із строком більше ніж 90 днів після настання строку платежу, передбаченого договірними умовами (векселем) (коефіцієнт ризику — 100 %).

Для оцінювання якості портфеля факторингових кредитів з позиції ризику використовують такі коефіцієнти:

- коефіцієнт якості ($k_{я}$)

$$k_{я} = \frac{\sum_{i=1}^3 \Phi K_i \cdot k_{p_i}}{\sum_{i=1}^3 \Phi K_i}, \quad (8.37)$$

де ΦK_i — сума факторингових кредитів i -ої групи за ступенем ризику, $i = 1, 3$,

k_{p_i} — коефіцієнт ризику за i -ої групою.

- питома вага безнадійних кредитів (ПВ_б)

$$\text{ПВ}_б = \frac{\text{Факторингові кредити безнадійні}}{\text{Факторингові кредити, всього}}, \quad (8.38)$$

- питома вага сумнівних кредитів (ПВ_с)

$$\text{ПВ}_с = \frac{\text{Факторингові кредити сумнівні}}{\text{Факторингові кредити, всього}}. \quad (8.39)$$

Зростання наведених вище коефіцієнтів свідчить про підвищення ризикованості факторингових операцій.

Розраховуючи суму доходу від факторингових операцій, слід пам'ятати, що він складається з суми комісійних зборів за проведення банком цієї операції і суми процентів за наданий кредит фактор-банком. Розмір процента за кредит визначається на рівні ринкової ставки за короткостроковими позиками зі збільшенням

її на кілька пунктів. Розмір комісійного винагородження встановлюється з урахуванням набору послуг, що надаються. Їх розмір встановлюється у % від суми куплених розрахункових документів.

Розрахунок рівня дохідності факторингових операцій можна здійснити за допомогою такої формули ($D_{\text{фактор}}$)

$$D_{\text{фактор}} = \frac{D\Phi}{C\Pi_{\text{п}}}, \quad (8.40)$$

де $D\Phi$ — дохід від проведення факторингових операцій;

$C\Pi_{\text{п}}$ — сума, що перерахована фактор-банком постачальникам за торговельно-комерційними операціями.

Вигідність (доцільність) факторингових операцій для комерційного банку визначається зіставленням питомої ваги прибутку від факторингових операцій у загальній сумі банківського прибутку з питомою вагою факторингових операцій у загальній сумі активів банку.

Наведена методика дає змогу зробити порівняльний аналіз ефективності факторингових операцій з іншими видами банківських операцій і з урахуванням їх ризикованості надати перевагу тим чи іншим.

8.4.3. Форфейтингові

Форфетування — термін, зазвичай уживаний для позначення купівлі зобов'язань, погашення яких припадає на певний час у майбутньому і які виникають у процесі постачання товарів і послуг (здебільшого експортних операцій) без обороту на будь-якого попереднього боржника. Слово «a forfait» французького походження й означає «відмова від прав», що і становить суть операцій з форфетування.

Форфейтинг являє собою фінансову операцію з рефінансування дебіторської заборгованості за експортним товарним (комерційним) кредитом через передання (індосамент) переказного векселя на користь банку (факторингової компанії) зі сплатою останньому комісійної винагороди. Банк бере на себе зобов'язання з фінансування експортної операції через виплату за обліковим векселем, що гарантується наданням авалю банку країни імпортера.

У результаті форфетування заборгованість покупця за товарним (комерційним) кредитом трансформується у заборгованість

фінансову (на користь банку). За своєю суттю форфейтинг поєднує в собі елементи факторингу (який підприємства-експортери застосовують у випадку високого кредитного ризику) й урахування векселів (із їх індосаментом тільки на користь банку).

Аналіз форфейтингових операцій починається з визначення їх місця та масштабів цих операцій серед інших форм безготівкових рахунків. Такий аналіз проводиться за допомогою показника питомої ваги форфейтингових операцій, проведених за аналізований період. Як правило, частка цих операцій у загальних безготівкових розрахункових операціях банків в Україні дуже низька або форфейтингові операції не здійснюються взагалі. Проте банк, який активно працює з міжнародними розрахунками на зовнішньому ринку, повинен використовувати переваги цього напрямку роботи, враховуючи його високу вартість, а відповідно і високу рентабельність.

Індекс форфейтингу ($I_{\text{форф}}$) розраховується за формулою

$$I_{\text{форф}} = \frac{\text{Форфейтингові операції}}{\text{Безготівкові розрахунки, усього}}. \quad (8.41)$$

Після визначення місця, яке посідають форфейтингові операції в безготівкових розрахункових операціях, аналізується їх динаміка.

Наступним етапом аналізу є структурний аналіз форфейтингових операцій, який проводиться в розрізі:

- видів валют;
- країн — учасників цих операцій;
- галузевого спрямування.

Оскільки форфейтингові операції вважаються трудомісткими та дорогими, завершальним етапом аналізу є аналіз економічної ефективності цих операцій. Він здійснюється за допомогою таких коефіцієнтів:

- дохідність форфейтингових операцій ($D_{\text{форф}}$)

$$D_{\text{форф}} = \frac{\text{Дохід від форфейтингових операцій}}{\text{Форфейтингові операції}} \cdot 100\%, \quad (8.42)$$

де $D_{\text{Ф}}$ — дохід від проведення факторингових операцій;

- частка доходу від форфейтингових операцій у загальній сумі доходів банку;
- дохід від форфейтингових операцій на 1 грн активів банку.

Форфетування є найбільш юридично відпрацьованим способом рефінансування зовнішньоторговельного комерційного кре-

диту і потребує подальшого впровадження в банківську практику з метою підвищення конкурентоспроможності банку та його рейтингу за спектром послуг, що можуть надаватися банками.

8.4.4. Вексельні кредити

Врахування векселів є формою кредитування банком юридичної або фізичної особи шляхом придбання векселя до настання строку платежу за ним зі знижкою (дисконтом) за грошові кошти з метою одержання прибутку від погашення векселя в повній сумі. Врахування векселів є кредитною операцією. Враховуючи вексель банк надає векселедержателю — пред'явнику строковий кредит.

Кредит у формі врахування векселів надається шляхом:

- перерахування на поточний рахунок пред'явника у строк, установлений у договорі про врахування, суми, що належить до сплати пред'явнику векселя;

- сплати кредиторської заборгованості пред'явника іншим кредиторам за умови подання документів, що підтверджують наявність такої заборгованості (акт звірки заборгованості, договори про поставку продукції, товарно-транспортні накладні тощо) у межах суми, яка належить до сплати пред'явнику векселя. У цьому випадку банк перераховує кошти на поточний рахунок відповідного кредитора пред'явника в порядку, установленому чинним законодавством.

До різновидів врахування належать безоборотне врахування і врахування з реверсом, які відрізняються від звичайного врахування порядком і обсягом відповідальності векселедержателя — пред'явника.

При безоборотному врахуванні згідно з договором про врахування пред'явник не відповідає за оплату векселя в повній сумі, а продає вексель банку за узгодженою ціною.

Врахування з реверсом — різновид врахування, при якому пред'явник векселя дає банку позавексельне зобов'язання викупити враховані векселі до настання їх строку платежу згідно з умовами укладеного договору. Платіж за векселем виконує не безпосередньо зобов'язана особа — платник, а пред'явник, який викупує вексель у строки, передбачені договором. По суті такий різновид врахування подібний кредиту під заставу векселів та операції «репо».

Векселедержатель, який має бажання пред'явити векселі до врахування, подає в банк заяву за встановленим банком зразком та пакет документів, аналогічний пакету документів для отримання кредиту.

Врахування векселів банк здійснює на підставі укладеного з векселедержателем договору про їх врахування.

Договір може бути укладений на певний термін (генеральна угода про врахування векселів) та/або врахування визначених векселів (окремий договір про врахування векселів).

На самих векселях пред'явник зобов'язаний на вимогу банку виконати повний або бланковий індосамент, навіть якщо останній індосамент бланковий або на пред'явника. Виняток становлять лише ті векселі, які подані для безоборотного врахування.

Прибутковість операцій у разі обліку векселів визначається по такій формулі

$$P = S(1 + \frac{\partial^2 i}{100n})(1 - \frac{\partial^1 d}{100n} - v - g) - p, \quad (8.43)$$

де P — сума, яка виплачується власникові за врахований вексель;

S — номінальна сума векселя;

i — процентна ставка, по якій нараховуються відсотки на номінальну суму векселя;

d — дисконтна ставка, по якій розраховується дисконт;

v — процентна ставка, по якій нараховується комісія;

g — процентна ставка, по якій нараховується дамно;

p — сума порто

n — кількість днів року

∂^2 — кількість днів від дня, від якого нараховуються відсотки на номінальну суму векселя, до дня платежу по векселю;

∂^1 — кількість днів від дня обліку до дня платежу по векселю.

Надання банком кредитів під заставу векселів є кредитною операцією і здійснюється на загальних принципах банківського кредитування.

Під забезпечення кредиту приймаються векселі, що видані лише для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги. Як правило, векселі приймаються банком як додаткове забезпечення.

Векселі подаються пред'явником у заставу з реєстром пред'явлених у заставу векселів, у двох примірниках.

На векселях пред'явник може виконати заставний, повний або бланковий індосамент (індосамент на пред'явника). Вид індосаменту встановлюється договором про заставу.

За заставним індосаментом банку передаються такі права:

- на пред'явлення до платежу та одержання платежу за векселем;
- на здійснення протесту в разі несплати чи часткової оплати векселя;
- на звернення з позовом про стягнення належної суми платежу до зобов'язаних за векселем осіб.

8.5. АНАЛІЗ ДОТРИМАННЯ БАНКОМ НОРМАТИВІВ ОБОВ'ЯЗКОВОГО РЕЗЕРВУВАННЯ

Для всіх банків встановлюється єдиний норматив обов'язкових резервів. Для спеціалізованих банків можуть встановлюватися окремі нормативи обов'язкового резервування.

Національний банк може встановлювати для різних видів зобов'язань диференційовані нормативи обов'язкового резервування залежно від:

- строку залучення коштів (короткострокові зобов'язання банку, довгострокові зобов'язання банку);
- виду зобов'язань у розрізі валют (національна, іноземна, у тому числі в банківських металах);
- суб'єктів (юридичні, фізичні особи).

Формування та зберігання банками коштів обов'язкових резервів здійснюється в грошовій одиниці України на кореспондентському рахунку банку в Національному банку або на окремому рахунку в Національному банку.

Залежно від стану грошово-кредитного ринку і прогнозу його подальшого розвитку Правління Національного банку України приймає окремі рішення щодо:

- звітного періоду резервування;
- нормативів обов'язкового резервування;
- складу зобов'язань банку (об'єкт резервування), щодо яких встановлюються нормативи обов'язкового резервування;
- обсягу обов'язкових резервів, який має щоденно на початок операційного дня зберігатися на кореспондентському рахунку банку в Національному банку;
- порядку формування та зберігання коштів обов'язкового резервування на окремому рахунку в Національному банку.

Обсяг обов'язкових резервів, який має щоденно на початок операційного дня зберігатися на кореспондентському рахунку банку в Національному банку, установлюється для звітного періоду резервування в процентному відношенні (від 20 до 100 процентів) до суми обов'язкових резервів за попередній звітний період резервування.

Про будь-які зміни в порядку визначення і формування банками обов'язкових резервів Національний банк повідомляє банкам не пізніше ніж за 10 днів до набрання ними чинності.

Порядок визначення та формування обов'язкових резервів

1. До залучених банками коштів належать кошти, які обліковуються на поточних, вкладних (депозитних) рахунках юридичних та фізичних осіб, а також залучені кошти, що належать юридичним і фізичним особам та відображені в балансі банку на інших рахунках бухгалтерського обліку.

2. Сума зобов'язань банку, що береться для розрахунку обов'язкових резервів, і залишки коштів на кореспондентському рахунку банку в Національному банку за вихідні й святкові дні визначаються на рівні залишків коштів на кінець того робочого дня банку, що передував вихідним чи святковим дням.

3. Сума залишків коштів, що береться для розрахунку обов'язкових резервів за відповідний звітний період резервування, визначається за формулою середньоарифметичної величини

$$L_0 = \frac{L_1 + L_2 + L_3 + \dots + L_n}{n}, \quad (8.44)$$

де L_d — середньоарифметичні залишки коштів, що використовуються для розрахунку обов'язкових резервів за звітний період резервування;

$L_{1, 2, 3, \dots}$ — сума залишків коштів за визначеним об'єктом резервування за станом на кожне число (дату) звітного періоду;

L_n — сума залишків коштів за визначеним об'єктом резервування на початок останнього календарного дня звітного періоду;

n — кількість календарних днів у звітному періоді резервування.

4. Сума недорезервованих банком коштів за звітний період резервування визначається як від'ємна різниця між середньоарифметичною сумою обов'язкових резервів та розрахованою середньоарифметичною сумою залишків коштів на кореспондентському рахунку банку в Національному банку у відповідному звітному періоді резервування.

Аналіз дотримання банком нормативів резервування проводиться за формою табл. 8.14.

**АНАЛІЗ ДОТРИМАННЯ БАНКОМ НОРМАТИВІВ
ОБОВ'ЯЗКОВОГО РЕЗЕРВУВАННЯ КОШТІВ**

№ з/п	Показники	Середньо-арифметична сума, тис. грн
1	Сума залучених коштів — усього: — у національній валюті — в іноземній валюті	
2	Сума обов'язкових резервів згідно з установленими нормативами	
3	Фактична сума залишків коштів на кореспондентському рахунку банку в Національному банку	
4	Сума обов'язкових резервів, що має зберігатися на кореспондентському рахунку банку щоденно (середньоарифметична сума обов'язкових резервів за попередній звітний період, помножена на установлений процент)	
5	Відхилення (+, -) для контролю за щоденними залишками (рядок 3 – рядок 4)	
6	Кількість випадків недорезервування коштів під час контролю за щоденними залишками	
7	Відхилення (+, -) для звітного періоду резервування (рядок 3 – рядок 2)	

5. Розрахунок середньоарифметичної суми обов'язкових резервів здійснюється на підставі довідки про залучені кошти та їх залишки на кореспондентському рахунку і довідки про залучені кошти і стан перерахування коштів обов'язкових резервів на окремий рахунок у Національному банку України.

Література [6, 20, 72, 73, 74, 75, 76, 80]

Контрольні запитання

1. Які операції банку мають кредитний характер?
2. За якими групами класифікують основні засоби комерційного банку?
3. Яке балансове рівняння використовують для аналізу руху первісної вартості основних засобів банку?
4. Яке балансове рівняння використовується для аналізу капітальних інвестицій?
5. Які показники характеризують джерела формування та напрями використання необоротних активів?

6. Як групуються нематеріальні активи банку?
7. За якими видами дебіторської заборгованості банки зобов'язані формувати резерв?
8. Як визначається коефіцієнт резервування за дебіторською заборгованістю?
9. За якими основними етапами проводиться аналіз інших активів?
10. За яких умов банки зобов'язані формувати резерв за нарахованими доходами?
11. Які показники характеризують масштабність лізингових операцій для комерційного банку?
12. Розкрийте основні напрями аналізу економічної ефективності лізингових операцій?
13. Як розраховується чистий кредитний ризик за операціями фінансового лізингу?
14. Якими показниками оцінюється якість портфеля факторингових кредитів?
15. Який економічний зміст має індекс форфейтингу?
16. Як розраховується норма мінімальних обов'язкових резервів?

Практичні завдання

1. Проаналізуйте технічний стан і рух основних засобів банку (табл. 8.1).
2. За даними табл. 8.2 проведіть аналіз руху капітальних інвестицій.
3. Виконайте аналіз масштабності, динаміки і структури лізингових операцій (табл. 8.3).
4. Проаналізуйте рівень зносу та рух нематеріальних активів банку (табл. 8.6).
5. Розрахуйте показники динаміки і структури дебіторської заборгованості (табл. 8.7), інших активів банку (табл. 8.10), нарахованих доходів до отримання (табл. 8.11).
6. Оцініть динаміку і структуру інших зобов'язань (табл. 8.12), нарахованих витрат до сплати (табл. 8.13).

Тести

1. Напис платника на переказному векселі (тратті) про згоду на оплату має назву:

- А) аваль
- Б) акцепт
- В) алонж
- Г) андерайтинг

2. Вексель, у якому зазначене місце оплати не збігається з місцем проживання векселедержателя, називається:

- А) інкасованим
- Б) доміцільованим
- В) опротестованим
- Г) недійсним

3. Придбання банком векселя до настання строку платежу за ним у векселедержателя за грошові кошти з дисконтом називається:

- А) облік (врахування)
- Б) дамно
- В) порто
- Г) пренумерандо

АНАЛІЗ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

9.1. Значення, інформаційне забезпечення і задачі аналізу банківських послуг.

9.2. Аналіз розрахункових і касових послуг.

9.3. Аналіз операцій банку з банківськими платіжними картками.

9.4. Аналіз трастових послуг.

9.5. Аналіз депозитарних послуг.

9.6. Аналіз операцій з банківськими металами.

9.7. Аналіз операцій з надання в оренду індивідуальних банківських сейфів.

9.8. Послуги банку з обслуговування вексельного обороту.

9.1. ЗНАЧЕННЯ, ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І ЗАДАЧІ АНАЛІЗУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

Розвиток комерційної діяльності банків пов'язаний із розширенням банківських послуг для клієнтури.

Банківські послуги класифікуються залежно від:

1) руху матеріального продукту:

- послуги, пов'язані з рухом матеріального продукту (наприклад, розрахунково-касове обслуговування);

- чисті послуги (наприклад, консультаційні);

2) контингенту споживачів:

- послуги юридичним особам;

- послуги фізичним особам;

3) відображення послуг у балансі:

- балансові;

- позабалансові (операції, що певний час не відображаються в балансі, поки не будуть відображені в прибутках або збитках банку);

4) плати за надання послуг:

- платні;

- безкоштовні;

1) можливості обліку платних послуг і можливості визначення розміру плати:

- послуги, розміри яких підлягають обліку (розрахунково-касові, кредитні, валютні);

- послуги, аналоги яких є у відповідних тарифах (консультаційні);

- послуги, вартість яких не може бути встановлена об'єктивно (як правило, надаються банками в пакеті з платними товарними послугами).

Банківськими послугами можна вважати також дії банку, які супроводжують його основні функції та спрямовані на зростання дохідної діяльності банку. Вітчизняні комерційні банки тільки розпочинають освоювати сферу банківських послуг. Нині широко надаються розрахунково-касові довірчі, консультаційні та інші послуги.

Значення аналізу розрахункових і касових операцій обумовлено місцем цих операцій у діяльності банків, а саме:

- розрахункові операції є найпоширенішими операціями банків, і частка цих операцій збільшується у зв'язку з динамічним розвитком роздрібного ринку, а також з використанням платіжних карток;

- розрахункові операції здійснює переважна більшість персоналу банку;

- розрахункові та касові операції виконуються не тільки як окремі операції, вони також супроводжують активні та пасивні операції;

- проведення цих операцій сприяє залученню найдешевших ресурсів;

- ризикованість розрахункових операцій значно нижча ризику активних операцій;

- доходи від розрахункових операцій є стабільнішими, ніж доходи від активних операцій.

До нетрадиційних банківських послуг відносять трастові і депозитарні послуги, послуги з продажу банківських металів, оренда індивідуальних банківських сейфів, дистанційне обслуговування клієнтів тощо.

Нетрадиційні банківські послуги відіграють як безпосередню роль у збільшенні отриманих прибутків, так і опосередковану.

Важлива роль деяких видів нетрадиційних банківських послуг — таких як трастові операції, операції з банківськими металами — проявляється в прямому збільшенні обсягів залучених коштів та в проведенні за рахунок них активних операцій, що забезпечують одержання додаткових прибутків банку.

Інші послуги — оренда індивідуальних банківських сейфів, дистанційне обслуговування клієнтів, депозитарні послуги — виконують опосередковану роль, впливаючи на обсяги залучення

нових клієнтів, які, у свою чергу, користуються іншими традиційними та нетрадиційними послугами банку.

Метою аналізу банківських послуг є визначення напрямів розширення кола послуг, підвищення конкурентоспроможності банку на ринку й отримання додаткових джерел доходів.

Джерелом нормативно-правової інформації аналізу послуг банку є:

- Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» від 05.04.2001 р. № 2346-III;

- Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III;

- Закон України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001 р. № 2374-III;

- Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова Правління НБУ від 21.01.2004 № 22;

- Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні: Постанова Правління НБУ від 14.08.2003 № 337;

- Про затвердження Інструкції про касові операції в банках України: Постанова Правління НБУ від 15.12.2004 № 637;

- Про затвердження Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах: Постанова Правління НБУ від 12.11.2003 р. № 492;

- Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України: затверджені Постановою Правління НБУ від 19.03.2003 № 124;

- Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України: Затверджено Постановою Правління НБУ від 16.12.2002 № 508;

- Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням: Затверджено Постановою Правління НБУ від 19.04.2005 № 137.

Звітна фінансова інформація включає:

- баланс та звіт про фінансові результати;

- примітки до фінансових звітів: Примітка 11.1 Збитки (витрати), завдані банку внаслідок шахрайських дій невстановленими особами за операціями з платіжними картками, Примітка 36. Рахунки довірчого управління.

Звітна статистична інформація включає наступні форми:

- Форма № 1Д «Баланс» (щоденна);

- Форма № 10 (місячна) «Оборотно-сальдовий баланс»;

- № 752 (річна) «Звіт про кількість клієнтів, що підлягають ідентифікації»;
 - № 401 (квартальна) «Дані про операції, які здійснені із застосуванням платіжних карток, емітованих для клієнтів банку»;
 - № 403 (квартальна) «Дані про кількість емітованих (розповсюджених) платіжних карток для клієнтів банку та технічні засоби, що використовуються під час здійснення операцій з їх застосуванням»;
 - № 747 (декадна) «Звіт про касові обороти банку»;
 - № 748 (місячна) «Звіт про касові обороти банку».
- Інша фактографічна інформація:*
- дані аналітичного обліку розрахункових та касових операцій;
 - дані аналітичного обліку доходів та витрат;
 - договори на розрахунково-касове обслуговування;
 - договори на встановлення і використання програмного забезпечення системи «Клієнт-Банк»;
 - внутрішньобанківські документи щодо структурних підрозділів, які здійснюють розрахункові та касові операції;
 - тарифи банку;
 - дані банків-конкурентів щодо видів послуг, тарифів та якості послуг.

9.2. АНАЛІЗ РОЗРАХУНКОВИХ І КАСОВИХ ОПЕРАЦІЙ

До основних напрямів аналізу розрахункових і касових операцій відносять:

- аналіз обсягів, структури і динаміки розрахункових і касових операцій;
- аналіз конкурентоспроможності банку на ринку щодо розрахункового та касового обслуговування клієнтів;
- аналіз результатів здійснення розрахунково-касового обслуговування.

Розрахунково-касове обслуговування — послуги, пов'язані із переказом грошей з рахунка (на рахунок) клієнта, видачею йому грошей у готівковій формі.

Характеристика обсягів банківських розрахунків може бути визначена на підставі таких показників:

- кількість клієнтів і відкритих рахунків клієнтів;
- кількість структурних підрозділів та працівників, які здійснюють розрахункові і касові операції;
- залишки на рахунках клієнтів, на коррахунку в НБУ та інших банках;

- обороти за рахунками клієнтів, касові обороти;
- кількість трансакцій за розрахунковими операціями і касовими операціями.

Обороти за рахунками клієнтів характеризують суми надходжень та списань з рахунків клієнтів, тому є головними показниками обсягів розрахункових операцій.

Загальний оборот по рахункам клієнтів (ZO_p)

$$ZO_p = DO_p + KO_p, \quad (9.1)$$

де DO_p — дебетовий оборот по рахункам клієнтів (списання коштів банком);

KO_p — кредитовий оборот по рахункам клієнтів (зарахування коштів на рахунки клієнтів).

Порівняння загальної суми оборотів за звітний місяць з оборотами за відповідний місяць минулого року дає змогу виявити динаміку обсягів розрахункових операцій.

Касові обороти характеризують суми надходжень у касу і видачків з каси банків, тому є головними показниками обсягів касових операцій. Порівняння загальної суми оборотів за звітний місяць з оборотами за відповідний місяць минулого року дає змогу виявити динаміку обсягів цих операцій.

Загальний касовий оборот (ZO_k)

$$ZO_k = DO_k + KO_k, \quad (9.2)$$

де DO_k — дебетовий касовий оборот (надходження коштів у касу банку);

KO_k — кредитовий касовий оборот (виплати коштів із каси банку).

Кількість документів дня є найточнішим показником обсягів розрахункових і касових операцій. На підставі статистики сплачених документів визначається:

- загальна кількість документів за операційний день;
- кількість документів за операціями за рахунками банку;
- кількість сплачених документів (навчальні), відправлених у інші банки;
- кількість документів за надходженнями на рахунки клієнтів банку з інших банків.

Ураховуючи значні коливання кількості документів у днях, оцінка має здійснюватися на підставі середньоденних показників.

Аналіз структури розрахунково-касових операцій проводиться за такими ознаками:

- групи клієнтів;

- способи надання розрахункових документів;
- види платіжних інструментів.

Банки надають послуги на ринку різним групам клієнтів, обслуговування яких суттєво різняться. Тому у процесі аналізу важливо визначити, на якому сегменті ринку банк надає послуги клієнтам із розрахункового і касового обслуговування. Головними для банку є групи клієнтів, яких обслуговує банк, за секторами економіки, а саме:

Кількість клієнтів, усього, в т. ч.

- фінансових банківських установ;
- нефінансових банківських установ;
- нефінансових державних установ і організацій, в т. ч. бюджетних;
- нефінансових недержавних установ і організацій;
- некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства;
- фізичних осіб;
- інших суб'єктів домашнього господарства.

Організація розрахункового обслуговування залежить від типу рахунку, за яким надається послуга. Тому на наступному етапі аналізу визначаються типи клієнтських рахунків, які обслуговує банк.

Залежно від утримувача платежу, який здійснює клієнт банку, розрізняють внутрішньосистемні платежі, отримувачем яких є клієнт цього ж банку, і зовнішні, отримувачем яких є клієнт іншого банку. Збільшення питомої ваги внутрішньосистемних платежів дає змогу банку зменшити вплив коштів із коррахунка банку в НБУ і скоротити термін проходження платежів для клієнтів. Банки здійснюють внутрішні платежі клієнтів, як правило, безкоштовно.

Для визначення переважаючих видів касових операцій аналізуються джерела надходження коштів у касу і напрями видатків за даними звіту про касові обороти банку (табл. 9.1).

Безготівкові розрахунки проводяться на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді. Проведення розрахунків за цими способами суттєво різняться. Банки в Україні можуть використовувати як платіжні інструменти платіжні доручення, платіжні вимоги, вимоги-доручення, векселі, чеки, банківські платіжні картки та інші дебетові і кредитові платіжні інструменти, що застосовуються у міжнародній банківській практиці. Найпоширенішою формою платіжних інструментів юридичних осіб є платіжні доручення, а фізичних осіб — платіжні картки.

Таблиця 9.1

ЗВІТ ПРО КАСОВІ ОБОРОТИ БАНКУ

Статті надходжень і видатків		Символи
/		2
Надходження готівки		
Надходження торговельної виручки		02
Надходження виручки від усіх видів платних послуг		05
Надходження податків та зборів		12
Надходження на рахунки за вкладями фізичних осіб		16
Надходження від підприємств поштового зв'язку		17
Надходження за платіжними картками		29
Надходження від продажу іноземної валюти		30
Надходження від продажу акцій та інших цінних паперів		31
Інші надходження		32
Усього надходжень — символи 02 – 32		
Залишок операційної каси в банку на початок звітного періоду		35
Надходження в операційну касу банків з оборотної каси установ Національного банку України, з кас банків		37
Баланс (підсумок символів 02 – 37 = підсумку символів 40 – 73)		
Видача готівки		
Видача на виплати, пов'язані з оплатою праці		40
Видача на стипендії		42
Видача на виплати за відрядженнями		43
Видача на закупівлю сільськогосподарської продукції		46
Видача на виплату пенсій, допомоги та страхових відшкодувань		50

Закінчення табл. 9.1

Статті надходжень і видатків	Символи
<i>1</i>	<i>2</i>
Видача на купівлю товарів, оплату послуг і за виконані роботи	53
Видача з рахунків за вкладами фізичних осіб	55
Видача за придбану іноземну валюту	56
Видача за платіжними картками	58
Видача підкріплення підприємствам поштового зв'язку	59
Видача на викуп та погашення цінних паперів	60
Видача на інші цілі	61
Усього видача — символи 40 – 61	
Залишок операційної каси в банку на кінець звітного періоду	70
Пересилання банками до оборотної каси установ Національного банку України, до кас інших банків	72
Баланс (підсумок символів 40 – 72 = підсумку символів 02 – 37)	
Безготівкові зарахування грошових доходів на поточні (вкладні) рахунки фізичних осіб в банках:	
Заробітної плати, інших видів оплати праці робітників і службовців, доходів підприємців	84
Доходів від зданої сільськогосподарської продукції та продуктів її перероблення	86
Пенсій та допомоги	87
Інших сум	88
Безготівкові розрахунки з використанням платіжних карток	93
Безготівкові розрахунки фізичних осіб за цінні папери	94
Безготівкові розрахунки фізичних осіб за товари, послуги та інші перерахування	95

В умовах конкуренції і можливостей клієнта щодо вибору обслуговуючого банку, конкурентоспроможність розрахунково-касових послуг, які банк надає клієнтам, має вагоме значення для розширення його клієнтської бази.

Аналіз конкурентоспроможності послуг банку включає такі етапи:

1) визначення ринку банку, що включає географічну зону, клієнтів, ідентифікацію банків-конкурентів;

2) визначення показників конкурентоспроможності розрахунково-касового обслуговування;

3) порівняльний аналіз показників конкурентоспроможності банку з показниками банків-конкурентів;

4) висновки щодо напрямів підвищення конкурентоспроможності банку на ринку розрахункових і касових послуг.

Комісійні винагороди за розрахунково-касове обслуговування клієнтів викладені в тарифах, які затверджуються керівником установи банку та додаються до договорів на розрахунково-касове обслуговування. До комісійних винагород за розрахунково-касове обслуговування належать:

- плата за відкриття, закриття поточних рахунків, переоформлення поточних рахунків у зв'язку з перереєстрацією;

- плата за видачу довідок клієнтам;

- плата за обслуговування в системі «Клієнт-Банк»;

- плата за розрахункове обслуговування;

- плата за видачу дублікатів виписок;

- плата за відправлення спецзв'язком платіжних документів на інкасо;

- плата за видачу готівки;

- плата за оформлення чекових книжок;

- плата за перерахування на рахунок торговельної виручки клієнтам інших банків;

- продаж векселів;

- продаж різної бланкової продукції.

Аналіз тарифів банку здійснюється з метою з'ясування конкурентоспроможності банку щодо їх рівня та можливості підвищення доходів банку через цінову політику.

Аналіз тарифів включає такі етапи:

1) визначення видів тарифів банку і банків-конкурентів;

2) порівняльний аналіз рівня тарифів банку з рівнем тарифів банків-конкурентів;

3) висновки щодо рівня тарифів банку: перебувають вони на верхньому, середньому чи нижньому рівні відносно конкурентів.

У банках діють окремі тарифи за банківські послуги, що надаються юридичним особам, і окремо за банківські послуги, що надаються фізичним особам. Тому аналіз рівня тарифів здійснюється в розрізі цих двох груп клієнтів.

Для клієнтів зі значними залишками коштів на поточних рахунках банки встановлюють пільгові тарифи на розрахунково-касове обслуговування і підвищені процентні ставки за залишками на рахунках.

Мета аналізу результатів розрахунково-касових операцій — виявлення напрямів збільшення доходів і зниження витрат на їх здійснення.

Аналіз фінансових показників розрахунково-касових операцій здійснюється банками щомісячно на підставі даних балансу, щоквартально — за даними звіту про прибутки та збитки банку. У разі деталізованого аналізу результатів за операціями використовуються дані аналітичного обліку доходів і витрат. Банки аналізують результати розрахунково-касового обслуговування в складі аналізу фінансового результату, який здійснюється щомісячно за звітний місяць і нарастаючим підсумком з початку року (порівняно з відповідним періодом минулого року).

Результати здійснення розрахунково-касових операцій характеризуються такими показниками:

- комісійні доходи від розрахунково-касового обслуговування;
- комісійні витрати на розрахунково-касове обслуговування;
- непроцентна маржа комісійних доходів і комісійних витрат, пов'язаних із розрахунково-касовим обслуговуванням.

9.3. АНАЛІЗ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ З БАНКІВСЬКИМИ ПЛАТІЖНИМИ КАРТКАМИ

Аналіз операцій із застосуванням платіжних карток здійснюється щоквартально, а також за звітний рік у порівнянні з відповідним періодом минулого року. Він складається із таких частин:

1. Аналіз даних про операції, які здійснені із застосуванням платіжних карток, емітованих для клієнтів банку (загальна сума операцій, кількість і сума операцій з оплати товарів, кількість і сума операцій із отримання готівки). Аналіз показників обсягів операцій здійснюється в розрізі платіжних систем за фізичними та юридичними особами.

2. Аналіз даних про розрахунки, які здійснені на підприємствах торгівлі (послуг), та операції з видачі готівки із застосуванням пла-

тіжних карток через власну інфраструктуру банку (кількість операцій, сума операцій на підприємствах торгівлі, кількість операцій і сума операцій при видачі готівки) у розрізі платіжних систем (груп платіжних систем) та емітентів (резидентів і нерезидентів).

3. Аналіз даних про кількість емітованих (розповсюджених) платіжних карток для клієнтів банку та технічні засоби, що використовуються під час здійснення операцій з їх застосуванням. У результаті аналізу робиться висновок з питань обсягів операцій, видів операцій, їх динаміки, структури операцій за групами клієнтів, групами платіжних систем, емітентів.

У табл. 9.2 наведено обсяг емісії платіжних карток на ринку України.

Таблиця 9.2

ЕМІСІЯ КАРТОК МІЖНАРОДНИХ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ VISA ТА MASTER CARD НА 01.03.2007 Р.

Назва банку	Master Card та Maestro	VISA	Разом
1. ПРИВАТБАНК	3 947 377	8 047 504	11 994 881
2. РАЙФФАЙЗЕНБАНК АВАЛЬ	2 612 964	2 591 348	5 204 312
3. НАДРА БАНК	1 505 208	3 396 517	4 901 725
4. ПРОМІНВЕСТБАНК	1 291 657	816 588	2 108 245
5. УКРСИББАНК	497 317	1 548 185	2 045 502
6. УКРСОЦБАНК	529 472	1 419 686	1 949 158
7. ОЩАДНИЙ БАНК	987 139	432 664	1 419 803
8. ПРАВЕКСБАНК	236 246	967 359	1 203 605
9. РОДОВІДБАНК	9418	762 622	772 040
10. УКРПРОМБАНК	311 763	360 862	672 625
11. УКРЕКСІМБАНК	268 370	255 599	523 969
12. ПУМБ	261 515	218 085	479 600
13. ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ	108 738	312 720	421 458
14. УКРГАЗБАНК	166 379	250 793	417 172
15. БРОКБІЗНЕСБАНК	184 322	195 523	379 845
16. КРЕДИТПРОМБАНК	159 522	152 246	311 768
17. УКРІНБАНК	79 929	204 144	284 073
18. ВАБАНК	76 766	187 479	264 245
19. ФОРУМ	76 400	138 459	214 859
20. КРЕДОВАНК	85 013	103 455	188 468
21. ДОНГОРБАНК	151 975	0	151 975
22. ІНДУСТРІАЛБАНК	143 597	0	143 597
23. ТАС-КОМЕРЦБАНК	25 349	112 674	138 023
24. ІНДЕКСБАНК	7678	118 879	126 557
Всього:	14 290 992	2 3263 368	37 554 360

Як видно з даних табл. 9.2, лідерами в емісії платіжних карток міжнародних платіжних систем є системні банки, що входять до групи великих. Розгалужена філійна мережа, реалізація зарплатних проектів, вивчення конкурентного ринку, високий рівень роботи з клієнтом та бачення керівництвом банку пріоритетів розвитку карткового бізнесу, інвестування значних інвестицій у його розвиток сприяли певним результатам.

Для того щоб оцінити конкурентне становище банку на національному ринку карток, використаємо аналіз структури емісії карток міжнародних платіжних систем (табл. 9.3).

Таблиця 9.3

ЕМІСІЯ КАРТОК МІЖНАРОДНИХ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ VISA ТА MASTER CARD НА 01.03.2007 Р.

Назва банку	Master Card та Maestro	VISA	Разом
1. ПРИВАТБАНК	27,62	34,59	31,94
2. РАЙФФАЙЗЕНБАНК АВАЛЬ	18,28	11,14	13,86
3. НАДРА БАНК	10,53	14,60	13,05
4. ПРОМІНВЕСТБАНК	9,04	3,51	5,61
5. УКРСИББАНК	3,48	6,66	5,45
6. УКРСОЦБАНК	3,70	6,10	5,19
7. ОЩАДНИЙ БАНК	6,91	1,86	3,78
8. ПРАВЕКСБАНК	1,65	4,16	3,20
9. РОДОВІДБАНК	0,07	3,28	2,06
10. УКРПРОМБАНК	2,18	1,55	1,79
11. УКРЕКСІМБАНК	1,88	1,10	1,40
12. ПУМБ	1,83	0,94	1,28
13. ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ	0,76	1,34	1,12
14. УКРГАЗБАНК	1,16	1,08	1,11
15. БРОКБІЗНЕСБАНК	1,29	0,84	1,01
16. КРЕДИТПРОМБАНК	1,12	0,65	0,83
17. УКРІНБАНК	0,56	0,88	0,76
18. ВАБАНК	0,54	0,81	0,70
19. ФОРУМ	0,53	0,60	0,57
20. КРЕДОБАНК	0,59	0,44	0,50
21. ДОНГОРБАНК	1,06	0,00	0,40
22. ІНДУСТРІАЛБАНК	1,00	0,00	0,38
23. ТАС-КОМЕРЦБАНК	0,18	0,48	0,37
24. ІНДЕКСБАНК	0,05	0,51	0,34
Всього:	100,0	100,0	100,0

Найбільша питома вага емісії карток міжнародних платіжних систем приходить на Приватбанк (34,59 %), в т. ч. на ринку карток Master Card та Maestro його доля складає 27,62 %, на ринку VISA — 34,59 %.

Аналіз діяльності банку з використанням міжнародних платіжних карток проводиться з метою з'ясування доцільності здійснення цих операцій як для самого банку, так і для його клієнтів, а також для доцільності його участі у міжнародних платіжних системах. Зважаючи на те, що оцінка результатів діяльності одного банку недостатня для певних висновків щодо розвитку неторговельних операцій банку, необхідно використати дані про операції з платіжними картками інших українських банків, які є членами міжнародних платіжних систем.

Значна кількість карткових рахунків фізичних осіб відкривається через реалізацію зарплатних проектів, сутність яких базується на перерахуванні заробітної плати співробітників підприємств та організації на їх власні рахунки.

Для аналізу масштабів операцій із картковими рахунками необхідно визначити:

- загальну кількість карткових рахунків;
- загальну кількість емітованих карток;
- обсяг коштів, залучених на карткові рахунки;
- темпи зростання та приросту коштів, залучених на карткові рахунки.

Для оцінки потужності карткових рахунків як додаткового джерела ресурсів банку слід проаналізувати, яку частку займають залучені на них кошти у загальному обсязі ресурсів. Це значення необхідно розглянути у такому розрізі:

- категорії клієнтів: фізичні особи та суб'єкти підприємницької діяльності;
- дебетові та кредитові платіжні картки.

Кількість емітованих карток у нашій країні не може бути абсолютним показником розвитку ринку, оскільки багато карток залишаються не задіяними або за ними проводиться незначна кількість операцій.

Значущим показником може бути активність картки (A_k), яка демонструє кількість операцій, що здійснюються протягом одного дня за однією картокою

$$A_k = \frac{K_{\text{оп}}}{K_k}, \quad (9.3)$$

де $K_{\text{оп}}$ — загальна кількість операцій за банківськими платіжними картками;

K_k — загальна кількість карток.

Такий показник доцільно розрахувати за операціями конкретного банку, що дасть можливість порівняти активність картки банку з середніми показниками на ринку України.

Структурний аналіз операцій з платіжними картками передбачає з'ясування таких питань:

- питома вага залишків на карткових рахунках у загальному обсязі залучених ресурсів;
- питома вага залишків на карткових рахунках у розрізі клієнтів (фізичних та юридичних осіб);
- питома вага залишків на карткових рахунках у розрізі валют;
- структура емісії платіжних карток у розрізі платіжних систем;
- структура емісії платіжних карток у розрізі кредитових та дебетових карток;
- структура операцій у розрізі кількості операцій з видачі готівки та обслуговування у підприємствах торгівлі та сервісу;
- структура операцій у розрізі обсягів операцій з видачі готівки та обслуговування у підприємствах торгівлі та сервісу.

Для забезпечення розрахунків з використанням платіжних карток банк, безумовно, повинен мати відповідне обладнання — банкомати, POS-термінали, імпринтери. Важливо проаналізувати структуру еквайрингової мережі банку у розрізі технічного обладнання, розрахувати показники її розширення та ефективність використання.

Ефективність використання визначається розрахунком:

- середньої кількості транзакцій на один вид обладнання за період;
 - середнього обсягу коштів на один вид обладнання;
 - середньої вартості однієї операції, що здійснюється за кожним видом обладнання;
 - суми доходів за операціями у розрізі технічного обладнання.
- Слід порівняти ці показники з аналогічними у минулому періоді та визначити показники приросту.

Усі зміни, що відбуваються в обсягах та структурі операцій із платіжними картками, необхідно проаналізувати з погляду факторів впливу.

Внутрішні фактори впливу:

- кредитна та тарифна політика банку;
- технологічна оснащеність;
- кваліфікація персоналу;
- рекламні заходи.

До зовнішніх факторів можна віднести:

- економічну ситуацію в країні;
- регіон країни, міста тощо;

- попит на послуги та пропозиції;
- адміністративні та законодавчі чинники.

На завершальному етапі аналізу карткових операцій визначається їх прибутковість. Для цього розраховується частка доходів від операцій з картками у загальному обсязі банку, визначається їх структура у розрізі процентних та комісійних доходів.

Прибуток від операцій із платіжними картками є важливим показником, оскільки саме він є показником якості роботи. Ефективність операцій із платіжними картками розраховується як співвідношення прибутку банку та його витрат за цими операціями.

До дохідних статей карткового бізнесу відносять:

- проценти за наданим кредитом;
- штрафи за перевищення кредиту;
- платня за зняття готівки у банку;
- платня за зняття готівки з банкомату;
- річне обслуговування карток;
- платня за видачу картки;
- платня за прострочені платежі;
- комісія за видачу та обслуговування додаткових карток;
- комісія за конвертацію валюти;
- комісія за знаходження картки у стоп-листуку;
- комісія за взаємообмін (interchange fee);
- комісія за перевипуск картки на наступний термін дії;
- комісія за перевипуск картки у разі пошкодження чи втрати.

Витрати банку на розвиток операцій розподіляються на витрати:

- пов'язані з придбанням програмно-технічних засобів;
- пов'язані з супроводженням карткових рахунків;
- адміністративні витрати.

Відносними показниками прибутковості операцій з банківськими платіжними картками є:

- дохідність однієї картки (D_k)

$$D_k = \frac{P_{\text{БПК}}}{K_k} \cdot 100\%, \quad (9.4)$$

де $P_{\text{БПК}}$ — прибуток від операцій з банківськими платіжними картками;

- дохідність однієї операції ($D_{\text{оп}}$)

$$D_{\text{оп}} = \frac{P_{\text{БПК}}}{K_{\text{оп}}} \cdot 100\%, \quad (9.5)$$

- дохідність одного банкомату (D_6)

$$D_6 = \frac{P_{\text{БПК}}}{K_6} \cdot 100\%, \quad (9.6)$$

де K_6 — загальна кількість банкоматів.

Додатковим показником ефективності використання кредитних карткових продуктів є прибутковість кредитних карток ($P_{\text{кр.к}}$)

$$P_{\text{кр.к}} = \frac{ПД}{КЛ} \cdot 100\%, \quad (9.7)$$

де ПД — процентний дохід за кредитними картками;

КЛ — надані кредитні ліміти за кредитними картками.

Позитивну характеристику розвитку карткового бізнесу надають широкий спектр емітованих карткових продуктів та наявність розгалуженої інфраструктури обслуговування карток — банкоматів, торговельних POS-терміналів, обладнання для «ініціювання транзакцій».

Випуск платіжних карток є найважливішою тенденцією розвитку технології безготівкових розрахунків у банківській діяльності. Переваги масштабності використання банківських карток як засобу розрахунків очевидні. Для клієнтів, це, насамперед, — зручність, надійність, практичність та економія часу, для банків — підвищення конкурентоспроможності та престижу, наявність гарантій платежу, оптимізація витрат, що пов'язані з оборотом готівки та обробленням паперово-грошової маси тощо. Водночас практика багатьох країн показує, що випуск карток пов'язаний з високим рівнем ризику збитків банку.

Усі випадки виникнення витрат банку можна розподілити на три категорії:

1) втрати у результаті шахрайських дій поза системою банку (табл. 9.4):

- овердрафт за рахунком клієнта, що виник у результаті шахрайських дій клієнта при масових операціях у торговельній мережі за картокою нижче авторизаційних лімітів торгових точок;

- списання коштів за рахунком клієнта за підробленими картками;

- списання коштів за рахунком клієнта за втраченими картками;

2) втрати у результаті шахрайських дій у системі банку:

- несанкціоноване установлення авторизаційного ліміту, що дає змогу збільшити розмір доступної суми за картковим рахунком;

- випуск паралельних карток на одного клієнта;

- несанкціонований випуск нових карток (наприклад, з нульовим балансом).
- 3) втрати у результаті технологічних збоїв та помилок:
 - недотримання вимог платіжної системи стосовно оформлення платежів;
 - недотримання вимог платіжної системи стосовно передавання інформації.

Таблиця 9.4

**ЗБИТКИ (ВИТРАТИ), ЗАВДАНІ ПРОМІНВЕСТБАНКУ ВНАСЛІДОК
ШАХРАЙСЬКИХ ДІЙ НЕВСТАНОВЛЕНИМИ ОСОБАМИ
ЗА ОПЕРАЦІЯМИ З ПЛАТІЖНИМИ КАРТКАМИ ЗА 2006 Р.**

Рядок	Найменування платіжної системи	Звітний рік		Попередній рік	
		сума	кількість операцій	сума	кількість операцій
1	2	3	4	5	6
1	НСМЕП	0	0	0	0
2	Одноемітентні (внутрішньо-банківські) платіжні системи	0	0	0	0
3	VISA	16	60	0	0
4	MASTERCARD	12	35	0	0
5	УкрКарт	0	0	0	0
6	Інші банківські платіжні системи	0	0	0	0
7	Інші небанківські платіжні системи	0	0	0	0
8	Усього	28	95	0	0

9.4. АНАЛІЗ ТРАСТОВИХ ПОСЛУГ

Трастові (довірчі) послуги комерційних банків — це довірчі послуги з управління і розпорядження коштами клієнтів банку, їхніми цінними паперами та іншими активами. Надаючи трастові послуги, банк проводить операції з майном клієнта (довірителя) і стає повноважним посередником між ринком і клієнтом, приймаючи інвестиційні й управлінські рішення в інтересах

свого клієнта і розподіляючи у разі необхідності кошти для забезпечення зобов'язань клієнта.

У трастових операціях беруть участь декілька сторін:

- довірена особа (траст) — суб'єкт, що здійснює управління майном за дорученням на користь довірителя;
- довіритель — юридична або фізична особа, яка передає право управління своїм майном довірчій особі;
- бенефіціар — особа, на користь якої надаються довірчі послуги. Це може бути як сам довіритель, так і третя особа.

Зміст договору про трастове обслуговування може мати багато варіантів, наприклад, розпорядження майном за заповітом, агентські послуги, обслуговування та зберігання коштів тощо.

Види трастових послуг в залежності від характеру розпорядження майном класифікуються таким чином:

- активні операції — власність на майно, що знаходиться в довірчому управлінні, може відчужуватись шляхом продажу, надання застави без згоди довірителя;
- пасивні операції — коли майно, передане в довірче управління, не може використовуватись без згоди довірителя.

Можна виділити два напрями надання трастових послуг:

- на користь фізичних осіб (розпорядження спадком; управління персональними трастами; опікунство на збереження майна; агентські функції);
- на користь юридичних осіб.

Зараз досить поширеним є управління майном на користь пенсійних фондів, страхових компаній.

До розпорядження спадком належать операції з отримання рішень суду, збору та забезпечення зберігання спадку, сплати адміністративних витрат по розрахунках з кредиторами, сплати податків, розподілу майна.

Управління персональними трастами (майном, що було передано банку для управління) передбачає: розміщення коштів; депозитні операції; отримання доходів; виплату доходу клієнтові; облікові операції; фінансовий аналіз.

У бухгалтерському обліку банків трастові операції враховуються на відповідних балансових і позабалансових рахунках. На балансових рахунках відображаються обсяги отриманих коштів за трастовими операціями. Рахунок 4-го порядку 2601 — «Поточні рахунки банку-управителя з довірчого управління» (облік коштів, що залучені банком за договорами довірчого управління, та розрахунки за операціями довірчого управління).

На позабалансових рахунках трастові операції враховуються за рахунками груп рахунків:

978 «Активні рахунки довірчого управління»;

979 «Пасивні рахунки довірчого управління».

Аналіз обсягів, структури трастових послуг комерційного банку проводять за такими ознаками (табл. 9.5):

- суб'єкти (юридичні і фізичні особи);
- активні і пасивні рахунки;
- активи, що перебувають у довірчому управлінні (кошти, безготівкові засоби, цінні папери, банківські метали, інші активи).

Агентські послуги дещо відрізняються від трастових тим, що клієнт не втрачає повноважень власника, а лише доручає банку проведення операцій від свого імені. Агентські послуги включають: страхування майна, інвестиційні та комерційні операції за дорученням власника, сплата рахунків, податків та інші. Підприємства комерційні банки надають такі види агентських послуг: розпорядження активами, агентські операції, ліквідація підприємств тощо.

Доходи від трастових послуг формуються за рахунок комісійних винагород (щорічні відрахування від доходів трасту, щорічний внесок з первинної суми трасту тощо). Ставки внесків диференційовані залежно від видів трастів та пов'язаних з ними послуг по управлінню трастами.

Для визначення ефективності проведення трастових операцій комерційних банків необхідно оцінити рівень прибутків і витрат, що виникають під час проведення трастових операцій.

Таблиця 9.5

ПРИМІТКА 36. РАХУНКИ ДОВІРЧОГО УПРАВЛІННЯ ПРОМІНІВЕСТБАНКУ

Рядок	Найменування статті	На 31.12.06	На 31.12.05	Зміни після дати останньої річної звітності (+;-)
1	Готівкові кошти за операціями довірчого управління	0	0	0
2	Поточні рахунки банку-управителя з довірчого управління	0	757	-757
3	Дебіторська заборгованість за операціями довірчого управління	0	0	0
4	Цінні папери в довірчому управлінні	0	0	0

Рядок	Найменування статті	На 31.12.06	На 31.12.05	Зміни після дати останньої річної звітності (+;-)
5	Банківські метали в довірчому управлінні	0	0	0
6	Інші активи в довірчому управлінні	26	16	10
7	Витрати за операціями довірчого управління	0	0	0
8	Нараховані доходи за об'єктами довірчого управління	0	0	0
9	Усього за активними рахунками довірчого управління	26	773	-747
10	Фонди банківського управління	0	757	-757
11	Рахунки установників	26	16	10
12	Кредиторська заборгованість за операціями довірчого управління	0	0	0
13	Доходи від операцій довірчого управління	0	0	0
14	Усього за пасивними рахунками довірчого управління	26	773	-747

9.5. АНАЛІЗ ДЕПОЗИТАРНИХ ПОСЛУГ

Депозитарні (кастодіальні) послуги надаються банками, які мають можливість вести депозитарну діяльність зберігача цінних паперів, що виконують за дорученням клієнтів функцію зберігача цінних паперів і надають можливість клієнтам банку реалізувати їхнє право за цінними паперами. Дані операції надаються як юридичним, так і фізичним особам на підставі договору про відкриття та обслуговування рахунків у цінних паперах.

До переліку депозитарних відносять такі послуги:

- відкриття рахунка для обліку цінних паперів клієнта, депонованих у зберігача цінних паперів;
- відповідальне зберігання цінних паперів;
- знерухомилення документарних цінних паперів клієнта з метою їх подальшого обігу в електронному вигляді;

- надання власникам цінних паперів виписок після кожної проведеної операції і надання звітів про оборот цінних паперів;
- матеріалізація цінних паперів з метою їх подальшого обліку в реєстрі реєстроутримувача;
- обтяження цінних паперів зобов'язаннями;
- облік переходу права власності на цінні папери за розпорядженням клієнта;
- повідомлення клієнтові про всі корпоративні дії емітента, цінні папери якого обліковуються на рахунку клієнта, повідомлення клієнтові будь-якої інформації, отриманої від емітента чи реєстратора;
- участь у зборах акціонерів за дорученням клієнта;
- одержання прибутку за цінними паперами, що зберігаються в зберігача, з подальшим переказуванням за дорученням клієнта на його рахунки, чи виплатою готівки в касі для фізичних осіб;
- надання цінних паперів проти платежу.

Аналіз ефективності операцій проводиться на основі прямих прибутків, отриманих за даними операціями. Обсяг прибутків ($\Pi_{\text{дп}}$), одержуваних банком за депозитарними послугами, можна описати функцією

$$\Pi_{\text{дп}} = f(N, T, Q), \quad (9.8)$$

де N — сумарна номінальна вартість цінних паперів, які перебувають на зберіганні;

T — тарифи на послуги;

Q — якість надання послуг.

Аналізуючи ефективність надання депозитарних послуг, варто приділити особливу увагу конкурентоспроможності тарифів банку на ці послуги. Плата за надання депозитарних послуг може встановлюватися у вигляді:

- відсотків, що сплачуються від сумарної номінальної вартості цінних паперів, які перебувають на зберіганні;
- фіксованої суми, що сплачується за проведення кожної операції (відкриття рахунка в цінних паперах, зміна реквізитів депонента тощо);
- абонентської плати, що сплачується, як правило, один раз на місяць за наявності рахунка в цінних паперах, незалежно від сумарної номінальної вартості цінних паперів, що перебувають на зберіганні.

Автоматизований облік цінних паперів здійснюється за допомогою програмного забезпечення «Зберігач», яке виконує такі функції:

- автоматизоване ведення системи рахунків у цінних паперах клієнтів зберігача;
 - автоматизоване виконання депозитарних операцій.
- Аналіз надання депозитарних послуг проводять за двома групами:
- послуги, обсяг надання яких визначається за їх кількістю;
 - послуги, обсяг надання яких визначається в грошових одиницях (табл. 9.6—9.7).

9.6. АНАЛІЗ ОПЕРАЦІЙ З БАНКІВСЬКИМИ МЕТАЛАМИ

Надання комерційними банками клієнтам можливості придбання банківських металів дає змогу клієнтам надійно захистити власні кошти від інфляційних процесів.

До банківських металів відносять: золото, срібло, платину, паладій.

Інформацію про обсяги проведення операцій з банківськими металами можна одержати із балансу банку. Банківські метали, що перебувають у сховищі банку, обліковуються на групі рахунків 3-го порядку 110 «Банківські метали». Депозитні операції з банківськими металами обліковуються за рахунками депозитів у порядку, встановленому для обліку іноземної валюти.

Комерційні банки можуть запропонувати такі операції з банківськими металами:

1. Купівля та продаж банківських металів, які пропонуються до продажу та купуються банками мірними злитками вагою 1 — 100 грамів і більше (табл. 9.8).

Таблиця 9.8

ЗОЛОТІ МІРНІ ЗЛИВКИ ARGOR HERAEUS S.A.

	Довжина, мм	Ширина, мм	Товщина, мм
1000 г	116,5	51,0	9,5
500 г	91,0	41,0	7,6
250 г	50,0	30,5	9,0
100 г	49,65	28,85	4,0
50 г	49,65	28,85	2,0
20 г	40,35	23,25	1,2
1 тр. унція	40,35	23,25	1,9
10 г	31,45	18,45	1,0
5 г	23,0	14,0	2,0
2 г	19,0	11,5	0,6
1 г	15,0	8,7	0,5

**ФОРМУВАННЯ ВАРТОСТІ ДЕПОЗИТАРНИХ
ПОСЛУГ ПРОМІШЛЕВЬСЬКОГО БАНКУ (НА 01.08.2007 Р.)**

Вид послуг	Вартість (грн)	Порядок та умови оплати
1	2	3
Формування системи реєстру		
1. Відкриття та/або внесення інформації про випуск цінних паперів на емісійний рахунок та особовий рахунок Емітента	40—140	Оплата здійснюється при передачі документів Реєстратору (за домовленістю Сторін)
2. Відкриття та/або внесення інформації на особові рахунки зареєстрованих осіб (крім операцій за наслідками придбання цінних паперів в процесі приватизації) на підставі документів, що надаються Емітентом або іншим реєструтримувачем	0.50(п) 0.15(є) 0.25(є) за кожен відкритий рахунок	При наданні інформації відповідно до вимог, встановлених Реєстратором. При наданні неповних даних, даних російською мовою та/або в нестандартному форматі
3. Адаптація реєстру Емітента, сформованого іншим реєструтримувачем, під систему ведення та програмне забезпечення Реєстратора	100—500	За домовленістю Сторін в залежності від технічних особливостей та обсягу робіт

4. Коригування даних особових рахунків зареєстрованих осіб в разі надання невірних даних	2.00 за зміни по кожному рахунку	Один раз по закінченню проведення операції (згідно з рахунком-фактурою)
5. Оформлення та видача власникам сертифікатів (тимчасових свідоцтв) цінних паперів вперше та за результатами проведення корпоративних операцій	від 0.50 до 1.0 * за кожен бланк	Попередня оплата. Ставка може змінюватись в залежності від обсягу робіт
6. Підготовка та видача виписки з особового рахунку Емітента	5 L*	За додатковий примірник
Послуги по веденню системи реєстру		
7. Ведення та зберігання інформації системи реєстру та архіву	0.10—0.40 за кожен особовий рахунок, але загалом не менше 30—150 за місяць	Згідно з рахунком — фактурою
8. Зберігання та облік бланків сертифікатів цінних паперів	0.05 за кожен бланк, але загалом не менше 15 за місяць	Згідно з рахунком — фактурою
9. Внесення до системи реєстру змін в результаті придбання Емітентом власних цінних паперів	не менше 0.7 % від сумарної номінальної вартості та не менше 5	Оплата здійснюється до виконання операції

Закінчення табл. 9.6

Вид послуг	Вартість (грн)	Порядок та умови оплати
1	2	3
10. Внесення змін до системи реєстру на підставі здійснення Емітентом корпоративних операцій	15 + 0.10N	Ставка може бути змінена в залежності від складності операції
Інші послуги		
11. Складання реєстру, переліків власників за визначеним критерієм за вимогою Емітента	30 + 0.04N (п) 20 + 0.01N (е)	Оплата здійснюється не пізніше 5 днів до дати обліку.
12. Облік нарахованих та виплачених доходів за цінними паперами	30 + 0.08N (п) 15 + 0.04N (е)	Здійснюється при наданні відповідного доручення Реєстратору
13. Організація забезпечення виплати доходів за-реєстрованим особам	За домовленістю сторін	Додатково узгоджується Сторонами
14. Інформаційне та організаційне забезпечення проведення загальних зборів акціонерів		

<p>15. Організація обліку розповсюдження випуску цінних паперів</p>		
<p>16. Консультування з питань обігу цінних паперів, обліку прав власності на них, виготовлення сертифікатів та організації випусків цінних паперів</p>		<p>Встановлюється в кожному випадку окремо залежно від складності питань</p>
<p>17. Формування звітів та довідкових матеріалів, що характеризують обіг цінних паперів</p>		
<p>18. Виконання нестандартних запитів Емітента</p>		<p>Оплата здійснюється до моменту передачі реєстру</p>
<p>19. Передача системи реєстру іншому реєструвальнику (складання реєстру на дату обліку, копіювання документів системи реєстру, засвідчення документів системи реєстру), зберігання первинних документів протягом встановлених термінів (5 років), та інформації на електронних носіях (за запитом емітента)</p>	<p>1 L+ 750 не менше 100</p>	

Скорочення в тарифах:

(e) — на електронних носіях, (п) — на паперових носіях,

N — кількість особових рахунків, L — кількість сторінок, * — без вартості поштових послуг

Таблиця 9.7

ТАРИФИ НА ПОСЛУГИ ЗБЕРІГАЧА ПРОМІШЛЕВІСЬТБАНКУ (ДЛЯ РЕЗИДЕНТІВ) СТАНОМ НА 01.08.2007 Р.

Назва послуги/операції	Для юридичних осіб	Для фізичних осіб
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
Адміністративні операції		
Відкриття рахунку у цінних паперах	50 грн	20 грн
Внесення змін до реквізитів рахунку у цінних паперах	20 грн	10 грн
Закриття рахунку у цінних паперах	Безкоштовно	
Облікові операції		
Зарахування/переказ/списання цінних паперів	0,02 %* (не менше 20 грн та не більше 500 грн) + послуги депозитарію	
Облікові операції внаслідок корпоративних дій емітента	20 грн	
Проведення знерукомлення або матеріалізації іменних цінних паперів	50 грн + послуги реєстратора + послуги депозитарію	
Проведення операції за принципом поставки / одержання цінних паперів з грошовим / без грошового врегулювання	0,2 %* (не менше 50 грн та не більше 500 грн)	
Зарахування цінних паперів, що виставлені на торги, на торговельний рахунок в цінних паперах	10 грн	
Повернення цінних паперів, що виставлені на торги, з торговельного рахунка в цінних паперах	Безкоштовно	
Встановлення / зняття обмежень на цінні папери	30 грн	

Інформаційні операції	
Надання виписки з рахунку в цінних паперах: — за наслідками проведення операцій та згідно умов договору — за запитом депонента про стан рахунку в цінних паперах на визначену дату — за запитом депонента про обіг на рахунку у цінних паперах за період	Безкоштовно 10 грн 20 грн
Інші послуги та операції	
Зберігання цінних паперів на рахунку (за повний чи неповний місяць)	0,001 %** (не менше 20 грн та не більше 300 грн)
Абонентська плата за ведення рахунку (за повний чи неповний місяць)	40 грн 10 грн
Операції з документарними цінними паперами на пред'явника (перевірка справжності цінних паперів, зберігання у сховищі та ін.)	За домовленістю
Продовження операційного дня зберігача: — на 30 хвилин — на 1 годину — на 2 години — більш, ніж на 2 години (не пізніше 22.00)	150 грн 250 грн 350 грн 550 грн
Термінове виконання доручень	Подвійний тариф
Виплата доходів по цінних паперах власника	За окремою угодою
Розрахунок вартості портфеля цінних паперів	За домовленістю
Участь у загальних зборах акціонерів за дорученням депонента	200 грн + витрати на відрядження
Обслуговування депонента, що знаходиться у стадії ліквідації або санації	1 грн за місяць —

* від вартості цінних паперів, що визначена в договорі, але не менше їх номінальної вартості

** від номінальної вартості цінних паперів

2. Відкриття та обслуговування поточних рахунків у банківських металах. Банки можуть відкривати поточні рахунки в банківських металах та вести облік (зарахування, зберігання і списання) банківських металів, що дає змогу власникові рахунку зберігати належні йому банківські метали з можливістю одержання в потрібний момент.

3. Відкриття депозитних металевих рахунків. Банки можуть приймати банківські метали на депозитні металеві рахунки. Розміщення на депозит банківського металу дає змогу отримувати прибуток за рахунок нарахування відсотків у тому самому банківському металі.

4. Розмін банківських злитків.

5. Конвертацію одного банківського металу в інший.

6. Кредитування банківськими металами виробників, що використовують їх у виробничому процесі.

Основні переваги операцій із золотом для клієнтів:

- вкладення коштів у банківські метали це надійний засіб захисту від інфляції;

- анонімність при придбанні банківських металів;

- золото має найвищу пробу 999,9;

- купуючи банківські метали, на відміну від ювелірних виробів, сплачується лише вартість металу і при цьому відсутній податок на додану вартість;

- можливість отримати прибуток при зростанні ціни на світовому ринку;

- банківські золоті зливки займають мало місця і зручні при транспортуванні.

Золоті зливки та монети також можуть виступати оригінальним нестандартним подарунком.

Щодня Національний банк України встановлює офіційні облікові курси банківських металів. Курси банківських металів устанавлюються залежно від кон'юнктури міжнародного і внутрішнього ринків (табл. 9.9).

Банком можуть устанавлюватися тарифи на проведення таких операцій із банківськими металами:

- відкриття закриття рахунка;

- зарахування на рахунок (прийом)/списання з рахунка (видача) банківських металів;

- переказ на інші рахунки;

- видача виписок, довідок про рух банківських металів за рахунком.

Ефективність проведення операцій із банківськими металами залежить від таких факторів:

- рівень тарифів;
- обсяг реалізованих послуг з купівлі-продажу банківських металів,
- одержання процентних прибутків від надання банківських металів у кредит;
- доходи від інших операцій із банківськими металами.

Таблиця 9.9

ЦІНИ НА БАНКІВСЬКІ МЕТАЛИ СТАНОМ НА 04.08.2007 Р.

Вартість зливку, г	Продаж, грн	
	Ціна за 1 грам	Ціна за зливок
Золото		
1	143,00	143,00
2.5	135,00	337,50
5	127,00	635,00
10	123,00	1230,00
20	119,00	2380,00
31.1035	117,67	3 660,00
50	114,00	5700,00
100	110,50	11050,00
250	110,00	27500,00
500	109,50	54750,00
1000	109,00	109000,00
Срібло		
	Ціна за 1 грам	Ціна за зливок
5	8,00	40,00
10	6,50	65,00
20	5,75	115,00

9.7. АНАЛІЗ ОПЕРАЦІЙ З НАДАННЯ В ОРЕНДУ ІНДИВІДУАЛЬНИХ БАНКІВСЬКИХ СЕЙФІВ

Використання індивідуальних сейфів проводиться на підставі договору, що укладається між клієнтом і банком, у якому обумовлюються розміри орендованого сейфу, плата за оренду, термін дії договору.

Використання індивідуальних банківських сейфів є надійним, зручним і безпечним засобом збереження таких цінностей, як:

- цінні папери;
- банківські метали;
- грошові заощадження;
- конфіденційні документи;
- антикваріат;
- ювелірні прикраси й інші дорогоцінності;
- інші предмети, що є цінністю і відповідають розмірам сейфа.

Індивідуальні банківські сейфи, як правило, розміщені в спеціально обладнаних приміщеннях на території банку, що відповідають вимогам грошових сховищ банку. Банк несе матеріальну відповідальність за зберігання індивідуального сейфа.

Індивідуальні сейфи надаються юридичним та фізичним особам, в тому числі нерезидентам та особам без громадянства на умовах передбачених договором, який укладається між наймачем та банком. Строк дії договору визначається у кожному конкретному випадку за погодженням сторін.

Оплата за користування індивідуальним сейфом здійснюється наймачем авансом за період, обумовлений договором в готівковій або безготівковій формі. Вартість оренди сейфу залежить від його розміру та терміну користування (табл. 9.10).

Таблиця 9.10

ВАРТІСТЬ ОРЕНДИ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ДЕПОЗИТНИХ СЕЙФІВ
Промінвестбанку станом на 01.08.2007 р.
(Довжина сейфів 40 сантиметрів, ширина — 26 сантиметрів)

Висота сейфа (см)	Строк оренди (1 місяць = 30 днів)		
	Від 1 дня до 1 місяця (за 1 день); (грн)	Від 1 до 7 місяців (за 1 місяць); (грн)	Від 7 місяців (за 1 місяць); (грн)
7.5	4	60	50
10	5	100	80
15	6	120	100
20	7	140	110
25	8	160	130

Аналіз надання послуг з оренди індивідуальних банківських сейфів полягає в аналізі ефективності надання цієї послуги, що виражається обсягом одержуваних прибутків банком, динаміку

яких можна відстежити за відповідними рахунками доходів банку.

Крім орендної плати наймач вносить заставну плату вартості ключів, замка та його заміни (400 гривень), яка повертається повністю після закінчення дії договору та здачі ключів в належному стані.

Наймач може надати право користування сейфом іншій особі на підставі довіреності, оформленої в порядку, передбаченому чинним законодавством, а для юридичної особи — на основі довіреності підписаної керівником підприємства і скріпленої відбитком печатки.

Аналіз окремих нетрадиційних послуг дає можливість здійснювати також узагальнюючий їх аналіз на предмет розкриття місця і ролі кожного їх виду в системі цих послуг.

9.8. Послуги банку з ОБСЛУГОВУВАННЯ ВЕКСЕЛЬНОГО ОБОРОТУ

Законодавством України передбачені такі *види операцій з вексялями*:

- кредитні (врахування, надання кредитів під заставу векселів);
- гарантійні (авальювання, надання гарантій щодо оплати векселів);
- придбання векселів в портфель банку «на продаж», «до погашення», торговий портфель;
- комісійні операції (доміциляція, інкасування, зберігання, купівля-продаж векселів, виконання функцій розрахункової палати з пред'явлення векселів до платежу тощо);
- розрахункові операції з вексялями.

Авальювання векселів — прийняття банком зобов'язання оплатити вексель повністю або частково за одну із зобов'язаних за векселем осіб у разі неоплати векселя платником у строк або, якщо немає змоги одержати платіж за векселем у строк.

Банк здійснює авальювання векселів:

- виданих на суму податку на додану вартість;
- що підтверджують зобов'язання із сплати суми акцизного збору і видаються суб'єктами підприємницької діяльності у разі отримання спирту етилового неденатурованого, призначеного для переробки на іншу підакцизну продукцію;
- виданих для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги.

Аваль може бути наданий на частину суми векселя.

Аваль може бути наданий в будь-який час: при складанні, видаванні та на будь-якому наступному етапі обігу векселя.

Клієнт, який бажає пред'явити податкові векселі до авалювання, подає до банку відповідну заяву. До заяви додаються:

- оригінали векселів, які пропонуються до авалювання;
- акти прийому — передачі векселів;
- реєстри векселів.

Особа, яка має намір пред'явити до авалювання товарні векселі, подає до банку також документи, які підтверджують, що вексель отриманий в оплату за поставлену продукцію, виконані роботи, надані послуги (договори та товарно-транспортні документи, інші матеріали) та інші (на вимогу банку).

Авалювання векселів банк здійснює на підставі укладеного з позичальником договору про авалювання. Договір може укладатися на певний термін (генеральна угода про авалювання) та/або авалювання визначених векселів (окремий договір про авалювання).

Прибутковість операцій з векселями при авалюванні

$$K = S \left(1 + \frac{\partial^2 i}{100n} \right) \left(\frac{\partial^1 j}{100n} + v + g \right) + p, \quad (9.9)$$

де K — сума винагороди банку за надання кредиту авалю;

S — номінальна сума векселя;

i — процентна ставка, по якій нараховуються відсотки на номінальну суму векселя;

j — процентна ставка, по якій нараховуються відсотки за кредит авалю;

v — процентна ставка, по якій нараховується комісія;

g — процентна ставка, по якій нараховується дамно;

p — сума порто

n — кількість днів року

∂^2 — кількість днів від дня, від якого нараховуються відсотки на номінальну суму векселя, до дня платежу по векселю;

∂^1 — кількість днів від дня обліку до дня платежу по векселю.

Авалювання векселів на суму податку на додану вартість (ПДВ) під час ввезення товарів на митну територію України дає можливість одержати відстрочку платежу в ДПА під час розмитнення товарів, а також погасити вексель шляхом заліку з ДПА за наявності переплати ПДВ (у тому числі за експортними операціями).

Авалювання векселів на суму акцизного збору дозволяє платникам акцизного збору відстрочити його сплату або, в передба-

чених законодавством випадках, зменшити суму сплачуваного акцизного збору.

Послуга банку щодо авалювання векселів на суму ввізного або вивізного (експортного) мита, податків та зборів, що сплачуються при ввезенні на митну територію України або вивезенні за межі митної території України давальницької сировини, значно спростить процес розмитнення товарів. Ця послуга знадобиться також при ввезенні відповідно до режиму переробки на митній території України товарів з метою ремонту, у тому числі гарантійного.

Авалювання товарних векселів філії банку здійснюють на підставі отриманих повноважень. Авалюванню підлягають векселі, які видані для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги.

Оскільки операція авалювання є гарантійною операцією, клієнтом надається пакет документів, аналогічний як при наданні кредиту. Крім того, для отримання авалу на векселях клієнти банку надають заяву та підтвердження товарності векселів.

Авалювання векселів банк здійснює на підставі укладеного з позичальником договору про авалювання.

Доміциляція векселя — це призначення за векселем особливого місця платежу (доміциля), відмінного від місцезнаходження особи, яка зазначена як платник за векселем, шляхом проставлення доміциляційної формули.

При складанні векселя векседавець може зазначити не тільки особливе місце платежу, але й особу, яка оплатить вексель у місці доміциляції (доміциліата). Якщо така особа не зазначена, то це означає, що її може визначити трасат (платник) при акцепті. Якщо він цього не зробить, то вважається, що акцептант сам виконає платіж у місці доміциляції.

У разі, якщо платник визначив для оплати векселя місце платежу (населений пункт), відмінне від свого місцезнаходження, вексель вважається доміцильованим, а особа, що має здійснити платіж — доміциліатом.

У разі, якщо місцезнаходження платника і місце платежу співпадає, вексель вважається недоміцильованим, а особа, що має здійснити платіж — особливим платником.

Оплата векселів, в яких банк виступає особливим платником (доміциліатом) — це здійснення банком за дорученням довірителя — платника за векселем (доміциліанта) операцій з векселями на підставі одержаних від довірителя інструкцій, тобто:

- приймання векселів до платежу від векселедержателя;

- здійснення платежу за вексялями;
- передавання векселів платнику після повної оплати вексяля.

Банк може бути призначений особливим платником (доміціліатом) як за простими, так і за переказними вексялями.

Якщо особливий платник (доміціліат) не вказаний векселедавцем, він може бути вказаний платником при акцепті. Але місце платежу (населений пункт) платник змінити не може. Зміна місця платежу при акцепті рівнозначна відмові в акцепті. Якщо вексель підлягає оплаті за місцем проживання платника, він може при акцепті вказати іншу адресу в тому ж місці (населеному пункті).

Банк може за дорученням довірителя приймати векселі до платежу і здійснювати їх оплату за рахунок коштів довірителя. Довірителем може бути векселедавець, акцептант вексяля, або платник по переказному вексялю.

Банк при цьому стає особливим платником (доміціліатом) та оплачує вексель тільки в тому випадку, коли довіритель вніс йому заздалегідь вексельну суму.

Операції по доміціляції векселів здійснюються на основі договору між довірителем і банком.

При здійсненні операції банк відповідає тільки за належне виконання вказівок довірителя, обумовлених в договорі.

Інкасування векселів разом із супровідними комерційними документами (рахунками, транспортними документами, товаророзпорядчими документами або іншими подібними документами) полягає у здійсненні банком за дорученням векселедержателя, операцій з вексялями і супровідними комерційними документами (якщо такі є) на підставі одержаних від комітента інструкцій з метою:

- одержання платежу та/або акцепту за вексялями;
- передавання векселів і комерційних документів проти платежу та/або акцепту;
- передавання векселів і комерційних документів на інших умовах.

При здійсненні інкасування векселів банк відповідає лише за своєчасність, правильність вчинення дій та точність виконання доручення клієнта.

Банк не відповідає за неплатоспроможність, недбалість, неправомірну поведінку, помилку або невиконання іншого банку чи платника, або ж нотаріуса при протесті, а також за затримку, втрату або знищення документів під час їх пересилання або під час їх знаходження у володінні інших осіб.

Операція інкасування векселів здійснюється на підставі укладеного між векселедержателем та банком договору про інкасу-

вання. Договір повинен містити повні і точні інструкції векселедержателя банку щодо проведення операцій. Банк діє тільки відповідно до інструкцій, наданих йому векселедержателем, та чинного законодавства.

Якщо дорученням на інкасування не встановлено інше, банкеремітент має право сам здійснити всі дії, пов'язані з інкасуванням, або залучити до їх виконання інший банк (банки).

Зберігання векселів — це здійснення банком за дорученням, від імені та за рахунок векселедержателя операцій з векселями відповідно до одержаних від нього інструкцій, а саме: схов, передавання оригіналу векселя законному векселедержателю копії векселя, передавання примірника переказного векселя, що призначався для акцепту, законному векселедержателю іншого примірника векселя та передавання оригіналів, примірників і копій векселів іншій особі за умов, зазначених векселедержателем.

Зберігання векселів здійснюється за двома видами: відкрите та закрите:

- відкрите зберігання здійснюється шляхом подання в банк супровідного доручення на зберігання з точними і повними інструкціями щодо дій банку з векселями;

- закрите зберігання здійснюється шляхом надання векселедержателю депозитного сейфу у сховищі банку без будь-яких інструкцій щодо дій банку з векселями. Закрите зберігання здійснюється на підставі договору про зберігання (схов) векселів. Договір може укладатися на певний строк, без зазначення строку або до запитання та/або про зберігання визначених векселів. Він може містити умови про майнову відповідальність банку.

Векселі, що передаються банку на відкрите зберігання, повинні мати супровідне доручення на відкрите зберігання векселів, у якому мають міститися точні та повні інструкції векселедержателя. Банк діє тільки згідно з такими дорученнями.

Доручення на відкрите зберігання векселя має містити реєстр векселів, що передаються. Для забезпечення відкритого зберігання векселів достатньо лише реєстру векселів, переданих у банк на відкрите зберігання.

Відкрите зберігання векселів банк здійснює згідно з укладеним з векселедержателем договором про відкрите зберігання (схов) векселів.

Банк має право укласти договір щодо:

- приймання векселів на зберігання (схов) для повернення векселедержателю на його першу вимогу незалежно від строку зберігання (схову);

- приймання оригіналів векселів на зберігання (схов) для їх передавання законному векселедержателю копій векселя;
- приймання векселів на зберігання (схов) для їх передавання зазначеним у дорученнях на зберігання векселів особам на визначених дорученнями умовах;
- учинення інших дій з векселями відповідно до інструкцій, викладених у дорученнях на відкрите зберігання векселів (контроль за строками платежу за векселями, передавання векселів у заставу на користь третіх сторін, приймання векселів у заставу на користь векселедержателя, виконання всіх інших дій, пов'язаних з відкритим зберіганням векселів та захистом прав векселедержателя).

Література [6, 18, 20, 33, 34, 39, 42, 45, 53, 54, 55, 68]

Контрольні запитання

1. *Що є метою аналізу банківських послуг?*
2. *Яка фактографічна інформація: залучається для аналізу банківських послуг?*
3. *З чого складається загальний оборот по рахункам клієнтів та загальний касовий оборот?*
4. *За якими ознаками проводиться аналіз структури розрахунково-касових операцій?*
5. *Які етапи має аналіз конкурентоспроможності послуг?*
6. *Які етапи має аналіз тарифів?*
7. *Якими показниками характеризуються результати здійснення розрахунково-касових операцій?*
8. *Які банки України є лідерами емісії карток міжнародних платіжних систем Visa та Master Card?*
9. *За якими ознаками проводиться структурний аналіз операцій з платіжними картками?*
10. *Які показники характеризують ефективність використання банківської платіжної картки?*
11. *Як розраховуються відносними показники прибутковості операцій з банківськими платіжними картками?*
12. *За якими ознаками проводять аналіз обсягів, структури трастових послуг комерційного банку?*
13. *Якою функцією описується обсяг прибутків, одержуваних банком за депозитарними послугами?*
14. *Які операції здійснюють банки з банківськими металами?*
15. *Від яких факторів залежить ефективність проведення операцій із банківськими металами?*

16. Які фактори впливають на вартість оренди індивідуальних депозитних сейфів?

17. Як розраховується прибутковість операцій з вексялями при авалюванні?

Практичні завдання

1. За даними табл. 9.5 проаналізуйте стан рахунків довірчого управління банку.

Тест

Юридична або фізична особа, на користь якої здійснюють довірчі функції та яка є одержувачем доходу чи платежу за векселем, зветься:

А) ремітент
В) бенефіціар

Б) емітент
Г) еквайер

Змістовий модуль 3

АНАЛІЗ УЗАГАЛЬНЮЮЧИХ ПОКАЗНИКІВ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ТЕМА 10

АНАЛІЗ ДОХОДІВ І ВИТРАТ БАНКУ

10.1. Значення, задачі, інформаційне забезпечення аналізу доходів і витрат банку

10.2. Аналіз доходів банку

10.3. Аналіз витрат банку

10.4. Прикладний аспект аналізу доходів і витрат банку

10.1. ЗНАЧЕННЯ, ЗАДАЧІ, ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНАЛІЗУ ДОХОДІВ І ВИТРАТ БАНКУ

Основна функція банку — залучати кошти (це в основному власний капітал і депозити) й інвестувати їх у продуктивні активи задля отримання процентного доходу. Крім того, банк надає платні фінансові послуги, формуючи таким чином дохід від них та від комісійних. Щоб такий дохід отримати, банк має інвестувати кошти у системи забезпечення цієї діяльності, а також у персонал. Керувати банком повинні фахівці, які зможуть оптимізувати витрати.

Доходи і витрати визнаються за таких умов:

а) визнання реальної заборгованості за активами та зобов'язаннями банку;

б) фінансовий результат операції, пов'язаної з наданням (отриманням) послуг, може бути точно визначений.

Доходи і витрати, що виникають у результаті операцій, визначаються договором між її учасниками або іншими документами, оформленими згідно з вимогами чинного законодавства України.

Доходи і витрати визнаються за кожним видом діяльності (операційної, інвестиційної, фінансової) банку. Критерії визнання доходу і витрат застосовуються окремо до кожної операції банку.

Кожний вид доходу і витрат відображається в бухгалтерському обліку окремо.

У *результаті операційної діяльності* в банку виникають такі доходи і витрати:

- процентні доходи і витрати;
- комісійні доходи і витрати;
- прибутки (збитки) від торговельних операцій;
- дохід у вигляді дивідендів;
- витрати на формування спеціальних резервів банку;
- доходи від повернення раніше списаних активів;
- інші операційні доходи і витрати;
- загальні адміністративні витрати;
- податок на прибуток;
- непередбачені доходи і витрати.

За *результатами інвестиційної діяльності* банк визнає:

- доходи (витрати) за операціями із збільшення (зменшення);
- інвестицій в асоційовані компанії;
- доходи (витрати) за операціями із збільшення (зменшення);
- інвестицій у дочірні установи;
- доходи (витрати) від реалізації (придбання) основних засобів та нематеріальних активів тощо.

За *результатами операцій, пов'язаних із фінансовою діяльністю*, банк визнає:

- доходи (витрати) за операціями з цінними паперами власного боргу;
- доходи (витрати) за субординованим боргом;
- дивіденди, що сплачені протягом звітного періоду;
- доходи, які виникають у результаті випуску інструментів власного капіталу тощо.

Завдання аналізу доходів і витрат банківського сектору полягають у зіставленні доходів, витрат і фінансового результату діяльності; у з'ясуванні факторів, які сприяють зростанню чи скороченню доходів і витрат; виявленні резервів.

Аналіз доходів — це:

- загальна їх оцінка;
- оцінка структури доходів;
- оцінка впливу на доходи різних факторів.

Аналіз витрат банківського сектору полягає у:

- загальній оцінці їх рівня;

- порівняльному аналізу структури витрат;
- загальній оцінці запланованих і фактичних витрат;
- аналізі тенденцій, які склалися стосовно їх скорочення чи зростання;

• проведенні розрахунків, що дають змогу визначати вплив окремих факторів на рівень витрат.

Джерелом нормативно-правової інформації аналізу доходів і витрат банку є:

• Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України: затверджені Постановою Правління НБУ від 19.03.2003 № 124

• Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України: Затверджено Постановою Правління Національного банку України від 18.06.2003 № 255

Звітна фінансова інформація включає:

- баланс та звіт про фінансові результати;
- примітки до фінансових звітів:
- Примітка 19. Процентний дохід;
- Примітка 20. Процентні витрати;
- Примітка 21. Торговельний дохід;
- Примітка 22. Дохід у вигляді дивідендів;
- Примітка 23. Загальні адміністративні витрати;
- Примітка 24. Витрати на персонал;
- Примітка 25. Чисті витрати на формування резервів;
- Примітка 34. Процентний ризик.

Звітна статистична інформація включає наступні форми:

- № 1Д «Баланс» (щоденна);
- № 10 (місячна) «Оборотно-сальдовий баланс»;
- № 606 (місячна) «Звіт про формування банками резерву за простроченими та сумнівними до отримання нарахованими доходами.

Для цілей *управлінського обліку доходів і витрат* банку необхідно:

- скласти перелік усіх доходів і витрат за видами й місцем виникнення;
- класифікувати витрати за місцем виникнення і характером віднесення на витрати;
- визначити джерела первинної інформації, порядок її упорядкування та опрацювання;
- деталізувати план рахунків з обліку доходів і витрат відповідно до об'єкта обліку;
- визначити ступінь припустимої точності розподілу прибутків і витрат, виділити витрати, які не підлягають розподілу, встановити бази та критерії розподілу окремих видів доходів і витрат.

Необхідні для управлінського обліку дані збираються в модулях, які накопичують інформацію стосовно доходів і витрат банку.

10.2. АНАЛІЗ ДОХОДІВ БАНКУ

Доходи — це збільшення економічних вигод протягом звітного періоду завдяки припливу чи зростанню активів або зменшенню зобов'язань, які примножують капітал і не є внесками акціонерів.

Доходи поділяються на банківські та небанківські.

До *банківських* належать доходи, безпосередньо пов'язані з діяльністю банку, а саме:

- процентні;
- комісійні — за всіма послугами, наданими контрагентам;
- торговельні прибутки (збитки);
- інші банківські операційні доходи.

Процентні доходи і витрати — операційні доходи і витрати, отримані (сплачені) банком за використання грошових коштів, їх еквівалентів або сум, що заборговані банку (залучені банком), суми яких обчислюються пропорційно часу із застосуванням ефективної ставки відсотка. До них належать (табл. 10.1):

- доходи (витрати) за операціями з коштами, розміщеними в інших банках (залученими від інших банків);
- доходи (витрати) за кредитами та депозитами, наданими (отриманими) юридичним та фізичним особам, та за іншими фінансовими інструментами, у тому числі за цінними паперами;
- доходи у вигляді амортизації дисконту (премії).

Комісійні доходи і витрати — операційні доходи і витрати за наданими (отриманими) послугами, сума яких обчислюється пропорційно сумі активу або зобов'язання чи є фіксованою.

Прибутки (збитки) від торговельних операцій — результат (прибуток чи збиток) від операцій з купівлі-продажу різних фінансових інструментів. У тому числі за операціями з цінними паперами, за операціями з іноземною валютою та банківськими металами банк визнає прибутки та збитки (табл. 10.2):

- від реалізації фінансових інвестицій;
- від змін в оцінці (переоцінці) інвестицій до справедливої вартості;
- від результату переоцінки активів і зобов'язань в іноземній валюті та банківських металах у разі зміни офіційного курсу гривні до іноземних валют (банківських металів).

Таблиця 10.1

ПРИМІТКА 19. ПРОЦЕНТНИЙ ДОХІД ПРОМІНВЕСТБАНКУ ЗА 2006 Р.

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
<i>Процентний дохід:</i>			
1	За коштами в банках	28 079	24 907
2	За кредитами клієнтам	1 921 008	1 542 427
3	За цінними паперами в торговому портфелі банку	0	0
4	За цінними паперами в портфелі банку на продаж	7290	13044
5	За цінними паперами в портфелі банку до погашення	16	434
6	Інший	1101	552
7	Усього	1 957 494	1 581 364

Таблиця 10.2

ПРИМІТКА 21. ТОРГОВЕЛЬНИЙ ДОХІД ПРОМІНВЕСТБАНКУ ЗА 2006 Р.

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	Іноземна валюта (реалізований результат)	30 393	17 761
2	Іноземна валюта (нереалізований результат)	13 948	(1437)
3	Усього результат від торгівлі іноземною валютою	44 341	16 324
4	Цінні папери в торговому портфелі банку	33 827	0
5	Інші	18	1
6	Усього торговельного доходу	78 186	16 325

Розрахунок реалізованого фінансового результату від обмінних операцій у 2006 р. здійснювався в установах Промінвестбанку окремо по кожній іноземній валюті за результатами кожного звітного місяця року з використанням середньозваженого методу розрахунку. Середньозважений метод розрахунку передбачає визначення середньозважених курсів іноземної валюти до гривні, за

якими установа банку отримує або сплачує кошти в іноземній валюті. Розрахунок, відокремлення та врахування реалізованого результату обмінних операцій в іноземній валюті здійснюється на рахунках управлінського обліку.

Дохід у вигляді дивідендів — дохід, який виникає в результаті використання банком цінних паперів з нефіксованим прибутком (табл. 10.3).

Таблиця 10.3

**ПРИМІТКА 22. ДОХІД У ВИГЛЯДІ ДИВІДЕНДІВ
ПРОМІНВЕСТБАНКУ ЗА 2006 Р.**

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	2	3	4
1	Цінні папери в торговому портфелі банку	184	0
2	Цінні папери в портфелі банку на продаж	0	1380
3	Усього	184	1380

Інші операційні доходи і витрати — доходи і витрати від операцій, що не пов'язані з інвестиційною та фінансовою діяльністю, а також ті, що не включені у вищезазначені групи операційних доходів і витрат, зокрема:

- доходи (витрати) від оперативного лізингу (оренди);
- витрати за послуги аудиту;
- витрати на інкасацію;
- неустойки (штрафи, пені), що отримані (сплачені) за банківськими операціями, інше.

Небанківськими вважаються доходи, які не стосуються основної діяльності банку, але забезпечують її здійснення (доходи від продажу основних засобів, нематеріальних активів та від фінансових інвестицій; надходження за аудиторські послуги, від орендних операцій тощо).

Структурний аналіз доходів банку провадять задля визначення питомої ваги кожного виду доходу і тенденцій його зміни. Завдання структурного аналізу:

- виявлення основного фактора дохідності банку;
- дослідження цільового ринку банківських послуг, які відповідають основному фактору дохідності, і вивчення можливостей збереження цього джерела доходу в майбутньому;
- визначення ступеня стабільності доходу.

На основі аналізу структури доходів можна зробити ряд висновків.

Так, збільшення питомої ваги комісійних доходів свідчить, що банк має проблеми з отриманням основного процентного доходу і його керівництво, вірогідно, намагається примножити надходження від платних послуг і комісійних, надаючи клієнтам нетрадиційні послуги.

Зростання непроцентних доходів сприяє приросту доходів банку без збільшення балансу. Проте, як правило, платні послуги трудомісткі і вимагають належної кваліфікації персоналу, тому зростатимуть операційні витрати. Відтак цілком можливо, що банк, рівень доходів якого від платних послуг вищий від середнього, більше витрачатиме на заробітну плату. Швидке зростання доходів від платних послуг може свідчити про те, що банк веде ризикову діяльність, як і уникають інші банки (надання гарантій, валютний арбітраж тощо).

Маючи баланс банку та звіт про прибутки і збитки, можемо розрахувати середню процентну ставку за виданими кредитами й цінними паперами (табл. 10.4):

$$\text{Середня процентна ставка} = \frac{\text{Процентні доходи} \cdot 100\%}{(\text{Видані кредити} + \text{Цінні папери в портфелі банку до погашення})}$$

Таблиця 10.4

**СЕРЕДНЬОЗВАЖЕНА ПРОЦЕНТНА СТАВКИ
ЗА ДЕЯКИМИ АКТИВАМИ ПРОМІНВЕСТБАНКУ ЗА 2006 Р. %**

Рядок	Найменування статті	Гривні	USD	EUR	RUB
АКТИВИ					
1	Кошти в НБУ та готівкові кошти банку	0	0	0,2	0
2	Казначейські та інші цінні папери, що рефінансуються НБУ і цінні папери, емітовані НБУ	0	0	0	0
3	Кошти в інших банках	9,5	4,4	2,6	0,9
4	Цінні папери в торговому портфелі банку	0	0	0	0
5	Цінні папери в портфелі банку на продаж	13,0	0	0	0
6	Кредити та заборгованість клієнтів: юридичних осіб	16,2	11,0	10,9	10,2
	фізичних осіб	18,8	12,1	11,7	0
7	Цінні папери в портфелі банку до погашення	0	0	0	0

У процесі проведення різних видів активних операцій банки періодично стикаються із ситуацією, коли не всі суми нарахованих доходів фактично надходять від позичальників та інших контрагентів. Якщо ці суми є незначними порівняно з розміром балансу і масштабом діяльності банку, це не викликає особливого занепокоєння. Проте в разі, коли сума нарахованих, але не отриманих доходів є вагомою часткою балансу, це може свідчити про наявність тимчасових або перманентних ускладнень у діяльності банку.

10.3. АНАЛІЗ ВИТРАТ БАНКУ

Витрати — це зменшення економічної вигоди у звітному періоді, викликане впливом чи використанням активів або появою заборгованості, що спричиняється до зменшення власного капіталу і не є наслідком розподілення між акціонерами. Витрати — це або збільшення суми зобов'язань без відповідного зростання суми активів, або зменшення суми активів без відповідного зниження суми зобов'язань.

Якщо доходи збільшують суму капіталу, то витрати її зменшують.

До витрат банку належать:

- процентні витрати (табл. 10.5);
- комісійні витрати;
- інші банківські операційні витрати (за операціями з філіями, на оперативний лізинг, штрафи, пеня, сплачена за банківськими операціями);
- інші небанківські операційні витрати, у тому числі на утримання персоналу (заробітна плата), сплату податків (крім податку на прибуток), утримання основних засобів та нематеріальних активів, на інші експлуатаційні та господарські потреби;
- інші небанківські операційні витрати (негативний результат від продажу основних засобів; штрафи, пеня, сплачена за господарськими операціями);
- відрахування у резерви;
- непередбачені витрати.

Загальні адміністративні витрати — операційні витрати, пов'язані із забезпеченням діяльності банків (табл. 10.6).

Таблиця 10.5

ПРИМІТКА 20. ПРОЦЕНТНІ ВИТРАТИ ПРОМІНВЕСТБАНКУ ЗА 2006 Р.

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
	Процентні витрати:		
1	За коштами, що отримані від банків	17 537	5943
2	За коштами, що отримані від клієнтів	1 062 521	783 556
3	За коштами небанківських фінансових установ	15 675	12 604
4	За цінними паперами власного боргу	5654	2459
5	Інші	0	0
6	Усього	1 101 387	804 562

Таблиця 10.6

ПРИМІТКА 23. ЗАГАЛЬНІ АДМІНІСТРАТИВНІ ВИТРАТИ ПРОМІНВЕСТБАНКУ ЗА 2006 Р.

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	Адміністративні витрати	121 331	106 755
2	Амортизація (примітка 9)	93 661	101 826
3	Збиток від вибуття основних засобів та нематеріальних активів	9767	0
4	Витрати на утримання основних засобів та нематеріальних активів	49 709	40 209
5	Сплата інших податків та обов'язкових платежів, крім податку на прибуток	51 375	37 429
6	Інші	23 058*	19 684
7	Усього	348 901	305 903

* — витрати на спонсорство та доброчинність — 12 208 тис. грн, інші адміністративні витрати — 10 850 тис. грн.

До них належать витрати:

- на утримання персоналу (заробітна плата, витрати на соціальне забезпечення, обов'язкові нарахування, страхування, додаткові виплати, премії, навчання тощо) (табл. 10.7);

- амортизація необоротних активів; витрати на утримання та експлуатацію основних засобів і нематеріальних активів (ремонт, страхування),

- інші експлуатаційні витрати (комунальні послуги, охорона тощо);

- гонорари за професійні послуги (юридичні, медичні тощо);

- витрати на зв'язок (поштові, телефонні, факс тощо);

- сплата податків та інших обов'язкових платежів, крім податку на прибуток;

- інші витрати, спрямовані на обслуговування та управління банком.

Таблиця 10.7

ПРИМІТКА 24. ВИТРАТИ НА ПЕРСОНАЛ ПРОМІНВЕСТБАНКУ ЗА 2006 Р.

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	Заробітна плата	276 802	215 686
2	Внески, збори на обов'язкове державне, пенсійне та соціальне страхування	111 793	87 784
3	Витрати на підготовку кадрів	162	120
4	Витрати на спецодяг та інші засоби захисту працівників	166	256
5	Інші витрати на персонал	131 387*	99 101
6	Усього	520 310	402 947
	Середня кількість працівників протягом року	12 451	12 033

* — матеріальна допомога та інші соціальні виплати — 10 345 тис. грн, винагороди за підсумками роботи за рік — 51 382 тис. грн, разові премії — 42 735 тис. грн, надбавка за вислугу років — 26 803 тис. грн, інші — 122 тис. грн.

Витрати на формування спеціальних резервів банку — це витрати на покриття можливих збитків від зменшення корисності активів банку та списання безнадійних активів (табл. 10.8).

Основні напрями аналізу витрат:

- оцінка рівня всіх та окремих видів витрат і їх динаміки;

- структурний аналіз витрат;

- оцінка загального рівня витрат.

Про обсяг витрат (сукупних та окремих) неможливо судити лише за абсолютною їх величиною і темпами приросту. Адже з розвитком банку збільшуються його активи, закономірно наростає й абсолютна величина активів.

ПРИМІТКА 25. ЧИСТІ ВИТРАТИ НА ФОРМУВАННЯ РЕЗЕРВІВ

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
<i>Кошти в інших банках (примітки 3, 11)</i>			
1.1	Відрахування до резерву	18 746	7673
1.2	Повернення списаних активів	0	0
1	Усього	18 746	7673
	Кредити та заборгованість клієнтів (примітка 6)		
2.1	Відрахування до резерву	(333 269)	(275 578)
2.2	Повернення списаних активів	240	1091
2	Усього	(333 029)	(274 487)
<i>Цінні папери в портфелі банку на продаж (примітки 2, 5)</i>			
3.1	Відрахування до резерву під знецінення	6051	(6954)
3.2	Повернення списаних активів	0	0
3	Усього	6051	(6954)
	Цінні папери в портфелі банку до погашення (примітки 2, 7)		
4.1	Відрахування до резерву під знецінення	52	(53)
4.2	Повернення списаних активів	1	0
4	Усього	53	(53)
<i>Дебіторська заборгованість за операціями банку (примітка 11)</i>			
5.1	Відрахування до резерву	21 989	(11 004)
5.2	Повернення списаних активів	0	0
5	Усього	21 989	(11 004)
<i>Нараховані доходи (примітка 10)</i>			
6.1	Відрахування до резерву	4866	(8985)
6.2	Повернення списаної заборгованості	51 488	1796
6	Усього	46622	(7189)
7	Резерви під інші активи (зазначити, які саме)	(1272)	(589)
8	Повернення списаних інших активів	0	47
9	Усього	(1272)	(542)
10	Усього витрат	(240 840)	(292 556)

Тому, щоб з'ясувати тенденції зміни окремих видів витрат, використовують відносний показник

$$\frac{\text{Витрати}}{\text{Сукупні активи}} \quad (10.1)$$

На основі його динаміки можна зробити висновок щодо зростання чи скорочення витрат та їх обґрунтованості.

Як правило, у структурі витрат найбільшу питому вагу мають процентні витрати. Проте, за критеріями Світового банку, слід приділяти значну увагу також іншим небанківським операційним витратам.

Зрозуміти структуру витрат банку важливо й для того, щоб оцінити рівень розподілу трудових ресурсів і характер його діяльності. Наприклад, якщо установа робить ставку на платні послуги, такі, як консультації щодо складання та заповнення акредитивів, і стосовно іноземної валюти, — то операційні витрати у процентному відношенні до активів, які приносять дохід, у такої установи будуть вищими, ніж у іншої, націленої лише на оптове кредитування великих позичальників.

Визначивши процентні витрати і підпроцентні зобов'язання, можемо обчислити середню сплачену процентну ставку за формулою (табл. 10.9).

$$\text{Середня процентна ставка сплачена} = \frac{\text{Процентні витрати} * 100}{\text{Підпроцентні зобов'язання}} \quad (10.2)$$

Таблиця 10.9

**СЕРЕДНЬОЗВАЖЕНА ПРОЦЕНТНА СТАВКА
ЗА ДЕЯКИМИ ЗОБОВ'ЯЗАННЯМИ ПРОМІНВЕСТБАНКУ ЗА 2006 Р., %**

Рядок	Найменування статті	Гривні	USD	EUR	RUB
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ					
8	Кошти банків	0	7,0	3,9	0,1
81	У тому числі кредити, отримані від НБУ	0	0	0	0
9	Кошти клієнтів	8,7	5,6	6,6	1,4
10	Ощадні (депозитні) сертифікати, емітовані банком	12,7	0	0	0
11	Боргові цінні папери, емітовані банком	0	0	0	0

Повніше проаналізувати доходи і витрати дає змогу коефіцієнт дієздатності, який є прогнозним інструментом для оцінки стабільної діяльності банку. Для життєздатності банку необхідно, щоб операційні та інвестиційні витрати покривалися за рахунок доходів від усіх операцій.

$$\text{Коефіцієнт дієздатності} = \frac{\text{Витрати банку}}{\text{Доходи банку}}. \quad (10.3)$$

Оптимальне значення цього показника не повинно перевищувати 0,95, тобто сума витрат банку має становити щонайбільше 95 % від його доходів.

10.4. ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ ДОХОДІВ І ВИТРАТ БАНКУ

Абсолютний розмір поточного прибутку (табл. 10.11) — один із найголовніших показників діяльності будь-якого суб'єкта підприємництва.

За результатами 2006 р. абсолютна більшість вітчизняних банків мала додатне значення цього показника, поточні збитки зафіксовано лише у шести банків. По банківській системі в цілому прибуток за минулий рік дорівнював 4,1 млрд грн.

Аналіз різних складових доходів і витрат банківської установи дає змогу описати її фінансовий стан, прибутковість, рентабельність, масштаб операцій порівняно з конкурентами, основні напрями діяльності, схильність до економії, ставлення до персоналу, якість кредитного портфеля, міру участі банку у формуванні податкових надходжень до бюджету.

Цей перелік далеко не повний, проте і він переконливо доводить, що аналіз структури банківських доходів і витрат є необхідною передумовою для визначення доцільності й безпеки співпраці з тим чи іншим банком з боку потенційних клієнтів, інвесторів, вкладників, інших банківських установ. Табл. 10.12 відображає загальну статистику доходів, витрат і прибутку банківської системи України в цілому.

**ПОТОЧНИЙ ПРИБУТОК
ОКРЕМИХ БАНКІВ УКРАЇНИ ЗА 2006 Р.**

Банківські установи зі значним розміром поточного прибутку (>50 млн грн)	Значення показника, тис. грн	Банківські установи, які мали поточні збитки	Значення показника, тис. грн
ПРИВАТБАНК	506 208	ІНДУСТРІАЛЬНО-ЕКСПОРТНИЙ БАНК	-54161
УКРЕКСІМБАНК	368 237	УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНИЙ БАНК	-28396
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	337 920	УНКРЕДИТ БАНК	-22109
ОТП БАНК	320 284	МІЖНАРОДНИЙ ІПОТЕЧНИЙ БАНК	-9263
УКРСОЦБАНК	287 336	АІС-БАНК	-1961
ПРОМІНВЕСТБАНК	222 782	УКРАЇНСЬКИЙ БАНК РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА РОЗВИТКУ	-1228
«НАДРА»	186 604		
ОЩАДБАНК	145 302		
«ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ»	101 687		
ІНГ БАНК УКРАЇНА	84 903		
ПРАВЕКС-БАНК	83 271		
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	81 845		
УКРСИББАНК	68 585		
ДОНГОРБАНК	62 713		
БРОКБІЗНЕСБАНК	60 101		
СІТБАНК (УКРАЇНА)	59 919		
ХФБ БАНК УКРАЇНА	58 433		
КРЕДИТПРОМБАНК	56 898		
УКРПРОМБАНК	54 140		
КАЛІОН БАНК УКРАЇНА	52 148		

**ДОХОДИ, ВИТРАТИ, ЧИСТІЙ ПРИБУТОК
БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В 1998—2006 РР.**

Показники	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Доходи	5706	6923	8669	8520	10470	8420	20 003	27 369	41 519
Витрати і податки	5258	6410	8699	7990	9785	7593	18 740	25 199	37 375
Чистий прибуток	448	513	-30	530	685	827	1263	2170	4144

Розглянемо структуру доходів банківської системи за період із 1998 по 2006 роки (табл. 10.13), її аналіз дає підстави для таких основних висновків:

- процентні доходи (на рівні від 56 до 73 %) традиційно є домінуючою складовою структури банківських доходів; це пояснюється тим, що кредитування в різних формах було і залишається основним напрямом банківської діяльності;
- комісійні доходи (19 — 27 %) є другим за питомою вагою джерелом банківського прибутку, значення якого поступово зростає за рахунок розширення переліку різноманітних банківських операцій, упровадження нових банківських технологій, збільшення кількості клієнтів і споживачів банківських послуг;
- частка інших видів банківських доходів (передусім — від торговельних і валютообмінних операцій) поступово скорочується і перебуває в останні роки на рівні 7—9 %. Крім іншого, це є наслідком зменшення курсової маржі.

Далі розглянемо структуру банківських доходів і витрат у розрізі окремих банків. У табл. 10.14 зазначено банки, що мають значну (> 90 %) і незначну (< 60 %) частку процентних доходів у структурі доходів. Якщо частка процентних доходів банку № за рік дорівнює 60—70 %, то цей банк є «середньостатистичним». Якщо ж питома вага процентних доходів банку № становить 20 чи 95 %, це викликає якщо не занепокоєння, то принаймні бажання отримати відповідь на запитання про причини такого відхилення від загальної тенденції.

СТРУКТУРА ДОХОДІВ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Показники	1998		1999		2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Процентні доходи	3746	66	3911	56	5423	63	5648	66	6901	66	4576	54	13 556	68	19 029	70	30 259	73
Комісійні доходи	1100	19	1620	23	2029	23	2286	27	2599	25	3079	37	4615	23	5775	21	8315	20
Результат від торговельних операцій та інші доходи	860	15	1393	20	1218	14	586	7	970	9	765	9	1832	9	2565	9	2945	7
Разом	5706	100	6923	100	8669	100	8520	100	10 470	100	8420	100	20 003	100	27 369	100	41 519	100

Таблиця 10.14

БАНКИ, ЩО МАЮТЬ НАЙБІЛЬШУ І НАЙМЕНШУ ЧАСТКУ ПРОЦЕНТНИХ ДОХОДІВ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДІЯЛЬНОСТІ У 2006 Р.

Банки, що мають найбільшу (> 90 %) частку процентних доходів		Банки, що мають найменшу (<60 %) частку процентних доходів	
ПОБАНК	100	БАНК «РЕНЕСАНС КАПІТАЛ»	8
БАНК «БОГУСЛАВ»	100	«КОНКОРД»	25
«СТОЛИЧНИЙ»	99	ПАРТНЕРБАНК	29
БАНК ІНВЕСТИЦІЙ ТА ЗАОЩАДЖЕНЬ	95	ОДЕСА-БАНК	41
ОЛІМПІЙСЬКА УКРАЇНА	94	УКРАЇНСЬКА ФІНАНСОВА ГРУПА	41
ФІНАНСОВА ІНІЦІАТИВА	94	ПРАВЕКС-БАНК	42
АЛЬЯНС	94	ІНТЕРБАНК	44
ПРЕСТИЖ	93	ПРАЙМ-БАНК	49
УКРПРОМБАНК	92	КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ БАНК	49
УКРАЇНСЬКИЙ ФІНАНСОВИЙ СВІТ	92	УКРКОМУНБАНК	51
КЛАСИКБАНК	91	ДЕЛЬТА	53
СИГМАБАНК	91	ЕКСПРЕС-БАНК	53
ФОРТУНА БАНК	91	АРКАДА	55
УКРБУДІНВЕСТБАНК	91	СИНТЕЗ	59
ТАВРИКА	90	ЕНЕРГОБАНК	59
УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНИЙ БАНК	90		
ДІАЛОГБАНК	90		

Зауважимо також, що деякі банки України за результатами діяльності в 2006 році мали від'ємні доходи і від торговельних операцій (тобто мали збитки). Це теж може провокувати надмірно високе значення частки процентних доходів.

Табл. 10.15—10.16 містять перелік банків, що мають велику чи малу (порівняно із середніми показниками по банківській сис-

темі) частку комісійних доходів і доходів від торговельних операцій.

Таблиця 10.15

БАНКИ, ЩО МАЮТЬ НАЙБІЛЬШУ І НАЙМЕНШУ ЧАСТКУ КОМІСІЙНИХ ДОХОДІВ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДІЯЛЬНОСТІ У 2006 Р.

Банки, що мають найбільшу (>30 %) частку комісійних доходів		Банки, що мають найменшу (<5 %) частку комісійних доходів	
УКРАЇНЬСКА ФІНАНСОВА ГРУПА	56	ШОБАНК	0
ПРАВЕКС-БАНК	51	БАНК «БОГУСЛАВ»	0
«ДЕЛЬТА»	47	УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНИЙ БАНК	1
УКРКОМУНБАНК	44	УКРАЇНСЬКИЙ БАНК РЕКО-НСТРУКЦІЇ ТА РОЗВИТКУ	1
«АРКАДА»	44	«КОНКОРД»	1
ПРАЙМ-БАНК	43	«СТОЛИЧНИЙ»	1
ПАРТНЕР БАНК	42	«ПРЕСТИЖ»	1
ЕКСПРЕС-БАНК	41	«ПРИВАТІНВЕСТ»	1
БАНК «ПЕРСПЕКТИВА»	34	«ФІНАНСОВА ІНІЦІАТИВА»	2
АГРОБАНК	32	ОЛІМПІЙСЬКА УКРАЇНА	2
МЕГАБАНК	32	БАНК ІНВЕСТИЦІЙ ТА ЗА-ОЩАДЖЕНЬ	3
БАНК ПЕТРОКОММЕРЦ-УКРАЇНА	31	КЛАСИКБАНК	3
		«ТРАСТ- КАПІТАЛ»	3
		ОБ'ЄДНАНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК	4
		ТАС-ІНВЕСТБАНК	4
		«АЛЬЯНС»	4
		«ЄВРОПЕЙСЬКИЙ»	4
		КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ	5
		БАНК «АРМА»	5
СТІБАНК (УКРАЇНА)	5		

Таблиця 10.16

БАНКИ, ЩО МАЮТЬ НАЙБІЛЬШУ І НАЙМЕНШУ ЧАСТКУ ДОХОДІВ ВІД ТОРГОВЕЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ДІЯЛЬНОСТІ У 2006 Р.

Банки, що мають найбільшу (>10 %) частку доходів від торговельних операцій		Банки, що мають збитки від торговельних операцій, тис. грн	
СІТІ БАНК (УКРАЇНА)	30	БМ БАНК	-1452
ІНТЕРБАНК	25	«НОВИЙ»	-998
«ВОЛОДИМИРСЬКИЙ»	24	БАНК «РЕНЕСАНС КАПІТАЛ»	-743
«АРМА»	18		
«СИНТЕЗ»	17	«ФАМІЛЬНИЙ»	-143
ОДЕСА-БАНК	17	ТММ-БАНК	-25
«ЗОЛОТІ ВОРОТА»	14	«ДЕЛЬТА»	-23
«ТК КРЕДИТ»	13	УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНИЙ БАНК	-8
«ЄВРОПЕЙСЬКИЙ»	13		
«НАДРА»	13		
РЕАЛ БАНК	12		
КАЛІОН БАНК УКРАЇНА	10		
ТАС-ІНВЕСТБАНК	10		
«ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ»	10		

Розглянувши в загальних рисах наявні пропорції структури банківських доходів, перейдемо до збалансованості структури банківських витрат (табл. 10.17).

Аналіз даних, наведених у табл. 10.17, дає підстави стверджувати, що структура витрат банківської системи України відображає такі основні тенденції:

- питома вага процентних витрат (вона коливається в межах від 41 до 44 %) є основною статтею банківських видатків;
- частка інших загальноадміністративних витрат (що включають витрати на утримання основних засобів, господарські, комунальні, транспортні витрати тощо) становить 13—16 %;
- витрати на персонал дорівнюють 18—19 %;
- обсяг відрхувань у страхові резерви коливається в межах від 11 до 13 %;
- комісійні витрати мають сталу тенденцію до зниження — з 9 % у 1999 році до 2 % у 2005—2006 рр.;
- податок на прибуток в останні роки становить від 2 до 4 % від витрат банківської системи, що свідчить як про відносно невелику норму прибутку банківських операцій, так і про високу якість роботи тих підрозділів комерційних банків, які відповідають за оптимізацію схем оподаткування.

Таблиця 10.17

СТРУКТУРА ВИТРАТ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Показники	1998		1999		2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Процентні витрати	1962	37	2243	35	3316	38	2744	34	3661	37	—	—	7756	41	10 907	43	16 579	44
Комісійні витрати	333	6	575	9	543	6	324	4	302	3	—	500	3	537	2	753	2	—
Інші банківські операційні витрати	170	3	254	4	564	6	481	6	597	6	3127	—	2958	16	3685	15	4890	13

Закінчення табл. 10.17

Показники	1998		1999		2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Інші неба- нківські операційні витрати	1696	32	1995	31	2585	30	3128	39	4025	41	2506	—	3370	18	4691	19	6994	19
Відраху- вання в ре- зерви	729	14	1057	16	1444	17	1055	13	926	9	—	—	1368	7	1787	7	2169	6
Непередба- чені витрати	75	1	25	0	20	0	8	0	1	0	1510	—	2380	13	2777	11	4585	12
Податок на прибуток	293	6	261	4	226	3	249	3	273	3	450	—	409	2	815	3	1405	4
Витрати разом	5258	100	6410	100	8699	100	7990	100	9785	100	7593	—	18740	100	25199	100	37375	100

Як зазначалося вище, іноді виникають ситуації, коли окремі статті банківських доходів виявляються від'ємними. Передусім це стосується результату від торговельних операцій. У цьому випадку аналіз структури доходів банку істотно ускладнюється через те, що питома вага інших доходних статей може не виправдано зростати.

Подібні випадки трапляються і в процесі аналізу структури витрат, проте найбільш проблемною серед витратних статей є відрахування в страхові резерви. Справа в тому, що страхові резерви можуть збільшуватися не лише в результаті зростання кредитного портфеля (це для банку добре), а й унаслідок погіршення його якості, коли стандартні кредити або позички, що перебувають під контролем, стають субстандартними, сумнівними або безнадійними (що погано).

За аналогією, скорочення витрат на формування резервів може свідчити не лише про зменшення обсягу кредитного портфеля (що погано), але й про поліпшення його якості (що добре).

Єдиним відносно надійним показником, який міг би допомогти в такій ситуації, є відношення сформованих резервів до кредитного портфеля за станом на звітну дату (чим менший цей коефіцієнт, тим вища якість кредитного портфеля).

Табл. 10.18—10.19 містять перелік комерційних банків, які протягом 2006 р. здійснили найбільші витрати на формування страхових резервів і отримали найсуттєвіші доходи від зменшення страхових резервів. Якщо точніше, то це були не доходи, а кошти, зекономлені завдяки зменшенню витрат.

Отже, аналіз структури витрат окремих банківських установ слід проводити з урахуванням витрат на формування резервів.

Таблиця 10.20 містить перелік банків, які мають найбільшу і найменшу частку процентних витрат.

Банк, як і будь-яка інша комерційна структура, що працює з метою отримання максимального прибутку в інтересах своїх власників і працівників, повинен щоквартально сплачувати податок на прибуток. Витрати на сплату податку на прибуток усієї банківської системи за 2006 р. становили 1.4 млрд грн. Таблиця 10.21 містить перелік банків, які протягом 2006 р. сплатили до державного бюджету найбільші (> 20 млн грн) суми податку на прибуток.

Порівняно невелика як абсолютна, так і відносна сума сплаченого податку пояснюється такими причинами;

- по-перше, — незначною нормою прибутку банківських операцій, що є відображенням закономірного процесу досягнення паритетності цієї норми у різних секторах економіки;

- по друге, ефективністю діяльності тих підрозділів комерційних банків, які займаються податковим обліком і плануванням.

Таблиця 10.18

БАНКИ, ЩО ПРОТЯГОМ 2006 Р. ЗДІЙСНИЛИ НАЙБІЛЬШІ ВИТРАТИ НА ФОРМУВАННЯ СТРАХОВИХ РЕЗЕРВІВ І ОТРИМАЛИ НАЙБІЛЬШІ ДОХОДИ ВІД ЗМЕНШЕННЯ СТРАХОВИХ РЕЗЕРВІВ

Банки, що здійснили найбільші витрати на формування страхових резервів (>40 млн грн)		Банки, що отримали найбільші доходи від зменшення страхових резервів (> 500 тис. грн)	
ПРИВАТБАНК	1 398 954	ДІАМАНТ	17 768
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	412 856	ТАВРИКА	8768
УКРСИББАНК	381 185	ПРИВАТІНВЕСТ	5412
ПРОМІНВЕСТБАНК	240 840	ЄВРОПЕЙСЬКИЙ БАНК РАЦІОНАЛЬНОГО ФІ- НАНСУВАННЯ	3962
НАДРА	183 274	ЛЕГБАНК	2664
БРОКБІЗНЕСБАНК	99 671	УКРАЇНСЬКИЙ КАПІТАЛ	2032
УКРЕКСІМБАНК	83 474	ОДЕСА-БАНК	1851
УКРПРОМБАНК	81 628	БТА БАНК	1516
АЛЬФА-БАНК	81 433	РАДАБАНК	1487
ДЕЛЬТА	78 539	УНІВЕРСАЛЬНИЙ	1294
ТАС-ІНВЕСТБАНК	78 302	РЕГІОН БАНК	1147
ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ	74 917	СЕБ БАНК	1036
ОТП БАНК	70 759	АВТОАЗБАНК	959
ІНДУСТРІАЛЬНО- ЕКСПОРТНИЙ БАНК	63 662	ІНТЕРБАНК	815
УКРСОЦБАНК	58 071	ПІВДЕНКОМБАНК	726
ФІНАНСОВА ІНІЦІАТИВА	55 618	ТК КРЕДИТ	705
ФОРУМ	55 074	СОЦКОМБАНК	693
ТАС-КОМЕРЦБАНК	53 172	БАНК ПЕРСПЕКТИВА	630
ПІВДЕННИЙ	51 182	ПОРТО-ФРАНКО	624
КИЇВ	40 111	ЧОРНОМОРСЬКИЙ БАНК РОЗВИТКУ ТА РЕКОНСТ- РУКЦІЇ	606

Таблиця 10.19

**БАНКИ, ЩО ПРОТЯГОМ 2006 Р. ЗДІЙСНИЛИ НАЙБІЛЬШІ ВИТРАТИ
НА ФОРМУВАННЯ СТРАХОВИХ РЕЗЕРВІВ (>25 % ВІД ВАЛОВИХ ВИТРАТ)**

Назва банку	Відсотки
КОНКОРД	86
ФІНАНСОВИЙ СОЮЗ БАНК	54
УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНИЙ БАНК	53
ДЕЛЬТА	50
ДІАЛОГБАНК	42
СТОЛИЧНИЙ	37
МІЖНАРОДНИЙ ІПОТЕЧНИЙ БАНК	37
ТАС-ІНВЕСТБАНК	37
ФІНАНСОВА ІНІЦІАТИВА	34
ВНЄШТОРГБАНК	32
АРКАДА	30
ОЛІМПІЙСЬКА УКРАЇНА	28
ТРАСТ-КАПІТАЛ	28
ДЕМАРК	28
ПРИВАТБАНК	27

Таблиця 10.20

**БАНКИ, ЩО МАЮТЬ НАЙБІЛЬШУ І НАЙМЕНШУ
ЧАСТКУ ПРОЦЕНТНИХ ВИТРАТ ЗА ПІДСУМКАМИ 2006 Р.**

Банки, що мають найбільшу (> 60 %) частку процентних витрат		Банки, що мають найменшу (< 20 %) частку процентних витрат	
1	2	3	4
ТК КРЕДИТ	77	БАНК БОГУСЛАВ	0
ФІНБАНК	68	ІПОБАНК	0
УКРАЇНСЬКИЙ ФІНАНСОВИЙ СВІТ	67	БАНК РЕНЕСАНС КАПІТАЛ	0
АВТОАЗБАНК	65	СИГМАБАНК	2
РОДОВІД БАНК	65	КОНКОРД	2
АРТЕМ БАНК	64	УКРБУДІНВЕСТБАНК	3
ХРЕЩАТИК	63	ЄВРОПЕЙСЬКИЙ БАНК РАЦІОНАЛЬНОГО ФІНАНСУВАННЯ	6

Закінчення табл. 10.20

Банки, що мають найбільшу (> 60 %) частку процентних витрат		Банки, що мають найменшу (< 20 %) частку процентних витрат	
1	2	3	4
БРОКБІЗНЕСБАНК	63	АІС-БАНК	7
БІГ ЕНЕРГІЯ	62	ПАРТНЕР БАНК	10
ЗОЛОТІ ВОРОТА	62	СТОЛИЧНИЙ	12
БАНК РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	62	БАНК ІНВЕСТИЦІЙ ТА ЗАОЩАДЖЕНЬ	15
УКРПРОМБАНК	60	БАНК ПЕРСПЕКТИВА	16
ПІВДЕНКОМБАНК	60	УКРАЇНСЬКИЙ КРЕДИТНИЙ БАНК	17
ПРИКАРПАТТЯ	60	ПРАЙМ-БАНК	17
		УНКРЕДИТ БАНК	17
		УКРАЇНСЬКИЙ БАНК РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА РОЗВИТКУ	17
		ДЕЛЬТА	19
		ОЩАДБАНК	20

Таблиця 10.21

БАНКИ, ЩО СПЛАТИЛИ ДО БЮДЖЕТУ НАЙБІЛЬШІ (>20 МЛН ГРН) СУМИ ПОДАТКУ НА ПРИБУТОК ПРОТЯГОМ 2006 Р.

Назва банку	Сума податку на прибуток, тис. грн	Назва банку	Сума податку на прибуток, тис. грн
РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	17 5051	КРЕДИТПРОМБАНК	34 511
УКРЕКСІМБАНК	15 1750	ПРАВЕКС-БАНК	27 913
УКРСОЦБАНК	11 4258	ІНГ БАНК УКРАЇНА	26 045
ОТП БАНК	10 9071	ДОНГОРБАНК	23 837
ПРОМІНВЕСТБАНК	90 777	ПРИВАТБАНК	23 011
ОЩАДБАНК	62 644	ХФБ БАНК УКРАЇНА	22 873
НАДРА	37 593	СІТІБАНК (УКРАЇНА)	22 391
ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ БАНК	35 304	МРІЯ	22 227
		УКРПРОМБАНК	21 083

Жоден з описаних показників сам по собі, безвідносно до інших, не є однозначним свідченням стабільності чи негараздів у тій чи іншій банківській установі. Більше того, аналіз балансових даних банку взагалі — це лише приблизна його діагностика. Наприклад, низький поточний прибуток може бути наслідком не лише низького рівня доходів (що свідчить про погане управління активами), але й високого рівня витрат (що може бути зумовлено активним залученням депозитів, формуванням страхових резервів під нові кредити, високим рівнем заробітної плати тощо). І навпаки, нормальні значення описаних вище показників не гарантують, що в банку все гаразд (той же балансовий прибуток можуть формувати лише нараховані, але фактично поки що не отримані доходи). Проте не викликає сумніву, що рішення про співпрацю з тим чи іншим банком, безумовно, має прийматися з урахуванням всебічного аналізу об'єктивних показників його діяльності.

Література [6, 12, 15, 20, 24, 26, 50, 62, 66, 82]

Контрольні запитання

1. *За яких умов визнаються доходи і витрати банку?*
2. *Які доходи і витрати виникають у результаті операційної діяльності банку?*
3. *Які доходи і витрати виникають у банку в результаті інвестиційної діяльності?*
4. *Які доходи і витрати виникають у банку в результаті фінансової діяльності?*
5. *У чому полягає завдання аналізу доходів і витрат банківського сектору?*
6. *Яка звітна фінансова інформація залучається для аналізу доходів і витрат банку?*
7. *Як організується управлінський облік з метою отримання інформації для аналізу доходів і витрат банку?*
8. *Які доходи належать до банківських?*
9. *З якою метою проводять структурний аналіз доходів банку?*
10. *Який склад мають витрати банку?*
11. *Перелічить основні напрями аналізу витрат.*
12. *Які характерні ознаки динаміки і структури доходів банківської системи України?*
13. *Які характерні ознаки динаміки і структури витрат банківської системи України?*

Практичні завдання

1. За даними табл. 10.1 і 10.5 порівняйте динаміку і структуру процентних доходів і процентних витрат, а також порівняйте їх рівень.
2. Проаналізуйте динаміку і структуру торговельного доходу і доходу у вигляді дивідендів банку (табл. 10.2, 10.3).
3. Проаналізуйте середньозважені процентні ставки за деякими активами і зобов'язаннями, порівняйте їх рівень (табл. 10.4, 10.9).
4. За даними табл. 10.5 проаналізуйте динаміку і структуру загальних адміністративних витрат банку (табл. 10.5).
5. Проаналізуйте динаміку і структуру витрат на персонал банку (табл. 10.7).
6. Оцініть чисті витрати на формування резервів банку (табл. 10.8).

Тести

- 1. Доход від торговельних операцій утворюється внаслідок**
 - А) торгівлі цінними паперами з ініціативи банку
 - Б) торгівлі цінними паперами на виконання доручень клієнтів
 - В) інкасування векселів клієнтів
 - Г) врахування векселів клієнтів
- 2. Яка стаття не входить до операційного доходу банку:**
 - А) процентний дохід
 - Б) комісійний дохід
 - В) дохід від торговельних операцій
 - Г) непередбачені доходи
- 3. До інших банківських операційних доходів не належить:**
 - А) дивідендний дохід
 - Б) дохід від розрахунково-касового обслуговування клієнтів
 - В) дохід від операційного лізингу
 - Г) штрафи та пені, отримані за банківськими операціями
- 4. До процентного доходу не відносять доходи від:**
 - А) коштів, розміщених в інших банках
 - Б) кредитів суб'єктам господарської діяльності і фізичним особам
 - В) цінних паперів, одержані у вигляді відсотків
 - Г) перепродажу цінних паперів

5. До інших небанківських операційних доходів не відносять:

- А) доходи від продажу основних засобів
- Б) доходи від продажу матеріальних цінностей
- В) штрафи та пені, отримані за господарськими операціями
- Г) штрафи та пені, отримані за банківськими операціями.

6. Основною складовою операційних витрат є

- А) комісійні витрати
- Б) процентні витрати
- В) витрати на персонал
- Г) амортизація основних засобів

7. Комісійний дохід не утворюється внаслідок:

- А) розрахунково-касового та кредитного обслуговування банків
- Б) операцій на фондовому ринку, які не спричиняють отримання доходу
- В) купівлі-продажу іноземної валюти за дорученням клієнтів
- Г) купівлі-продажу іноземної валюти на власні цілі

8. Загальний аналіз доходів банку ґрунтується на використанні методик:

- А) коефіцієнтного аналізу
- Б) вертикального та горизонтального економічного аналізу
- В) кореляційного аналізу
- Г) загального аналізу

9. Збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників) мають назву

- А) прибутку
- Б) доходу
- В) емісійного доходу
- Г) притоку грошових коштів

10. До операційних витрат комерційного банку не відносять:

- А) процентні витрати
- Б) витрати на здійснення операцій з цінними паперами
- В) господарські витрати
- Г) комісію за отримані банком послуги

АНАЛІЗ ПРИБУТКУ І РЕНТАБЕЛЬНОСТІ БАНКУ

- 11.1. Значення, задачі, інформаційне забезпечення аналізу прибутку і рентабельності банку.
- 11.2. Аналіз прибутку банку.
- 11.3. Аналіз показників дохідності банку.
- 11.4. Аналіз рентабельності банку.
- 11.5. Прикладний аспект аналізу прибутку і рентабельності банку.

11.1. ЗНАЧЕННЯ, ЗАДАЧІ, ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНАЛІЗУ ПРИБУТКУ І РЕНТАБЕЛЬНОСТІ БАНКУ

Серед основних показників ефективності поточної стратегії банку домінує абсолютний розмір прибутку банку. Він має універсальний характер, дає уявлення про характер, зміст, функціональну спрямованість та обсяг діяльності установи. *Метою діяльності всіх суб'єктів ринку* є отримання певного прибутку і подальше його зростання. Значення банківського прибутку полягає в тому, що він є базою для збільшення та оновлення основних фондів установи, вагомим елементом приросту власного капіталу, який гарантує фінансову стійкість банку та ліквідність його балансу, є основою забезпечення відповідного рівня дивідендів, розвитку та підвищення якості послуг. Розмір прибутку обумовлює можливості банку щодо вирішення стратегічних цілей та завдань, його платоспроможність та конкурентоспроможність.

Прибутковість залежить від багатьох чинників як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Найважливішими внутрішніми факторами є обсяг і масштаби діяльності банку, стан та ефективність використання його ресурсів, рівень і співвідношення доходів та витрат.

Фінансові результати банку визначаються ще й такими ендогенними факторами, як ефективність внутрішньої політики, рівень кваліфікації персоналу та рівень менеджменту.

Прибутковість банку залежить також від екзогенних факторів (тобто таких, що виходять за межі його впливу). Це насамперед

загальноекономічна й політична ситуація у країні, стан фінансового ринку, надійність партнерів, податкова політика держави, політика НБУ.

Знаючи, які чинники впливають на прибутковість, можна розробити ефективний механізм управління доходами й витратами, отримання та використання прибутку. Аналіз кількісного впливу названих факторів дає змогу визначити основні напрями зростання прибутковості, тобто напрями діяльності, які не загрожують підвищенням загального ризику банку та погіршенням ліквідності його балансу.

Основними критеріями якісного менеджменту банківського сектору є його прибутковість, міцний фінансовий стан.

Метою аналізу прибутковості й рентабельності банку є виявлення кількарічних тенденцій, що склалися у формуванні обсягу одержаного прибутку та рівня рентабельності як банківського сектору загалом, так і за окремими видами діяльності — процентної, інвестиційної тощо.

Джерелом нормативно-правової інформації аналізу прибутку і рентабельності банку є:

- Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України: затверджені Постановою Правління НБУ від 19.03.2003 № 124;

- Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України: Затверджено Постановою Правління Національного банку України від 18.06.2003 № 255.

Звітна фінансова інформація включає:

- баланс та звіт про фінансові результати;
- примітка до фінансових звітів: Примітка 26. Витрати на податок на прибуток

Звітна статистична інформація включає наступні форми:

- № 1Д «Баланс» (щоденна);
- № 10 (місячна) «Оборотно-сальдовий баланс».

Стратегічний аналіз відрізняється від звичайного економічного аналізу такими моментами:

а) банківські операції розглядають не відокремлено — передбачається комплексний підхід до оцінки всієї діяльності (починаючи із доцільності залучення ресурсів, раціонального їх розміщення в активні операції у поєднанні зі стратегією зниження ризику банківської діяльності) і як підсумок — способи максимального підвищення прибутковості діяльності банку;

б) базами порівняння слугують, як правило, нормативні дані та дані кращих банківських установ або середні по європейських банках;

в) стратегічний аналіз передує економічним процесам (а не навпаки, як при звичайному економічному аналізі), а також поєднує в собі елементи перспективного і попереднього аналізу, планування, менеджменту;

г) інформаційні джерела аналізу містять, крім облікових, звітних, планових, також позаоблікові дані, отримані, наприклад, під час виробничих нарад, аудиторських перевірок, із прогностичних очікувань фахівців, періодики, відомості, отримані під час неформального спілкування тощо.

Аналізуючи ефективність поточної стратегії банку, необхідно оцінити такі показники:

- зміну в динаміці ринкової частки банку за окремими напрямками діяльності (пріоритети банку в кредитуванні, інвестиційній діяльності, валютних операціях тощо);

- динаміку абсолютного значення прибутку банку з урахуванням інфляційних факторів;

- відносну порівняно з конкурентами динаміку валового доходу;

- зміну в динаміці відносних коефіцієнтів прибутковості активів та капіталу.

Чим кращі ці показники, тим менше потреби вносити радикальні корективи у поточну стратегію банку, і навпаки.

11.2. АНАЛІЗ ПРИБУТКУ БАНКУ

Прибуток банку складають:

- прибуток від основної діяльності, який визначається як різниця між банківськими доходами і витратами;

- валовий прибуток, до якого, крім прибутку від основної діяльності, входять небанківські операційні доходи і витрати, відрахування в резерви, непередбачені доходи і витрати;

- чистий прибуток, який залишається у розпорядженні банку після сплати податку на прибуток (табл. 11.1).

Таблиця 11.1

**ПРИМІТКА 26.1. ВИТРАТИ НА ПОДАТОК
НА ПРИБУТОК ПРОМІНВЕСТБАНКУ ЗА 2006 Р.**

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	Поточний податок на прибуток	84 503	93 248
2	Відстрочений податок на прибуток	6274	(5198)
3	Усього	90 777	88 050

Сума прибутку в бухгалтерському і податковому обліку не співпадає (табл. 11.2—11.3).

Таблиця 11.2

ПРИМІТКА 26.2. УЗГОДЖЕННЯ СУМИ ОБЛІКОВОГО ПРИБУТКУ (ЗБИТКУ) ТА СУМИ ПОДАТКОВОГО ПРИБУТКУ (ЗБИТКУ) ПРОМІНВЕСТБАНКУ ЗА 2006 Р.

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	Прибуток до оподаткування	313 559	309 250
2	Сума податку на прибуток, що визначений за ставкою оподаткування	78 390	77 313
	Коригування облікового прибутку (збитку)		
3	Витрати, які не включаються до суми валових витрат з метою розрахунку податкового прибутку, але визнаються в бухгалтерському обліку	17 077	16 398
4	Витрати, які включаються до суми валових витрат з метою розрахунку податкового прибутку, але не визнаються в бухгалтерському обліку	(5763)	(3924)
5	Доходи, які підлягають обкладенню податком на прибуток, але не визнаються (не належать) до облікового прибутку (збитку)	5704	5777
6	Доходи, які не підлягають обкладенню податком на прибуток, але визнаються в бухгалтерському обліку	(8704)	(5122)
7	Амортизаційні відрахування за даними фінансового обліку	21 592	23 817
8	Амортизація, яка підлягає оподаткуванню	(21 728)	(20 254)
9	Інші суми, які не є доходами та витратами, але включаються до бази оподаткування (виправлення помилок тощо)	(2065)	(757)
10	Сума податку на прибуток (збиток) (2 + 3 – 4 + 5 – 6 + 7 – 8 +/- 9)	84 503	93 248

Серед найважливіших методів аналізу фінансових результатів головним можна вважати структурний аналіз, який здійснюється шляхом визначення кожної позиції у процентах від загального. Зміна питомої ваги позицій у часі свідчить про зміни у сферах діяльності банку.

Аналіз коефіцієнтів полягає у зіставленні доходів і витрат із відповідними позиціями балансу.

Відправною точкою для розв'язання стратегічних завдань підвищення прибутку є побудова факторної моделі, яка описує залежність результативного показника від обраних факторів. Чим більше вона їх містить, тим глибшим буде аналіз. При цьому фактори повинні перебувати у прямій функціональній залежності з результативним показником, тобто описуватися конкретною формулою.

Таблиця 11.3

**ПРИМІТКА 26.3 РОЗРАХУНОК ВІДСТРОЧЕНИХ ПОДАТКОВИХ АКТИВІВ
ТА ВІДСТРОЧЕНИХ ПОДАТКОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ**

Рядок	Найменування статті	Звітний рік	Попередній рік
1	Відстрочені податкові активи	0	0
1.1	Тимчасова різниця, що підлягає вирахуванню	0	0
1.2	Перенесення невикористаних податкових збитків на майбутні періоди	0	0
1.3	Перенесення невикористаних податкових пільг на майбутні періоди	0	0
2	Відстрочені податкові зобов'язання	54 018	47 744
2.1	Тимчасові різниці, що підлягають оподаткуванню	216 072	190 976

Чинники, що знаходяться в стохастичній залежності з результативним показником, вивчаються за допомогою кореляційно-регресійного аналізу. Залежність прибутку від перелічених вище факторів можна описати такою формулою

$$P = i_a \cdot Q \cdot (1 - H) + i_a \cdot (K - R) - i_n \cdot Q - B_y, \quad (11.1)$$

де P — абсолютний розмір прибутку банку;
 i_a — відносна дохідність активних операцій банку;
 Q — обсяг залучених ресурсів банку;
 H — норма обов'язкового резервування;
 K — капітал банку;
 R — сума іммобілізації (вкладення у недохідні активи);
 i_n — відносна витратність залучених ресурсів (пасивів);
 B_y — умовно-постійні витрати (управлінські).

Відносну дохідність активних операцій можна подати у вигляді відсотка і розрахувати за формулою

$$i_a = D / A_d, \quad (11.2)$$

де D — загальні доходи банку;

A_d — дохідні активи.

Відносна витратність залучених ресурсів банку (пасивів) визначається аналогічно — за формулою

$$i_n = B / Q, \quad (11.3)$$

де B — витрати на залучення ресурсів;

Q — обсяг залучених ресурсів.

Як видно з наведеної моделі, основними факторами, що впливають на прибуток, є відносний рівень дохідності активних операцій банку, відносний рівень витратності за пасивними операціями, обсяг залучених ресурсів, рівень умовно-постійних витрат банку. Більшість із цих факторів лише частково залежить від зусиль банку, тобто здебільшого обумовлена зовнішніми чинниками, що діють на ринку капіталів. Наприклад, середня дохідність активних операцій залежить від рівня інфляції, попиту і пропозиції на кредитні ресурси, конкуренції між банками, політики НБУ тощо.

У процесі прийняття рішень та розробки стратегії часто постає проблема поведінки в ситуаціях, коли для вибору оптимального варіанта бракує ресурсів або підвищити відсоткову ставку за кредитами та знизити відсоткову ставку за депозитами не дозволяють певні екзогенні фактори, що діють у ринкових умовах і не залежать від банківської установи. Отже, у стратегічному аналізі дуже важливо врахувати обмежуючі фактори. У ході розробки стратегії розвитку економічної ситуації може враховуватися як один обмежуючий фактор, так і декілька. Аналіз ситуацій із двома і більше такими факторами передбачає використання методів лінійного програмування. При ситуаційному аналізі вибирають певний рівень окремих факторів, що сприяють отриманню необхідного рівня прибутку або досягненню точки беззбитковості.

На підставі загальної моделі, що описує вплив факторів на прибуток, можна вирахувати значення окремих факторів, які забезпечують необхідний його рівень.

Однією з найпоширеніших проблем у процесі прийняття рішень та розробки стратегій є поведінка в ситуації, коли для пошуку оптимального варіанта недостатньо ресурсів. Попередній аналіз стратегії банку щодо отримання певного рівня прибутку

передбачає порівняння розрахункової величини необхідного рівня ресурсів із фактичним обсягом ресурсів, які банк може залучити.

Необхідний рівень ресурсів, що забезпечує *беззбиткову роботу* банку, визначається за формулою

$$Q = \frac{B_y - (R - R) \cdot i_a}{i_a \cdot (1 - H) - i_n}. \quad (11.4)$$

Якщо планується отримати певний рівень прибутку, то формула набуває вид

$$Q = \frac{B_y - (R - R) \cdot i_a + P}{i_a \cdot (1 - H) - i_n}. \quad (11.5)$$

Отже, рівень залучених ресурсів, що забезпечує беззбиткову (або прибуткову) роботу банку насамперед обумовлюється рівнем умовно-постійних (управлінських) витрат, значенням спреду та питомою вагою іммобілізованих ресурсів, що зменшують вільний капітал, який може бути використаний в активних операціях.

Якщо розрахункове значення обсягу ресурсів знаходиться в межах фактичного (ймовірного) обсягу ресурсів, то даний фактор не буде обмежуючим, і коригування стратегії підвищення прибутковості банку слід робити в напрямі оптимізації інших чинників.

Значення інших факторів, що забезпечують беззбиткову роботу банку, визначається аналогічно: використовується основна факторна модель прибутку.

Серед чинників, які впливають на розмір прибутку банку та ефективність його діяльності в цілому, центральне місце належить рівню умовно-постійних витрат, їх співвідношенню з умовно-змінними витратами та їх питомій вазі в *маржинальному доході банку*. А він, у свою чергу, розраховується як різниця між загальним доходом та умовно-змінними витратами. Цей фактор залежить безпосередньо від самого банку і серед екзогенних факторів передусім вимагає коригування при розробці стратегії підвищення прибутковості його роботи.

Необхідний рівень умовно-постійних витрат, що забезпечує беззбиткову роботу банку, визначатиметься за формулою

$$B_y = i_a \cdot Q \cdot (1 - H) + (K - R) \cdot i_a - i_n \cdot Q. \quad (11.6)$$

Розрахункове значення умовно-постійних витрат за умови отримання певного рівня прибутку передбачає використання такої формули

$$B_y = i_a \cdot Q \cdot (1 - H) + (K - R) \cdot i_a - i_n \cdot Q - P. \quad (11.7)$$

Порівняння фактичного значення з розрахунковим дає змогу визначити реальні резерви підвищення прибутку банку. Особливу увагу цьому фактору потрібно приділяти, якщо інші чинники в ринкових умовах обмежені певним рівнем і їх не можна змінити у процесі стратегічного управління. Аналізуючи статті витрат, які входять до складу умовно-постійних, насамперед звертають увагу на управлінські витрати, а саме: на відрядження, утримання легкових автомобілів, послуги зв'язку, господарські потреби. Стратегія скорочення витрат на заробітну плату обов'язково має бути пов'язана з аналізом продуктивності праці банківських працівників. Аналіз співвідношення темпів зростання зарплати з темпами зростання продуктивності праці дає змогу обґрунтувати доцільність скорочення загальних витрат на заробітну плату. Причому темпи зростання продуктивності праці повинні не просто збігатися із темпами зростання зарплати, а на 1,5—2 % її випереджати. Скорочення витрат на рекламу буде виправданим, якщо їх питома вага зростає непропорційно щодо розширення масштабів діяльності банку.

11.3. АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ДОХІДНОСТІ БАНКУ

Дохідність комерційного банку — це сумарний позитивний сукупний результат його господарсько-фінансової та комерційної діяльності. За рахунок доходів банку покриваються всі його операційні витрати, формується прибуток, обсяг якого визначає рівень дивідендів, зростання капіталу, розвиток пасивних та активних операцій.

Дохідність банку залежить насамперед від оптимальної структури його балансу в частині активів і пасивів та від цілеспрямованої роботи банківського персоналу. Важливими умовами забезпечення дохідності банку є оптимізація структури доходів і витрат, визначення мінімально допустимої процентної маржі, виявлення тенденцій у дохідності кредитних операцій, планування мінімальної дохідної маржі для прогнозування орієнтовного рівня відсотків за активними і пасивними операціями. Дохідність

банківської діяльності залежить також від підтримки ліквідності, управління банківськими ризиками та їх мінімізації.

Для загальної оцінки рівня дохідності порівнюють:

- доходи;
- активи, що забезпечують доходи;
- прибутки;
- дохідність однієї гривні активів.

Для оцінки дохідності банку використовують ряд коефіцієнтів.

Двома найважливішими показниками аналізу прибутковості банку є дохід на активи та дохід на капітал.

$$\text{Дохід на активи (\%)} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Середні загальні активи}} \cdot 100\%. \quad (11.8)$$

За допомогою цього коефіцієнта визначають рівень рентабельності сукупних активів. Він застосовується при порівнянні прибутковості різних банків. Мінімальне значення коефіцієнта — 0,75 %, максимальне — 1,5 %.

Фактори, які впливають на показник рентабельності активів, пов'язані зі змістом чисельника і знаменника, тобто він змінюється під впливом динаміки абсолютної величини прибутку та активів. Його зменшення може бути викликане вищими темпами зростання активів порівняно з темпами зростання чистого прибутку або ж зі зменшенням прибутку при незмінних активах чи їх збільшенні.

У свою чергу, на прибуток впливають такі фактори, як співвідношення темпів зростання доходів і витрат, рівня процентних ставок і комісії; обсяг окремих банківських послуг; питома вага активів, які приносять дохід, у сукупних активах; своєчасність погашення процентних платежів позичальниками; частка ризикових активів, вартість ресурсів тощо.

Незначний вплив доходу на активи може бути результатом консервативної кредитної та інвестиційної політики, а також наслідком великих витрат. Високе значення прибутку на активи досягається за ефективною діяльністю банку і великих ставок доходу від активів. В останньому випадку банк, можливо, несе значний ризик. Та цілком вірогідно й те, що він вдало оперує своїми активами, хоча при цьому потенційно не виключені чималі втрати.

$$\text{Дохід на капітал (\%)} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Сплачений статутний капітал}} \cdot 100\%. \quad (11.9)$$

Цей показник дає змогу визначити ефективність використання коштів власників комерційного банку. Його оптимальне значення — 10—20 %.

Аналіз чистого спреду пов'язаний із процентною політикою банку, яка відображається у динаміці процентних ставок за активними й пасивними операціями. У попередніх розділах ми розповідали, як розраховуються середні процентні ставки за наданими кредитами та зобов'язаннями. Мінімізувати процентний ризик дасть змогу узгоджена процентна політика за кредитними і депозитними операціями. Ступінь такої узгодженості характеризує чистий спред.

$$\begin{aligned} & \text{Чистий} \\ & \text{спред} = \\ & (\%) \\ & = \frac{\text{Проценти отримані}}{\text{Позики}} \cdot 100\% - \frac{\text{Проценти сплачені}}{\text{Підпроцентні депозити}} \cdot 100\% \quad (11.10) \end{aligned}$$

Інакше кажучи, чистий спред — це різниця між процентними ставками отриманими і сплаченими. За його допомогою визначається необхідна мінімальна різниця між ставками за активними й пасивними операціями, яка дасть змогу банку покрити витрати, але не принесе прибутку (мінімальне значення показника 0). Оптимальне значення чистого спреду — не менше 1.25 %.

Цей коефіцієнт повинен враховувати лише активи і пасиви, до яких застосовуються процентні ставки. Саме у такий спосіб уникають впливу безпроцентних депозитів до запитання, капіталу та невиконаних вимог резервування на чисті отримані проценти, а відтак — на прибуток банку. Коли процентна ставка не має впливу на прибуток банку, досягається глибше розуміння джерел прибутку банку та наслідків вразливості надходжень.

Аналізуючи чисту процентну маржу, слід брати до уваги її призначення: маржа слугує для покриття витрат банку і ризиків, у тому числі інфляційного, створення прибутку, покриття договірних угод. Розраховують її за формулою

$$\begin{aligned} \text{Чиста} \\ \text{процентна} \\ \text{маржа} (\%) & = \frac{\text{Доходи від процентів} - \text{Витрати на проценти}}{\text{Середні загальні активи}} \cdot 100\% \quad (11.11) \end{aligned}$$

Цей коефіцієнт допомагає з'ясувати, чи може банк давати прибуток у вигляді доходу від процентної різниці як відсоток до середніх загальних активів. Оптимальним значенням даного показника є 4,5 %.

Зменшення процентної маржі сигналізує про загрозу банкрутства. Основними причинами зменшення процентної маржі є зни-

ження процентних ставок за кредитними операціями; подорожчання ресурсів; скорочення питомої ваги активів, що приносять дохід, у загальному їх обсязі; хибна процентна політика банку.

$$\frac{\text{Інший операційний дохід на загальні активи (\%)}}{\text{Середні загальні активи}} = \frac{\text{Інший операційний дохід}}{\text{Середні загальні активи}} \cdot 100\% \quad (11.12)$$

Цей коефіцієнт висвітлює ступінь залежності банку від не-процентних доходів. Його зростання може свідчити про рівень диверсифікації у платні фінансові послуги чи нездорове прагнення одержати спекулятивний прибуток, аби замаскувати недостатність основного банківського доходу від процентів.

$$\begin{aligned} & \frac{\text{Чистий операційний дохід на загальні активи (\%)}}{\text{Середні загальні активи}} = \\ & = \frac{\text{Чистий процентний дохід} + \text{Інший операційний дохід}}{\text{Середні загальні активи}} \cdot 100\% \end{aligned}$$

Зазначений коефіцієнт відрізняється від коефіцієнта доходу на активи на обсяг непроцентних операційних витрат, сплачених податків та непередбачених доходу чи збитку.

$$\begin{aligned} \text{Чиста операційна чи посередницька маржа (\%)} &= \frac{\text{Дохід на дохідні активи} + \text{Відповідна комісія}}{\text{Середні загальні активи}} \cdot 100\% - \\ & - \frac{\text{Витрати на проценти}}{\text{Усі пасиви, які фінансуються}} \cdot 100\% \quad (11.13) \end{aligned}$$

Посередницьку маржу можна визначити як різницю між вартістю залучення коштів та доходом за дохідними активами плюс дохід від відповідних комісійних та зборів. Різницю між ними становлять кошти, виділені банківською системою на посередництво між тими, хто кошти надає, і тими, хто їх використовує.

Обсяг усіх коштів, які йдуть на посередництво у вигляді відсотка від загальних середніх активів, є також показником ефективності роботи банку. Його можна безпосередньо порівнювати з аналогічними показниками інших банків на одному і тому ж ринку. Водночас різниця у відповідних загальних обсягах витрат дає змогу порівнювати структуру видатків.

Оскільки оплата праці є найголовнішою складовою непроцентних видатків банку, то продуктивність праці співробітників, яку вимірюють з урахуванням чисельності штату і витрат на його утримання, може свідчити про ефективність роботи самої установи. Однак продуктивність роботи слід оцінювати, зважаючи на той факт, що у поточний період часу економія на зарплаті (шляхом її значного зниження або скорочення чисельності працюючих) може призвести до погіршення якості та послаблення мотивації до роботи, а із часом і до зниження ефективності роботи банку.

$$\frac{\text{Чистий дохід на одного працівника}}{\text{Прибуток після оподаткування}} = \frac{\text{Прибуток після оподаткування}}{\text{Загальна чисельність працівників}}. \quad (11.14)$$

Слід мати на увазі, що цей показник суттєво відрізнятиметься, якщо порівнюватимемо банк із невеликою кількістю працівників (але з високою заробітною платою) і банк із чисельним штатом низькокваліфікованих працівників (із невисокою заробітною платою).

$$\frac{\text{Чистий дохід до витрат на утримання персоналу}}{\text{Прибуток після оподаткування}} = \frac{\text{Прибуток після оподаткування}}{\text{Витрати на утримання працівників}}. \quad (11.15)$$

Цим коефіцієнтом оперують, вимірюючи окупність витрат на утримання працівників. Оскільки він є універсальнішим, ніж коефіцієнт, що характеризує чистий дохід на одного працівника, то дає змогу порівнювати організації різного типу. Він демонструє чистий ефект від рішень щодо мотивації праці співробітників, незалежно від того, спрямовані ці рішення на низьку кваліфікацію та низьку заробітну плату чи на високі видатки для висококваліфікованих працівників.

11.4. АНАЛІЗ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ БАНКУ

Широка і всеохоплююча система управлінського обліку дає змогу визначити ефективність стратегічних рішень та проаналізувати *рентабельність банку в різних ракурсах*, з'ясувати:

- рентабельність відділень і філій банку;
- рентабельність центрів одержання прибутку (бізнес-центрів);

- рентабельність продуктів і послуг;
- рентабельність обслуговування клієнтів.

Кожний з них характеризує значення різних аспектів рентабельності, відображає джерела надходження коштів, витрат і прийоми для визначення вартості операцій із внутрішнього перерозподілу коштів.

Процес упровадження управлінського обліку в банківську практику передбачає *такі етапи*:

1. Оцінка організаційної структури банку на предмет її оптимальності і досконалості;

2. Реорганізація структурних підрозділів банку (якщо стара структура не сприяє досягненню стратегічних цілей) та розподіл підрозділів банку за центрами відповідальності;

3. Створення внутрішнього плану рахунків для управлінського обліку (систематизація та кодування рахунків для цілей управлінського обліку з максимальною деталізацією інформації). Особливої деталізації потребують рахунки доходів та витрат;

4. Обґрунтування порядку розподілу доходів та витрат за центрами відповідальності;

5. Розробка методики внутрішнього розподілу коштів (упровадження трансфертного ціноутворення);

6. Обґрунтування методики аналізу діяльності окремих структурних підрозділів банку, яка включає формування системи показників оцінки роботи центрів відповідальності, вибір методів та прийомів аналізу, а також визначення критеріїв їх оцінки;

7. Розробка форм внутрішньої управлінської звітності для кожної стратегічної одиниці, встановлення термінів її надання та відповідальних осіб за формування управлінської інформації у структурних підрозділах;

8. Забезпечення систематичного аналізу результатів діяльності центрів відповідальності з визначенням винуватців та причин відхилень від запланованих величин;

9. Упровадження системи раннього реагування на можливі відхилення фактичних результатів від стратегічних цілей та розробка плану заходів, спрямованих на усунення розриву між ними;

10. Створення механізму матеріального стимулювання та штрафних санкцій для центрів відповідальності.

Залежно від функцій, виконуваних підрозділами банку, та кінцевих споживачів банківських продуктів, усі підрозділи установи групуються відповідно в центри прибутку (бізнес-центри), центри витрат і центри інвестицій. Критерії визначення типу

центру відповідальності можуть бути такими: участь у наданні послуг та банківських продуктів зовнішнім і внутрішнім споживачам; отримання прямих доходів; виконання комплексу взаємопов'язаних послуг та операцій, які складаються в технологічний ланцюжок; чи несе керівник центру відповідальність за рівень отриманих грошових доходів та формування витрат центру.

Якщо система управлінського обліку дає змогу вимірювати лише витрати, які виникають у центрі відповідальності, але не дає змоги оцінити його продукцію у вигляді доходу (оцінка неможлива або недоцільна), то такий центр відповідальності називається центром витрат.

Якщо кінцевий результат діяльності центру вимірюється у вигляді різниці між доходами та витратами, що виникають у ньому, то він називається центром прибутку. У деяких випадках, щоб оцінити дохід центру відповідальності, необхідно вдатися до трансфертних цін. Як свідчить практика, їх розробка — досить складна і трудомістка процедура. Втім, є й позитивні приклади використання цього інструменту для оцінки результатів діяльності таких центрів, як казначейство, депозитний відділ, відділ інкасації тощо.

Слід визнати, що, незважаючи на кількісну меншість (серед загального числа центрів відповідальності), центри прибутку (бізнес-центри) посідають центральне місце у фінансовій структурі банку. Це зумовлено тим, що сутність його діяльності, як і будь-якої іншої організації, полягає в отриманні прибутку. Зазвичай у банку функціонують кілька традиційних центрів прибутку: кредитування, розрахунково-касове обслуговування, казначейство, операції із цінними паперами тощо.

Оскільки діяльність керівників цих центрів вимірюється та оцінюється розміром отриманого прибутку, вони мають істотний стимул для прийняття рішень щодо використання ресурсів та виходу продукції. Застосування концепції «центру прибутку» — один із найважливіших інструментів, який дає змогу децентралізувати в банках відповідальність за отримання кінцевого результату. Водночас необхідно пам'ятати, що зосередження уваги на підвищенні ефективності роботи окремих бізнес-центрів не повинно йти в розріз із загальною стратегією банку. Часом ключовими показниками для оцінки результатів роботи можуть бути не розмір прибутку та рівень прибутковості (рентабельності), а рівень виконання бюджету доходів і витрат окремими центрами відповідальності, які відносяться до центрів прибутку (рис. 11.1).

Рис. 11.1. Центри відповідальності банку

Це пов'язано насамперед із тим, що не всі види банківської діяльності мають однаковий рівень рентабельності, а проте для задоволення потреб клієнтів банк усе ж мусить надавати навіть нерентабельні або низькорентабельні послуги. Орієнтуватися тільки на норму прибутковості в даному разі означає некоректно оцінювати діяльність різних центрів відповідальності. Так можна спровокувати напруження психологічного клімату в колективі.

Тому, *виділяючи центри відповідальності* і визначаючи показники, за якими оцінюватиметься ефективність їх роботи, розробляючи трансфертні ціни, обґрунтовуючи системи матеріального заохочення для окремих стратегічних одиниць, необхідно дотримуватися *певних правил (принципів)*, а саме:

- витрати на розробку трансфертних цін повинні бути нижчими, ніж отриманий унаслідок їх застосування додатковий прибуток (прямо цей ефект не завжди можна підрахувати);

- оцінювання рентабельності діяльності окремих структурних підрозділів банку за допомогою трансфертних цін має бути максимально об'єктивним і обов'язково супроводжуватися системою матеріального стимулювання, інакше оцінювання ефективності роботи носитиме формальний характер;

- психологічний клімат у колективі не повинен погіршуватися внаслідок упровадження ринкових відносин між окремими стратегічними одиницями. Як відомо, завищення цін, наприклад, на кредитні ресурси, для депозитного відділу буде вигідним, а для кредитного — навпаки. Ефект «перетягування ковдри на себе» тут недоречний;

- прагнення підвищити рентабельність (ефективність) діяльності окремих центрів відповідальності не повинно ставати на перешкоді досягненню найголовніших корпоративних цілей банку. Наприклад, з метою підвищення рентабельності розрахунково-касового обслуговування один із центрів відповідальності може підвищити тарифи на певні послуги. Проте подібний захід може відвернути клієнтів від банку, а скорочення клієнтської бази відповідно призведе до зменшення залишків на поточних рахунках, що, в свою чергу, знизить обсяги кредитних ресурсів установи.

Групування і розподіл підрозділів банку за відповідними центрами закріплюється наказом по банку або положенням про фінансову структуру, де висвітлюються такі питання:

1. Перелік створених центрів та їх характер (центри прибутку або витрат). У цьому розділі слід перелічити створені в банку

центри відповідальності та передбачити критерії віднесення його підрозділів до того чи іншого з них;

2. Належність підрозділу банку до певного центру. Фіксується закріплення підрозділів або відділів за центрами відповідно до організаційної структури банку;

3. Розподіл за центрами видів діяльності, продуктів і послуг. Вказується порядок визначення вартості продуктів і послуг та зазначається, які з них споживаються всередині банку (тобто іншими підрозділами), які — зовнішніми клієнтами;

4. Порядок рознесення витрат по інших центрах. Цей розділ закріплює прийняту методологію розподілу витрат за центрами відповідальності й основні принципи вибору критеріїв рознесення витрат окремих підрозділів. Наприклад, накладні витрати можна розподілити за центрами прибутків пропорційно до часу надання послуг, отриманого прибутку, середньооблікової чисельності працівників, фонду оплати праці тощо;

5. Фінансова структурна схема. Після визначення центрів відповідальності будується схема фінансової структури банку, яка розкриває взаємозв'язок між різними центрами. Причому необхідно зазначити, що філії для головного офісу є центрами прибутку.

Основна перевага, яку матиме банк, розробивши положення про фінансову структуру, полягає в тому, що керівництво одержує можливість розраховувати і контролювати фінансові результати діяльності кожного центру відповідальності. Це допомагає не тільки управляти прибутковістю і рентабельністю, а й контролювати витрати як у банку в цілому, так і за кожним підрозділом.

11.5. ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ ПРИБУТКУ І РЕНТАБЕЛЬНОСТІ БАНКУ

Прибутковість активів за звітний період визначається як відношення поточного прибутку до середньоарифметичної суми активів за звітний період. Значення цього показника за 2006 рік для банківської системи в цілому становило 1,5 %. Щодо окремих банківських установ відповідні дані наведено в табл. 11.4.

**ПРИБУТКОВІСТЬ АКТИВІВ
ОКРЕМИХ БАНКІВ УКРАЇНИ
ЗА ПІДСУМКАМИ 2006 Р.**

Банківські установи, що мають прибутковість активів > 3 % за рік	Значення показника, %
<i>1</i>	<i>2</i>
ОДЕСА-БАНК	11,7
КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ БАНК	10,3
РАДАБАНК	5,4
РЕГІОН БАНК	5,0
ІНТЕРБАНК	4,1
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ БАНК РАЦІОНАЛЬНОГО ФІНАНСУВАННЯ	3,6
ОТП БАНК	3,5
ТММ-БАНК	3,5
КАЛПОН БАНК УКРАЇНА	3,4
ПАРТНЕР БАНК	3,3
ПІВДЕНКОМБАНК	3,2
КРЕДИТ-ДНІПРО	3,0

Прибутковість капіталу за звітний період визначається як відношення поточного прибутку до середньоарифметичної суми балансового капіталу. За підсумками 2006 р. цей показник по банківській системі країни в цілому досягнув рівня 12,2 %. Таблиця 11.5 містить перелік банків із найвищим значенням даного критерію.

**ПРИБУТКОВІСТЬ КАПІТАЛУ ОКРЕМИХ
БАНКІВ УКРАЇНИ ЗА ПІДСУМКАМИ 2006 Р.**

Банківські установи, які мають прибутковість капіталу > 20 % за рік	Значення показника, %
ОДЕСА-БАНК	47
ОТП БАНК	41
КАЛІОН БАНК УКРАЇНА	38
КОМЕРЦІЙНИЙ ІНДУСТРІАЛЬНИЙ БАНК	32
ПРАВЕКС-БАНК	31
ХФБ БАНК УКРАЇНА	28
СІТІБАНК (УКРАЇНА)	26
УКРЕКСІМБАНК	25
КРЕДИТ-ДНІПРО	25
ІНГ БАНК УКРАЇНА	24
ЗАХІДІНКОМБАНК	21
БАНК ПЕТРОКОММЕРЦ-УКРАЇНА	20
НАДРА	20

Література [6, 20, 27, 46, 49]

Контрольні запитання

1. Від яких факторів залежить прибутковість і фінансові результати банку?
2. Чим стратегічний аналіз фінансових результатів відрізняється від звичайного економічного аналізу?
3. Які показники характеризують ефективність поточної діяльності банку?
4. Які показники прибутку банку існують?
5. За якою формулою визначається необхідний рівень ресурсів, що забезпечує беззбиткову роботу банку?
6. Як розрахувати необхідний рівень умовно-постійних витрат, що забезпечує беззбиткову роботу банку?
7. Що таке «дохідність банку» і якими показниками вона характеризується?

8. Які показники рентабельності можна розрахувати за даними управлінського обліку?

9. Які існують принципи добору центрів відповідальності банку?

10. Які банки України мають найбільші і найменші показники прибутковості?

Практичні завдання

1. За даними табл. 11.2—11.3 проаналізуйте причини відмінності прибутку банку за даними бухгалтерського і податкового обліку.

Тести

1. Чиста маржа операційного прибутку розраховується за формулою:

- А) (процентні доходи – процентні витрати) / власний капітал
- Б) (операційні доходи – операційні витрати) / власний капітал
- В) (процентні доходи – процентні витрати) / активи
- Г) (операційні доходи – операційні витрати) / активи

2. Чиста непроцентна маржа розраховується за формулою:

- А) (непроцентні доходи – непроцентні витрати) / власний капітал
- Б) (операційні доходи – операційні витрати) / власний капітал
- В) (непроцентні доходи – непроцентні витрати) / активи
- Г) (операційні доходи – операційні витрати) / активи

3. Чиста процентна маржа розраховується за формулою:

- А) (процентні доходи – процентні витрати) / власний капітал
- Б) (операційні доходи – операційні витрати) / власний капітал
- В) (процентні доходи – процентні витрати) / активи
- Г) (операційні доходи – операційні витрати) / активи

4. Спред прибутку розраховується за формулою:

- А) (процентні доходи – процентні витрати) / власний капітал
- Б) процентні доходи / доходні активи – процентні витрати / підпроцентні пасиви
- В) (непроцентні доходи – непроцентні витрати) / активи
- Г) (процентні доходи – процентні витрати) / (доходні активи – підпроцентні пасиви)

5. Який економічний зміст має показник спреда:

- А) вимірник доходності для акціонерів банку
- Б) показник ефективності роботи менеджерів
- В) показник ефективності посередництва між вкладниками і позичальниками
- Г) фінансовий важіль

АНАЛІЗ ЛІКВІДНОСТІ БАНКУ

12.1. Значення, задачі, інформаційне забезпечення аналізу ліквідності банку.

12.2. Аналіз ліквідної позиції банку.

12.3. Коефіцієнтний аналіз ліквідності.

12.4. Оцінка потреби банку у ліквідних коштах.

12.1. ЗНАЧЕННЯ, ЗАДАЧІ, ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНАЛІЗУ ЛІКВІДНОСТІ БАНКУ

Розглядаючи підходи до визначення банківської ліквідності, які існують в сучасній економічній літературі, і варіанти реальних дефініцій платоспроможності, що виникають з їх урахуванням, можна виділити *два основні напрями*.

Перший виходить з визнання ліквідності як здатності банку своєчасно і повно погашати свої зобов'язання за рахунок використання активів, тобто ґрунтується на перерозподільній функції банків. Таким чином, в основі визначення ліквідності як можливості виконання банком своїх зобов'язань за рахунок реалізації активів лежить визнання банку як посередника між власниками ресурсів, які залучаються, і позичальниками. При такому підході платоспроможність банку виступає як форма існування ліквідності і визначається як його здатність безперебійно і в повному об'ємі виконувати свої платіжні зобов'язання. Ліквідність оцінюється в даній ситуації за допомогою різних коефіцієнтів, які базуються на порівнянні активів з урахуванням термінів погашення і пасивів — термінів вимоги. Критеріями платоспроможності виступають показники, які характеризують платіжну дисципліну: стан кореспондентського рахунку; наявність заборгованості по міжбанківських кредитах і кредитах рефінансування Національного банку України.

При всій обґрунтованості даної концепції визначення ліквідності необхідно відзначити, що вона практично не враховує іншу функцію банків, яка має в сучасних умовах велике значення, — здатність банку створювати платіжні засоби, здійснюючи депозитний-кредитну емісію. Отже, ставити можливість задоволення банком своїх зобов'язань в залежність від надходження засобів в погашення

позик позичальниками — означає виключити з розгляду можливість банку випускати кредитні гроші, впливаючи тим самим на ступінь повноти і своєчасність виконання зобов'язань.

Інший підхід до визначення банківської ліквідності має більш універсальний характер. Ліквідність визначається, як здатність банку забезпечувати своєчасне виконання своїх зобов'язань. Через відсутність в даному визначенні банківської ліквідності опису конкретного механізму, який забезпечує можливість банку відповідати по своїх зобов'язаннях, даний підхід долає вузько функціональну орієнтацію попередньої концепції. Разом з тим останнє визначення ліквідності опису практично тотожно категорії платоспроможності.

Українська банківська практика сьогодні показує, що в основі ліквідності комерційного банку лежить підтримка певного співвідношення між власними, залученими, позиковими засобами, з одного боку, і розміщеними з іншою, за допомогою оперативного і гнучкого управління їх структурними елементами. Все це приводить до виводу, що визначення ліквідності було б неповним без вказівки на необхідність досягнення і збереження такого співвідношення. Таким чином, *ліквідність банку* — це здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, яка визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів (надання кредитів, інші витрати).

Ліквідними активами є кошти в касі, які відкриті в Національному банку та інших банках, а також активи, що можуть бути швидко проконвертовані в готівкові чи безготівкові кошти.

У світовій банківській теорії і практиці ліквідність прийнято розуміти як «запас» або як «потік». Вимірювання ліквідності з погляду «запасу» припускає оцінку активів, які можна перетворити на готівку. В цьому випадку для визначення достатності ліквідних активів необхідно порівняти наявні запаси з потребами в ліквідних засобах (рис. 12.1). Це вельми вузький підхід, оскільки до уваги не приймаються ліквідні засоби, які можна отримати на кредитних ринках у вигляді притоку фінансових ресурсів.

При розгляді ліквідності як «потіку» враховується здатність банку отримати кредит на міжбанківському валютному ринку і забезпечувати надходження готівки від операційної діяльності. Відповідно до моделі оцінки ліквідності як «потіку» (рис. 12.2) фінансові ресурси, які виконують функцію запасу для поповнення потреби в ліквідних засобах, завжди знаходяться на мінімаль-

ному оптимальному рівні. Завдяки цьому забезпечується максимізація надходжень доходів банку. Отже, засоби, які перевищують необхідний рівень запасу, прямують в прибуткові активи. У іншому випадку повинна бути можливість при необхідності залучення додаткових фінансових ресурсів. Обмеження їх залучення мінімальне необхідним рівнем забезпечує зменшення витрат банку на залучення платних пасивів.

Рис. 12.1. Модель оцінки ліквідності як запасу

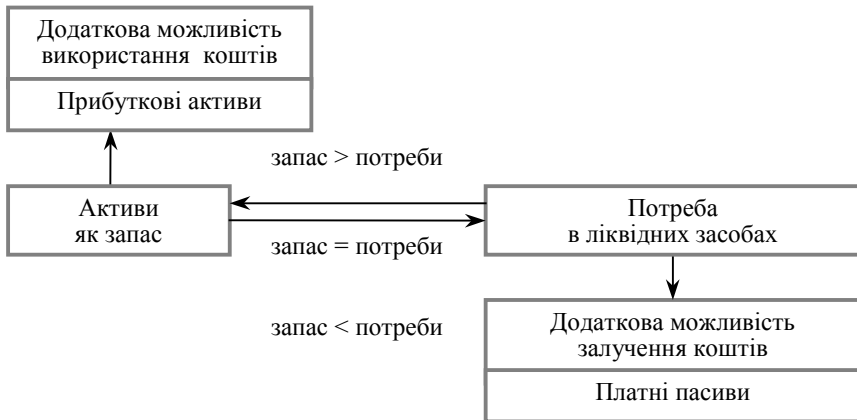

Рис. 12.2. Модель оцінки ліквідності як потоку

На відміну від поглядів на ліквідність як на запас або потік, заслуговує уваги структурне поняття ліквідності (рис. 12.3).

Рис. 12.3. Модель оцінки ліквідності як потоку

Структурне регулювання об'єму ліквідних засобів передбачає оптимізацію їх об'єму за рахунок внутрішнього перерозподілу структури фінансових ресурсів по активу і пасиву балансу. Перерозподіл здійснюється як потік, але потік не зовнішній, а внутрішній. Перерозподіл фінансових ресурсів здійснюється з метою збільшення питомої ваги ліквідних ресурсів за рахунок зменшення питомої ваги неліквідних.

Джерелом нормативно-правової інформації аналізу ліквідності банку є:

- Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України шляхом рефінансування, депозитних

та інших операцій: Постанова Правління НБУ від 24.12.2003 № 584;

• Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 368 (додаток В, Розділ V. Нормативи ліквідності).

Звітна фінансова інформація включає:

- баланс та звіт про фінансові результати;
- примітка до фінансових звітів: Примітка 33. Ризик ліквідності (табл. 12.1).

Звітна статистична інформація включає наступні форми:

- № 1Д «Баланс» (щоденна);
- № 10 (місячна) «Оборотно-сальдовий баланс»;
- № 631 (декадна) «Звіт про структуру активів та пасивів за строками».

12.2. АНАЛІЗ ЛІКВІДНОЇ ПОЗИЦІЇ БАНКУ

Ліквідність банку визначається збалансованістю між строками і сумами погашення активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку, а також строками і сумами інших джерел та напрямів використання коштів, на зразок видачі кредитів та понесених витрат.

Нетто – ліквідна позиція банку = Пропозиція ліквідних коштів – Попит на ліквідні кошти (12.1)

Пропозицію ліквідних коштів формують:

- надходження депозитів;
- доходи від продажу недепозитних послуг;
- погашення раніше виданих позик;
- продаж активів банку;
- залучення коштів на грошовому ринку.

Попит на ліквідні кошти складається з:

- зняття коштів з рахунків клієнтів;
- заявки на отримання кредитів;
- оплати витрат на залучення недепозитних коштів;
- витрати на інші операції банку;
- виплати дивідендів акціонерам.

ПРИМІТКА 33. РИЗИК ЛІКВІДНОСТІ

№ з/п	Назва показника	Строк погашення													
		на вимогу	від 2 до 7 днів	від 8 до 31 дня	від 32 до 92 днів	від 93 до 183 днів	від 184 до 274 днів	від 275 до 365(366) днів	від 366 до 548 днів	від 549 днів до 730 днів	від 2 до 3 років	від 3 до 5 років	від 5 до 10 років	понад 10 рр.	усього
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	Готівкові кошти,	859695	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	859695
	у т. ч.:														
1.1	банкноти та монети	849542	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	849542
1.2	дорожні чеки та банківські метали	10153	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10153
2	Кошти в НБУ,	1697522	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1697522
	у т.ч.:														
2.1	кошти на ви-могу	1697522	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1697522
2.2	строкові вклади (депо-зити)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Продовження табл. 12.1

		Строк погашення													
№ з/п	Назва показника	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	Усього
1	2	на вимогу	від 2 до 7 днів	від 8 до 31 дня	від 32 до 92 днів	від 93 до 183 днів	від 184 до 274 днів	від 275 до 365(366) днів	від 366 до 548 днів	від 549 днів до 730 днів	від 2 до 3 років	від 3 до 5 років	від 5 до 10 років	понад 10 рр.	0
2.3	нараховані доходи за коштами НБУ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3	Казначейські та інші цінні папери, що рефінансуються та емітовані НБУ,	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	у т.ч.:														
3.1	у торговому портфелі банку	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3.2	у портфелі банку на продаж	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

3.3	у портфелі банку до погашення	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
3.4	нараховані доходи за категоріями значимими та іншими ЦП, що рефінансуються та емітовані НБУ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Кошти в інших банках,	441850	91	3663	3500	11099	9400	9694	18710	367	618	1266	3640	10941	514839									
4.1	кошти на виручку	135911	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	135911									
4.2	кошти банків у розрахунках	0	0	3651	3356	10955	9304	0	18422	80	0	0	0	0	45768									
4.3	депозити овернайт	305939	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	305939									
4.4	кредити овернайт	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0									
4.5	короткострокові вклади (депозити)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0									
4.6	довгострокові вклади (депозити)	0	0	0	144	144	96	144	288	287	618	1266	3640	10941	17568									

Продовження табл. 12.1

№ з/п	Назва показника	Строк погашення														
		на вимогу	від 2 до 7 днів	від 8 до 31 дня	від 32 до 92 днів	від 93 до 183 днів	від 184 до 274 днів	від 275 до 365(366) днів	від 366 до 548 днів	від 549 днів до 730 днів	від 2 до 3 років	від 3 до 5 років	від 5 до 10 років	понад 10 рр.	усього	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	0
4.7	Довгострокові вклади (депозити), що розміщені на умовах субординованого боргу	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4.8	кредити, що надані іншим банкам за операціями рело	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4.9	короткострокові кредити	0	0	0	0	0	0	9550	0	0	0	0	0	0	0	9550
4.10	довгострокові кредити	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

4.11	Фінансовий лізинг (оренда)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4.12	Кредити овердрафт	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4.13	нараховані за доходи коштами в інших банках	0	91	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	103
5	Операції з клієнтами, у т.ч.	179	76115	625084	2000333	1902115	451444	444108	455349	1065223	1791739	1589558	493869	218965	1411408	1				
5.1	кредити, що надані суб'єктам господарювання	175	71435	616031	1966786	1845302	399723	371403	279322	921734	1594071	1162625	174860	56	1240352	3				
5.2	іпотечні кредити, що надані суб'єктам господарювання	0	12	1846	5931	9708	5045	12565	48207	31018	105419	255798	88949	0	564498					
5.3	кредити, що надані організаціям державної влади та місцевого самоврядування	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Продовження табл. 12.1

№ з/п	Назва показника	Строк погашення													
		на вимогу	від 2 до 7 днів	від 8 до 31 дня	від 32 до 92 днів	від 93 до 183 днів	від 184 до 274 днів	від 275 до 365(366) днів	від 366 до 548 днів	від 549 днів до 730 днів	від 2 до 3 років	від 3 до 5 років	від 5 до 10 років	понад 10 рр.	усього
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
5.4	іпотечні кредити, що надані органам державної влади	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5.5	іпотечні кредити, що надані органам місцевого самоврядування	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
5.6	кредити, що надані фізичним особам	1	2249	6137	26152	42299	42466	56650	123177	106165	82368	133137	128564	71265	820630
5.7	іпотечні кредити, що надані фізичним особам	0	36	211	1377	4768	4136	1710	4515	6061	9785	37875	101404	147589	319467

5.8	Кредити, що надані небанківським фінансовим установам	0	0	502	0	0	0	0	0	0	1664	0	0	0	0	0	0	2166
5.9	нараховані доходи за операціями з клієнтами	3	2383	357	87	38	74	116	128	245	96	123	92	55	3797			
6	Операції з цінними паперами, у т.ч.:	47415	0	0	15134	9036	2046	1270	0	0	5363	15383	0	0	95647			
6.1	акції та інші ЦП з нефікованим прібутокм у торговому портфель банку	39460	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	39460			
6.2	боргові цінні папери в торговому портфельі	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			0
6.3	акції та інші ЦП з нефікованим прібутокм портфельі банку на продаж	6917	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6917			
6.4	боргові цінні папери портфельі банку на продаж	540	0	0	15134	8987	1998	1251	0	0	5309	15132	0	0	48351			

Продовження табл. 12.1

№ з/п	Назва показника	Строк погашення													
		на вимогу	від 2 до 7 днів	від 8 до 31 дня	від 32 до 92 днів	від 93 до 183 днів	від 184 до 274 днів	від 275 до 365(366) днів	від 366 до 548 днів	від 549 днів до 730 днів	від 2 до 3 років	від 3 до 5 років	від 5 до 10 років	понад 10 рр.	Усього
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
6.5	Інвестиції в асоційовані та дочірні компанії, що утримуються з метою продажу	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6.6	цінні папери в портфелі банку до погашення	498	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	498
6.7	нараховані доходи за операціями з ЦЦ	0	0	0	0	49	48	19	0	0	54	251	0	0	421
7	Дебіторська заборгованість	16044	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	16044

8	Фінансові та капітальні вкладення,	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	13645	13645		
	У т.ч.:																								
8.1	інвестиції в асоційовані та дочірні компанії	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	13645	13645		
8.2	нараховані доходи за інвестиціями в дочірні компанії	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
9	Нематеріальні активи	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	139	0	0	0	0	0	14177	0	14316
10	Основні засоби	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	73722	0	58090	87755	77548	492836	789951		
11	Інші нараховані доходи	530	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	530	
12	Транзитні рахунки	0	34484	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	34484
13	Дебетові суми до з'ясування	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
14	Інші активи	15619	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15619
15	АКТИВИ УСЬОГО (I)	3078854	110690	628747	2018967	1922250	462890	455072	1547920	1065590	1855810	1693962	589234	736387	816637										
	З них:																								

Продовження табл. 12.1

№ з/п	Назва показника	Строк погашення													
		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
		на вимогу	від 2 до 7 днів	від 8 до 31 дня	від 32 до 92 днів	від 93 до 183 днів	від 184 до 274 днів	від 275 до 365(366) днів	від 366 до 548 днів	від 549 днів до 730 днів	від 2 до 3 років	від 3 до 5 років	від 5 до 10 років	понад 10 рр.	усього
15.1	Чутливі до зміни процентної ставки	307153	73732	624727	2015525	1911208	453464	454936	455508	1065265	1797570	1605833	497417	229851	1449218
16	Кошти Національного банку України,	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	у т.ч.:														
16.1	на вимогу	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
16.2	кредити овернайт, що отримані від НБУ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
16.3	короткострокові кредити та вклади (депозити)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Продовження табл. 12.1

№ з/п	Назва показника	Строк погашення													
		на вимогу	від 2 до 7 днів	від 8 до 31 дня	від 32 до 92 днів	від 93 до 183 днів	від 184 до 274 днів	від 275 до 365(366) днів	від 366 до 548 днів	від 549 днів до 730 днів	від 2 до 3 років	від 3 до 5 років	від 5 до 10 років	понад 10 рр.	Усього
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
17.8	кредити, що отримані від інших банків за операціями репо	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
17.9	короткострокові кредити	0	0	0	0	303000	0	0	0	0	0	0	0	0	303000
17.10	довгострокові кредити	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	41842	0	0	41842
17.11	нараховані витрати за коштами інших банків	0	0	0	361	0	0	0	0	0	0	632	0	0	993
18	Кошти бюджету та державних цільових фондів, у т.ч.	6243	0	0	47350	7126	1446	18000	5104	3568	122238	3558	0	0	214633

Продовження табл. 12.1

№ з/п	Назва показника	Строк погашення													
		на вимогу	від 2 до 7 днів	від 8 до 31 дня	від 32 до 92 днів	від 93 до 183 днів	від 184 до 274 днів	від 275 до 365(366) днів	від 366 до 548 днів	від 549 днів до 730 днів	від 2 до 3 років	від 3 до 5 років	від 5 до 10 років	понад 10 рр.	усього
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
19.2	Короткострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання	3	259	22679	23111	35934	65164	11461	0	0	0	0	0	0	158611
19.3	довгострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання	57	354	14972	270244	121939	577751	360536	292969	93901	1398503	455589	475991	353	4063159
19.4	нараховані витрати за коштами суб'єктів господарювання	2505	0	36	374	320	1160	368	90	1	709	0	6	0	5569
20	Кошти фізичних осіб, у т.ч.:	2571197	132011	497453	1202911	979646	663402	571797	516784	25711	395996	8014	167	3197	7568286

20.1	Кошти фізичних осіб на вимогу	2511507	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2511507
20.2	короткострокові вклади (депозити) фізичних осіб	33690	81887	156777	470443	534116	288603	216397	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1781913
20.3	довгострокові вклади (депозити) фізичних осіб	21524	46031	328183	730023	444853	373053	355126	516633	25709	395627	7996	158	3196	3248112					
20.4	нараховані витрати за коштами фізичних осіб	4476	4093	12493	2445	677	1746	274	151	2	369	18	9	1	26754					
21	Кошти небанківських фінансових установ, у т.ч.	28431	0	1039	2413	3063	3761	16197	2135	13986	97379	8947	5488	1590	184429					
21.1	на вимогу	28399	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	28399					
21.2	короткострокові вклади (депозити) небанківських фінансових установ	0	0	9	460	200	46	2420	0	0	0	0	0	0	3135					

Продовження табл. 12.1

		Строк погашення													
№ з/п	Назва показника	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
		на вимогу	від 2 до 7 днів	від 8 до 31 дня	від 32 до 92 днів	від 93 до 183 днів	від 184 до 274 днів	від 275 до 365(366) днів	від 366 до 548 днів	від 549 днів до 730 днів	від 2 до 3 років	від 3 до 5 років	від 5 до 10 років	понад 10 рр.	усього
21.3	довгострокові вклади (депозити) небанківських фінансових установ	0	0	1030	1953	2863	3715	13777	2135	13986	96988	8947	5488	1590	152472
21.4	нараховані витрати за коштами небанківських фінансових установ	32	0	0	0	0	0	0	0	0	391	0	0	0	423
22	Кредити отримані від міжнародних та інших фінансових організацій, у т.ч.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Продовження табл. 12.1

№ з/п	Назва показника	Строк погашення													
		на вимогу	від 2 до 7 днів	від 8 до 31 дня	від 32 до 92 днів	від 93 до 183 днів	від 184 до 274 днів	від 275 до 365(366) днів	від 366 до 548 днів	від 549 днів до 730 днів	від 2 до 3 років	від 3 до 5 років	від 5 до 10 років	понад 10 рр.	Усього
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
23.5	Довгострокові ошадні (депозитні) сертифікати, емітовані банком	106	0	0	0	370	480	10	3700	0	25083	0	0	0	29749
23.6	нараховані витрати за ЦП власного боргу	423	7	26	42	471	186	15	12	23	272	0	0	0	1477
24	субординований борг банку, у т.ч.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
24.1	субординований борг банку	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

24.2	нараховані витрати за субординованим боргом	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
25	Кредиторська заборгованість	111166	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	111166
26	Інші нараховані витрати	189	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	189
27	Транзитні рахунки	0	81248	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	81248
28	Кредитові суми до з'ясування	0	573	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	573
29	Інші зобов'язання	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
30	ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УСЬОГО (І), у т.ч.	5854198	214467	538229	156743	152256	1331186	983752	820794	137190	2040180	518582	481652	5140	1601536	2									
30.1	Чуливі до зміни процентної ставки	65437	128546	525674	1546876	1479580	1318768	983095	820541	137164	2038439	517932	481637	5139	1004882	8									
31	НЕВДІЮ-ВІДНІСТЬ (І)-(ІІ)	-	-103777	90518	451536	399689	131704	471320	727126	928400	-184370	1175380	107582	731247	2151011										
32	Капітал банку	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1572981										1572981
33	ПАСИВИ УСЬОГО (ІІІ)	5854198	214467	538229	156743	152256	1331186	983752	820794	137190	2040180	518582	481652	1578121	758834	3									
34	НЕВДІЮ-ВІДНІСТЬ (І)-(ІІІ)	-	-103777	90518	451536	399689	131704	471320	727126	928400	-184370	1175380	107582	-841734	578030										

Закінчення табл. 12.1

№ з/п	Назва показника	Строк погашення													
		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
		на вимогу	від 2 до 7 днів	від 8 до 31 дня	від 32 до 92 днів	від 93 до 183 днів	від 184 до 274 днів	від 275 до 365(366) днів	від 366 до 548 днів	від 549 днів до 730 днів	від 2 до 3 років	від 3 до 5 років	від 5 до 10 років	понад 10 рр.	усього
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
35	Зобов'язання за всіма видами гарантій та з кредитування	689	14089	117062	65188	155657	98447	101199	38196	3156	6906	56871	1101	707	659268
36	Непокриті акредитиви	0	347	0	33748	21305	1884	2261	5031	0	1264	0	0	0	65840
37	Вимоги щодо андеррайтингу цінних паперів, строкових фінансових інструментів, крім інструментів валютного обміну	4093	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4093
38	Позабалансові зобов'язання усього (IV)	4782	14436	117062	98936	176962	100331	103460	43227	3156	8170	56871	1101	707	729201
39	НЕВІДНО-ВІДНІСТЬ (I)-(II+IV)	2780126	-118213	-26544	352600	222727	31373	367860	683899	925244	-192540	118509	106481	730540	1421810
40	НЕВІДНО-ВІДНІСТЬ (I)-(III+IV)	2780126	-118213	-26544	352600	222727	31373	367860	683899	925244	-192540	118509	106481	-842441	-151171

Для оцінки ліквідної позиції необхідно порівняти окремі показники їх структури, а саме:

- платні пасиви та дохідні активи (кредитний портфель, цінні папери тощо). Для рентабельної роботи банку залучені пасиви мають бути меншими від дохідних активів. Щоб підвищити прибуток, частину дохідних активів слід формувати за рахунок власного капіталу;

- платні пасиви — дохідні активи (прибуток, що реально надходить, і з якого сплачуються відсотки). Якщо дохідні активи перевищують платні пасиви, це свідчить про виваженість кредитної політики. Особливо важливо визначити цей показник на майбутнє, щоб своєчасно вживати заходів для запобігання збитків. Зворотна ситуація (тобто перевищення платних пасивів над дохідними активами) свідчить про «вхід» банку в так звану «фінансову спіраль» (тобто у стан, коли для здійснення розрахунків за зобов'язаннями необхідно робити нові й нові запозичення);

- статутний капітал — проблемні активи. Цей показник слід обчислювати як в абсолютному, так і у відносному вимірах і розраховувати його перспективне значення. Показник свідчить про те, яку частку статутного капіталу втрачено;

- регулятивний капітал — проблемні активи. Показник має таке ж значення, як і попередній.

Для управління ліквідністю зарубіжна практика виробила певні вимоги до структури активів. Вважається оптимальним для забезпечення стабільної ліквідності і платоспроможності банку наступні норми окремих видів активів:

- первинні резерви — не менше 5—10 % до депозитів;
- вторинні резерви — не менше 10—15 % до депозитів;
- позики — не більше 65 % активів.

12.3. КОЕФІЦІЕНТНИЙ АНАЛІЗ ЛІКВІДНОСТІ

Збалансованість між статтями активів і пасивів можна визначити за такими коефіцієнтами:

$$\text{Коефіцієнт співвідношення} = \frac{\text{Загальна сума виданих кредитів}}{\text{Зобов'язання (кредитні ресурси)}} \cdot \text{позик і депозитів} \quad (12.2)$$

Цей коефіцієнт характеризує здатність банку залучати депозити для підтримки своїх кредитних операцій і надавати їх у кре-

дит. Високе значення цього коефіцієнта традиційно асоціюється з більшим ризиком, оскільки свідчить про слабшу ліквідність та вразливість щодо дій кредиторів, несприятливі економічні умови чи наслідки впливу депозитів.

Низьке значення цього коефіцієнта у кредитуванні вказує на неможливість прийняти існуючий ризик та на ймовірність збитків від кредитної діяльності у майбутньому.

Оптимальне значення даного коефіцієнта — в межах 0,7—0,8.

Коефіцієнт миттєвої ліквідності допомагає оцінити спроможність банку одночасно погасити всі свої зобов'язання.

Оптимальне значення коефіцієнта — 0,15—0,20, тобто ризику можуть бути піддані не більше 85 % зобов'язань або не менше 15 % зобов'язань мають покриватися високоліквідними активами банку.

$$\text{Коефіцієнт миттєвої ліквідності} = \frac{\text{Високоліквідні активи}}{\text{Підпроцентні зобов'язання}}. \quad (12.3)$$

12.4. ОЦІНКА ПОТРЕБИ БАНКУ У ЛІКВІДНИХ КОШТАХ

Для оцінки потреби банку в ліквідних засобах використовують:

- метод джерел і використання засобів;
- метод структури засобів;
- метод показників ліквідності.

Метод джерел і використання засобів заснований на двох простих фактах:

- ліквідні засоби банку ростуть, коли збільшуються депозити і знижується об'єм позик;
- ліквідні засоби банку знижуються, коли зменшуються депозити і росте об'єм позик.

Якщо джерела і об'єм використання ліквідних засобів не порівнюються один з одним, то у банку виникає розрив ліквідності, який є різницею між сумою коштів, що поступили і використаних.

Основні елементи методу полягають в наступному:

- повинен створюватися прогноз величини кредитів і депозитів для даного планового періоду ліквідності;
- для того ж планового періоду повинна обчислюватися очікувана динаміка величини кредитів і депозитів;
- менеджер по управлінню ліквідністю повинен оцінити нетто-ліквідну позицію банку (дефіцит або позитивне сальдо) на плановий період.

Потреба банку в ліквідних засобах визначається по формулі

$$\begin{array}{l} \text{Очікуваний дефіцит (-)} \\ \text{або надлишок (+)} \\ \text{ліквідних засобів на} \\ \text{майбутній період} \end{array} = \begin{array}{l} \text{Очікувана зміна} \\ \text{сукупних внесків} \\ \text{і недепозитних} \\ \text{джерел} \end{array} - \begin{array}{l} \text{Очікувана} \\ \text{зміна} \\ \text{сукупних} \\ \text{кредитів} \end{array} \quad (12.4)$$

Іншим способом оцінки потреби банку в ліквідних засобах є *метод структури засобів*.

На *першому етапі* джерела депозитів і інших засобів банку розділяють на категорії, в основі яких лежить оцінка можливості їх знецінення, і отже можливість бути втраченими для банку. Депозити можна розділити на три категорії:

1. Зобов'язання по «гарячим грошам» — внески та інші грошові кошти, які чуйно реагують на зміну процентних ставок або ті, в знеціненні яких в майбутньому періоді керівництво упевнене (K_1).

2. Ненадійні засоби — внески клієнтів, значна частина яких (можливо 25—30 %) може бути вилучена з банку у будь-який час протягом поточного періоду (K_2).

3. Стабільні засоби. Для них вірогідність бути вилученими керівництвом вважає найменшим (за винятком мінімального відсотка від загального об'єму) (K_3).

На *другому етапі* менеджер по управлінню ліквідністю повинен розмістити ліквідні засоби, керуючись деяким бажаним правилом використання кожного виду перерахованих вище депозитів.

Розмір ліквідних засобів (РЛЗ):

$$\text{РЛЗ} = 0,95 \cdot (K_1 - \text{ОР}_1) + 0,3 \cdot (K_2 - \text{ОР}_2) + 0,15 \cdot (K_3 - \text{ОР}_3), \quad (12.5)$$

де ОР — величина обов'язкових резервів за відповідною категорією коштів.

Удосконалений метод структури засобів передбачає визначення якнайкращої і якнайгіршої позиції ліквідності, в якій банк може опинитися, і вірогідності виникнення всіх можливих ситуацій.

1. Якнайгірша для банку можлива позиція ліквідності виникає при таких припущеннях: темп зростання депозитів падає значно нижче за рівень, очікуваний керівництвом; попит на кредити від кредитоспроможних клієнтів зростає значно вище за рівень, очікуваний керівництвом. Виникає величезний дефіцит ліквідних засобів.

2. Якнайкраща для банку позиція ліквідності припускає значне зростання депозитів, що перевищує очікування керівництва, значне зниження попиту на кредити. Виникає надлишок ліквідних засобів.

Найбільш вірогідний результат знаходиться десь між цими крайніми випадками. Банк може розрахувати свої очікувані потреби в ліквідних засобах, ґрунтуючись на визначеній ним вірогідності настання різних можливих ситуацій. Очікувані потреби банку в ліквідних засобах визначаються по формулі (ОП_{лз})

$$\text{ОП}_{\text{лз}} = V_A \cdot \text{Д(Н)}_A + V_B \cdot \text{Д(Н)}_B + \dots, \quad (12.6)$$

де V — вірогідність відповідної ситуації (A, B, \dots);

Д(Н) — дефіцит (надлишок) ліквідних засобів у відповідній ситуації (A, B, \dots).

Для всіх можливих результатів виконується умова

$$V_A + V_B + \dots = 1. \quad (12.7)$$

Банк може розрахувати потребу ліквідних засобів, використовуючи ряди співвідношень, виходячи зі свого досвіду або на основі середньогалузевих показників. Як правило, такий розрахунок припускає використання важливих фінансових коефіцієнтів, або **індикаторів ліквідності**.

Література [1, 4, 20, 90]

Контрольні запитання

1. Які основні напрями визначення ліквідності існують?
2. Чим характеризується модель розуміння ліквідності як «запасу»?
3. На чому ґрунтується розуміння ліквідності як «потоків»?
4. Що таке структурне розуміння ліквідності?
5. Як розраховується нетто-ліквідна позиція банку?
6. Що означає «пропозиція ліквідних коштів»?
7. Що включає «попит на ліквідні кошти»?
8. Які коефіцієнти використовуються для аналізу ліквідності?
9. Які існують методи оцінки потреби банку в ліквідних засобах?
10. На чому заснований метод джерел і використання засобів прогнозування ліквідності?

11. На які категорії розподіляються депозити при використанні методу структури засобів прогнозування ліквідності?
12. У чому полягає удосконалений метод структури засобів прогнозування ліквідності?

Практичні завдання

1. За даними табл. 12.1 проаналізуйте ліквідну позицію банку.

Тести

1. Норматив миттєвої ліквідності визначається як співвідношення:

- А) співвідношення суми коштів у касі та на кореспондентських рахунках до зобов'язань банку, що обліковуються за поточними рахунками
Б) активів первинної та вторинної ліквідності до зобов'язань банку з відповідними строками виконання
В) ліквідних активів до короткострокових зобов'язань
Г) загальних активів до загальних зобов'язань

2. Для комерційного банку норматив миттєвої ліквідності повинен складати не менше:

- А) 15 % Б) 20 % В) 40 % Г) 100 %

3. Норматив поточної ліквідності визначається як співвідношення:

- А) співвідношення суми коштів у касі та на кореспондентських рахунках до зобов'язань банку, що обліковуються за поточними рахунками
Б) активів первинної та вторинної ліквідності до зобов'язань банку з відповідними строками виконання
В) ліквідних активів до короткострокових зобов'язань
Г) загальних активів до загальних зобов'язань

4. Для комерційного банку норматив поточної ліквідності повинен складати не менше:

- А) 15 % Б) 20 % В) 40 % Г) 100 %

5. Якого методу управління ліквідністю не існує:

- А) через управління активами
Б) через управління пасивами
В) через управління власним капіталом
Г) збалансованого

6. Норматив короткострокової ліквідності визначається як співвідношення:

А) співвідношення суми коштів у касі та на кореспондентських рахунках до зобов'язань банку, що обліковуються за поточними рахунками

Б) активів первинної та вторинної ліквідності до зобов'язань банку з відповідними строками виконання

В) ліквідних активів до короткострокових зобов'язань

Г) загальних активів до загальних зобов'язань

7. Для комерційного банку норматив короткострокової ліквідності повинен складати не менше:

А) 15 %

Б) 20 %

В) 40 % Г) 100 %

8. Якого розуміння ліквідності не існує:

А) потік

Б) запас

В) середньозважене

Г) структурне

АНАЛІЗ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ

13.1. Значення, задачі, інформаційне забезпечення аналізу банківських ризиків.

13.2. Аналіз кредитного ризику.

13.3. Аналіз депозитного ризику.

13.4. Аналіз валютного ризику.

13.5. Аналіз відсоткового ризику.

13.6. Аналіз інвестиційного та системних ризиків.

13.7. Аналіз функціональних і зовнішніх ризиків.

13.1. ЗНАЧЕННЯ, ЗАДАЧІ, ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНАЛІЗУ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ

Важливою компонентою банківського менеджменту є *стратегія управління ризиками*. Завдання банківського менеджменту полягає в тому, щоб у межах здійснюваних операцій мінімізувати ризик. Проблема ризик-менеджменту надзвичайно актуальна для вітчизняної банківської системи — нині Національний банк України втілює повий великий проект щодо банківського нагляду на основі ризиків.

Ризики притаманні всім сферам банківської діяльності. Більшість ризиків пов'язана з активними операціями банку, насамперед кредитною та інвестиційною діяльністю. Діяльність щодо залучення коштів на вклади (депозити), на розрахункові та поточні рахунки також пов'язана з багатьма ризиками. Той факт, що банк здійснює одночасно й активні, й пасивні операції, вказує на додаткові чинники ризику та зумовлює розробку особливого підходу до обмеження їх впливу, що отримав назву «управління активами і пасивами». Діяльність операційних підрозділів, застосування інформаційних технологій і реалізація концепції маркетингу пов'язані з низкою функціональних ризиків, які теж можуть негативно позначитися на прибутку та капіталі банку. Нарешті, на банк у цілому впливають зовнішні ризики; деякі з них (наприклад, ризик невідповідності умовам державного регулювання) мають першорядне значення для його діяльності. Тому управління ризиком входить до числа ключових завдань стратегічного управління банком.

Банківські ризики можна поділити на дві категорії (рис. 13.1):

- ризики, що піддаються кількісній оцінці;
- ризики, що не піддаються кількісній оцінці.

До банківських ризиків, що піддаються кількісній оцінці, належать фінансові ризики, пов'язані з несприятливими змінами в обсягах, доходності, вартості і структурі активів та пасивів банку.

До банківських ризиків, що не піддаються кількісній оцінці, належать функціональні ризики, які стосуються процесу створення будь-якого банківського продукту чи послуги, та зовнішні ризики.

Функціональні ризики виникають унаслідок неможливості своєчасно і в повному обсязі контролювати фінансово-господарську діяльність, збирати й аналізувати відповідну інформацію. До зовнішніх ризиків належать ті нефінансові ризики, які, на відміну від функціональних, є зовнішніми щодо банку. Функціональні та зовнішні ризики не менш небезпечні, ніж фінансові, але їх важче ідентифікувати й визначати кількісно. Зрештою вони призводять до фінансових втрат. Усі банківські ризики несуть у собі наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу банку.

Джерелом нормативно-правової інформації аналізу банківських ризиків є:

- Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 368 (додаток);

Звітна фінансова інформація включає:

- баланс та звіт про фінансові результати;
- примітки до фінансових звітів:

1.17 «Операції пов'язаних сторін» примітки 1 «Облікова політика»;

35 «Операції пов'язаних сторін»;

30 «Потенційні зобов'язання банку на кінець року»;

32 «Валютний ризик»;

33 «Ризик ліквідності»;

34 «Процентний ризик».

Звітна статистична інформація включає наступні форми:

- № 1Д «Баланс» (щоденна)
- № 10 (місячна) «Оборотно-сальдовий баланс»
- № 611 «Звіт про дотримання економічних нормативів»
- № 612 «Звіт про дотримання економічних нормативів на основі консолідованої фінансової звітності».

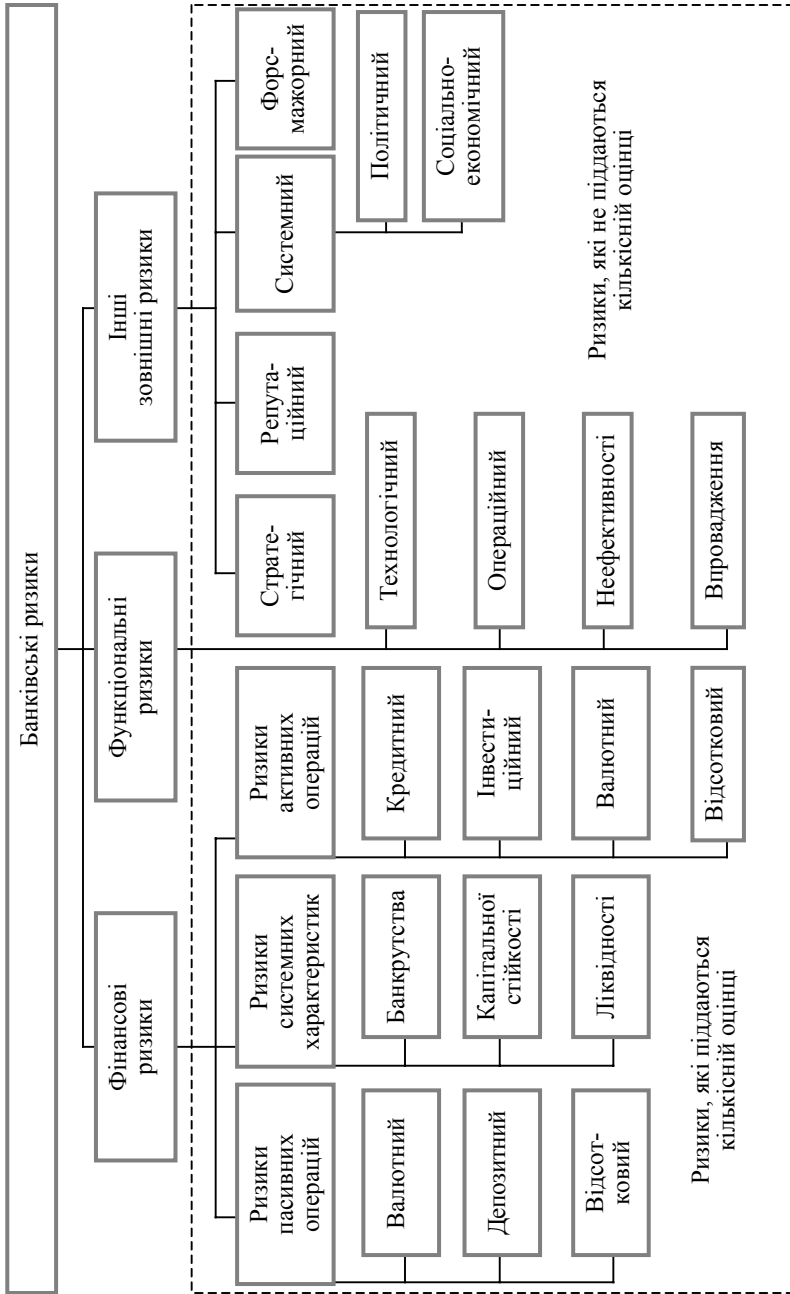

Рис. 13.1. Структура банківських ризиків

13.2. АНАЛІЗ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ

Кредитний ризик банку — це міра (ступінь) невизначеності щодо виникнення небажаних подій при здійсненні фінансових угод, суть яких полягає в тому, що контрагент банку не зможе виконати взятих на себе за угодою зобов'язань і при цьому не вдасться скористатися забезпеченням повернення позичених коштів. Оперуючи поняттям кредитного ризику комерційного банку, потрібно розрізняти такі терміни:

- *кредитний ризик щодо кредитної угоди* — ймовірність того, що позичальник (боржник) не зможе повернути борг згідно з умовами договору (угоди), і при цьому банку не вдасться своєчасно та в повному обсязі скористатися забезпеченням позики для покриття можливих втрат;

- *портфельний кредитний ризик* — середньозважена величина ризиків щодо всіх угод кредитного портфеля, де вагами є частки сум угод у загальній сумі кредитного портфеля.

Необхідно зазначити, що з кредитним ризиком пов'язані не лише кредитні операції комерційного банку (як балансові, так і позабалансові), а й інвестиційні (формування портфеля цінних паперів), гарантійні послуги, операції з деривативами, а також послуги кредитного характеру (лізинг, факторинг тощо).

Кількісний аналіз кредитного ризику комерційного банку здійснюється з використанням *методу фінансових коефіцієнтів, статистичних та експертних методів*.

Метод фінансових коефіцієнтів полягає у розрахунку відносних показників, які характеризують підприємство з огляду на стан його ліквідності, рентабельності і фінансової стійкості, і порівнянні їх із нормативними (критеріальними) значеннями. Не заперечуючи переваг цього методу, все ж слід зазначити, що він не позбавлений певних недоліків. Так, не завжди можна зробити однозначний висновок про те, наскільки кредитоспроможним є позичальник, оскільки значення одних його коефіцієнтів відповідають нормативним, а значення інших — ні.

Серед *статистичних методів* оцінки кредитного ризику варто виокремити метод дискримінантного аналізу, який дає змогу розбивати позичальників на класи. Зокрема, за допомогою цього методу можна побудувати класифікаційні моделі для прогнозування результатів кредитної угоди (виконає позичальник умови чи ні). У міжнародній банківській практиці найвідоміші з таких моделей — *Z-модель Альтмана*, *модель Фулмера*, які використо-

вуються для прогнозування банкрутства підприємства, і модель нагляду за кредитами *Чессера*. Останніми роками набули поширення ще дві категорії моделей оцінки кредитного ризику: структурні моделі (*structural models*), засновані на дослідженнях *Р. Мертона*, та моделі скорочених форм (*reduced form models*).

Проте використання перелічених моделей у вітчизняній банківській практиці є необґрунтованим. На наш погляд, доцільно побудувати аналогічні моделі, які відповідатимуть реаліям вітчизняної економіки і враховуватимуть, зокрема, галузевий та часовий чинники.

Статистичні методи оцінки кредитного ризику потребують значних масивів даних, яких може просто не бути. Тому через нестачу чи брак інформації здебільшого доводиться застосовувати експертні методи.

Суть експертних методів полягає в обробці суджень досвідчених фахівців банківської справи щодо ймовірності виникнення різних значень збитків або тієї чи іншої несприятливої (небажаної) події у процесі банківського кредитування. Одним із наочних прикладів оцінки кредитного ризику експертними методами є рейтингові методи оцінки кредитоспроможності позичальника, досить поширені у вітчизняній банківській практиці.

Сукупний кредитний ризик комерційного банку можна розраховувати за формулою

$$VAR_n = l + k_\infty \sqrt{\sum_{i=1}^n \sigma_i^2 + \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^k \sigma_i \cdot \sigma_j \cdot \rho}, \quad (13.1)$$

де l — сподівана (середня) величина втрат за кредитним портфелем;

k_∞ — поправковий коефіцієнт (квантиль), що визначає положення значення випадкової величини (симетрично в обох «хвостах» розподілу) відносно середнього, вираженого в кількості середньоквадратичних відхилень;

$\sigma_{i(j)}$ — стандартне відхилення можливих втрат за i -ою (j -ою) кредитною угодою;

ρ — коефіцієнт кореляції ймовірностей дефолту i -го та j -го позичальника.

Щодо методів зниження кредитного ризику комерційного банку, то їх можна поділити на дві групи: *зовнішні та внутрішні*.

У разі застосування зовнішніх способів зниження кредитного ризику банк прагне перерозподілити ризик, перекладаючи його частини на інших суб'єктів та/чи об'єкти.

Найпоширенішими зовнішніми способами зниження кредитного ризику комерційного банку є *застава, гарантія (порука) та страхування*.

Сенс застави в тому, що в разі невиконання позичальником забезпеченого заставою зобов'язання банк має право повернути собі борг за рахунок коштів, отриманих від реалізації заставлено-го майна, маючи при цьому пріоритет перед іншими кредиторами. Відтак, застава як спосіб зниження кредитного ризику — це, по-перше, конкретизація та посилення права кредиторської вимоги, а по-друге, — право на перевагу. Для договору застави характерна підпорядкованість чинності основного боргового зобов'язання: якщо воно з якихось причин виявиться недійсним, то і договір застави також не спричинить ніяких правових наслідків.

Гарантія (порука) — це зобов'язання гаранта (поручителя) перед кредитором боржника (позичальника) відповідати за виконання боржником свого зобов'язання у повному обсязі або частково. Гарантія (порука) як спосіб зниження кредитного ризику у вітчизняній практиці має три основні специфічні риси: 1) підпорядкованість відповідальності гаранта (поручителя) чинності основного боргу; 2) однорідність основного та додаткового боргових зобов'язань; 3) виникнення ще одного боржника без втрати попереднього (першочергового) і без зміни кредитора за основним зобов'язанням. За допомогою гарантії (поруки) банк фактично перерозподіляє ризик, у такий спосіб зменшуючи його.

Сутність страхування полягає у повній передачі ризику страховій установі. Кредитний ризик за допомогою страхування можна зменшувати двома способами. Перший полягає у тому, що позичальник укладає зі страховою компанією договір про страхування своєї відповідальності за непогашення кредиту, тобто страхувальником є позичальник. У другому випадку страхувальником є кредитор (банк), страхуючись від кредитного ризику.

Суть внутрішніх способів зниження кредитного ризику комерційного банку полягає в самострахуванні банком можливих втрат. Основними внутрішніми способами є лімітування, диверсифікація та створення резервів.

Лімітування — це встановлення ліміту, тобто граничних сум здійснюваних кредитних операцій. Як приклад можна навести нормативи кредитного ризику, встановлені Національним банком України для комерційних банків: максимальний розмір ризику на одного позичальника; норматив «великих» кредитних ризиків; норматив максимального ризику на одного інсайдера; норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручи-

тельств, наданих інсайдерам. Лімітування спрямоване на обмеження зважених кредитних ризиків (ризиків у грошовому вираженні) комерційного банку.

Диверсифікація — найпростіший та універсальний метод зниження портфельного кредитного ризику. Вона передбачає диверсифікацію за такими ознаками: групи позичальників (юридичні, фізичні особи); організаційно-правова форма підприємства; галузі національного господарства; розмір, строки, види відсоткових ставок; способи забезпечення повернення кредитів; географічне положення.

Ще одним внутрішнім методом зниження кредитного ризику банку є створення резервів на покриття можливих втрат.

13.3. АНАЛІЗ ДЕПОЗИТНОГО РИЗИКУ

Депозитний ризик комерційного банку — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості переведення розрахункового або поточного рахунку до іншого банку чи дострокового вилучення вкладу.

За міру (ступінь) депозитного ризику можна взяти один із коефіцієнтів нестабільності депозитів

$$K_1 = \frac{\text{Сума достроково знятих депозитів терміном } t}{\text{Загальна сума депозитів терміном } t} \quad (13.2)$$

$$K_2 = \frac{\text{Кількість достроково знятих депозитів терміном } t}{\text{Загальна кількість депозитних договорів, укладених на термін } t} \quad (13.3)$$

Щодо методів зниження депозитного ризику, то найефективнішими з них є диверсифікація вкладників та лімітування, тобто встановлення граничної суми вкладу.

13.4. АНАЛІЗ ВАЛЮТНОГО РИЗИКУ

Валютний ризик комерційного банку — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості понесення ним втрат через коливання валютних курсів і цін на банківські метали. Цей ризик є наслідком незбалансованості активів і пасивів банку стосовно кожної з валют і стосовно кожного із банківських металів за термінами і сумами.

Один з методів вимірювання валютного ризику, відомий як *Value at risk (VAR)*, застосовують особливо широко останніми роками — сьогодні він використовується міжнародними банківськими організаціями як основний при встановленні нормативів величини капіталу банку щодо ризику його активів.

В основі розрахунку *VAR* — визначення одноденної мінливості (волатильності) валютних курсів, тобто того, наскільки можуть змінюватись валютні курси за день. Найчастіше за міру одноденної мінливості беруть середньоквадратичне відхилення у відсотках, яке можна розрахувати на основі історичних даних. Для часових горизонтів, які перевищують один день, припускають, що волатильність валютних курсів пропорційна тривалості часового горизонту прогнозування. Це дає змогу отримати оцінку валютного ризику на необхідну перспективу шляхом масштабування одноденної величини *VAR*. *VAR* із часовим горизонтом T днів і довірчим інтервалом $x\%$ за припущення відсутності хаосу можна розрахувати за законом дисперсії фрактального броунівського руху

$$VAR = k_x \sigma \sqrt{T}, \quad (13.4)$$

де k_x — поправковий коефіцієнт (квантиль), що визначає положення значення випадкової величини (симетрично в обох «хвостах» розподілу) відносно середнього, вираженого в кількості середньоквадратичних відхилень. (Так, для найчастіше використовуваних значень довірчого інтервалу в 95 та 99 % відповідні квантілі дорівнюватимуть 1.65 і 2.33 середньоквадратичного відхилення);

σ — середньоквадратичне відхилення (одноденна волатильність) валютного курсу у відсотках.

Іноколи доцільно відмовитися від наведеного спрощеного варіанта формули $VAR = k_x \sigma T^H$, в якому ступінь хаотичності валютних курсів, курсів цінних паперів та інших даних — експонента *Херста* (H) — приймається рівним 0.5. Цей показник вказує, що дані є персистентними ($H > 0,5$), чи навпаки ($H < 0,5$), або ж свідчить про відсутність хаосу ($H = 0,5$). У першому випадку за періодами зростання (падіння) випадкової величини йдуть в основному періоди подальшого зростання (падіння), у другому — навпаки, за періодами зростання (падіння) йдуть переважно зворотні тенденції падіння (зростання) — все це випадки процесу, що характеризується деякою пам'яттю і називається фрактальним броунівським рухом. При $H = 0,5$ хаос відсутній, і має місце класичний броунівський рух, що не передбачає пам'яті.

Зазначимо, що оцінка VAR за формулою (13.4) є прийнятною лише для порівняно невеликих інтервалів часу, при цьому її точність знижується зі збільшенням часового горизонту.

Оцінка валютного ризику комерційного банку із застосуванням VAR -технології здійснюється у кілька кроків. Перший крок — визначення розміру відкритої позиції, що піддається ризику, за кожною іноземною валютою. Такі позиції мають бути перераховані у національну валюту за офіційними валютними курсами на момент оцінки ризику (цей процес називається *mark-to-market*, або розрахунок ринкової вартості позиції). Другий — визначення мінливості (волатильності) валютних курсів. Третій — розрахунок VAR кожної з відкритих позицій, виражених у національній валюті. Він дорівнює добутку ринкової ціни позиції на мінливість валютного курсу. Четвертий крок — визначення валютного ризику комерційного банку (який не дорівнює сумі VAR кожної з відкритих валютних позицій, оскільки коефіцієнт кореляції між змінами курсів валют, як правило, не дорівнює 1 або -1).

Валютний ризик щодо загальної відкритої валютної позиції комерційного банку — VAR_n можна визначити за такою формулою

$$VAR_n = S \cdot \sqrt{\sum_{i=1}^n VAR_i^2 \cdot x_i^2 + \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^k VAR_i \cdot VAR_j \cdot x_i \cdot x_j \cdot \rho}, \quad (13.5)$$

де S — загальна відкрита валютна позиція банку в гривневому еквіваленті;

$VAR_{i(j)}$ — максимально можлива зміна курсу i -ої (j -ої) іноземної валюти щодо національної за період, протягом якого не може бути закрита валютна позиція;

$x_{i(j)}$ — частка (питома вага) i -ої (j -ої) іноземної валюти у гривневому еквіваленті в загальній відкритій валютній позиції банку в гривневому еквіваленті;

ρ — коефіцієнт кореляції між змінами курсів i -ої (j -ої) іноземних валют щодо національної валюти.

Зазначимо: якщо комерційний банк займає за певною іноземною валютою довгу валютну позицію (активи банку в цій валюті перевищують його пасиви в цій валюті), то у формулу (3) максимально можлива зміна курсу даної іноземної валюти щодо національної підставляється зі знаком «+»; якщо коротку (пасиви банку в цій валюті перевищують активи в цій же валюті) — зі знаком «-».

Для зниження валютного ризику комерційний банк може використовувати такі прийоми:

1. Надання позички в одній валюті з умовою її погашення в іншій з урахуванням форвардного курсу, зафіксованого в кредитному договорі. Такі заходи дають змогу банку застрахуватися від можливого падіння курсу валюти, в якій надано кредит;

2. Хеджування за допомогою деривативів (форвардних контрактів, ф'ючерсів, опціонів);

3. Диверсифікація коштів банку в іноземній валюті. Суть цього методу зниження валютного ризику полягає у здійсненні операцій не з однією, а з кількома валютами, які не є корельованими;

4. Страхування валютного ризику, що передбачає передачу банком усього ризику страховій компанії;

5. Визначення оптимальної структури загальної відкритої валютної позиції, яка забезпечує мінімальний ризик.

13.5. АНАЛІЗ ВІДСОТКОВОГО РИЗИКУ

Відсотковий ризик комерційного банку — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості отримання банком втрат через несприятливі зміни відсоткових ставок. Цей ризик є наслідком незбалансованості активів і пасивів з плаваючою відсотковою ставкою.

Основним методом оцінки відсоткового ризику банку є аналіз *геп*.

Геп — різниця між величиною чутливих до зміни ставки відсотка активів і пасивів банку, які необхідно переоцінити або погасити до певного терміну.

Чутливими до змін відсоткової ставки активами є видані кредити, придбані банком облігації, доходи майбутніх періодів тощо, чутливими до зміни відсоткової ставки пасивами — кошти на розрахункових і поточних рахунках, депозити й отримані міжбанківські кредити. Нечутливі пасиви — це фонди комерційного банку (статутний, резервний та інші).

Геп можна розрахувати за формулою

$$\text{Геп} = \text{ЧПА} - \text{ЧПЗ}. \quad (13.6)$$

Геп-відношення можна розрахувати за формулою

$$\text{Геп-відношення} = \text{ЧПА} / \text{ЧПЗ}. \quad (13.7)$$

Коли банк має нульовий геп (тобто ЧПА = ЧПЗ), це означає, що активи та пасиви у його балансі погоджені за термінами. Та-

ким чином, один із підходів до управління ними — це стратегія погодження термінів. Мета такої стратегії — збереження нульового гепу, або геп-відношення рівного одиниці. Але стан нульового гепу цілком не виключає ризику, пов'язаного зі зміною ставки відсотка, бо зміни відсоткових ставок за активами й пасивами не завжди вдається узгодити. Оскільки процентні ставки за кредитами встановлюються керівництвом банку на різні терміни, у разі стрімкого підвищення ставок за залученими коштами прибуток банку зменшиться. Проте коли процентні ставки за пасивами знизяться, його прибуток зросте, бо частина позичальників сплачуватиме проценти за кредит на підставі укладених раніше угод. Крім того, постійно відбуваються структурні зміни у складі активів та пасивів, які також не сприяють досягненню нульового гепу. Приміром, зростає кредитний портфель банку та водночас розміщуються короткотермінові депозитні сертифікати банку, або збільшується обсяг залучених міжбанківських кредитів.

Розглянемо інший приклад управління гепом: ЧПА перевищують ЧПЗ. Таке становище можна визначити як додатний геп. Записане формулами, воно матиме такий вигляд

$$\text{ЧПА} - \text{ЧПЗ} > 0; \quad (13.8)$$

$$\text{ЧПА} / \text{ЧПЗ} > 1. \quad (13.9)$$

Якщо, наприклад, чутливі до процентної ставки активи банку (ЧПА) становлять 250 млн грн, а чутливі до процентної ставки зобов'язання (ЧПЗ) — 200 млн грн, то геп становить +50 млн грн, а геп-відношення 1.25.

Третя (цілком протилежна) ситуація, коли ЧПЗ перевищують ЧПА. Більшість залучених коштів мають короткий термін погашення, а велика частка кредитів у кредитному портфелі банків — довгі фактичні терміни погашення внаслідок постійних процедур пролонгації та істотної частки нестандартних позик у кредитному портфелі. Банки змушені вдаватися до систематичних пролонгацій наданих кредитів з огляду на нестабільне фінансове становище позичальників. Від'ємний геп визначається такими рівняннями

$$\text{ЧПА} - \text{ЧПЗ} < 0; \quad (13.10)$$

$$\text{ЧПА} / \text{ЧПЗ} < 1. \quad (13.11)$$

Коли облікова ставка НБУ зростає, від'ємний геп створює значні ліквідні та процентні ризики. Свідченням тому — кризи, в які іноді потрапляють українські банки (всі разом або окремо).

Зв'язок між зміною ставки відсотка та зміною чистого процентного доходу відображає така формула

$$\Delta \text{ЧПД} = \Delta \text{СП} \cdot \text{ГЕП} = \Delta (\text{ЧА} - \text{ЧП}), \quad (13.12)$$

де $\Delta \text{СП}$ — зміна ставки процента,

ГЕП — різниця в обсягах активів та пасивів, чутливих до процентної ставки, з одним терміном погашення.

Принципи управління гепом можна сформулювати так:

1. Зміна відсоткового прибутку, який отримується при заданому співвідношенні активів і пасивів, у результаті зміни відсоткової ставки залежить від величини гєпа.

2. У випадку негативного гєпа при зростанні ставки відсотка відсотковий прибуток зменшиться, а при її зниженні — зросте. Навпаки, при позитивному гєпі відсотковий прибуток збільшиться зі зростанням ставки відсотка, а з її зниженням — зменшиться.

3. Поняття гєпа нерозривно пов'язане з термінами погашення або переоцінки пасивів та активів. Коли ці терміни суттєво різняться, виникає так званий ефект *Стігума-Бренча*, згідно з яким, якщо пасиви (активи) багатократно переоцінюються до того, як здійснюється переоцінка активів (пасивів), це визначатиме позицію гєпа, який розраховується на момент переоцінки;

4. Позиція гєпа визначається характером діяльності комерційного банку.

Аналіз дюрації становить суть класичного підходу до оцінювання процентного ризику.

Дюрація — це середньозважений (з вагами) час до погашення певного фінансового інструменту. Вона обчислюється за формулою

$$D = \sum_{i=1}^T \frac{t \cdot C_t}{P \cdot (1+r)^t}, \quad (13.13)$$

де C_t — величина грошового потоку в момент часу t ;

P — теперішня (приведена) вартість фінансового інструменту;

r — ставка дисконтування;

T — строк фінансового інструменту.

Дюрація дає змогу порівнювати альтернативні потоки платежів шляхом аналізу їх чутливості до зміни процентних ставок. Якщо, приміром, позичено під зобов'язання виплатити 1000 грн через рік (дюрація заборгованості дорівнює 1), то розумно було б із метою захисту від зміни процентних ставок купити, скажімо, безкупонну облигацію номіналом 1000 грн, яка погашається через

рік. Тоді зобов'язання будуть приведені у відповідність з активами (що ілюструє результат теореми Самуельсона про імунітет).

Модифікована дюрація обчислюється за формулою

$$AD = \frac{D}{1+r}, \quad (13.14)$$

Зміна теперішньої вартості фінансового інструменту (у відсотках) приблизно дорівнює добутку AD на зміну дохідності (ставки дисконтування).

Застосовуючи показник AD , слід бути обережним, тому що він перебільшує розмах падіння теперішніх вартостей при великому зростанні процентних ставок і знижує масштаби зростання теперішніх вартостей при їх значному падінні (так звана властивість опуклості (convexity), зумовлена другою похідною). Ефект цей суттєво нелінійний. Труднощі також виникають при розрахунках AD для облігацій з правом дострокового викупу емітентом.

Відсотковий ризик комерційного банку — VAR_n можна визначити за формулою

$$VAR_n = |A \cdot D_A - L \cdot D_{\Pi}| \cdot VAR_b, \quad (13.15)$$

де A — теперішня вартість чутливих активів банку;

L — теперішня вартість чутливих пасивів банку;

D_A — сподівана середньозважена модифікована дюрація активів банку (з урахуванням можливої їх пролонгації);

D_{Π} — сподівана середньозважена модифікована дюрація пасивів банку (з урахуванням можливого їх дострокового вилучення);

VAR_b — максимально можлива зміна відсоткової (дисконтної) ставки за певний період.

Основними методами зменшення відсоткового ризику комерційного банку є управління гепом, імунізація портфеля (приведення у відповідність середньозваженої модифікованої дюрації активів та середньозваженої модифікованої дюрації пасивів банку), а також похідні інструменти. Кожен із похідних інструментів використовується, щоб знизити специфічним чином відсотковий ризик, зафіксувати відсоткову ставку за запозиченнями або вкладеннями, а також для регулювання співвідношення запозичень і вкладень за фіксованою та плаваючою відсотковими ставками у портфелі комерційного банку.

Крім того, відсотковий ризик банку можна зменшувати за допомогою страхування, яке передбачає повну передачу відповідного ризику страховим компаніям.

13.6. АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ТА СИСТЕМНИХ РИЗИКІВ

Інвестиційний ризик банку — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості знецінення цінних паперів, придбаних банком.

Для оцінки ступеня ризиковості інвестиційного портфеля (сукупності всіх придбаних банком цінних паперів) можна використати середньоквадратичне відхилення, яке обчислюється за формулою

$$V_p = \sqrt{\sum_{i=1}^n X_i^2 \cdot V_i^2 + \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^k X_i X_j V_{ij}}, \quad (13.16)$$

де V_i — середньоквадратичне відхилення норми прибутку i -го цінного папера;

$X_{i(j)}$ — частка (питома вага) i -го (j -го) цінного папера в загальній сумі інвестиційного портфеля;

V_{ij} — коваріація між: нормами прибутку i -го та j -го цінних паперів.

Основним методом зниження ризиковості інвестиційного портфеля банку є диверсифікація вкладень, тобто розподіл коштів між різними видами цінних паперів (акціями, облігаціями) різних емітентів із різними строками погашення.

Ризик ліквідності комерційного банку — це міра (ступінь) невизначеності щодо спроможності банку забезпечити своєчасне виконання зобов'язань перед клієнтами шляхом перетворення активів у грошові кошти. Цей ризик є похідним від ризиків, пов'язаних із активними та пасивними операціями банку.

Основним методом зниження ризику ліквідності є збалансування активів і пасивів банку. Характер активних статей банку, їх строковість мають відповідати характеру і строковості пасивних статей.

Ризик капітальної стійкості комерційного банку — це міра (ступінь) невизначеності стосовно того, що втрати перевищать резерви на їх покриття. Цей ризик є похідним від ризиків за активними операціями банку.

Ризик неплатоспроможності (банкрутства) — це міра (ступінь) невизначеності стосовно того, що банк виявиться неспроможним відповідати за своїми зобов'язаннями. Інакше кажучи, це ризик того, що банк виявиться одночасно неліквідним, збитковим і з від'ємним капіталом. Ризик неплатоспроможності (банкрутства) комерційного банку є похідним від усіх розглянутих вище фінансових ризиків.

13.7. АНАЛІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ І ЗОВНІШНІХ РИЗИКІВ

Функціональні ризики

Стратегічний ризик комерційного банку — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості неправильного формування цілей банку, невірною ресурсного забезпечення їх реалізації та хибного підходу до управління ризиком у банківській діяльності в цілому.

Технологічний ризик — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості понесення втрат, пов'язаних із витратами на усунення збоїв у роботі банківського обладнання.

Операційний ризик — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості понесення втрат через шахрайство або неухважність службовців банку.

Ризик неефективності — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості невідповідності між витратами банку (накладними) на здійснення своїх операцій та їх дохідністю.

Ризик впровадження банком нових продуктів і технологій — це міра (ступінь) невизначеності щодо досягнення запланованої окупності нових банківських продуктів, послуг, операцій, підрозділів або технологій.

Ідентифікувати й оцінити функціональні ризики комерційного банку складніше, ніж фінансові. Для їх оцінки використовуються в основному експертні методи.

Щодо методів зниження функціональних ризиків, то основним серед них є розвиток внутрішнього аудиту, вдосконалення документообігу, розробка внутрішніх методик і техніко-економічного обґрунтування окремих операцій, а також продумане ресурсне (фінансове, матеріально-технічне, кадрове) забезпечення своїх операцій.

Зовнішні ризики

Репутаційний ризик — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості втрати банком довіри з боку клієнтів унаслідок невиконання ним своїх зобов'язань, поширення чуток про участь банку в різноманітних аферах тощо. Значення цього ризику не варто применшувати, адже, як свідчить практика, його наслідки можуть бути навіть тяжчими, ніж наслідки фінансових ризиків.

Політичний ризик — це міра (ступінь) невизначеності стосовно того, що політична ситуація в державі негативно вплине на діяльність комерційного банку. Цей ризик пов'язаний із внутрішньополітичними обставинами, до яких може виявитися причетним колишнє або нинішнє керівництво банку.

Соціально-економічний ризик — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості погіршення економічної ситуації в державі, падіння життєвого рівня населення, що може негативно позначитися на діяльності банку.

Форс-мажорний ризик — це міра (ступінь) невизначеності щодо можливості виникнення стихійних лих, катастроф, які можуть призвести до фінансових втрат комерційного банку.

Стратегія управління банківськими ризиками — невід'ємна частина банківського менеджменту. Система управління банківськими ризиками має включати такі складові, як ідентифікація, оцінка, контроль, моніторинг.

Література [2, 10, 16, 20, 21, 29, 35, 51, 58, 61, 71]

Контрольні запитання

1. Що розуміється під терміном «банківський ризик»?
2. На які категорії поділяються банківські ризики?
3. Які ризики не піддаються кількісній оцінці?
4. Чим портфельний кредитний ризик відрізняється від ризику кредитної угоди?
5. Які методи використовуються для кількісної оцінки кредитного ризику?
6. Які існують внутрішні методи зниження кредитного ризику?
7. Які зовнішні методи зниження кредитного ризику є найбільш поширеними?

8. Як розраховуються коефіцієнти нестабільності депозитів?
9. Як волатильність валютних курсів пов'язана із ризиком?
10. Які існують засоби зниження валютного ризику?
11. Які активи є чутливими до зміни відсоткової ставки?
12. Як оцінюється відсотковий ризик банку на основі дюрації?
13. Які існують основні методи зниження інвестиційного ризику?
14. Які ризики відносять до системних і чому?
15. Які методи зниження функціональних ризиків існують?
16. На які зовнішні ризики наражається банк?

Тести

1. Ризик — це

- А) невизначеність, пов'язана із настанням будь-якої події
- Б) величина, прямо зворотна прибутковості
- В) характеристика зовнішнього середовища
- Г) характеристика внутрішнього середовища

2. Норматив великих кредитних ризиків не має перевищувати:

- А) 8-кратний розмір регулятивного капіталу
- Б) 3-кратний розмір регулятивного капіталу
- В) 8-кратний розмір статутного капіталу
- Г) 3-кратний розмір статутного капіталу

3. Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою не має перевищувати:

- А) 15 % регулятивного капіталу
- Б) 15 % статутного капіталу
- В) 30 % регулятивного капіталу
- Г) 30 % статутного капіталу

4. Норматив загальної суми інвестування не має перевищувати:

- А) 60 % регулятивного капіталу
- Б) 60 % статутного капіталу
- В) 30 % регулятивного капіталу
- Г) 30 % статутного капіталу

5. Норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку не має перевищувати:

- А) 60 % регулятивного капіталу
- Б) 60 % статутного капіталу
- В) 30 % регулятивного капіталу
- Г) 30 % статутного капіталу

6. Під час визначення чистого кредитного ризику для розрахунку резерву на можливі втрати не враховується:

- А) сума валового кредитного ризику
- Б) класифікація кредиту за ступенем ризику
- В) наявність забезпечення
- Г) норма мінімальних обов'язкових резервів

7. Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру не має перевищувати:

- А) 5 % регулятивного капіталу
- Б) 5 % статутного капіталу
- В) 10 % регулятивного капіталу
- Г) 10 % статутного капіталу

8. Норматив ризику загальної довгої валютної позиції банку не має перевищувати:

- А) 20 % регулятивного капіталу
- Б) 20 % статутного капіталу
- В) 50 % регулятивного капіталу
- Г) 50 % статутного капіталу

9. Залучення вкладів фізичних осіб спеціалізованими банками (крім спеціалізованих ощадних банків) не може становити більше:

- А) 5 % регулятивного капіталу банку
- Б) 20 % статутного капіталу
- В) 10 % регулятивного капіталу
- Г) 10 % статутного капіталу

10. Яке вираження не є вірним

- А) кожна стаття активів і пасивів має окремий ризик
- Б) ризик портфелю активів і пасивів дорівнює сумі ризиків окремих складових
- В) ризик портфелю активів і пасивів може бути менше суми ризиків окремих складових
- Г) обрахування ризику портфелю активів і пасивів ґрунтується на розгляді окремих активів і пасивів як складової частини їх сукупності

11. Імовірність неповернення позичальником отриманого кредиту та процентів за користування позикою в результаті фінансових ускладнень називається

- А) кредитним ризиком
- Б) процентним ризиком
- Г) ринковим ризиком
- Д) ризиком незбалансованої ліквідності

12. GAP — це різниця між величинами

- А) вартості валютних статей активу і пасиву
- Б) чутливих активів і чутливих зобов'язань

- В) забалансових активів і зобов'язань
- Д) активів і пасивів фіксованої вартості

13. Якщо GAP негативний, то в умовах зростання процентних ставок прибуток

- А) не зміниться
- Б) зросте
- В) скоротиться
- Г) неможливо прогнозувати

14. Найдіть вірну ознаку оцінки ризику диверсифікованого портфелю активів

- А) загальний ризик дорівнює сумі ризиків
- Б) загальний ризик дорівнює добутку ризиків
- В) загальний ризик менше ризику окремих інструментів
- Г) загальний ризик більше ризику окремих інструментів

15. Якщо GAP позитивний, то в умовах зростання процентних ставок прибуток

- А) не зміниться
- Б) зросте
- В) скоротиться
- Г) неможливо прогнозувати

16. Кумулятивний GAP розраховується як

- А) алгебраїчна сума GAP в кожному періоді
- Б) алгебраїчна сума GAP в кожній валюті
- В) різниця між працюючими і непрацюючими активами
- Г) добуток GAP в кожному періоді та коефіцієнту ризику

17. Якщо GAP позитивний, то в умовах скорочення процентних ставок прибуток

- А) не зміниться
- Б) зросте
- В) скоротиться
- Г) неможливо прогнозувати

18. Індекс процентного ризику дорівнює:

- А) відношенню кумулятивного GAP та працюючих активів
- Б) добутку кумулятивного GAP та працюючих активів
- В) сумі ризиків окремих GAP
- Г) добутку ризиків окремих GAP

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО СТАНУ БАНКУ

14.1. Аналіз ділової активності.

14.2. Аналіз фінансової стійкості.

14.3. Рейтингові оцінки діяльності банку.

14.3.1. Сутність, призначення, підходи до визначення банківських рейтингів.

14.3.2. Методика рейтингової оцінки НБУ.

14.3.3. Методика рейтингової оцінки В. С. Кромонаова.

14.3.4. Методика рейтингової оцінки О. Б. Ширінської.

14.4. Прикладний аспект рейтингування банків в Україні.

14.1. АНАЛІЗ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ

Аналіз ділової активності банківського сектору здійснюється за допомогою таких показників:

- рівень дохідних активів (відношення дохідних активів до всіх активів);
- загальна кредитна активність (відношення наданих кредитів до загальних активів);
- загальна інвестиційна активність (відношення всіх інвестицій до всіх активів);
- частка інвестицій у дохідних активах (відношення інвестицій до дохідних активів);
- рівень залучення коштів (відношення залучених коштів до загальних пасивів);
- частка міжбанківських кредитів у залучених коштах (відношення міжбанківських кредитів до залучених коштів);
- коефіцієнт використання залучених коштів (відношення наданих кредитів до залучених коштів);
- додатковий коефіцієнт використання залучених коштів (відношення активів до залучених коштів).

14.2. АНАЛІЗ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ

У банківській практиці застосовують три *методики аналізу фінансової стійкості і надійності банку*:

- експрес-метод на основі структурно-коефіцієнтного аналізу;
- експрес-метод на основі коефіцієнтного аналізу;
- рейтингову систему.

Контроль за фінансовою стійкістю необхідно здійснювати за допомогою моніторингу. Моніторинг фінансової стійкості — це порівняння на підставі економічної інформації минулих і теперішніх показників.

Специфіка банківської діяльності унеможливорює підготовку висновку про фінансову стійкість, надійність та ступінь ризику в діяльності банку лише за одним показником. Відповідна оцінка має бути комплексною. З огляду на це необхідно:

- підібрати певну кількість показників, які підлягають оцінці і всебічно характеризують діяльність банку;
- визначитись із числовими параметрами оптимальних значень, що реально відображають межі допустимого ризику;
- вибрати методику підрахунку балів або складення рейтингу, за допомогою якої можна визначити місце банківської установи в розподілі за ступенем ризику в її діяльності;
- уміло поєднати експертний та бухгалтерський підходи до складання рейтингу.

В економічній літературі, присвяченій аналізу банківської діяльності, наводиться надзвичайно багато різноманітних показників, тому для аналітика дуже важливо сформувати оптимальний їх набір.

Для встановлення числових параметрів оптимальних значень показників слід враховувати:

- критерії, прийняті у світовій практиці;
- відповідність регулятивним вимогам наглядового органу;
- відповідність тенденціям розвитку вітчизняної банківської системи;
- взаємозв'язок між показниками.

14.3. Рейтингові оцінки діяльності банку

14.3.1. Сутність, призначення, підходи до визначення банківських рейтингів

Рейтинговий бізнес розвивається завдяки трьом послідовним стадіям: перша — збір інформації, її відповідна обробка та зберігання, тобто створення баз даних для підтримки історії позичальника (у тому числі з використанням послуг кредитного бюро); друга — статистична обробка даних і аналіз діяльності економічних суб'єктів; третя — безпосереднє присвоєння креди-

тного рейтингу. При цьому розвиток послуг рейтингування має здійснюватися на добровільних засадах, із можливістю допуску до користування таким фінансовим сервісом усіх охочих.

Під банківським рейтингом слід розуміти узагальнюючу оцінку діяльності банку, на основі якої можна визначити положення певного банку відносно інших банківських установ. Спостереження за рейтинговою позицією конкретного банку та її аналіз сприяють виробі обґрунтованих рішень стосовно подальших відносин клієнтів із банківською установою.

Для того, щоб банківський рейтинг дійсно задовольняв інформаційні потреби споживачів, він повинен відповідати таким вимогам: інформація про діяльність банку, на базі якої визначається його рейтинг, повинна бути об'єктивною; методика визначення рейтингової оцінки повинна бути науково обґрунтованою; рейтингова інформація повинна бути доступною широкому колу споживачів; визначення банківського рейтингу за певною методикою повинно бути періодичним (щомісячним, щотижневим, щоденним).

Рейтингова оцінка може визначатися:

- за номерною системою рейтингу, яка полягає в побудові сполучень значень показників фінансового стану банку та присвоєнні кожному із цих сполучень певного місця в рейтингу. Номерна система зорієнтована на слабо деталізовану методику з незначним діапазоном факторів впливу на фінансовий стан банку та з обмеженою шкалою критеріальних значень;

- за бальною системою, яка дає змогу оцінювати фінансовий стан банку в балах, присвоєних йому за кожним оціночним показником. Зведена бальна оцінка банку дає можливість визначати приналежність останнього до тієї або іншої групи банків;

- за індексним методом. Він використовується відносно рідко. А суть полягає у розрахунку індексу кожного з оціночних показників фінансового стану. Після складання індексів за окремими показниками переходять (попередньо зваживши індивідуальні індекси на їх частки в сукупності) до обчислення індексів комбінованих.

Головний критерій, за яким оцінюються банки, — якісні показники їх діяльності. Серед них — капітальна база, ефективність розміщення активів, прибутковість і ліквідність. Враховується також стан менеджменту, тобто раціональність методів керівництва. Управління банком оцінюється насамперед за успішністю діяльності у кожному з напрямів, які оцінюються. Рейтинг орієнтується не на статистичне значення, а на показники, проанжовані з

урахуванням ризику, що дає змогу проводити більш ретельний аналіз. При цьому аналізуються як балансові, так і позабалансові дані.

Зробимо спробу надати критичну оцінку існуючим рейтинговим методикам в контексті можливості їх використання незалежними рейтинговими агентствами.

1. Методика CAMELS (рис. 14.1). Сутність її полягає в урахуванні при визначенні рейтингу: достатності капіталу; якості активів; якості управління; прибутку; ліквідності; чутливості фінансового стану банку до багатьох факторів. Саме за цією системою Національним банком України визначаються рейтинги українських банків.

Рис. 14. 1. Інформаційна модель здійснення рейтингової оцінки за системою CAMELS

2. Методика визначення рейтингу банку, в якій на основі балансу обчислюється ряд коефіцієнтів (надійність, ліквідність тощо), що з певною для кожного коефіцієнта вагою інтегруються в один синтетичний коефіцієнт, на основі якого визначається рейтингова позиція певного банку (методика В. С. Кротонова, О. Б. Ширінської).

3. Публічна система комплексної оцінки діяльності банківських установ (рис. 14.2), яку розроблено з метою підвищення рівня аналітичності й об'єктивності публічної інформації про діяльність вітчизняних грошово-кредитних установ.

У системі ПУСКО використано 14 показників та ряд параметрів для оцінки рівня менеджменту. Головний критерій підбору

показників — можливість розрахунку на основі синтетичних рахунків «Квартального балансу» або на основі узагальнюючих показників «Квартального звіту про прибутки та збитки». Щодо більшості показників (9 із 14) висувалася вимога наявності теоретично обґрунтованого оптимального (найкращого) або мінімально можливого (задовільного) критеріального значення (інтервалу) показника.

Рис. 14.2. Інформаційна модель публічної комплексної оцінки банків

4. Методика визначення рейтингу банків на основі оцінки ризиків за допомогою алгоритму МАІ полягає у послідовному виконанні кількох аналітичних і розрахункових кроків:

- побудова дерева ієрархії;
- розробка шкали відносної важливості вибраних класів ризиків — елементів кожного рівня дерева ієрархії; побудова матриць якісних попарних порівнянь елементів на кожному рівні ієрархії;
- визначення множини локальних пріоритетів, які характеризуватимуть відносний вплив кожного з елементів певної групи на елемент вищого рівня ієрархії;

— перевірка адекватності отриманих оцінок і ступеня узгодженості експертних суджень та уточнення висновків експертів (у разі необхідності);

— синтез сукупних оцінок для кожного типу ризиків та інтегрованих показників ризику банків-представників;

— визначення рейтингу банків.

5. Бальна методика (рис. 14.3), яка враховує такі блоки: оцінка балансу та іншої фінансової звітності банку; оцінка дотримання економічних нормативів; оцінка інтегральної позиції банку щодо ризику; оцінка якості клієнтської бази банку; оцінка розгалуженості мережі.

Рис. 14.3. Схема побудови рейтингу банку бальним методом

Загальний рейтинг банку включає оцінку за наведеними вище аспектами.

Отже, узагальнення існуючих методик рейтингової оцінки банків дозволяє класифікувати їх наступним чином:

1. Номерні, які передбачають обчислення сукупності показників оцінки фінансового стану і подальшого ранжування банків (засновані на методі коефіцієнтів).

2. Бальні, які дають змогу отримати інтегральну оцінку фінансового стану банків (засновані на методі експертних оцінок).

3. Регресійні, які передбачають розрахунок факторних показників по кожному банку і середніх за сукупністю (засновані на методі кореляційно-регресійного аналізу).

4. Індексні, які дозволяють розрахувати поточний індекс надійності (засновані на визначенні оцінних показників фінансового стану банку, вагових коефіцієнтів до кожного з показників та евристичному методі нормуванні).

Методики відрізняються врахуванням цілей користувачів, складністю розрахунків, гнучкістю, можливостями використання в прогнозуванні діяльності банківської установи.

Переваги і вади методик наведено в табл. 14.1.

Таблиця 14.1

**ПЕРЕВАГИ І ВАДИ ОСНОВНИХ ВИДІВ
МЕТОДИК РЕЙТИНГОВОЇ ОЦІНКИ БАНКІВ**

Вид методики	Переваги	Недоліки
Номерна	Простота розрахунку та гнучкість	Відсутність узагальнюючого показника, слабка деталізація
Бальна	Гнучкість методики, заснована на особистому досвіді	Складність в обробці експертних оцінок
Регресійна	Зважування дії окремих факторів, вияв найвагоміших факторів. Можливість прогнозування	Тенденції минулих періодів переносяться на майбутнє без урахування факторів сьогодення
Індексна	Поєднання суб'єктивного досвіду експертів з об'єктивними значеннями методів коефіцієнтів	Складність та велика вартість

Основними рисами методик, які застосовуються регулюючими органами, є: використання інформації, що є банківською таємницею і не підлягає оприлюдненню; аморфність інформаційної моделі, для якої характерні відсутність жорсткої регламентації системи показників і переважне значення суб'єктивної думки експерта.

В основу методик, які використовуватимуться незалежними рейтинговими агентствами, доцільно покладати інформацію публічної звітності банківських установ. Вони повинні бути більш формалізованими і ґрунтуватися на оцінці об'єктивних показників при наявності їх критеріальних рівнів.

Для повноти комплексної оцінки важливо, щоб бухгалтерська оцінка офіційної фінансової звітності підкріплювалася висновками досвідчених спеціалістів у сфері аналізу кількісних і якісних параметрів.

14.3.2. Методика рейтингової оцінки НБУ

Рейтингова система дає можливість Національному банку України (далі — Національний банк) оцінювати загальний стан та стабільність банківської системи (Про порядок визначен-

ня рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS: Положення, затверджене постановою Правління НБУ від 08.05.2002 р.). Така оцінка ризиків дає змогу отримати інформацію для визначення пріоритетів у діяльності банківського нагляду та необхідних матеріальних і людських ресурсів для здійснення належного контролю за банківською системою.

Рейтингова система передбачає ретельний аналіз стану банку. Здійснення такого аналізу можна провести лише під час комплексної інспекційної перевірки (далі — інспекційна перевірка), яка дає змогу повною мірою визначити, як керівництво банку ставиться до ризиків і як здійснює управління ними.

Комплексна рейтингова оцінка за рейтинговою системою (далі — комплексна рейтингова оцінка) визначається для кожного банку відповідно до рейтингових оцінок, зазначених вище. Рейтингова система дає можливість оцінити всі фактори, за якими оцінюється якість управління, фінансовий стан та якість операцій кожного банку, за яким здійснює нагляд Національний банк.

Визначення рейтингу банку за рейтинговою системою — це стандартизований метод оцінки банків, ефективність якого залежить від якості підготовки до проведення інспекційних перевірок з урахуванням результатів безвиїзного нагляду, кваліфікації та об'єктивності інспекторів служби банківського нагляду.

За результатами інспектування до часу його завершення складаються довідки про перевірку (інспектування) кожного компонента рейтингової системи, які до закінчення строку проведення інспектування мають бути погоджені працівниками банку, відповідальними за певний напрям роботи. У разі відмови погодження цих довідок інспектори служби банківського нагляду повинні отримати від банку пояснення щодо причин непогодження.

Рейтинг банку є власністю Національного банку і конфіденційною інформацією, призначеною тільки для внутрішнього використання та не підлягає опублікуванню в засобах масової інформації.

Рейтинг банку (комплексна рейтингова оцінка та рейтингові оцінки всіх компонентів рейтингової системи) доводиться Національним банком України до відома кожного окремого банку протягом 10 робочих днів після його погодження (затвердження) в порядку, визначеному в розділі III цього Положення. Банк має право використовувати інформацію про свій рейтинг на власний розсуд.

За рейтинговою системою передбачається визначити кожному банку цифровий рейтинг за всіма шістьма компонентами, а ком-

плексна рейтингова оцінка визначається на підставі рейтингових оцінок за кожним із цих компонентів. Кожен компонент рейтингової системи оцінюється за п'ятибальною шкалою, де оцінка «1» є найвищою оцінкою, а оцінка «5» — найнижчою, комплексна рейтингова оцінка також визначається за п'ятибальною шкалою.

Визначення комплексної рейтингової оцінки є суб'єктивним процесом, воно має бути добре обґрунтованим і спиратися на переконливі аргументи. Комплексна рейтингова оцінка не може визначатися як середнє арифметичне рейтингових оцінок за компонентами рейтингової системи; має бути цілим числом та враховувати всі основні фактори, що відображені при визначенні рейтингових оцінок за всіма компонентами. Також підраховується скільки компонентів рейтингової системи мають однакову рейтингову оцінку; аналізується які саме компоненти мають однакову рейтингову оцінку; як правило (в більшості випадків), комплексна рейтингова оцінка виставляється за рейтинговою оцінкою, що зустрічається найчастіше.

Для визначення комплексної рейтингової оцінки банків, які мають відокремлені структурні підрозділи (філії), використовують матеріали інспектування цих підрозділів (у тому числі розташованих в інших областях), якщо їх інспектування проведено одночасно (строки і дата, за станом на яку проводиться інспекційна перевірка банку — юридичної особи, збігаються із відповідними строками і датою інспектування філії) з інспекційною перевіркою банку.

Комплексна рейтингова оцінка та рейтингові оцінки компонентів рейтингової системи визначаються для банку як єдиної установи і не можуть використовуватися для оцінки стану філій банку.

Банки, що отримали комплексну рейтингову оцінку «1» або «2», є надійними за всіма показниками, здатними протистояти більшості економічних спадів (крім надзвичайних), вважаються стабільними і такими, що мають кваліфіковане керівництво.

Банки, що отримали комплексну рейтингову оцінку «3», мають суттєві недоліки і якщо ці недоліки не будуть виправлені за обґрунтовано визначений для цього час, то вони призведуть до значних проблем, пов'язаних з платоспроможністю та ліквідністю. У такій ситуації служба банківського нагляду має надати чіткі вказівки керівництву банку щодо подолання існуючих проблем.

Банки, які отримали комплексну рейтингову оцінку «4» або «5», мають серйозні проблеми, що вимагають ретельного нагляду

і спеціальних оздоровчих заходів. Такі комплексні рейтингові оцінки вказують на те, що загальна платоспроможність банку під загрозою, потрібні негайні конкретні дії служби банківського нагляду.

До банків, що отримали комплексні рейтингові оцінки «3» або «4», або «5», застосовуються відповідні заходи впливу згідно з вимогами нормативно-правових актів Національного банку.

Достатність капіталу

1. Рейтингова оцінка достатності капіталу визначається за рейтинговою системою на підставі таких факторів:

відповідність обсягу регулятивного капіталу напрямам діяльності банку (банківські та інші операції);

відповідність зростання обсягів статутного, регулятивного (в розрізі складових) капіталу зростанню активів на дату інспекційної перевірки, плани і перспективи;

дотримання вимог банківського законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку (у тому числі нормативи капіталу);

наявність внутрішніх процедур щодо визначення достатності капіталу банку з урахуванням усіх ризиків, притаманних його діяльності (у тому числі ризику країни);

наміри і можливості акціонерів щодо нарощування статутного капіталу з метою мінімізації ризиків, притаманних діяльності банку, дивідендна політика;

вплив ризиків (у тому числі кредитного, валютного, зміна процентної ставки тощо), притаманних банку, на капітал банку;

рівень формування резервів під активні операції;

прибутковість та її вплив на регулятивний капітал банку;

співвідношення обсягу негативно класифікованих активів (з урахуванням сформованих резервів під ці активні операції) до регулятивного капіталу;

відповідність розмірів статутного та/або регулятивного капіталу планам розвитку мережі філій, відділень на місцевому, регіональному (в межах однієї області), міжрегіональному (на території всієї України) та міжнародному рівнях, а також відповідність їх розмірів проектам будівництва та реконструкції;

доступ до ринків капіталу.

2. Банк з рейтинговою оцінкою достатності капіталу «1» має такі характеристики:

показники регулятивного капіталу, адекватності основного і регулятивного капіталу перевищують встановлені нормативні значення;

високий і стабільний рівень надходжень, що забезпечує прибуткову діяльність;

добре врегульований процес зростання капіталу, який визначено політикою банку і підтверджується фактичними даними показників діяльності банку;

керівництво банку добре розуміє операції банку і здатне визначати ризики, пов'язані з цими операціями, та їх вплив на достатність регулятивного капіталу, здатне сформуванати в повному обсязі резерви під активні операції;

акціонери здатні в разі потреби нарощувати капітал, розмір дивідендів обґрунтований (розмір дивідендів обґрунтований у тому разі, коли вони забезпечують дохід акціонерам, не перешкоджаючи необхідному зростанню статутного та/або регулятивного капіталу);

незначний рівень негативно класифікованих активів (з урахуванням сформованих резервів під ці активи).

3. Банк з рейтинговою оцінкою достатності капіталу «2» має такі самі характеристики, що і банк з рейтинговою оцінкою достатності капіталу «1». Це банк, у якого значення показників регулятивного капіталу, адекватності основного і регулятивного капіталу перевищують нормативні значення, проте, він має незначні недоліки, а саме:

банк може мати високий і стабільний рівень надходжень і добре контролювати зростання регулятивного капіталу, разом з тим за результатами інспекційної перевірки банку потрібно доформувати резерви під активні операції (тобто обсяг негативно класифікованих активів за результатами інспекційної перевірки значно більший ніж за даними банку), що призводить до зменшення показника регулятивного капіталу (але не нижче ніж його нормативне значення);

або керівництво такого банку не підтримує статутний та/або регулятивний капітал на рівні, що достатній для захисту від ризиків, пов'язаних з операціями банку (наприклад, значення показників адекватності основного і регулятивного капіталу за результатами інспекційної перевірки значно зменшилися, хоча і відповідають нормативним значенням. Крім того, якщо проблеми в діяльності банку, що спричинили погіршення цих показників, не будуть виправлені найближчим часом, то при будь-якому незначному негативному впливі зовнішніх та/або внутрішніх ризиків банк порушить зазначені нормативи).

Однак такі недоліки можуть бути виправлені протягом досить незначного періоду часу (під час інспекційної перевірки або у строк до двох місяців після її закінчення) без посилення контролю з боку служби банківського нагляду.

4. Банк з рейтинговою оцінкою достатності капіталу «3» має значні недоліки. Капітал (статутний та/або регулятивний) такого банку потребує серйозної уваги з боку служби банківського нагляду для забезпечення належного вирішення керівництвом та/або акціонерами проблем, пов'язаних із достатністю капіталу, та вжиття заходів для поліпшення достатності капіталу. Підставами для визначення рейтингової оцінки достатності капіталу «3» можуть бути такі характеристики діяльності банку:

недостатність надходжень, при одночасній потребі доформування резервів під активні операції за результатами інспекційної перевірки;

або неконтрольоване зростання активів, що не пов'язане зі збільшенням статутного капіталу, з одночасними недоліками в діяльності банку, які спричиняють недотримання деяких факторів;

або високий рівень негативно класифікованих активів, який має тенденції до збільшення тощо.

Якщо вчасно не вжити заходів щодо виправлення ситуації, то ці недоліки можуть призвести до значного зниження капіталу і неплатоспроможності банку. Крім того, банк може отримати рейтингову оцінку достатності капіталу «3», якщо значення показників регулятивного капіталу, адекватності основного і регулятивного капіталу менші ніж їх нормативні значення, його акціонери не здатні збільшити статутний капітал до розміру, що покривав би ризики за операціями банку, але при цьому наявні позитивні перспективи (плани) щодо усунення проблем (наприклад, найближчим часом буде укладена угода про залучення коштів на умовах субординованого боргу тощо), за обґрунтовано визначений для цього строк.

5. Банк з рейтинговою оцінкою достатності капіталу «4» має значні проблеми, які призвели до того, що капітал неспроможний захистити банк від ризиків, пов'язаних з його операціями, має значні збитки від кредитних операцій та/або від операцій з цінними паперами, та/або валютних операцій, та/або його витрати значно перевищують доходи і мають тенденцію до зростання, банк має високий рівень негативно класифікованих активів (до 60 відсотків регулятивного капіталу з урахуванням резервів під ці активи). Банк може дотримуватися (за результатами безвізного нагляду) або не дотримуватися нормативів капіталу, але за ре-

зультатами інспекційної перевірки очевидно те, що його капітал недостатній для покриття ризиків за активними операціями. Якщо керівництво та/або акціонери не зможуть вжити негайних заходів для виправлення недоліків і порушень, то банк може стати неплатоспроможним у найближчому майбутньому. Банк з рейтинговою оцінкою достатності капіталу «4» потребує суворого контролю служби банківського нагляду щодо вжиття керівництвом та/або акціонерами банку відповідних заходів для покращення якості активів і підвищення рівня достатності капіталу.

6. Банк з рейтинговою оцінкою достатності капіталу «5» є неплатоспроможним, а в його діяльності наявні значні порушення і недоліки. Збитки від операцій з цінними паперами, кредитних, валютних та інших операцій такого банку становлять значний обсяг, мають тенденцію до зростання та можуть призвести до втрати регулятивного капіталу або зменшення показника адекватності регулятивного капіталу до однієї третини встановленого нормативного значення; обсяг негативно класифікованих активів (з урахуванням сформованих резервів під ці активи) становить 60 і більше відсотків регулятивного капіталу банку. Ймовірність того, що дії керівництва та/або акціонерів зможуть запобігти банкрутству банку, дуже мала.

Такий банк потребує особливої уваги служби банківського нагляду та негайного вжиття відповідних заходів (у тому числі скликання загальних зборів акціонерів для вирішення питання щодо санації або реорганізації, або ліквідації банку тощо) з метою зведення до мінімуму збитків вкладників та кредиторів.

Якість активів

1. При визначенні рейтингової оцінки якості активів потрібно враховувати такі фактори:

співвідношення між обсягом нестандартних активів та сукупними активами;

рівень активів з негативною класифікацією з урахуванням сформованих резервів під ці активи в сукупних активах;

дотримання вимог банківського законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку (у тому числі нормативи кредитного ризику та інвестування);

концентрацію за активними операціями щодо одного позичальника/контрагента або групи пов'язаних позичальників/контр-

агентів, рівень галузевих концентрацій, концентрацій за країнами тощо;

обсяг операцій з інсайдерами та ставлення до них керівництва; ефективність управління кредитним портфелем і портфелем цінних паперів з точки зору стратегій, положень, процедур та систем контролю;

претензійно-позовну роботу;

рівень резервів на покриття можливих збитків за активними операціями (в порівнянні з нестандартними активами), правильність їх розрахунків і повнота формування;

якість, обсяги, тенденції та управління іншими активами, у тому числі кошти в інших банках, дебіторська заборгованість, вкладення в основні засоби та нематеріальні активи тощо.

2. Банк з рейтинговою оцінкою якості активів «1» має такі характеристики:

співвідношення між обсягами нестандартних активів та сукупних активів низьке і добре контрольоване;

рівень активів з негативною класифікацією з урахуванням сформованих резервів під ці активи в сукупних активах не викликає занепокоєння служби банківського нагляду;

концентрації за активними операціями (у тому числі з урахуванням: галузей, операцій з пов'язаними особами/інсайдерами, вкладень під заставу одного типу, ризику країни, тощо) добре контрольовані та пов'язані з мінімальним ризиком;

внутрішні положення, що регулюють проведення активних операцій, достатні та враховують усі зміни, які відбулися в банку та в нормативно-правових актах України з питань банківської діяльності;

банк дотримується нормативних вимог, установлених Національним банком, щодо кредитного ризику та інвестування;

управління кредитним портфелем і цінними паперами ефективно та добре контрольоване, тобто банк користується продуманими та обґрунтованими критеріями кредитної/інвестиційної діяльності, контролює проблемні кредити/вкладення та кредити інсайдерам тощо; керівництво забезпечує достатній рівень резервів на покриття можливих збитків за активними операціями (у тому числі кредитними);

ризик, що пов'язаний з іншими активами банку (дебіторська заборгованість, кошти в інших банках тощо), є прийнятним і не становить загрози збитків.

3. Стан банку з рейтинговою оцінкою якості активів «2» подібний до стану банку з рейтинговою оцінкою якості активів «1»,

але має певні недоліки. Керівництво здатне виправити ці недоліки без посилення контролю органів банківського нагляду. Цей банк може мати одну або більше з перелічених нижче характеристик: обсяги нестандартних активів та/або негативно класифікованих за результатами інспекційної перевірки більші ніж за даними банку, але разом з тим вони не загрожують капіталу банку та керівництво звернуло на цей факт належну увагу та має намір і змогу виправити ситуацію;

критерії надання кредитів, здійснення інших активних операцій та методи контролю з боку керівництва мають деякі недоліки; потребують вдосконалення порядок ідентифікації осіб та процедури здійснення операцій з інсайдерами банку;

активні операції (крім кредитних та операцій з цінними паперами) малоприбуткові або пов'язані з дещо підвищеним ризиком, але не становлять реальної загрози для ліквідності і платоспроможності банку.

4. Банк з рейтинговою оцінкою якості активів «3» має суттєві недоліки. Активи банку з рейтинговою оцінкою якості активів «3» мають одну або кілька з таких характеристик:

співвідношення між обсягом нестандартних активів та сукупними активами має тенденцію до збільшення, рівень активів з негативною класифікацією з урахуванням сформованих резервів під ці активи до сукупних активів не контролюється належним чином;

недостатній резерв для відшкодування можливих втрат за активними операціями (у тому числі кредитними);

недосконалі критерії здійснення активних операцій, у тому числі кредитної діяльності, недостатні процедури здійснення контролю;

операції з інсайдерами проводяться на пільгових (більш сприятливих) умовах та викликають занепокоєння служби банківського нагляду;

періодично порушуються окремі нормативи кредитного ризику та/або інвестування;

інші активи банку (крім кредитів) пов'язані з підвищеним ризиком, який може погіршити ліквідність і платоспроможність банку.

Служба банківського нагляду повинна контролювати діяльність такого банку та вплинути на його керівництво з метою вжиття негайних заходів щодо виправлення недоліків.

5. Банк з рейтинговою оцінкою якості активів «4» має значні недоліки в діяльності, які можуть призвести до суттєвого погір-

шення стану капіталу банку та його неплатоспроможності, якщо їх негайно не виправити. Активи банку з рейтинговою оцінкою якості активів «4» мають одну або кілька з таких характеристик:

обсяг нестандартних активів (у тому числі кредитів, крім класифікованих «під контролем») за результатами інспекційної перевірки продовжує зростати, призводить до зменшення регулятивного капіталу та може призвести до неплатоспроможності, якщо не вжити негайних заходів щодо виправлення ситуації;

обсяг активів з негативною класифікацією з урахуванням сформованих резервів під ці активи наближається до граничного значення (співвідношення між обсягом негативно класифікованих активів з урахуванням резервів під ці активи та сукупними активами менше ніж 60 відсотків);

обсяг нестандартних кредитів (особливо кредитів з негативною класифікацією) значно перевищує резерв для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями і становить загрозу капіталу;

інші активи становлять загрозу втрати капіталу і можуть призвести до неплатоспроможності банку.

Служба банківського нагляду має приділяти особливу увагу такому банку для того, щоб забезпечити негайні заходи щодо виправлення недоліків з боку його керівництва.

6. Рейтингова оцінка якості активів «5» свідчить про те, що обсяг негативно класифікованих активів з урахуванням сформованих резервів під ці активи становить 60 і більше відсотків сукупних активів та призводить до зниження показника адекватності регулятивного капіталу до 2 відсотків. У діяльності банку є значні порушення та недоліки. Ймовірність того, що заходи, здійснені керівництвом банку, для покращення якості активів будуть успішними, дуже мала.

Для того, щоб запобігти подальшому зменшенню регулятивного капіталу банку та захистити інтереси вкладників та кредиторів служба банківського нагляду повинна встановити суворий контроль за таким банком та вжити адекватних заходів впливу (скликати загальні збори учасників банку, призначити тимчасову адміністрацію тощо).

Менеджмент

1. Для визначення рейтингової оцінки менеджменту банку потрібно враховувати такі фактори:

повне розуміння керівництвом банку ризиків, пов'язаних з діяльністю банку, зі змінами в економічному середовищі та обізнаність спостережної (наглядової) ради зі справами банку;

фінансовий стан банку, а саме достатність капіталу, якість активів, надходження, ліквідність та чутливість до ринкового ризику;

підготовка та запровадження планів (як короткострокових, так і довгострокових), достатність внутрішніх положень, процедур (у тому числі тих, що регламентують діяльність підрозділів та працівників банку в частині проведення внутрішнього фінансового моніторингу) та систем внутрішнього контролю на всіх основних напрямках діяльності банку;

наявність внутрішнього та зовнішнього аудиту, їх незалежність і достатність, реагування керівництва банку на результати аудиту; належне виконання вимог чинного законодавства України та нормативно-правових актів Національного банку;

наявність практики і тенденцій щодо кредитування інсайдерів на більш сприятливих умовах, оцінка впливу інсайдерів на діяльність банку;

роль і взаємодія правління (ради директорів) та спостережної (наглядової) ради банку, наявність/відсутність конфлікту інтересів;

оптимальність організаційної структури, чітко розроблений механізм взаємозв'язку між підрозділами, наявність постійно діючої програми підготовки кадрів і її фактичне виконання;

достатність інформаційних систем управління, оцінка внутрішньої звітності та звітності, що подається до Національного банку, її достовірність та адекватність;

наявність плану дій на випадок непередбачених обставин;

розвиток мережі підрозділів банку (філій, відділень тощо) та якість управління ними, оптимальність проектів будівництва та реконструкції;

якість та дієвість розроблених банком правил внутрішнього фінансового моніторингу і програм його здійснення;

своєчасність виявлення, реєстрації фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, їх аналіз та надання у визначених законодавством випадках інформації про такі фінансові операції до спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу;

взаємодія та сприяння суб'єктам державного фінансового моніторингу з питань проведення аналізу фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;

достатність заходів щодо запобігання розголошення (у тому числі особам, стосовно фінансових операцій яких здійснюється фінансовий моніторинг) інформації про факт передавання відомостей про

фінансову операцію клієнта до спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань фінансового моніторингу та зберігання інформації та документів з питань фінансового моніторингу;

організація належної роботи з оцінки ризику клієнтів щодо можливості легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;

організація належної роботи з оцінки ризику клієнтів щодо можливості легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;

реагування на рекомендації, зауваження та вимоги Національного банку, у тому числі щодо порядку класифікації активних операцій, виправлення звітності за результатами інспекційної перевірки тощо.

2. Банк з рейтинговою оцінкою менеджменту «1» має такі характеристики:

керівництво банку досвідчене і компетентне;

всі основні показники фінансової діяльності банку відповідають нормативним вимогам або перевищують їх;

повне розуміння керівництвом банку ризиків, пов'язаних з діяльністю банку;

розуміння керівництвом банку економічного середовища та відповідне реагування на зміни в ньому;

наявність належного внутрішнього аудиту та належне здійснення ним своїх функцій;

виважений підхід до планування, розроблення внутрішніх положень, процедур та засобів контролю, а також активний контроль за їх виконанням;

відсутність ознак кредитування інсайдерів на більш сприятливих умовах;

належний рівень роботи спостережної ради щодо визначення політики банку та її тісне співробітництво з правлінням (радою директорів) банку;

досконала (оптимальна) організаційна структура, наявність постійно діючої програми підготовки кадрів;

відповідальне ставлення правління (ради директорів) та спостережної ради банку до зауважень та рекомендацій Національного банку;

відсутність зауважень щодо виконання банком вимог законодавства з питань запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, а також щодо встановлених у банку правил проведення внутрішнього фінансового моніторингу та програм його здійснення.

3. Банк з рейтинговою оцінкою менеджменту «2» має такі самі характеристики, що і банк з рейтинговою оцінкою менеджменту «1», однак, має деякі недоліки, що можуть бути виправлені досить легко без втручання служби банківського нагляду. Ці недоліки пов'язані з одним або кількома факторами, і можуть бути підставою для рейтингової оцінки менеджменту «2». Якщо вирішується питання вибору рейтингової оцінки менеджменту між «1» та «2», то потрібно обов'язково враховувати фінансовий стан банку та інші фактори, що свідчать про дотримання банком вимог банківського законодавства (у тому числі економічних нормативів, стану сформованих банком резервів під активні операції та законодавства з питань запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом).

4. Банк з рейтинговою оцінкою менеджменту «3» має суттєві недоліки, пов'язані з кількома факторами. Потрібні дії служби банківського нагляду для того, щоб керівництво банку вжило заходів для усунення недоліків. Рейтингова оцінка менеджменту «3» може свідчити про: негативну практику кредитування інсайдерів на більш сприятливих умовах; проведення операцій з порушенням вимог банківського законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку, внутрішньобанківських положень, незадовільне управління ризиками та планування діяльності банку, неналежне виконання банком правил проведення внутрішнього фінансового моніторингу та програм його здійснення, а також неадекватне реагування на негативні тенденції в економіці та/або незадовільні фінансові результати діяльності та невиконання вимог служби банківського нагляду.

5. Банк з рейтинговою оцінкою менеджменту «4» має значні недоліки. Потрібні рішучі дії служби банківського нагляду, що спрямоватимуться на те, щоб керівництво банку негайно вжило заходів щодо усунення проблем. Національний банк або спостережна рада банку повинні розглянути заходи щодо повного або часткового відсторонення голови, його заступників та/або членів правління (ради директорів), головного бухгалтера та/або його заступників від обійманих посад. Рейтингова оцінка менеджменту «4» встановлюється в разі виявлення значних зловживань у практиці кредитування інсайдерів, інвестиційній діяльності, недотримання облікової та процентної політики, ігнорування вимог Національного банку, у тому числі з питань запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, якщо дії або бездіяльність керівництва завдали такої шкоди фінансо-

вому стану банку, що він опинився під загрозою неплатоспроможності та/або призвели до звинувачення банку в сприянні легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

6. Банк з рейтинговою оцінкою менеджменту «5» має абсолютно неефективне та некомпетентне керівництво і більшість із характеристик та фінансові результати діяльності банку є незадовільними. Банк з такою рейтинговою оцінкою менеджменту потребує негайних та рішучих заходів з боку служби банківського нагляду. Національний банк має розглянути питання щодо повного/часткового негайного відсторонення службових осіб банку від обійманих посад або щодо призначення тимчасової адміністрації, або щодо застосування інших заходів впливу.

Надходження

1. Для визначення рейтингової оцінки надходжень банку слід враховувати такі фактори:

оцінку тенденцій та рівень прибутковості;

якість, структуру і достатність надходжень (здатність покрити витрати, збитки, забезпечувати стабільне зростання рівня регулятивного капіталу, повноту формування резервів під активні операції та виплату дивідендів акціонерам у достатньому розмірі); обсяг і тенденції змін різних компонентів доходів/витрат, прибутковості активів і витрат за зобов'язаннями (тенденції);

залежність від непередбачених доходів та схильність до непередбачених витрат, від ризикових видів діяльності або нетрадиційних джерел доходу;

якість бюджетного (підготовка кошторисів) та фінансового планування, а також якість контролю за виконанням цих планів;

коригування статей доходів/витрат, результату діяльності за результатами інспекційної перевірки;

ефективність системи ціноутворення;

вплив можливих санкцій за судовими процесами тощо.

Для полегшення процесу визначення рейтингової оцінки надходжень доцільно використовувати рентабельність активів. Однак зазначені вище фактори вважаються більш вагомими, ніж порівняння середніх значень рентабельності активів за відповідною групою банків із значеннями рентабельності активів для конкретного банку, який належить до цієї групи. Наприклад, значення рентабельності активів банку може бути високим, але джерелом надходжень при цьому є здійснення операції, яка не належить до

сфери традиційних банківських послуг, і пов'язана з підвищеним ризиком. Крім того, і за наявності високого значення рентабельності активів розмір прибутку до оподаткування може бути недостатнім для забезпечення темпу зростання регулятивного капіталу відповідно до темпу зростання активів.

2. Банк з рейтинговою оцінкою надходжень «1» має такі характеристики:

доходи банку є достатніми для виконання вимог щодо створення резервів під активні операції і забезпечення покриття витрат, для зростання регулятивного капіталу та виплати дивідендів акціонерам у достатньому розмірі;

ефективні бюджетне та фінансове планування, контроль доходів та витрат за цими планами;

наявність позитивних тенденцій основних компонентів доходів та витрат;

мінімальна залежність від непередбачених та нетрадиційних джерел доходів.

3. Банк з рейтинговою оцінкою надходжень «2» має достатні доходи для виконання вимог щодо створення резервів під активні операції, забезпечення зростання рівня регулятивного капіталу та виплати дивідендів. Але такий банк має недоліки, пов'язані з одним або кількома факторами, а саме: спостерігається ряд негативних тенденцій, пов'язаних з збільшенням частки непередбачених джерел доходів для зростання свого прибутку, нестабільним рівнем доходів або керівництву потрібно покращити процес бюджетного та фінансового планування і посилити контроль за стабільністю надходжень. Керівництво має бути здатним виправити зазначені недоліки без втручання служби банківського нагляду.

4. У діяльності банку з рейтинговою оцінкою надходжень «3» існують суттєві недоліки, пов'язані з одним або кількома факторами. Через дії або бездіяльність керівництва банку стан надходжень має тенденції до погіршення, наприклад: основним джерелом доходів такого банку можуть бути не процентні, а комісійні доходи (простежується тенденція щодо зростання комісійних доходів та нестабільності отримання загальних доходів протягом року); відсоткові ставки і комісійні винагороди за активними операціями встановлюються на рівні, що є нижчим від собівартості банківських послуг у цьому банку. Якщо ситуацію не змінити, то рівень регулятивного капіталу банку стане нижчим за нормативні значення, тому потрібні дії служби банківського нагляду, що спрямовуватимуться на те, щоб керівництво банку вжило необхідних заходів щодо покращення стану надходжень.

5. Банк з рейтинговою оцінкою надходжень «4» має дуже великі проблеми з надходженнями. Банк може мати прибуток, однак, недостатній для підтримки на потрібному рівні резервів під активні операції та забезпечення зростання рівня регулятивного капіталу відповідно до нормативних вимог, також значна питома вага витрат може бути, наприклад, за обслуговування субординованого боргу. Без негайних виправних заходів витрати (збитки) банку можуть зрости настільки, що це загрожуватиме його платоспроможності. За таких умов керівництво банку має вжити негайних заходів для підвищення та оптимізації рівня доходів, посилення контролю за витратами. Також, потрібні рішучі дії служби банківського нагляду щодо поліпшення стану надходжень та запобігання втрати капіталу, у тому числі обмеження, зупинення або припинення проведення окремих видів здійснюваних банком операцій з високим рівнем ризику та висунути керівництву банку вимоги щодо зменшення темпів зростання активів (крім зростання обсягу активів, що пов'язане зі збільшенням статутного капіталу).

6. Банк з рейтинговою оцінкою надходжень «5» має збитки, що становлять пряму загрозу його платоспроможності, при значному недоформуванні резервів під активні операції відсутні реальні джерела їх збільшення, фактичний обсяг доходів у такого банку не здатен покривати небанківські операційні витрати (на утримання персоналу, основних засобів та нематеріальних активів тощо). Потрібні негайні та рішучі дії служби банківського нагляду для забезпечення спостережною (наглядовою) радою (зборами акціонерів) вжиття заходів щодо санації або реорганізації банку, оскільки збитки неминуче призведуть до його неплатоспроможності.

Ліквідність

1. Для визначення рейтингової оцінки ліквідності банку враховуються такі фактори:

компетентність керівництва і фахівців відповідних підрозділів банку з питань визначення ліквідності банку, ефективності стратегії управління фінансовими потоками і політики забезпечення ліквідності, з питань контролю та моніторингу ліквідної позиції банку;

оперативність, вчасність та адекватність рішень щодо управління активами і пасивами;

тенденції, обсяг і джерела ліквідних активів (у тому числі високоліквідних), що можуть бути використані для виконання поточних зобов'язань банку;

стабільність залучених коштів, відповідність строків і сум повернення залучених та розміщених коштів;

залежність від дорогих, нестабільних джерел фінансування (міжбанківські кошти тощо) для забезпечення потреб у ліквідності; можливість банку диверсифікувати джерела фінансування балансових і позабалансових статей;

процеси планування, у тому числі наявність планів фінансування в надзвичайних ситуаціях та на випадок непередбачених проблем з ліквідністю, контролю та моніторингу;

виконання вимог нормативно-правових актів Національного банку щодо ліквідності банку (у тому числі нормативи ліквідності), аналіз причин невиконання, тенденцій;

інформаційні системи управління ліквідністю.

Одним з основних обов'язків керівництва банку є підтримка обсягу ліквідних активів на рівні, що достатній для виконання поточних зобов'язань, за умови максимального збільшення надходжень та зменшення ризику. Цей обов'язок вимагає від керівництва ґрунтовного розуміння балансу банку, його клієнтської бази (кредитів, депозитів та інших залучених коштів) та економічної ситуації. Керівництво, яке підтримує ліквідні активи (у тому числі високоліквідні) на високому рівні, звичайно, не йде на високий ризик і обсяг надходжень за таких умов буде нижчим. Якщо керівництво підтримує обсяг ліквідних активів (у тому числі грошових коштів) на мінімальному рівні, забезпечуючи короточасні великі прибутки, то це може свідчити про те, що активні операції в такому банку пов'язані з більшим ризиком. Керівництво, яке підтримує ліквідність банку через залучення міжбанківських кредитів має розуміти, що за таких умов процес управління активами та зобов'язаннями стає складним, вимагає від нього особливого вміння і кваліфікації та не може продовжуватись на такому рівні тривалий час.

2. Банк з рейтинговою оцінкою ліквідності «1» має такі характеристики:

керівництво добре розуміє баланс банку, знає свою клієнтуру та економічну ситуацію;

обсяг ліквідних активів достатній для задоволення щоденного попиту на кредити та непередбачені зміни в ньому, а також для виконання зобов'язань банку в разі як очікуваних, так і непередбачених змін в обсязі депозитів (вкладів);

мінімальне залучення міжбанківських кредитів для забезпечення потреб у ліквідності;

запроваджений обґрунтований та детальний процес планування, контролю і моніторингу ліквідності;

працівники банку мають достатню кваліфікацію і досвід для підтримки певних пропорцій (відповідностей) між строками отримання коштів у погашення, наприклад, строки повернення кредитів співпадають з відповідними строками погашення платежів по депозитах з відповідними строками погашення, що підтверджується даними балансу;

депозитна база банку адекватно диверсифікована як щодо строків погашення, так і щодо діапазону контрагентів, тобто він має коротко-, середньо- і довгострокові депозити від фізичних осіб, приватних підприємців, підприємств, банків тощо;

виконуються вимоги щодо ліквідності банку.

3. Банк з рейтинговою оцінкою ліквідності «2» має характеристики подібні до характеристик банку з рейтинговою оцінкою «1», але такий банк має окремі недоліки, пов'язані з одним чи кількома факторами. Однак ці недоліки можуть бути усунені за досить короткий час без посилення контролю служби банківського нагляду. Вони полягають у такому:

банк задовольняє свої потреби в ліквідності, але працівникам банку або керівництву бракує досвіду, або процес планування та контролю ліквідності недостатньо ефективний;

або банк мав тимчасові проблеми з ліквідністю і працівники банку або керівництво виправили цю ситуацію, однак, не вжили необхідних заходів для запобігання повторенню таких проблем;

або керівництво не усвідомлює, що в банку виникли негативні тенденції (зменшення рівня ліквідних, у тому числі високоліквідних активів, або зростаюча нестабільність ресурсної бази, або простежується періодична залежність від міжбанківських кредитів тощо) або не приділяє їм належної уваги.

4. Банк з рейтинговою оцінкою ліквідності «3» має суттєві недоліки, пов'язані з одним або кількома факторами. Підхід керівництва банку з рейтинговою оцінкою ліквідності «3» до управління ліквідністю спрощений і це призводить до того, що в банку часто виникають проблеми з ліквідністю, а також простежується регулярна залежність від міжбанківських кредитів, крім того, в банку обмежені можливості щодо активних операцій — швидкого їх продажу, а щодо пасивних операцій — швидкого залучення нових джерел фінансування. Керівництво банку повинно негайно звернути належну увагу на негативні тенденції та вжити заходів

щодо виправлення недоліків для того, щоб банк не втратив здатності виконувати свої поточні зобов'язання. Для цього потрібні відповідні дії служби банківського нагляду.

5. Банк з рейтинговою оцінкою ліквідності «4» має значні проблеми з ліквідністю, що вимагає негайних та рішучих дій служби банківського нагляду. Керівництву банку потрібно вжити заходів щодо зміцнення стану ліквідності для забезпечення виконання своїх грошових, короткострокових зобов'язань, збалансованості строків і сум активів та зобов'язань банку. Також воно має розпочати планування ліквідності з метою вирішення проблем, що пов'язані з короткостроковими та непередбаченими потребами в ліквідності.

6. Банк з рейтинговою оцінкою ліквідності «5» має проблеми, потребує фінансової допомоги із зовнішніх джерел (шляхом додаткових внесків акціонерів або залучення нових акціонерів з метою формування дешевої ресурсної бази) для задоволення потреб у ліквідності. Така негайна фінансова допомога потрібна для того, щоб запобігти банкрутству банку через нездатність задовольнити вимоги кредиторів і вкладників.

Чутливість до ринкового ризику

1. Рейтингова оцінка чутливості банку до ринкового ризику з урахуванням таких факторів:

чутливість надходжень банку або економічної вартості його капіталу до несприятливих змін процентних ставок за залученими і розміщеними коштами, валютних курсів, коливань цін на цінні папери тощо;

розуміння керівництвом банку ринкових ризиків, його здатність визначати їх, вимірювати, здійснювати моніторинг за ними та їх контролювати, враховуючи розмір банку, складність його операцій та притаманні цим операціям ризику;

характер, складність та обсяги операцій, пов'язаних із ринковим ризиком, на який наражається банк;

наявність, адекватність положень і процедур, інформаційних систем управління щодо управління ринковим ризиком;

наявність і ефективність лімітів (числових обмежень) ринкового ризику;

виконання вимог нормативно-правових актів Національного банку щодо обмеження ринкового ризику (у тому числі норматив ризику загальної відкритої довгої/короткої валютної позиції);

ефективність внутрішнього контролю, що забезпечує надійність функціонування процесу управління ринковим ризиком, у тому числі визначає підзвітність і розмежування повноважень;

достатність функцій внутрішнього аудиту, що забезпечують періодичні перевірки дотримання вимог внутрішніх лімітів і положень щодо: управління ринковим ризиком, а також вимог Національного банку щодо його обмеження; достовірності та структури систем вимірювання ринкового ризику (у тому числі методів вимірювання); підтвердження припущень (вихідних даних).

Банки наражаються на ринковий ризик унаслідок прийняття ними «неторговельних позицій» (їх чутливість до змін процентних ставок, валютних курсів), а також унаслідок їх торговельної діяльності (операції купівлі, продажу фінансових інструментів). Незалежно від джерела або характеру ринкового ризику керівництво банку має належним чином усвідомлювати, який вплив має ринковий ризик на поточний та майбутній стан банку, здійснювати управління ним в усіх основних напрямках діяльності банку, зокрема в залученні коштів, кредитуванні, інвестиційних, валютних та позабалансових операціях тощо.

Банки з незначним ринковим ризиком, але недостатньою системою управління ним можуть отримати нижчу рейтингову оцінку за цим компонентом, ніж банки з помірним рівнем ринкового ризику, які за результатами інспекційної перевірки продемонстрували, що ринкові ризики контролюються і контролюватимуться в майбутньому.

2. Банк з рейтинговою оцінкою чутливості до ринкового ризику «1» має такі характеристики:

низька або помірна чутливість надходжень банку або економічної вартості його капіталу до несприятливих змін процентних ставок за залученими і розміщеними коштами, валютних курсів, коливань цін на цінні папери тощо;

внутрішньобанківські положення та процедури належним чином відображають порядок управління ринковим ризиком;

наявність достатньої системи вимірювання всіх ринкових ризиків, використовуються загальноприйняті фінансові поняття та методики вимірювання ризику, а також відображені у внутрішніх документах банку припущення та параметри, покладені в основу цих методик;

ефективне використання лімітів ринкового ризику, що встановлюються для його контролю і обмеження, а також відповідають розміру активів банку, складності його операцій та достатності капіталу;

наявність належних інформаційних систем управління, орієнтованих на відповідних працівників банку, які забезпечують отримання керівництвом (комітетом/підрозділом з питань аналізу та управління ризиками) узагальненої інформації, а керівниками середньої ланки — детальних звітів щодо оцінки ризиків та дохідності операцій;

ефективна система внутрішнього контролю, що забезпечує надійне функціонування процесу управління ринковим ризиком, у тому числі визначає підзвітність та чітке розмежування повноважень;

внутрішній аудит з достатньою періодичністю здійснює перевірки дотримання вимог внутрішніх лімітів щодо: обмеження ринкового ризику і положень щодо управління ринковим ризиком, а також вимог Національного банку щодо його обмеження; підтвердження припущень (вихідних даних), структури та достовірності систем вимірювання ринкового ризику;

виконуються вимоги нормативно-правових актів Національного банку щодо обмеження ринкового ризику.

3. Банк з рейтинговою оцінкою чутливості до ринкового ризику «2» має характеристики подібні до характеристик банку з відповідним рейтингом «1», але має окремі недоліки, пов'язані з одним або кількома факторами. Ці недоліки можуть бути виправлені в досить короткий термін без додаткового контролю служби банківського нагляду. Наприклад, чутливість до ринкового ризику банку низька, проте, керівництво банку не встановило відповідні ліміти щодо його обмеження або є випадки перевищення встановлених лімітів (обмежень), а керівництво досить повільно знижує ризики до відповідних рівнів.

4. Банк з рейтинговою оцінкою чутливості до ринкового ризику «3» має неприйнятний рівень ринкового ризику, керівництво демонструє відсутність досвіду або знань і розуміння щодо визначення, вимірювання, здійснення моніторингу і контролю ринкових ризиків. Рейтингова оцінка чутливості до ринкового ризику «3» означає, що примітивний підхід керівництва до управління ринковим ризиком призводить до частого перевищення лімітів (обмежень) та до отримання збитків за окремими операціями. Унаслідок відсутності досконалих (ефективних) процесів управління ринковим ризиком виникають негативні тенденції в операціях, що пов'язані з ринковим ризиком, а також сумніви щодо здатності керівництва негайно вирішити ці проблеми з метою запобігання впливу надмірного ринкового ризику на надходження або на економічну вартість капіталу. Тому, по-

трібний посилений контроль з боку служби банківського нагляду з метою забезпечення належного вирішення керівництвом проблем банку.

5. Банк з рейтинговою оцінкою чутливості до ринкового ризику «4» має значні недоліки, пов'язані з більшістю факторів, здійснює діяльність з високим рівнем ринкового ризику, при цьому система управління ним — недостатня. Така ситуація вимагає негайного та рішучого зміцнення контролю служби банківського нагляду. Слід вжити заходів щодо зниження обсягів операцій, пов'язаних із ринковим ризиком, та зміцнити здатність керівництва визначати, вимірювати, здійснювати моніторинг і контроль за ринковим ризиком.

6. Банк з рейтинговою оцінкою чутливості до ринкового ризику «5» наражається на такий рівень ринкового ризику, який загрожує його платоспроможності. Потрібне негайне втручання Національного банку для того, щоб запобігти банкрутству банку та забезпечити прийняття керівництвом банку відповідних дій, спрямованих на зниження ринкового ризику та запровадження ефективних систем визначення, вимірювання, моніторингу і контролю за ринковим ризиком.

14.3.3. Методика рейтингової оцінки В.С.Кромонова

Одним із відомих рейтингів є система оцінок, що була запропонована групою російських дослідників під керівництвом В. С. Кромонова. Характеристика рейтингових показників цієї методики наведена в табл. 14.2.

Перед тим, як вирахувати загальний бал, кожному коефіцієнту присвоюється питома вага його значущості для клієнтів (з погляду авторів методики). Вирахування підсумкового балу надійності банку здійснюється за такою формулою:

$$N = 45 \cdot K_1 : 1 + 20 \cdot K_2 : 1 + 10 \cdot K_3 : 3 + \\ + 15 \cdot K_4 : 1 + 5 \cdot K_5 : 1 + 5 \cdot K_6 : 3.$$

Якщо отримане значення вище 40—50 балів, то банк вважають достатньо надійним, якщо нижче 25—30 балів, то надійність банку є сумнівною.

МЕТОДИКА РЕЙТИНГОВИХ ПОКАЗНИКІВ В. С. КРОМОНОВА

Показник	Алгоритм розрахунку	Розшифрування	Характеристика	Критична межа	Вагомість
1. Генеральний коефіцієнт надійності	$K_1 = K / AP$	К — власний капітал АР — робочі активи	Показує рівень забезпечення покриття ризикованих вкладень банку	1	45
2. Коефіцієнт миттєвої ліквідності	$K_2 = LA / OV$	ЛА — ліквідні активи ОВ — зобов'язання до запитання	Показує, чи використовує банк кошти клієнтів як власні кредитні ресурси	1	20
3. Крос-коефіцієнт	$K_3 = CO / AP$	CO — сумарні зобов'язання	Показує рівень трансформації сумарних зобов'язань перед осадниками, кредиторами та інвесторами у кредити, інвестиції та посередницькі послуги	3	10
4. Генеральний коефіцієнт ліквідності	$K_4 = (LA + ЗК) / CO$	ЗК — захищений капітал у вигляді будівель, обладнання, інвентарю, капвкладень, дорогоцінних металів	Показує забезпеченість коштів, що довірені банку клієнтами, ліквідними активами, нерухомістю, цінностями, тобто характеризує здатність банку в разі неповернення виданих позик задовольнити вимоги кредиторів у мінімальний термін	1	15
5. Коефіцієнт захищеності капіталу	$K_5 = ЗК / K$		Показує, як банк уявляє інфляційні процеси і яку частину активів розміщує у нерухомість, цінності та обладнання. Використовується як відносний показник фундаментальності банку	1	5
6. Коефіцієнт фондової капіталізації прибутку	$K_6 = K / СК$	СК — статутний капітал	Характеризує ефективність діяльності і незалежність від окремих засновників	3	5

14.3.4. Методика рейтингової оцінки О. Б. Ширінської

Наведемо ще одну методику рейтингової оцінки надійності банку, запропоновану О. Б. Ширінською, яка була впроваджена в практику вироблення лімітної політики «Кредитімпекс Банку».

Зміст лімітної політики полягає в тому, що жоден банк не почне працювати зі своїм банком-контрагентом, доки не прорахує на нього ліміт. Ліміт показує, на скільки банк довіряє своєму партнерові, наскільки він готовий ризикувати і розміщувати у нього свої активи. Чим більше лімітів банк отримує на себе від своїх банків-колег, тим вищою вважається надійність і сталість його фінансового становища.

Характеристика методики розрахунку рейтингових показників, що застосовуються для обчислення лімітів на банки, дається у табл. 14.3.

Алгоритм цієї методики передбачає визначення 12-ти основних параметрів балансу кожного банку. Обчислюються п'ять видів диференційованих коефіцієнтів, що характеризують структуру активів і пасивів банку-контрагента, рівень його ліквідності, надійності та рентабельності. Далі визначається синтетичний коефіцієнт через систему зв'язаних часткових коефіцієнтів за такою формулою

$$K_{\text{уз}} = K_{\text{н}} \cdot 0,10 + K_{\text{л}} \cdot 0,40 + K_{\text{р}} \cdot 0,15 + K_{\text{ка}} \cdot 0,20 + K_{\text{рб}} \cdot 0,15.$$

Недоліком подібних методик є суб'єктивне встановлення вагомості окремих показників, яке суттєво залежить від мети аналізу та користувачів інформації.

14.4. Прикладний аспект рейтингування банків в Україні

Із практичної точки зору в Україні існує обмежений перелік консультативних структур, найбільш відомою з яких є компанія «Кредит-рейтинг». Агентство «**Кредит-Рейтинг**» — перше в Україні (з 2001 р.) спеціалізоване рейтингове агентство, яке надає послуги в області незалежної оцінки кредитоспроможності суб'єктів запозичень з привласненням **кредитних рейтингів за українською національною шкалою**. З 2003 р. рейтингові оцінки агентства офіційно визнаються Міністерством фінансів України. З 2004 р. «Кредит-Рейтинг» є уповноваженим агентством Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку України для привласнення кредитних рейтингів суб'єктам господарювання, галузям економіки і регіонам.

ПОКАЗНИКИ ЗА МЕТОДИКОЮ О. Б. ШИРІНСЬКОЇ

Назва показника	Характеристика показника	Вагомість
1	2	3
1. Коефіцієнт надійності банків	$K_{н1} = K_{н1} \cdot 0,5 + K_{н2} \cdot 0,5$	10 %
1.1. $K_{н1} = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Дохідні активи}}$	Характеризує рівень покриття ризикованих вкладень банку власним капіталом	0,5
1.2. $K_{н2} = \frac{\text{Захищений капітал}}{\text{Дохідні активи}}$	Показує, наскільки банк урахує інфляційні процеси і яку частку своїх активів розміщує у нерухомість, цінності і обладнання	0,5
2. Коефіцієнт ліквідності	$K_{л1} = K_{л1} \cdot 0,35 + K_{л2} \cdot 0,35 + K_{л3} \cdot 0,3$	40 %
2.1. $K_{л1} = \frac{\text{Абсолютно ліквідні активи}}{\text{Поточні зобов'язання}}$	Коефіцієнт миттєвої ліквідності показує, яка частина зобов'язань може бути погашеною негайно	0,35

$2.2. K_{л2} = \frac{\text{Ліквідні активи}}{\text{Сумарні зобов'язання}}$	<p>Генеральний коефіцієнт ліквідності характеризує здатність банку в разі неповернення видадених позик задовольнити вимоги кредиторів у гранично розумний термін</p>	0,35
$2.3. K_{л3} = \frac{\text{Абсолютно ліквідні активи}}{\text{Дохідні активи}}$	<p>Структурна ліквідність робочих активів показує, яка частина працюючих активів банку призначена для негайної виплати за поточними зобов'язаннями</p>	0,3
<p>3. Коефіцієнт рентабельності</p>	$K_p = K_{p1} \cdot 0,5 + K_{p2} \cdot 0,5$	15 %
$3.1. K_{p1} = \frac{\text{Чистий Поточний прибуток} + \text{дохід}}{\text{Власний капітал}}$	<p>Показує ефективність власного капіталу</p>	0,5
$3.2. K_{p1} = \frac{\text{Чистий Поточний прибуток} + \text{дохід}}{\text{Дохідні активи}}$	<p>Показує ефективність роботи активів</p>	0,5
<p>4. Коефіцієнти якості активів</p>	$K_{як.а} = K_{як.а1} \cdot 0,5 + K_{як.а2} \cdot 0,5$	20 %

Закінчення табл. 14.3

Назва показника	Характеристика показника	Вагомість
1	2	3
<p>Строкові Власний</p> $4.1. K_{\text{жк.а1}} = \frac{\text{депозити} + \text{капітал}}{\text{Корпоративні кредити}}$	Показує, наскільки строкові депозити та власний капітал покривають видані кредити	0,5
$4.2. K_{\text{жк.а2}} = \frac{\text{Державні цінні папери}}{\text{Дохідні активи}}$	Показує, яка частина дохідних активів належить до активів з мінімальним ризиком	0,5
5. Коефіцієнти ресурсної бази	$K_{\text{р.б}} = K_{\text{р.б1}} \cdot 0,5 + K_{\text{р.б2}} \cdot 0,5$	15 %
$5.1. K_{\text{р.б1}} = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Сумарні зобов'язання}}$	Показує ступінь забезпечення своїх зобов'язань власним капіталом	0,5
$5.2. K_{\text{р.б2}} = \frac{\text{Кошти на поточних рахунках клієнтів та на коррахунках}}{\text{Сумарні зобов'язання}}$	Характеризує рівень розвитку клієнтської бази	0,5

Методика Рейтингової процедури компанії «Кредит-Рейтинг» стосовно банків містить перелік критеріїв, які підлягають дослідженню. Узагальнення і підведення підсумків проведеного дослідження щодо них повною мірою дозволяє судити про ступінь фінансової стійкості і кредитоспроможності комерційного банку, про стан і готовність вчасно і у повному обсязі виконувати прийняті на себе зобов'язання перед клієнтами і контрагентами.

Основними складовими методами аналізу фінансового стану комерційного банку є оцінка якісних і кількісних факторів (зовнішніх і внутрішніх). У табл. 14.4 наведено поточні рейтинги комерційних банків України.

Таблиця 14.4

ПОТОЧНИЙ РЕЙТИНГ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ АГЕНТСТВА «КРЕДИТ-РЕЙТИНГ» СТАНОМ НА 24.05.2007 Р.

Найменування банку	Довгостроковий кредитний рейтинг	Прогноз
Райфайзен Банк Аваль	Відзваний	стабільний
БрокБізнесБанк	uaA+	стабільний
Аркада	uaA	стабільний
Хрещатик	uaA	стабільний
Південний	uaA	стабільний
Імексбанк	uaA	стабільний
Надра	uaA -	стабільний
Приватбанк	uaBBB+	
Укргазбанк	uaBBB+	стабільний
ТАС-Комерцбанк	uaBBB+	позитивний
БМ Банк	uaBBB	стабільний
Капітал	uaBBB-	стабільний
Даніель	uaBBB-	стабільний
Європейський	uaBB+	позитивний
Банк Фамільний	uaBB+	стабільний
Фортуна-банк	uaBB	стабільний

На офіційному сайті агентства також наводяться оцінки банків, надані міжнародними агентствами. Але істотний вплив на них оказує суверенний рейтинг України, який, як відомо, ще ни-

зкий. У цьому контексті розвиток національної шкали кредитного рейтингу надає змогу: чіткіше розрізнити фінансовий стан банків; враховувати національні особливості ведення бухгалтерського обліку та оподаткування; не зважати на суверенні ризики, пов'язані з політичною обстановкою.

Література [5,7, 9, 20, 22, 25, 38, 44, 59, 60, 77, 87]

Контрольні запитання

1. Які показники характеризують ділову активність банку?
2. Які існують методики аналізу фінансової стійкості і надійності банку?
3. Що розуміється під банківським рейтингом?
4. Якими основними методами може визначатися рейтингова оцінка?
5. Які показники використовує рейтингова система ПУСКО?
6. Яку послідовність виконання мають аналітичні і розрахункові процедури в алгоритмі МАІ?
7. Які переваги і недоліки має бальна методика рейтингової оцінки банків?
8. Що загального та відмінного мають методики рейтингової оцінки В.С.Кромонова і О.Б.Ширінської?
9. Як розвивається в Україні діяльність незалежних рейтингових агентств?

Тести

1. CAMEL — це

- А) програма внутрішнього контролю банку
- Б) рейтингова система оцінки банків
- В) програма внутрішнього аудиту
- Г) програма зовнішнього аудиту

2. Якщо співвідношення між вартістю класифікованих активів і капіталом становить від 30 % до 50 % банк отримує оцінку

- А) 1
- Б) 3
- В) 4
- Г) 5

3. Якщо банк отримав оцінку 1 за системою CAMEL

- А) всі інші компоненти мають відмінний або задовільний рейтинг
- Б) більшість компонентів є, як мінімум, задовільними
- В) більшість компонентів системи є посередніми або задовільними
- Г) рейтинг інших компонентів системи є граничним або незадовільним

4. Який показник не входить в систему CAMEL

- А) достатність капіталу
- Б) рівень кредитного ризику
- В) ліквідність
- Г) ефективність менеджменту

5. Якість активів в системі CAMEL оцінюється показником

- А) рівня кредитного ризику
- Б) структури активів
- В) середньозваженою вартістю класифікованих активів
- Г) коефіцієнтом ризику активів

6. Якщо показник ROA знаходиться між 0,50 % и 0,75 % банк отримує оцінку

- А) 1
- Б) 2
- В) 3
- Г) 5

7. Найкраща оцінка в системі CAMEL

- А) 5
- Б) 1
- В) 10
- Г) 12

8. Якщо банк отримав оцінку 2 за системою CAMEL

- А) всі інші компоненти мають відмінний або задовільний рейтинг;
- Б) більшість компонентів є, як мінімум, задовільними;
- В) більшість компонентів системи є посередніми або задовільними;
- Г) рейтинг інших компонентів системи є граничним або незадовільним;

9. Який показник не входить в систему CAMEL

- А) процентна маржа
- Б) якість активів
- В) ліквідність
- Г) ефективність менеджменту

10. Банки, в яких нормативи платоспроможності і достатності капіталу набагато перевищують 8 % і 5 % відповідно отримують рейтинг

- A) 1
- Б) 3
- В) 5
- Г) 10

11. Якщо банк отримав оцінку 3 за системою CAMEL

- A) всі інші компоненти мають відмінний або задовільний рейтинг
- Б) більшість компонентів є, як мінімум, задовільними
- В) більшість компонентів системи є посередніми або задовільними
- Г) рейтинг інших компонентів системи є граничним або незадовільним

Тлумачення

А

Аваль — вексельне поручительство, за яким особа (аваліст), яка його здійснює, бере на себе відповідальність перед власником векселя за виконання векселедавцем, акцептантом або індосантом зобов'язань щодо оплати цього векселя. Аваль виражається словами «вважати за аваль» або будь-яким іншим рівнозначним формулюванням, оформляється на векселі або на алонжі, підписується авалістом.

Акцепт векселя — напис платника на переказному векселі (тратті) про згоду на оплату.

Акцептант векселя — юридична або фізична особа, яка акцептує (підписує) вексель (тратту), беручи на себе зобов'язання здійснити платіж за переказним векселем під час настання строку платежу.

Активи — це ресурси, що контролюються установою, які набуто в результаті попередніх операцій і які повинні принести дохід чи іншу економічну вигоду в майбутньому.

Активи високоліквідні — кошти та активи, які можуть бути легко трансформовані у наявні кошти.

Активи робочі — кошти на коррахунку, в касі, вкладені в майно, розміщені в інших банках, цінних паперах, надані кредити, інші кошти та інші активи, що приносять прибуток банку.

Алонж — аркуш паперу, що додається до векселя для додаткових індо-саментів (передатних записів), якщо на зворотному боці векселя вони не вміщуються. Перший передатний запис на алонжі робиться впоперек з'єднання векселя і додаткового аркуша, тобто таким чином, щоб він починався на векселі й закінчувався на алонжі. На алонжі можна також оформляти аваль.

Аналіз (грец. analysis-розкладання, розчленування) — взаємопов'язані й взаємозумовлені методи вивчення і наукового дослідження певних явищ, процесів, дій, результатів. У економіці застосовується з метою виявлення закономірностей і тенденцій розвитку економічних процесів, встановлення та оцінки основних факторів, що позитивно чи негативно впливають на показники ефективності. За

допомогою аналізу виявляють невикористані резерви поліпшення показників діяльності окремих галузей, об'єднань, підприємств. Результати аналізу використовують для прогнозування і перспективного планування економічних процесів, а також для розробки програм і рекомендацій подальшого ефективного розвитку, прибуткової діяльності.

Аналіз фінансового стану — комплекс дій щодо вивчення й аналізу результатів фінансово-господарської діяльності організацій, підприємств, фірм з метою визначення ступеня ефективності використання основних фондів і оборотних коштів для реалізації програм (статутних завдань) організацій, установ, виявлення можливих недоліків, порушень, невикористаних резервів підвищення результативності діяльності.

Аналітик — фахівець, здатний до аналітичних досліджень та узагальнень фінансово-господарської і комерційно-підприємницької діяльності, який досконало володіє методами аналізу, здатний прогнозувати економічні процеси й розробляти перспективні програми ефективного розвитку підприємств, фірм, організацій.

Аналітичний (грец. *analytikos* — відповідний) — отриманий в результаті розчленування об'єкта й аналізу одержаних внаслідок цього частин.

Аналітичний облік (грец. *analytikos* — відповідний) — детальне відображення в натуральних і грошових показниках господарських операцій, наявності основних фондів та обігових коштів і джерел їх формування на аналітичних (допоміжних) бухгалтерських рахунках.

Андеррайтинг — купівля на первинному ринку цінних паперів з наступним їх перепродажем інвесторам; укладання договору про гарантування повного або часткового продажу цінних паперів емітента інвесторам, про повний чи частковий їх викуп за фіксованою ціною з наступним перепродажем або про накладання на покупця обов'язку робити все можливе, щоб продати якомога більше цінних паперів, не беручи зобов'язання придбати будь-які цінні папери, що не були продані.

Б

Банк з іноземним капіталом — банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному нерезиденту, перевищує 10 відсотків.

Банк інкасувальний — будь-який банк, крім банку-ремітента, який бере участь в операції з інкасування векселя.

Банк — юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати у сукупності такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних

умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Банківська діяльність — залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Банківські депозити (латин. depositum-річ, віддана на схов) — вільні грошові вклади юридичних і фізичних осіб, якими банк може розпоряджатись протягом певного часу за сплату їх власникам винагороди — визначену угодою частку процентів від суми вкладів.

Банківські інвестиції (нім. Investition, від латин. investio — одягаю, наділяю) — вкладання банками своїх вільних коштів на тривалий термін в облігації державних позик, акції акціонерних компаній та інші прибуткові цінні папери.

Банківські метали — це золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів.

Банківські операції — операції банків щодо залучення коштів, надання кредитів, випуску в обіг і вилучення з нього грошей, розрахункового обслуговування клієнтури і виконання її доручень. Розрізняють активні і пасивні банківські операції. Пасивні операції спрямовані на утворення банківських ресурсів шляхом емісії, акумуляції тимчасово вільних коштів, резервів державного бюджету тощо. У цих операціях банки виступають позичальниками, а клієнти — кредиторами. До активних операцій належать операції з розміщення, використання ресурсів для короткострокового і довгострокового кредитування, а також для фінансування капітальних вкладень. У активних операціях банки виступають у ролі кредитора, а клієнти — в ролі позичальників.

Банківські ресурси — сукупність коштів, які є в розпорядженні банків і використовуються для кредитних та інших операцій. Характер джерел банківських ресурсів, їх структура і рух залежать від спеціалізації банків. Джерелами банківських ресурсів Національного банку України є власні кошти, грошові резерви державного бюджету, тимчасово вільні кошти підприємств та організацій, а також емісія грошей. Банківські ресурси комерційних банків складаються з власних коштів й тимчасово вільних коштів клієнтів, яких вони обслуговують. Власні кошти банків складаються зі статутного й резервного фондів та прибутку, що є у їхньому розпорядженні до розподілу.

Банківський автомат самообслуговування (банківський автомат) — програмно-технічний комплекс, що надає можливість держателю спеціального платіжного засобу здійснити самообслуговування за операціями одержання коштів у готівковій формі, внесення їх для зарахування на відповідні рахунки, одержання інформації щодо

стану рахунків, а також виконати інші операції згідно з функціональними можливостями цього комплексу.

Банківський кредит — будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми.

Банківський платіжний інструмент — засіб, що містить реквізити, які ідентифікують його емітента, платіжну систему, в якій він використовується, та, як правило, держателя цього банківського платіжного інструмента. За допомогою банківських платіжних інструментів формуються відповідні документи за операціями, що здійснені з використанням банківських платіжних інструментів, на підставі яких проводиться переказ грошей або надаються інші послуги держателям банківських платіжних інструментів.

Банківські рахунки — рахунки, на яких обліковуються власні кошти, вимоги, зобов'язання банку стосовно його клієнтів і контрагентів та які дають можливість здійснювати переказ коштів за допомогою банківських платіжних інструментів.

Банк-кореспондент — банк, що на підставі договору та в порядку, встановленому Національним банком України, відкриває в іншому банку кореспондентський рахунок.

Банкноти — паперові грошові знаки різного номіналу.

Бенефіціар — юридична або фізична особа, на користь якої здійснюються довірчі функції та яка є одержувачем доходу чи платежу.

Бухгалтерський баланс — це звіт про фінансовий стан банку, який відображає його активи, пасиви та власний капітал у грошовому виразі на певну дату.

В

Валюта — 1. Грошова одиниця країни (національна валюта), яка використовується в даній державі. Наприклад, українська валюта — гривня, російська — рубль, французька — франк. 2. Грошові знаки іноземної держави, кредитні і платіжні документи у вигляді векселів, чеків, банкнот, які використовуються в міжнародних розрахунках, — іноземна валюта.

Валюта України — грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках у банківських та інших кредитно-фінансових установах на території України; платіжні документи та інші цінні

папери (акції, облігації, купони до них, бони, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, ощадні книжки, інші фінансові та банківські документи), виражені в іноземній валюті, валюті України та банківських металах.

Валютна позиція банку — співвідношення між сумою активів та позабалансових вимог в певній іноземній валюті та сумою балансових та позабалансових зобов'язань в цій самій валюті.

Валютна позиція відкрита — валютна позиція, що не дорівнює нулю. Відкрита валютна позиція несе за собою додатковий ризик у разі зміни валютного курсу.

Валютна позиція відкрита довга — якщо вартість активів та позабалансових вимог перевищує вартість пасивів та позабалансових зобов'язань у кожній іноземній валюті. Банк із такою позицією може понести витрати у разі збільшення курсу національної валюти щодо іноземної валюти.

Валютна позиція відкрита коротка — якщо вартість пасивів та позабалансових зобов'язань перевищує вартість активів та позабалансових вимог у кожній іноземній валюті. Банк із такою позицією може понести додаткові витрати у разі збільшення курсу іноземної валюти щодо національної валюти.

Валютна позиція закрита — валютна позиція, що дорівнює нулю.

Валютні операції — операції банків, фінансово-кредитних установ, інших юридичних і фізичних осіб, що пов'язані з купівлею-продажем валюти, розрахунками та наданням її в кредит. Проводяться з валютною готівкою (операції «спот») або безготівковими платежами в обумовлений строк (форвардні і ф'ючерсні операції), коли реальна поставка валюти замінюється виплатою курсової різниці відповідно до ринкового котирування валют.

Валютні рахунки — спеціальні рахунки в банках юридичних і фізичних осіб для здійснення банківських операцій з іноземною валютою.

Валютні резерви — централізовані спеціальні запаси іноземної валюти, сконцентровані в системі національного банку країни або у міжнародних фінансово-кредитних установах для гарантування своєчасного здійснення розрахунків у зовнішньоекономічних операціях.

Валютні ресурси — сконцентровані у банківсько-фінансовій системі країни або інших суб'єктах фінансово-комерційної діяльності фінансово-грошові ресурси іноземної валюти.

Валютний ризик — небезпечність валютних втрат внаслідок зміни курсу валюти ціни до валюти платежу в період між підписанням контракту й проведенням по ньому платежу. Експортер або кредитор терплять збитки при зниженні курсу валюти платежу, одержуючи меншу реальну вартість порівняно з обумовленою в контракті. І, навпаки, для імпортера (або боржника по позичках)

Валютний ризик виникає при підвищенні курсу валюти ціни (позиції) до валюти платежу. Коливання валютних курсів призводить до збагачення одних компаній й до збитків інших — їхніх контрагентів.

Векселедавець — юридична або фізична особа, яка видала простий або переказний вексель.

Векселедержатель — юридична або фізична особа, яка володіє векселем, що виданий або індосований цій особі чи її наказу, або індосований на пред'явника, або шляхом бланкового індосаменту, чи на підставі інших законних прав.

Вексель доміцильований — вексель, у якому зазначене місце оплати не збігається з місцем проживання векселедержателя.

Вексель опротестований — вексель, щодо якого векселедержатель нотаріально засвідчив відмову боржника від оплати або акцепту цього векселя.

Вексель переказний — вексель, який містить письмовий наказ однієї особи (юридичної або фізичної) іншій особі сплатити у зазначений строк визначену суму грошей третій особі.

Вексель простий — вексель, який містить зобов'язання векселедавця сплатити у зазначений строк визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

Вексель — цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити у визначений строк визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

Великий кредит — сукупний розмір позик (у т.ч. міжбанківських), з врахуванням векселів та 100 % сум позабалансових вимог (гарантій, поручительств), які є у комерційного банку щодо одного позичальника або групи споріднених позичальників, яка перевищує 10 % власного капіталу банку.

Витрати банку — загальна сума витрат з залучення коштів клієнтів, оплата послуг, амортизаційні відрахування за основними фондами, витрати на утримання апарату управління банку та інші витрати.

Вклад (депозит) — це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

Власний капітал — це різниця між активами та зобов'язаннями, тобто частина активів, яка сформована за рахунок власних джерел банку. При обчисленні нормативів загальна сума капіталу дорівнює сумі капіталів першого та другого рівнів (основного та додаткового капіталу) за мінусом відвернень. Загальна сума капіталу, яка береться в розрахунок при обчисленні нормативів, може різнитися від загальної суми капіталу, що показана у фінансовій звітності.

Внутрішньодержавна платіжна система — платіжна система, в якій платіжна організація є резидентом та яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу коштів виключно в межах України.

Врахування векселя безоборотне — різновид врахування, за якого пред'явник векселя вибуває з числа зобов'язаних за векселем осіб, що здійснюється шляхом вчинення пред'явником у тексті індосаменту безоборотного застереження (здійснення безоборотного індосаменту) або шляхом передавання банку векселя пред'явником без вчинення індосаменту, якщо останній індосамент бланковий або на пред'явника.

Врахування векселя з реверсом — різновид врахування, за якого пред'явник векселя дає банку позавексельне зобов'язання викупити враховані векселі до настання строку їх оплати та/або в разі настання/ненастання певних обставин. Із технічного боку врахування векселів з реверсом подібне до кредиту, забезпеченого векселями, і є операцією репо з відкладальними та/або скасувальними умовами. Від звичайного врахування врахування з реверсом відрізняється тим, що платіж за векселем виконує не безпосередньо зобов'язана за векселем особа-платник, а пред'явник, який підписує реверс і викуповує вексель.

Врахування векселя — придбання банком векселя до настання строку платежу за ним у векселедержателя за грошові кошти з дисконтом.

Т

Гарантія банківська — порука, взяті зобов'язання банку-гаранта за певну юридичну або фізичну особу (як правило, свого клієнта) виконати певні грошові чи майнові зобов'язання у разі неспроможності клієнта сплатити зобов'язання. Видається банком за певну грошову винагороду.

Готівка (готівкові кошти) — грошові знаки національної валюти України — банкноти і монети, у тому числі обігові, пам'ятні та ювілейні монети, які є дійсними платіжними засобами.

Готівкові розрахунки — платежі готівкою підприємств (підприємців) та фізичних осіб за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги), а також за операціями, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна.

Д

Дамно — комісія банку за інкасування іногородніх векселів.

Дата валютування — зазначена платником у розрахунковому документі або в документі на переказ готівки дата, починаючи з якої ко-

шти, переказані платником отримувачу, переходять у власність отримувача. До настання дати валютування сума переказу обліковується в обслуговуючих отримувача банку або в установі — членів платіжної системи.

Державний реєстр обтяжень рухомого майна — єдина комп'ютерна база даних про виникнення, зміну, припинення обтяжень, а також про звернення стягнення на предмет обтяження.

Дисконт — винагорода, що беруть банки під час врахування векселів та купівлі векселів у векселедержателів до закінчення терміну їх сплати.

Дистанційне обслуговування — комплекс інформаційних послуг за рахунком клієнта та здійснення операцій за рахунком на підставі дистанційних розпоряджень клієнта.

Ділова репутація — сукупність підтвердженої інформації про особу, що дає можливість зробити висновок про професійні та управлінські здібності такої особи, її порядність та відповідність її діяльності вимогам закону.

Довіритель — юридична або фізична особа, яка передає банку повноваження власника щодо належних їй векселів відповідно до умов договору, укладеного між ними.

Доміциляція векселя — призначення за векселем особливого місця платежу, що відрізняється від місцезнаходження особи, яка зазначена як платник за векселем, шляхом проставлення доміциляційної формули. Під час складання векселя векседавець може зазначити не лише особливе місце платежу, а й особу, яка оплатить вексель у місці доміциляції. Якщо така особа не зазначена, то її може зазначити трасат під час акцепту. Якщо він цього не зробить, то вважається, що акцептант сам виконає платіж у місці доміциляції.

Достатність капіталу — спроможність банку захистити кредиторів та вкладників від непередбачених збитків, яких може зазнати банк у процесі своєї діяльності залежно від розміру різноманітних ризиків.

Доходи банку — загальна сума коштів, отриманих банком від здійснення активних операцій. До них відносяться: отримані відсотки, доходи і комісія від наданих послуг, доходи від операцій з цінними паперами, валютою, золотом та інші доходи.

Є

Еквайринг — діяльність щодо технологічного, інформаційного обслуговування торговців та виконання розрахунків з ними за операції, які здійснені із застосуванням спеціальних платіжних засобів.

Еквайрингова установа (еквайр) — юридична особа, яка здійснює еквайринг.

Економічний норматив діяльності банку — це показник, що характеризує той чи інший напрямок діяльності банку.

Експертні оцінки — кількісні та якісні оцінки процесів і явищ, економічних величин, показників, зроблені експертами на основі їх міркувань (у балах, порядкових номерах, рейтингах). До експертних оцінок найчастіше вдаються, коли аналізоване явище, величина тощо не піддається безпосередньому обліку, вимірюванню.

З

Забалансові операції — операції за за балансовими розрахунками, що не відображаються у балансі банку. До таких операцій належать інкасо цінних паперів, зберігання банківської звітності і цінних паперів, операції зі зберігання грошей і цінностей (складські операції).

Забезпеченість кредиту — один з основних принципів банківського кредитування, що означає сукупність умов, зобов'язань, які дають кредитору впевненість у тому, що борг буде повернутий. Напр., такою умовою може бути реальна наявність товару, матеріальних цінностей, що гарантують можливість повернення боргу.

Забезпечення інформаційне — створення інформаційних умов функціонування системи, забезпечення необхідною інформацією, включення в систему засобів пошуку, отримання, збереження, нагромадження, передачі, обробки інформації, організація банків даних.

Залучені кошти — кошти юридичних і фізичних осіб у національній та в іноземній валюті (у тому числі в банківських металах).

Звітний період резервування — визначений строк (кількість днів), протягом якого кошти резервуються і зберігаються на кореспондентському рахунку банку в Національному банку або на окремому рахунку в Національному банку відповідно до встановлених нормативів.

Застава — за цивільним правом — один із засобів забезпечення зобов'язань. Застава дає можливість кредиторів у разі невиконання боржником своїх зобов'язань одержати належну йому суму грошей за рахунок вартості заставленого майна. Договір застави укладається в письмовій формі, а на будівельні споруди засвідчується нотаріально.

Застава генеральна — загальна застава, яка дійсна не лише для даного кредиту, а й для забезпечення всіх операцій за певним договором (контрактом).

Застава за виданою позикою — товарно-матеріальні цінності, продукція, земельні ділянки, що перебувають у власності позичальника, а також майно позичальника, що приймається кредитними установами у вигляді застави.

Застава іпотечна — застава іпотечному банку землі або іншої нерухомості.

- Зберігання векселів відкрите** — зберігання векселів шляхом подання в банк супровідного векселя доручення на зберігання з точними і повними інструкціями щодо дій банку з векселями.
- Зберігання векселів закрите** — зберігання векселів шляхом надання векселедержателю депозитного вічка у сховищі (сейфі) банку без будь-яких інструкцій щодо дій банку з векселями.
- Зберігання векселів** — здійснення банком за дорученням, від імені та за рахунок векселедержателя операцій з векселями на підставі одержаних від векселедержателя інструкцій.
- Зобов'язання (залучений капітал)** — це кредиторська заборгованість банку, що виникла в результаті попередніх операцій і яка має бути погашена у визначений термін.

І

- Інвестиційний проект** — проект, що впроваджується позичальниками (суб'єктами господарювання) на умовах фінансової самокупності та для якого передбачається співфінансування проекту позичальником або іншими інвесторами в розмірі не менше ніж 20 % його вартості.
- Індосамент, передатний напис, жиро** — особливий (спеціальний) передатний запис на звороті векселя або на додатковому аркуші (алонжі), що засвідчує перехід права за цим документом до іншої особи.
- Індосант** — юридична або фізична особа, яка володіє векселем і здійснює передатний напис (індосамент).
- Іноземна валюта** — іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших кредитно-фінансових установ за межами України.
- Інсайдер** — фізична особа, компанія, її філія, що споріднені з банком, тобто виступають його засновниками або мають до нього фінансовий інтерес чи контролюють його діяльність.

К

- Капітал банку** — залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань.
- Капітал підписний** — величина капіталу, на яку отримано письмові зобов'язання акціонерів (пайовиків) банку на внесення коштів за підпискою на акції (паї).

- Капітал регулятивний (власні кошти)** — складається з основного та додаткового капіталу, зваженого на ризики, що визначаються нормативно-правовими актами Національного банку України.
- Капітал статутний** — сплачений та зареєстрований підписний капітал.
- Каса** — приміщення або місце здійснення готівкових розрахунків, а також приймання, видачі, зберігання готівкових коштів, інших цінностей, касових документів.
- Касове обслуговування** — це надання послуг з приймання, видачі та обміну готівки.
- Касовий вузол** — комплекс поєднаних між собою приміщень банку, у яких проводяться операції з готівкою та іншими цінностями.
- Касовий ордер** — первинний документ (прибутковий або видатковий касовий ордер), що застосовується для оформлення надходжень (видачі) готівки з каси.
- Касові документи** — документи (касові ордери та платіжні чи розрахунково-платіжні відомості, розрахункові документи, відомості), за допомогою яких відповідно до законодавства України оформляються касові операції, звіти про використання коштів, а також відповідні журнали встановленої форми для реєстрації цих документів та книги обліку.
- Касові операції** — операції, які здійснює банк, а саме: видача готівки, приймання її та обмін не придатних до обігу банкнот (монет) на придатні до обігу банкноти (монети), банкнот на монети, монет на банкноти, банкнот (монет) одного номіналу на банкноти (монети) іншого номіналу, вилучення з обігу сумнівних банкнот (монет), валютно-обмінні операції та операції з банківськими металами.
- Клієнт банку** — будь-яка фізична чи юридична особа, що користується послугами банку.
- Контроль** — безпосереднє або опосередковане володіння часткою в юридичній особі, одноосібне або разом з іншими особами, що презентує еквівалент 50 чи більше відсотків статутного капіталу або голосів юридичної особи, або можливість справляти вирішальний вплив на управління, або діяльність юридичної особи на основі угоди або будь-яким іншим чином.
- Кошти** — гроші у національній або іноземній валюті чи їх еквівалент.
- Кредитний ризик** — ризик невиконання позичальником (контрагентом банку) зобов'язань за кредитними операціями (тобто ризик того, що сплата позичальником відсотків і основного боргу за кредитними операціями проводитиметься з відхиленнями від умов кредитної угоди або взагалі не проводитиметься).
- Кредитні операції** — вид активних операцій, пов'язаних з наданням клієнтам коштів у тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування за певних умов, а також надання гарантій, поручительств, авалів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу, видача кредитів у формі врахування вексе-

лів, у формі операцій репо. Кредитні операції класифікуються залежно від рівня ризику та поділяються на «стандартні», «під контролем», «субстандартні», «сумнівні» та «безнадійні».

Кредитор банку — юридична або фізична особа, яка має документально підтверджені вимоги до боржника щодо його майнових зобов'язань.

Кредитоспроможність — наявність у позичальника/контрагента банку передумов для отримання кредиту та його здатність повернути кредит і відсотки за ним у повному обсязі та в обумовлені договором строки.

Кредитування під інвестиційний проект — довгострокове кредитування інвестиційних проектів під майбутні доходи (що має одержати створюване/реконструйоване підприємство та за рахунок яких забезпечуватиметься повернення кредиту), яке передбачає як оцінку банком інвестиційного проекту щодо його фінансової самокупності, так і практичну реалізацію цього проекту (оцінку бізнес-плану реалізації проекту). Під час оцінки реалізації інвестиційного проекту банком визначається здатність позичальника ефективно реалізувати інвестиційний проект та отримати заплановані результати; надійність та стабільність бізнесу, яким займається позичальник, протягом часу, що потрібний для завершення проекту і повернення кредиту, врахування як позичальником, так і банком усіх ризиків, що наявні під час кредитування під інвестиційний проект.

л

Лізинг банківський — лізингова операція, за якою лізингодавцем виступає банк, що закупає на замовлення лізингодержувача обладнання (устаткування, транспортні засоби) і здає йому в оренду на лізингових засадах.

Ліквідність — здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань. Визначається збалансованістю між строками і сумами погашення активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку, а також строками та сумами інших джерел та напрямів використання коштів типу видачі кредитів та понесення витрат.

Ліквідні активи — 1. Засоби, які можна легко реалізувати, перетворивши їх у гроші. До ліквідних активів належать: самі гроші, золото, короткотермінові державні цінні папери, кошти на поточних рахунках (до запитання) в банках, акції, облігації, векселі, що можуть бути проданими, майнові цінності, які можна швидко продати, векселі, за якими настав строк оплати. 2. Кошти, які можуть бути використані для погашення боргових зобов'язань.

Ліквідність балансу банку — співвідношення між активами і пасивами балансу банку за певними строками; при досягненні рівності активів і пасивів баланс вважається ліквідним.

Ліквідність банку — здатність банку своєчасно виконувати зобов'язання, перетворювати статті свого активу в гроші для оплати зобов'язань з пасиву.

Ліміти відкритої валютної позиції (далі — ліміти) — це встановлене Національним банком України кількісне обмеження у відсотках щоденної величини відкритих банком валютних позицій, а саме: загальної (довгої/короткої) в іноземних валютах і банківських металах та окремо за групами відповідних іноземних валют та банківськими металами, а також за відповідною валютою чи банківським металом, окремими активними операціями з валютними цінностями до регулятивного капіталу банку.

М

Меморіальний ордер — розрахунковий документ, який складається за ініціативою банку для оформлення операцій щодо списання коштів з рахунка платника і внутрішньобанківських операцій.

Міжнародна платіжна система — платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу коштів у межах цієї платіжної системи, у тому числі з однієї країни в іншу.

Монети — металеві грошові знаки різного номіналу.

Маржа банківська — різниця між курсами валют, цінних паперів, відсотковими ставками й іншими показниками.

Н

Норматив обов'язкового резервування — установлений Національним банком у процентному значенні розмір обов'язкових резервів до зобов'язань щодо залучених банком коштів.

О

Об'єкт резервування — сума пасивів (склад зобов'язань), а за окремими активно-пасивними рахунками — пасивне сальдо за зведеним балансом банку.

Обігові монети — монети національної валюти номіналом 1 грн, що виконують функцію законного платіжного засобу.

Операційна каса — це приміщення банку (філії, відділення), у яких здійснюються касові операції.

Операційний день — частина робочого дня банку або іншої установи — члена платіжної системи, протягом якої приймаються від клієнтів документи на переказ і документи на відкликання та можна, за наявності технічної можливості, здійснити їх обробку, передачу та виконання. Тривалість операційного дня встановлюється банком або іншою установою — членом платіжної системи самостійно та закріплюється в їх внутрішніх нормативних актах.

Операційний час — частина операційного дня банку або іншої установи — члена платіжної системи, протягом якої приймаються документи на переказ і документи на відкликання, що мають бути оброблені, передані та виконані цим банком протягом цього ж робочого дня. Тривалість операційного часу встановлюється банком або іншою установою — членом платіжної системи самостійно та закріплюється в їх внутрішніх нормативних актах.

п

Пасиви банку — операції, завдяки яким банки формують свої фінансові ресурси у вигляді власних, залучених і емітованих коштів для проведення кредитних та інших активних операцій. Ресурси комерційних банків формуються шляхом залучення коштів у формі вкладів на певний період і на поточний рахунок, емісії кредитних грошей, акцептно-авальних операцій, уявних вкладів. Власні кошти банків створюються шляхом розміщення акцій, відрахувань від прибутку.

Пасивні операції банків — операції, за допомогою яких банки формують грошові ресурси для забезпечення кредитування проектів своїх клієнтів, реалізації інвестиційних програм, лізингових та інших банківських операцій. Ресурси банків формуються також через залучення коштів у вигляді строкових внесків із поточних рахунків, емісію кредитних коштів, акцептно-авальні операції, випуск і розміщення цінних паперів, банкнот, що здійснюється великими центральними (національними) банками.

Підрозділ банку — структурна одиниця банку, що не має статусу юридичної особи і виконує функції, визначені банком.

Післяопераційний час — частина робочого дня банку після закінчення операційного часу, включаючи роботу у вихідні та святкові дні, протягом якої здійснюються касові операції з їх відображенням у бухгалтерському обліку не пізніше наступного операційного дня.

Платіжна вимога — розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача або при договірному списанні отримувача до обслуговуючого платника банку здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів з рахунку платника на рахунок отримувача.

- Платіжна вимога-доручення** — розрахунковий документ, що містить вимогу отримувача безпосередньо до платника сплатити суму коштів та доручення платника банку, що його обслуговує, здійснити переказ визначеної платником суми коштів зі свого рахунка на рахунок отримувача.
- Платіжна картка** — спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів з рахунка платника або з відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором.
- Платіжна система** — платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів. Проведення переказу коштів є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система.
- Платіжне доручення** — розрахунковий документ, який містить доручення платника банку або іншій установі — члену платіжної системи, що його обслуговує, здійснити переказ визначеної в ньому суми коштів зі свого рахунка на рахунок отримувача.
- Платник (трасат)** — юридична або фізична особа (боржник, платник), яка зобов'язана(ий) сплатити за переказним векселем (траттою).
- Платоспроможність** — здатність позичальника (контрагента банку) своєчасно здійснювати розрахунки за всіма видами своїх зобов'язань.
- Порто** — суми поштово-телеграфних витрат, пов'язані з обслуговуванням клієнтів (наданням послуг), які кредитні, торговельні та інші обслуговуючі організації (окремі підприємці, приватні особи) здійснюють за рахунок своїх клієнтів.
- Портфель цінних паперів** — згрупована інформація з обліку інвестицій у цінні папери за їх видами і призначенням з метою складання фінансової звітності.
- Посередницькі послуги** — це послуги в здійсненні яких бере участь третя сторона, яка виступає посередником між замовником і виконавцем.
- Консультаційні послуги** — це послуги, які пов'язані з наданням клієнтам різноманітних консультацій.
- Представництво банку** — територіально відокремлений структурний підрозділ банку, що не здійснює банківську діяльність.
- Премія** — це перевищення вартості цінних паперів під час їх первісного визнання без урахування нарахованих (накопичених) на час придбання процентів над їх номінальною вартістю.
- Прибуток банку** — різниця між доходами і витратами банку.
- Протест** — офіційно засвідчена вимога щодо здійснення встановлених законодавством про вексельний обіг дій за векселем і свідчення

про їх невиконання. Протест є фактом, що свідчить про ухиляння від законодавчо встановленого порядку обігу векселя і про настання певних правових наслідків.

Р

Рахунки Лоро — 1. Рахунки, що відкрив банк своїм банкам-кореспондентам, на які вносяться усі суми, одержані або видані за їхніми дорученнями. 2. У банківській практиці термін «лоро» вживається щодо кореспондентського рахунку третього банку, відкритого в банку кореспондента даної кредитної установи.

Резерви банківські — кошти комерційних банків та інших кредитних установ, які вони зобов'язані зберігати у центральному банку для забезпечення деяких своїх операцій згідно з нормами обов'язкових резервів. Величина і структура обов'язкових банківських резервів неоднакові в різних країнах і періодично змінюються під впливом кон'юнктури ринку з урахуванням банківської практики. 2. Частина банківського капіталу, що призначена для компенсації кредитів, рекуперація яких ставиться під сумнів.

Резерв — кошти, що формуються банком з метою компенсування можливих збитків за вкладеннями в активи у вигляді цінних паперів (далі — цінні папери), що виникають унаслідок зниження суми очікуваного відшкодування порівняно з балансовою вартістю цих цінних паперів.

Резервний капітал — частина власного капіталу компанії, що створюється за рахунок щорічних відрахувань від прибутку. Резервний капітал є джерелом для соціального розвитку підприємства, відшкодування втрат, а також для виплати дивідендів і поповнення капіталу у випадках недостатності прибутку.

Рейтинг (англ. rating) — оцінка, причислення до класу, розряду чи категорії. Комерційні організації, установи визначають рейтинг кредитоспроможності компаній; кредитний рейтинг держав показує їхню кредитоспроможність залежно від ступеня ризику неповернення кредитів. Найчастіше рейтинг застосовують для оцінки цінних паперів, облігацій, політичних діячів тощо.

Рейтинг банків — це їх порівняння за допомогою обраних критеріїв.

Рейтинг кредитний (англ. credit rating) — оцінка кредитоспроможності позичальника через індекс, що обчислюється залежно від рівня ризику.

Рейтинг кредитоспроможності банків — спеціальні показники здатності банків видавати короткотермінові та довготермінові кредити з урахуванням розміру процентної ставки, напрямів кредиту, особливостей та умов позики. Оперативно корегується та поновлюється в міру надходження інформації від банків з урахуванням набутого досвіду.

- Рейтинг облігації** — показник надійності облігації. Кожному їх випуску спеціальні рейтингові агенти присвоюють рейтинг облігації. Зміна рейтингу впливає на ціну облігації. Компанії, рейтинг облігації яких втрачається, зазнають серйозних фінансових проблем.
- Рейтинг страхувальний** — рівень ставки страхового внеску, що обчислюється шляхом статистичних розрахунків з використанням математичних методів.
- Рейтинг цінних паперів** — розряд, категорія, що регламентує якість і надійність цінних паперів щодо погашення і виплати процентів.
- Ризик банківський** — небезпека можливих втрат внаслідок специфіки банківських операцій, що здійснюються кредитними установами. Розрізняють такі види банківських ризиків: кредитний, валютний, процентний, ризик незбалансованої ліквідності та ризик банківських зловживань. Можливі також ризики стихійного лиха і ризики політичного характеру. Останні види ризиків, не будучи виключно банківськими, можуть суттєво вплинути на фінансовий стан банку і викликати загострення у банківській діяльності.
- Ризик незбалансованої ліквідності** — можлива небезпека втрат у разі неспроможності банківської установи виконати свої зобов'язання щодо пасивів балансу вимогами щодо активів. Виникає тоді, коли банк не може винайти на ринку позичкових капіталів ресурсів для рефінансування наданих кредитів, строки платежів за якими ще не настали. Невиконання зобов'язань щодо пасивів призводить до банкрутства банку.
- Ризик політичний** — ризик, зумовлений впливом політичних змін чи військових конфліктів на економічні процеси.
- Ризик процентний** — ризик, що може виникнути у зв'язку з непередбаченою зміною процентних ставок.
- Ринкова вартість цінних паперів** — сума коштів, яку можна отримати від продажу цінних паперів на активному ринку.
- Розрахунковий документ** — документ на переказ коштів, що використовується для ініціювання переказу з рахунка платника на рахунок отримувача.
- Розрахунковий чек** — паперовий розрахунковий документ, що містить нічим не обумовлене розпорядження платника банку, що його обслуговує, провести переказ суми коштів на користь визначеного в ньому отримувача.
- Розрахункові банківські операції** — рух грошей на банківських рахунках, здійснюваний згідно з розпорядженнями клієнтів або в результаті дій, які в рамках закону призвели до зміни права власності на активи.
- Розрахунково-касове обслуговування** — послуги, що надаються банком клієнту на підставі відповідного договору, укладеного між ними, які пов'язані із переказом коштів з рахунка (на рахунок) цього клієнта, видачею йому коштів у готівковій формі, а також здійсненням інших операцій, передбачених договорами.

e

Система CAMELS — це система оцінки банківської установи за критеріями: достатність капіталу, якість активів, якість управління, доходність банку, ліквідність балансу, чутливість до ризику.

Ставка KIBOR (*Kyiv Interbank Offer Rate*) — середньозважена ставка міжбанківського кредитування, що розраховується незалежним аналітичним агентством, має різні значення для кількох строків і доводиться до відома банків Національним банком України як норма альтернативної доходності інвестицій для розрахунку суми очікуваного відшкодування. Розмір ставки KIBOR доводиться до відома банківської системи Генеральним департаментом банківського нагляду щомісяця не пізніше 20-го числа.

Собівартість цінного папера — це ціна придбання цінного папера, включаючи накопичені проценти, а також витрати на операції з придбання цінних паперів.

Спеціальний платіжний засіб (платіжна картка тощо) — платіжний інструмент, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого держателем цього інструмента ініціюється переказ коштів з відповідного рахунка платника або банку, а також здійснюються інші операції, передбачені відповідним договором. За допомогою спеціальних платіжних засобів формуються документи за операціями із застосуванням спеціальних платіжних засобів або надаються інші послуги держателям спеціальних платіжних засобів.

Списання договірне — списання банком з рахунка клієнта коштів без подання клієнтом платіжного доручення, що здійснюється банком у порядку, передбаченому в договорі, укладеному між ним і клієнтом.

Списання примусове — списання коштів, що здійснюється стягувачем без згоди платника на підставі встановлених законом виконавчих документів у випадках, передбачених законом.

Справедлива вартість — сума, за якою може бути здійснений обмін активу або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами.

Стягувач — особа, яка може бути ініціатором переказу коштів з рахунка платника на підставі виконавчих документів, визначених законом.

Сховище цінностей — спеціально обладнане приміщення (сейф, депозитна система), що використовується для зберігання готівки та інших цінностей, технічний стан якого відповідає нормативно-правовим актам.

ж

Трасант — векселедавець переказного векселя.

Трасування — видача переказного векселя на трасата.

Трастові (довірчі) послуги — це послуги, які банк виконує за дорученням та в інтересах третьої особи.

Технічний рахунок — рахунок, який не несе економічного навантаження і використовується для технічного здійснення операції. Формування фінансової звітності здійснюється без урахування залишків за технічними рахунками 3800 та 3801.

Ч

Учасники банку — засновники банку, акціонери банку, який є акціонерним товариством, учасники банку, який є товариством з обмеженою відповідальністю, і пайовики кооперативного банку.

Угода форвардна — різновид угоди купівлі-продажу товарів за готівку із постачанням їх у конкретно визначений угодою час у майбутньому (від тижня до кількох років) і з оплатою за ціною (курсом) на момент укладання угоди.

Угода спот — різновид реальної біржової угоди щодо купівлі-продажу наявного товару з негайною оплатою та постачанням. Практикується у біржовій торгівлі, а також для реалізації готівкової валюти, зокрема на валютній біржі.

Ф

Філія банку — відокремлений структурний підрозділ банку, що не має статусу юридичної особи і здійснює банківську діяльність від імені банку.

Факторинг (англ. factoring — факторні операції, від англ. faktor — фактор, комісіонер)- 1. Різновид фінансової комерційної операції з кредитування оборотного капіталу клієнта. «Фактор-фірма» закуповує у своїх клієнтів цінні папери — вимоги до контрагентів, потім сплачує значну частину (50-80 %) їх вартості у вигляді авансу, а решту — після надходження до клієнта оплаченого рахунку. 2. Вид фінансових послуг, що надаються комерційними банками, їх дочірніми фактор-фірмами дрібним і середнім фірмам. Факторингова угода передбачає, що підприємство-постачальник передає право отримання платежів від платників за поставлені товари, виконані роботи чи надані послуги банківпосереднику. Банк-посередник у день подання на інкасо платіжних вимог оплачує їх постачальникові і сам проводить розрахункові операції з покупцями.

Факторинг експортний — авансування клієнтів-експортерів з боку фактор-компаній під майбутній виторг від експорту з одночасним наданням клієнтові певної гарантії від валютного і кредитного ризиків.

- Факторинг конвенційний** (англ. *conventional factoring*) — універсальна система фінансового обслуговування клієнтів з боку банків, фактор-компаній, за якої вони беруть на себе не тільки кредитування до повернення та отримання боргу, а й бухгалтерське, збутове, рекламне, інформаційне, кредитне, страхове обслуговування своїх клієнтів, а ті зосереджуються на суто виробничих справах.
- Факторинг конфіденційний** (англ. *konfidential factoring*) — надання банком чи фактор-фірмою послуг, які полягають в облікові рахунків клієнта, виписаних на його боржників, та наданні кредиту в рахунок майбутньої сплати боргів боржниками.
- Факторингова комісія** — винагорода банкові чи фактор-фірмі за здійснення факторингової операції. Звичайно її встановлюють як відсоток від авансової суми боргу, що підлягає поверненню.
- Факторингові операції** — спосіб фінансування торговельних операцій на основі факторингу — попередньої оплати розрахункових документів банком-комісіонером (фактор-фірмою), що їх пред'явив постачальник товарів чи послуг. Факторингові операції є своєрідною формою кредитування торгового капіталу. За здійснення їх постачальники вносять плату, передбачену договором, яка не перевищує суми оплати процентів за користування кредитом.
- Фактор-компанія** — компанія, яка здійснює послуги факторингових операцій.
- Форвард** — форма термінових розрахунків, що здійснюються не пізніше як через два робочих дні після укладення угоди. Як правило, форвардні угоди укладаються банками, торговельно-промисловими фірмами з метою уникнути збитків від зміни курсу валют, цін тощо.
- Форвардна інтервенція** — операції, що здійснюються центральним банком на форвардному ринку з метою зміни курсу національної валюти країни в угодах, за якими розрахунки проводяться готівкою, або для впливу на ставки процента за терміновими угодами у національній валюті.
- Форвардна маржа** — різниця (дисконт або премія) між курсом валюти в угодах за готівку (спот) і курсом валюти в угодах на певний строк.
- Форфейтинг** — форма кредитування експортерів товарів при здійсненні зовнішньоторговельних операцій, за якою банк перекупує у постачальника-експортера вимоги до покупця-імпортера на суму сплати товару чи наданої послуги і сплачує постачальнику (експортеру) суму поставлених товарів за певний процент до моменту її проплати імпортером.
- Форфейтор** — банк, що здійснює форфейтингові операції; покупець векселя чи пакета векселів при кредитуванні у формі форфейтингу.
- Форфейтування** — кредитування зовнішньоекономічних операцій у формі купівлі комерційним банком в експортера векселів, акцептованих імпортером.

ц

Цесія — поступка вимоги або передавання вимоги в зобов'язанні іншій особі.

Цінні папери в портфелі до погашення — боргові цінні папери, щодо яких є намір і змога банку утримувати їх до строку погашення.

Цінні папери в портфелі на продаж — цінні папери, які не належать до торгового портфеля цінних паперів та до портфеля до погашення.

Цінні папери в торговому портфелі — цінні папери, придбані банком для перепродажу та переважно з метою отримання прибутку від короткотермінових коливань їх ціни або дилерської маржі. До торгових цінних паперів можуть бути віднесені будь-які цінні папери, щодо яких банк під час первісного визнання прийняв рішення про їх облік за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки.

ц

Чистий прибуток — прибуток, який залишається в розпорядженні банку після сплати платежів до бюджету.

Список рекомендованої літератури

1. Аналіз та оцінка ризику ліквідності банку // Вісник НБУ. — 2006. — № 10. — С. 26—29.
2. Бурденко І., Пожар О. Розкриття інформації про банківські ризики у фінансовій звітності // Вісник Національного банку України. — 2006. — № 7. — С. 52—55.
3. Васюренко О., Лазаренкова Г. Математичні методи і моделі у сфері аналізу та управління банківською діяльністю // Вісник НБУ. — 2003. — № 8. — С. 11—13.
4. Волошин І. Аналіз грошових потоків комерційного банку // Вісник НБУ. — 2003. — № 2. — С. 46—49.
5. Ганчич Д. М. Становлення рейтингової інфраструктури фондового ринку України // Фінанси України. — 2005. — № 1. — С. 77—82.
6. Гладких Д. Особливості структури балансу банків України за підсумками діяльності у 2006 р. // Вісник НБУ. — 2007. — № 4. — С. 10—18.
7. Готовчиков И. Ф. Математические методы оценки рейтингов отдельных коммерческих банков и российской банковской системы в целом // Финансы и кредит. — 2002. — № 23. — С. 33—37.
8. Григора Л. Фінансові інвестиції: нові підходи до бухгалтерського обліку // Вісник НБУ. — 2003 — № 7 — С. 68—70.
9. Грищенко Р. Національні незалежні рейтингові агентства: концепція створення та функціонування // Вісник НБУ. — 2003. — № 6. — С. 22—24.
10. Грищенко А., Волошин І. Моделювання швидкого зростання банку із симуляцією процентного ризику методом Монте-Карло // Вісник Національного банку України. — 2007. — № 1. — С. 32—35.
11. Жигайло Г. Фінансові інструменти: визнання та оцінка // Вісник Національного банку України. — 2005. — № 1. — С. 12—13.
12. Жидко К. Теоретичні основи побудови трансфертного ціноутворення в банку // Вісник НБУ. — 2005. — № 1. — С. 52—56.
13. Журкина Н. Г. Кредитование лизинговых компаний под уступку прав требования // Финансы. — 2002. — № 2. — С. 76—78.
14. Заруба Ю., Зарічна Г. Ресурсні пріоритети банківської конкуренції в Україні // Вісник НБУ. — 2004. — № 9. — С. 30—33.

15. *Заруцька О.* Проблеми розвитку управлінського обліку // Вісник НБУ. — 2005. — № 8. — С. 40—42.
16. Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України: затверджено Постановою Правління Національного банку України від 15.09.2004 № 435.
17. Інструкція з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України: затверджено Постановою НБУ від 20.12.2005 № 480.
18. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова Правління НБУ від 21.01.2004 № 22.
19. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах: Постанова Правління НБУ від 12.11.2003 р. № 492.
20. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України: Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 368
21. *Камінський А., Кияк А.* Ідентифікація, аналіз та управління операційними ризиками в українських банках // Вісник НБУ. — 2005. — № 10. — С. 7—11.
22. *Карчева Г., Камінський А., Юрчук О.* Рейтингові оцінки надійності банків та їх роль у підвищенні капіталізації банківської системи // Вісник НБУ. — 2003. — № 2. — С. 22—27.
23. *Кіндрацька Л.* Врахування вимог міжнародних стандартів при побудові методики обліку фінансових інструментів у банках України // Вісник Національного банку України. — 2006. — № 8. — С. 37—45.
24. *Кіндрацька Л. М.* Бухгалтерський облік у банках: методологія і практика: Монографія. — К.: КНЕУ, 2002. — 286 с.
25. *Кіреєв О., Заруба Ю.* Підвищення конкурентоспроможності банку: стратегічний підхід // Вісник НБУ. — 2003. — № 11. — С. 24—27.
26. *Клочков И. А., Терехов А. Г., Юденков Ю. Н.* Управленческий учет в коммерческом банке: Практическое пособие / Под ред. С. М. Шапигузова. — М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2002. — 192 с.
27. *Козьменко С. М., Шпиг Ф. І., Волошко І. В.* Стратегічний менеджмент банку. — Суми: Університетська книга, 2003. — 735 с.
28. *Конюховский П. В.* Микроэкономическое моделирование банковской деятельности. — Санкт-Петербург: ПИТЕР, 2001. — 198 с.
29. *Копбаева Г. Ш.* Управление кредитными рисками // Деньги и кредит. — 2002. — № 1. — С. 48—50.
30. *Косова Т. Д.* Моделювання прийняття управлінських рішень за інвестиційними кредитами комерційних банків // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. — Івано-Франківськ: Плай. — 2005. — Вип. 1. — С. 196—202.
31. *Косова Т. Д.* Проблеми державного регулювання банківської справи в Україні та шляхи їх подолання // Зб. наук. праць Донецького держ. ун-ту управління: «Фінансово-банківські механізми державного

- управління економікою України». Сер.: Державне управління. — Донецьк: ДонДУУ. — 2005. — Т. VI, вип. 48. — С. 6—16.
32. *Косова Т. Д.* Становлення інституціональних інвесторів в Україні: проблеми теорії та практики. — Донецьк: ІЕП НАН України, 2004. — 296 с.
33. *Кравець В.* Перспективи здійснення безготівкових розрахунків в Україні // Банківська справа. — 2001. — № 6. — С. 3—9.
34. *Кравець В., Мумінова-Савіна Г.* Організація контролю за операціями з банківськими платіжними картками // Вісник НБУ. — 2001. — № 1. — С. 39—40.
35. Кредитний ризик комерційного банку: Навч. посіб. / За ред. В. В. Вітлінського. — К.: Т-во Знання», КОО, 2000. — 251 с.
36. *Кротюк В., Новіков В.* Особливості нового Закону України Про банки і банківську діяльність // Вісник НБУ. — 2001. — № 2. — С. 24—27.
37. *Куценко О.* Чи потрібна українським банкам структурна валютна позиція? // Вісник НБУ. — 1999. — № 10. — С. 55—59.
38. *Лаврушин О. И.* Управление деятельностью коммерческого банка. — Москва: Юрист, 2005. — 688 с.
39. *Лисенков Ю., Педь І.* Акредитиви: практика застосування у зовнішньоекономічних операціях // Вісник НБУ. — 2003. — № 1. — С. 18—23.
40. *Лисенков Ю., Фомічова С.* Обіг цінних паперів: нормативне забезпечення, бухгалтерський облік. — К.: Ін-т банкірів банку «Україна», 2000. — 175 с.
41. *Майборода Л.* Основні підходи до проведення аналізу розвитку банківського сектору // Вісник НБУ. — 2007. — № 1. — С. 49—52.
42. *Макарова М. В.* Електронна комерція: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. — К.: Видавничий центр «Академія», 2002. — 272 с.
43. *Миц В. М.* Проблемы кредитования жилищного строительства // Банковское дело. — 2002. — № 3. — С. 33-35.
44. *Набок Р., Набок О.* Концептуальна схема рейтингування банків України // Вісник НБУ. — 2006. — № 8. — С. 20—25.
45. *Олексієнко М. Д.* Банківські гарантії і поручительства // Фінанси України. — 2000. — № 7. — С. 112—119.
46. *Ольхова Р. Г.* Современный банк: от оценки рентабельности до особенностей системы управления доходностью // Банковские услуги. — 2001. — № № 7-8. — С. 3—47.
47. Отраслевые исследования. Банковская система // <http://www.credit-rating.com.ua/>
48. *Паламарчук В. О., Семененко Т. О.* Кредитно-банківська діяльність в умовах перехідної економіки // Фінанси України. — 2001. — № 6. — С. 120—128.
49. *Парасій-Вергуненко І.* Методичні аспекти стратегічного аналізу фінансових результатів комерційного банку // Вісник НБУ. — 1999. — № 11. — С. 49—51.

50. *Парасій-Вергуненко І.* Організація управлінського обліку в банках. Деякі аспекти теорії і практики // Вісник НБУ. — 2004. — № 10. — С. 26—29.

51. *Пернарівський О.* Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків // Вісник НБУ. — 2004. — № 4. — С. 44—48.

52. План рахунків бухгалтерського обліку банків України, затверджений Постановою Правління НБУ від 17.06.2004 № 280.

53. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні: Постанова Правління НБУ від 14.08.2003 № 337.

54. Положення про порядок формування обов'язкових резервів для банків України: затверджено Постановою Правління НБУ від 16.03.2006 № 91.

55. Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України: Затверджено Постановою Правління НБУ від 16.12.2002 № 508.

56. Положення про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень: Постанова НБУ № 375 від 31.08.2001.

57. Положення про порядок формування і використання банками резерву для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості: Постанова Правління НБУ від 13.12.2002 № 505.

58. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків: затверджено Постановою Правління Національного банку України від 06.07.2000 № 279.

59. *Поморина М. А.* Планирование как основа управления деятельностью банка. — М.: Финансы и статистика, 2002. — 382 с.

60. Порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою SAMELS: Положення, затверджене постановою Правління НБУ від 08.05.2002 р. // www.rada.gov.ua

61. *Потійко Ю.* Теорія і практика управління різними видами ризиків у комерційних банках // Вісник НБУ. — 2004. — № 4. — С. 58—60.

62. Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України: Затверджено Постановою Правління Національного банку України від 18.06.2003 № 255.

63. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України: затверджені Постановою Правління НБУ від 19.03.2003 № 124.

64. *Примостка Л. О.* Фінансовий менеджмент у банку. — Київ: КНЕУ, 2004. — 468 с.

65. *Примостка Л.* Управління активами і пасивами комерційного банку // Вісник Національного банку України. — 2001. — № 2. — С. 39—44.

66. Про банки і банківську діяльність: Закон України // Відомості Верховної Ради. — 2001. — № 5—6. — ст. 30.

67. Про обіг векселів в Україні: Закон України // Додаток до журналу Вісник НБУ. Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. — 2001. — № 5. — С. 17—19.

68. Про платіжні системи та переказ грошей в Україні: Закон України // Відомості Верховної Ради. — 2001. — № 29. — ст. 137.

69. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України // Відомості Верховної Ради. — 2006. — № 31. — ст. 268.

70. *Пишук Б.* Напрями діяльності українських банків у сфері корпоративного фінансування // Вісник НБУ. — 2005. — № 7. — С. 40—44.

71. *Раєвська Т.* Практичні підходи до оцінки ризиків у діяльності банків // Вісник НБУ. — 2005. — № 8. — С. 9—14.

72. *Раєвський К., Раєвська Т.* Методичні рекомендації щодо економічного аналізу діяльності комерційного банку // Вісник НБУ. — 1999. — № 3. — С. 31—41.

73. *Раєвський К., Раєвська Т.* Методичні рекомендації щодо економічного аналізу діяльності комерційного банку // Вісник НБУ. — 1999. — № 4. — С. 35—48.

74. *Романенко О.* Управління активами та пасивами у процесі керівництва комерційним банком // Вісник НБУ. — 2000. — № 8. — С. 26—28.

75. *Рубанова Т.* Технологічні аспекти обслуговування банківських платіжних карток // Банківська справа. — 2001. — № 2. — С. 47—50.

76. *Савченко А., Дяченко Б.* Національна система масових електронних платежів // Вісник НБУ. — 2000. — № 8. — С. 3—12.

77. *Савченко Т.* Публічна система комплексної оцінки діяльності банків як інструмент підвищення якості інформації про банки // Вісник НБУ. — 2006. — № 10. — С. 40—45.

78. *Савчук С.* Система управління кредитними ризиками у багатодільному банку // Вісник НБУ. — 2001. — № 2. — С. 44—46.

79. *Синки Дж. Ф.* Управление финансами в коммерческих банках / Пер. с англ. — М: Catallaxu, 1994. — 820 с.

80. *Скорик М., Герасимова О.* Функціонування кредитної установи в Національній системі масових електронних платежів: досвід Імексбанку // Вісник НБУ. — 2002. — № 5. — С. 47—52.

81. *Снігурська Л.* Визначення амортизованої собівартості фінансових інструментів // Вісник НБУ. — 2005. — № 8. — С. 34—36.

82. *Соколовський С.* Методика оцінки основних фінансових операцій комерційного банку за допомогою системи трансфертного ціноутворення // Вісник НБУ. — 2000. — № 8. — С. 31—33.

83. *Таран Т. А.* Використання ринкових методів оцінки в управлінні комерційним банком // Фінанси України. — 2004. — № 12. — С. 93—99.

84. *Тен В. В., Герасимов Б. И., Докукин А. В.* Управление активами банка на основе оптимизационных методов. — М.: Машиностроение, 2000. — 84 с.

85. *Терещенко О.* Дискримінантний аналіз в оцінці кредитоспроможності підприємства // Вісник НБУ. — 2003. — № 6. — С. 24—27.

86. *Уткин О. Б.* Применение высоких технологий для анализа эффективности банков // Деньги и кредит. — 2001. — № 8. — С. 26—30.

87. *Фомін І.* Конкурентна позиція банку: детермінанти визначення та методика оцінки // Вісник НБУ. — 2003. — № 4. — С. 8—10.

88. *Шапран В.* Участь банків у формуванні моделі ринку корпоративних цінних паперів // Вісник НБУ. — 2003. — № 8. — С. 62—66.

89. *Шматко Н.* Невизначеність та інфляція: вплив на очікувану дохідність цінних паперів і ефективність інвестицій // Вісник НБУ. — 2005. — № 8. — С. 26—31.

90. Энциклопедия банковского дела и финансов / Пер. с англ.; Под ред. Чарльз Дж. Вулфел: Издание 10-е. — 2000.

91. www.finrisk.ru.

92. www.riskland.ru.

93. www.aub.com.ua

ЗАКОН УКРАЇНИ **«Про банки і банківську діяльність» (витяг)**

Стаття 4. Банківська система України

Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону.

Банки в Україні можуть функціонувати як універсальні або як спеціалізовані. За спеціалізацією банки можуть бути ощадними, інвестиційними, іпотечними, розрахунковими (кліринговими).

Банк самостійно визначає напрями своєї діяльності і спеціалізацію за видами операцій. Національний банк України здійснює регулювання діяльності спеціалізованих банків через економічні нормативи та нормативно-правове забезпечення здійснюваних цими банками операцій.

Банк набуває статусу спеціалізованого банку у разі, якщо більше 50 відсотків його активів є активами одного типу. Банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку у разі, якщо більше 50 відсотків його пасивів є вкладками фізичних осіб.

Національний банк України здійснює регулювання та банківський нагляд відповідно до положень Конституції України, цього Закону, Закону України «Про Національний банк України», інших законодавчих актів та нормативно-правових актів Національного банку України.

РОЗДІЛ III. **КАПІТАЛ, УПРАВЛІННЯ, ВИМОГИ** **ДО ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ**

ГЛАВА 6. КАПІТАЛ, ФОНДИ ТА РЕЗЕРВИ БАНКУ

Стаття 30. Структура капіталу банку

Капітал банку включає:

- 1) основний капітал;
- 2) додатковий капітал.

Основний капітал банку включає сплачений і зареєстрований статутний капітал і розкриті резерви, які створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку, надбавок до курсу акцій і додаткових внесків акціонерів у капітал, загальний фонд покриття ризиків, що створюється під невизначений ризик при проведенні банківських операцій, за винятком збитків за поточний рік і нематеріальних активів. Розкриті резерви включають і інші фонди такої самої якості, які повинні відповідати таким критеріям:

1) відрахування до фондів мають здійснюватися з прибутку після оподаткування або з прибутку до оподаткування, скоригованого на всі потенційні податкові зобов'язання;

2) фонди і рух коштів до них та з них повинні окремо розкриватись у опублікованих звітах банку;

3) фонди повинні бути у розпорядженні банку для покриття збитків з метою необмеженого і негайного використання у разі появи збитків;

4) збитки не можуть безпосередньо покриватися з фондів, а повинні проводитися через рахунок прибутків і збитків.

За умови затвердження Національним банком України додатковий капітал може включати:

1) нерозкриті резерви (крім того факту, що такі резерви не відображаються в опублікованому балансі банку, вони повинні мати такі самі якість і природу, як і розкритий капітальний резерв);

2) резерви переоцінки (основні засоби та нереалізована вартість «прихованих» резервів переоцінки в результаті довгострокового перебування у власності цінних паперів, відображених у балансі за історичною вартістю їх придбання);

3) гібридні (борг/капітал) капітальні інструменти, які повинні відповідати таким критеріям:

вони є незабезпеченими, субординованими і повністю сплаченими;

вони не можуть бути погашені за ініціативою власника;

вони можуть вільно брати участь у покритті збитків без пред'явлення банку вимоги про припинення торгових операцій;

вони дозволяють відстрочення обслуговування зобов'язань щодо сплати відсотків, якщо рівень прибутковості не дозволяє здійснити такі виплати;

4) субординований борг (звичайні незабезпечені боргові капітальні інструменти, які за умовою контракту не можуть бути заборані з банку раніше 5 років, а у випадку банкрутства чи ліквідації повертаються інвестору після погашення претензій всіх інших кредиторів). При цьому сума таких коштів, включених у капітал, не може перевищувати 50 відсотків розміру основного капіталу зі щорічним зменшенням на 20 відсотків від його первинної вартості протягом 5 останніх років угоди.

Національний банк України має право визначати своєю постановою інші статті балансу банку для включення до додаткового капіталу, а також умови і порядок такого включення. Додатковий капітал не може бути більшим 100 відсотків основного капіталу.

Стаття 31. Розмір статутного капіталу на момент реєстрації банку

Мінімальний розмір статутного капіталу на момент реєстрації банку не може бути менше 10 мільйонів євро.

Перерахування розміру статутного капіталу у гривні здійснюється за офіційним курсом гривні до іноземних валют, встановленим Національним банком України на день укладення установчого договору.

За підсумками року на основі фінансової звітності банки зобов'язані коригувати розмір статутного капіталу на індекс девальвації чи ревальвації гривні за рахунок та в межах валових доходів або валових витрат банку відповідно до методики, встановленої Національним банком України.

Національний банк України має право встановити для окремих банків залежно від їх спеціалізації диференційований мінімальний статутний капітал на момент реєстрації банку, але не нижче розміру, передбаченого цією статтею.

Стаття 32. Порядок формування статутного капіталу банку

Статутний капітал банку формується відповідно до вимог цього Закону, законодавства України та установчих документів банку.

Формування та збільшення статутного капіталу банку може здійснюватися виключно шляхом грошових внесків. Грошові внески для формування та збільшення статутного капіталу банку резиденти України здійснюють у гривнях, а нерезиденти — в іноземній вільно конвертованій валюті або у гривнях.

Статутний капітал банку не повинен формуватися з непідтверджених джерел.

Банк має право збільшувати статутний капітал після того, як усі учасники повністю виконали свої зобов'язання щодо оплати паїв або акцій і попередньо оголошений підписний капітал повністю оплачено.

Банк не має права без згоди Національного банку України зменшувати розмір регулятивного капіталу нижче мінімально встановленого рівня. Капітал банку не може бути меншим статутного капіталу.

Забороняється використовувати для формування капіталу банку бюджетні кошти, якщо такі кошти мають інше цільове призначення.

Стаття 33. Акції банку та паї банку

Банки здійснюють емісію власних акцій та оголошують підписку на паї відповідно до законодавства України про господарські товариства та цінні папери з урахуванням особливостей, визначених цим Законом.

Банкам забороняється випуск акцій на пред'явника.

Наявність збитків у банку не є перешкодою для оголошення підписки на акції або паї банку та збільшення статутного капіталу банку.

Банки мають право придбавати власні акції або паї з наступним письмовим повідомленням Національного банку України про укладені угоди, яке має бути надіслане протягом 5 робочих днів з дати укладення угод. Банкам не дозволяється придбання власних акцій, якщо це може призвести до падіння регулятивного капіталу нижче за мінімальний рівень.

Про намір банку придбати загальну кількість власних акцій або паїв у розмірі 10 і більше відсотків загальної емісії банк письмово повідомляє Національному банку України за 15 календарних днів до укладення угод. Національний банк України має право заборонити банку купівлю власних акцій або паїв у разі, якщо це може призвести до погіршення фінансового стану банку.

Банк-емітент продає свої акції на первинному ринку безпосередньо або через андеррайтерів. Банку дозволяється виступати посередником для купівлі-продажу власних акцій або паїв.

Стаття 34. Істотна участь

Юридична чи фізична особа, яка має намір придбати істотну участь у банку або збільшити її таким чином, що така особа буде прямо чи опосередковано володіти чи контролювати 10, 25, 50 та 75 відсотків статутного капіталу банку чи права голосу придбаних акцій (паїв) в органах управління банку, зобов'язана отримати письмовий дозвіл Національного банку України.

Для отримання такого дозволу заявник повинен надати інформацію, передбачену нормативно-правовими актами Національного банку України, щодо фінансового стану та ділової репутації майбутнього власника істотної участі банку.

Національний банк України приймає рішення про задоволення чи відмову в задоволенні прохання про надання дозволу на придбання чи збільшення істотної участі у банку в місячний строк з дня отримання всієї необхідної інформації. Відмова у дозволі на придбання чи збільшення істотної участі у банку надається в письмовій формі із зазначенням відповідних підстав.

Національний банк України не дає дозволу на придбання чи збільшення істотної участі у банку відповідно до частини першої цієї статті у разі, якщо:

- 1) особа, яка придбає істотну участь, не має бездоганної ділової репутації. У разі, якщо такою особою є юридична особа, цей критерій поширюється на членів виконавчого органу і наглядової ради юридичної особи, а також на власників істотної участі, що є фізичними особами;
- 2) відсутні власні кошти у розмірі, достатньому для здійснення заявленого внеску;
- 3) придбання чи збільшення істотної участі загрожуватиме інтересам вкладників та інших кредиторів банку або розвитку конкурентного середовища у банківській системі.

Якщо особа володіє істотною участю у банку чи збільшує свою участь до рівня, визначеного частиною першою цієї статті, без одержання письмового дозволу Національного банку України, останній має право заборонити такій особі прямо чи опосередковано, повністю чи частково користуватися правом голосу придбаних акцій (паїв) та брати участь будь-яким чином в управлінні справами банку.

У разі встановлення заборони користуватися правом голосу відповідно до придбаних акцій (паїв) право брати участь у голосуванні передається довіреній особі, яка призначається Національним банком України за поданням банку. Довірена особа зобов'язана при голосуванні діяти в інтересах кваліфікованого та зваженого управління банком.

Рішення загальних зборів учасників, прийняті з використанням права голосу придбаних акцій (паїв), щодо якого встановлена тимчасова заборона його використання, не мають юридичної сили.

Стаття 35. Адекватність капіталу

Банки, а також власники істотної участі зобов'язані підтримувати норматив співвідношення між розміром регулятивного капіталу і сумою зважених до ризику активів — адекватності капіталу. Від банків вимагається підтримувати їх регулятивний капітал на рівні, що становить не менше 8 відсотків зважених до ризику активів і позабалансових зобов'язань. Для банку, що розпочинає операційну діяльність, цей норматив протягом перших 12 місяців має становити не менше 15 відсотків, протягом наступних 12 місяців — не менше 12 відсотків. Національний банк України має також право встановлювати мінімальний коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів.

Порядок обчислення нормативу адекватності капіталу банку, мінімальний розмір регулятивного капіталу банку визначаються цим Законом та нормативно-правовими актами Національного банку України.

У разі коли рівень регулятивного капіталу банку досягне рівня нижче від встановленого Національним банком України, банк зобов'язаний протягом одного місяця, починаючи з дня встановлення факту зменшення рівня капіталу, подати на розгляд Національного банку України план заходів щодо порядку і строків відновлення рівня регулятивного капіталу банку.

Банку забороняється виплачувати дивіденди чи розподіляти капітал у будь-якій формі, якщо така виплата чи розподіл призведе до порушення нормативу адекватності капіталу.

У разі, якщо за попередній рік діяльність банку була неприбутковою, банку дозволяється виплачувати дивіденди чи розподіляти капітал у будь-якій формі у сумі, що не перевищує 50 відсотків від різниці між капіталом банку і рівнем регулятивного капіталу.

Стаття 36. Резервний та інші фонди банку

Банки зобов'язані формувати резервний фонд на покриття непередбачених збитків по всіх статтях активів та позабалансових зобов'язаннях.

Розмір відрахувань до резервного фонду має бути не менше 5 відсотків від прибутку банку до досягнення ними 25 відсотків розміру регулятивного капіталу банку.

У разі коли діяльність банку може створювати загрозу інтересам вкладників та інших кредиторів банку, Національний банк України має право вимагати від банку збільшення розміру резервів щорічних відрахувань до них.

Банки зобов'язані формувати інші фонди та резерви на покриття збитків від активів відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України.

Стаття 44. Управління ризиками

Банк створює постійно діючий підрозділ з питань аналізу та управління ризиками, що має відповідати за встановлення лімітів щодо окремих операцій, лімітів ризиків контрагентів, країн-контрагентів, структури балансу відповідно до рішень правління (ради директорів) з питань політики щодо ризикованості та прибутковості діяльності банку.

Для забезпечення додаткових заходів з метою управління ризиками банки створюють постійно діючі комітети, зокрема:

1) кредитний комітет, який щомісячно оцінює якість активів банку та готує пропозиції щодо формування резервів на покриття можливих збитків від їх знецінення;

2) комітет з питань управління активами та пасивами, який щомісячно розглядає собівартість пасивів та прибутковість активів і приймає рішення щодо політики відсоткової маржі, розглядає питання відповідності строковості активів та пасивів та надає відповідним підрозділам банку рекомендації щодо усунення розбіжностей у часі, що виникають;

3) тарифний комітет, який щомісячно аналізує співвідношення собівартості послуг та ринкової конкурентоспроможності діючих тарифів, відповідає за політику банку з питань операційних доходів.

Банки самостійно вирішують і створюють органи управління фінансовими ризиками з метою забезпечення сприятливих фінансових умов захисту інтересів вкладників та інших кредиторів.

Стаття 45. Внутрішній аудит

Банки створюють службу внутрішнього аудиту, яка є органом оперативного контролю спостережної ради банку.

Служба внутрішнього аудиту виконує такі функції:

- 1) наглядає за поточною діяльністю банку;
- 2) контролює дотримання законів, нормативно-правових актів Національного банку України та рішень органів управління банку;
- 3) перевіряє результати поточної фінансової діяльності банку;
- 4) аналізує інформацію та відомості про діяльність банку, професійну діяльність її працівників, випадки перевищення повноважень посадовими особами банку;
- 5) надає спостережній раді висновки та пропозиції за результатами перевірок;
- 6) інші функції, пов'язані з наглядом та контролем за діяльністю банку.

Служба внутрішнього аудиту підпорядковується спостережній раді банку та звітує перед нею, діє на підставі положення, затвердженого спостережною радою.

Служба внутрішнього аудиту має право на ознайомлення з усією документацією банку та нагляд за діяльністю будь-якого підрозділу банку. Служба внутрішнього аудиту уповноважена вимагати письмові пояснення від окремих посадових осіб банку щодо виявлених недоліків у роботі.

Кандидатура керівника служби внутрішнього аудиту погоджується з Національним банком України.

Служба внутрішнього аудиту не несе відповідальності і не має владних повноважень щодо операцій, за якими вона здійснює аудит.

Служба внутрішнього аудиту несе відповідальність за обсяги та достовірність звітів, які подаються спостережній раді щодо питань, віднесених до її компетенції, визначених цим Законом.

Працівники служби внутрішнього аудиту при призначенні на посаду дають письмове зобов'язання про нерозголошення інформації щодо діяльності банку та збереження банківської таємниці відповідно до вимог глави 10 цього Закону.

Стаття 47. Банківські операції

На підставі банківської ліцензії банки мають право здійснювати такі банківські операції:

- 1) приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб;
- 2) відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків-кореспондентів, у тому числі переказ грошових коштів з цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них;
- 3) розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Банк, крім перелічених у частині першій цієї статті операцій, має право здійснювати такі операції та угоди:

- 1) операції з валютними цінностями;
- 2) емісію власних цінних паперів;

3) організацію купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів;

4) здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені (включаючи андеррайтинг);

5) надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі;

6) придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів (факторинг);

7) лізинг;

8) послуги з відповідального зберігання та надання в оренду сейфів для зберігання цінностей та документів;

9) випуск, купівлю, продаж і обслуговування чеків, векселів та інших оборотних платіжних інструментів;

10) випуск банківських платіжних карток і здійснення операцій з використанням цих карток;

11) надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських операцій.

Операції, визначені пунктами 1-3 частини першої цієї статті, належать до виключно банківських операцій, здійснювати які у сукупності дозволяється тільки юридичним особам, які мають банківську ліцензію. Інші юридичні особи мають право здійснювати операції, визначені пунктами 2-3 частини першої цієї статті, на підставі ліцензії на здійснення окремих банківських операцій, а інші операції та угоди, передбачені цією статтею, вони можуть здійснювати у порядку, визначеному законами України.

За умови отримання письмового дозволу Національного банку України банки також мають право здійснювати такі операції:

1) здійснення інвестицій у статутні фонди та акції інших юридичних осіб;

2) здійснення випуску, обігу, погашення (розповсюдження) державної та іншої грошової лотереї;

3) перевезення валютних цінностей та інкасацію коштів;

4) операції за дорученням клієнтів або від свого імені: з інструментами грошового ринку; з інструментами, що базуються на обмінних курсах та

відсотках; з фінансовими ф'ючерсами та опціонами;

5) довірче управління коштами та цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами;

6) депозитарну діяльність і діяльність з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

Національний банк України встановлює порядок надання банкам дозволу на здійснення операцій, визначених пунктами 1-4 частини другої цієї статті. Дозвіл надається, якщо:

1) рівень регулятивного капіталу банку відповідає вимогам Національного банку України, що підтверджується незалежним аудитором;

2) банк не є об'єктом застосування заходів впливу;
3) банком подано план, за яким він буде здійснювати таку діяльність, і цей план схвалений Національним банком України;

4) Національний банк України дійшов висновку, що банк має достатні фінансові можливості і відповідних спеціалістів для здійснення такої діяльності.

Банк має право здійснювати інші угоди згідно із законодавством України.

Національний банк України має право встановити спеціальні вимоги, включаючи вимоги щодо підвищення рівня регулятивного капіталу банку чи інших економічних нормативів, стосовно певного виду діяльності, передбаченого у цій статті.

Комерційні банки самостійно встановлюють процентні ставки та комісійну винагороду по своїх операціях.

Стаття 48. Обмеження щодо діяльності банків

Банкам забороняється діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі (за винятком реалізації пам'ятних, ювілейних і інвестиційних монет) та страхування, крім виконання функцій страхового посередника.

Спеціалізованим банкам (за винятком ощадного) забороняється залучати вклади (депозити) від фізичних осіб в обсягах, що перевищують 5 відсотків капіталу банку.

Банк може мати у власності нерухоме майно загальною вартістю не більше 25 відсотків капіталу банку. Це обмеження не поширюється на:

1) приміщення, яке забезпечує технологічне здійснення банківських функцій;

2) майно, яке перейшло банку у власність на підставі реалізації прав заставодержателя відповідно до умов договору застави;

3) майно, набуте банком з метою запобігання збиткам, за умови, що таке майно має бути відчужено банком протягом одного р. з моменту набуття права власності на нього.

Стаття 49. Кредитні операції

Як кредитні у цій статті розглядаються операції, зазначені у пункті 3 частини першої та у пунктах 3-7 частини другої статті 47 цього Закону.

Для проведення спільного фінансування банки можуть укласти угоди про консорціумне кредитування. В рамках такої угоди банки-учасники встановлюють умови надання кредиту та призначають банк, відповідальний за виконання угоди. Банки-учасники несуть ризик по наданому кредиту пропорційно до внесених у консорціум коштів.

Банк зобов'язаний мати підрозділ, функціями якого є надання кредитів та управління операціями, пов'язаними з кредитуванням.

Банкам забороняється прямо чи опосередковано надавати кредити для придбання власних цінних паперів. Використання цінних паперів власної емісії для забезпечення кредитів можливе з дозволу Національного банку України.

Банк зобов'язаний при наданні кредитів додержуватись основних принципів кредитування, у тому числі перевіряти кредитоспроможність позичальників та наявність забезпечення кредитів, додержуватись встановлених Національним банком України вимог щодо концентрації ризиків.

Банк не може надавати кредити під процент, ставка якого є нижчою від процентної ставки за кредитами, які бере сам банк, і процентної ставки, що виплачується ним по депозитах. Виняток можна робити лише у разі, якщо при здійсненні такої операції банк не матиме збитків.

Банк має право видавати бланкові кредити за умов додержання економічних нормативів.

Надання безпроцентних кредитів забороняється, за винятком передбачених законом випадків.

У разі несвоєчасного погашення кредиту або відсотків за його користування банк має право видавати наказ про примусову оплату боргового зобов'язання, якщо це передбачено угодою.

Стаття 50. Прямі інвестиції банків

Банки здійснюють прямі інвестиції та операції з цінними паперами відповідно до законодавства України про цінні папери, інвестиційну діяльність та згідно з нормативно-правовими актами Національного банку України.

Банки мають право здійснювати інвестиції лише на підставі письмового дозволу Національного банку України, який надається згідно з правилами, встановленими статтею 47 цього Закону.

Банк має право здійснити інвестицію без письмового дозволу Національного банку України у разі, якщо:

- 1) інвестиція в будь-яку юридичну особу становить не більше ніж 5 відсотків регулятивного капіталу банку;
- 2) юридична особа, в яку здійснюється інвестиція, веде виключно діяльність з надання фінансових послуг;
- 3) регулятивний капітал банку повністю відповідає вимогам для інвестицій, встановленим нормативно-правовими актами Національного банку України.

Порядок інформування про здійснення інвестиції, зазначеної у частині третій цієї статті, встановлює Національний банк України.

Банку забороняється інвестувати кошти в підприємство, установу, статуту яких передбачена повна відповідальність його власників.

Пряма чи опосередкована участь банку у капіталі будь-якого підприємства, установи не повинна перевищувати 15 відсотків капіталу

банку. Сукупні інвестиції банку не повинні перевищувати 60 відсотків розміру капіталу банку.

Це обмеження не застосовується у разі, якщо:

1) акції та інші цінні папери, придбані банком у зв'язку з реалізацією права заставодержателя і банк не утримує їх більше одного року;

2) банком з метою створення фінансової холдингової групи придбані акції, емітентом яких є інший банк;

3) цінні папери знаходяться у власності банку не більше одного року, який отримав їх у результаті андеррайтингу.

4) акції та інші цінні папери придбані банком за рахунок та від імені своїх клієнтів.

Вимоги другої та шостої частин цієї статті не поширюються на діяльність інвестиційних банків.

Стаття 51. Розрахункові банківські операції

Для здійснення банківської діяльності банки відкривають та ведуть кореспондентські рахунки у Національному банку України та інших банках в Україні і за її межами, банківські рахунки для фізичних та юридичних осіб у гривнях та іноземній валюті.

Банківські розрахунки проводяться у готівковій та безготівковій формах згідно із правилами, встановленими нормативно-правовими актами Національного банку України.

Безготівкові розрахунки проводяться на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді.

Банки в Україні можуть використовувати як платіжні інструменти платіжні доручення, платіжні вимоги, вимоги-доручення, векселі, чеки, банківські платіжні картки та інші дебетові і кредитові платіжні інструменти, що застосовуються у міжнародній банківській практиці.

Платіжні інструменти мають бути оформлені належним чином і містити інформацію про їх емітента, платіжну систему, в якій вони використовуються, правові підстави здійснення розрахункової операції і, як правило, держателя платіжного інструмента та отримувача коштів, дату валютування, а також іншу інформацію, необхідну для здійснення банком розрахункової операції, що цілком відповідають інструкціям власника рахунку або іншого передбаченого законодавством ініціатора розрахункової операції.

При виконанні розрахункової операції банк зобов'язаний перевірити достовірність та формальну відповідність документа.

Стаття 52. Угоди з пов'язаними з банком особами

Угоди, що здійснюються з пов'язаними з банком особами (далі — пов'язані особи), не можуть передбачати більш сприятливі умови, ніж угоди, укладені з іншими особами. Угоди, укладені банком із пов'яза-

ними особами на умовах, сприятливіших за звичайні, визнаються судом недейсними з моменту їх укладення.

Для цілей цього Закону пов'язаними особами є:

- 1) керівники банку;
- 2) власники істотної участі в банку;
- 3) близькі родичі, чоловік, жінка, діти, батьки будь-якої особи, що зазначені в пунктах 1 і 2;
- 4) афілійовані особи банку, керівники і власники істотної участі в афілійованих особах, а також їх близькі родичі.

Більш сприятливими умовами визначаються:

- 1) прийняття меншого забезпечення виконання зобов'язань, ніж вимагається від інших клієнтів;
- 2) придбання у пов'язаної особи майна низької якості чи за завищеною ціною;
- 3) здійснення інвестиції в цінні папери пов'язаної особи, яку банк не здійснив би в інше підприємство;
- 4) оплата товарів та послуг пов'язаної особи за цінами вищими, ніж звичайні або за таких обставин, коли такі самі товари і послуги іншої особи взагалі не були б придбані.

Банк може укласти угоди з пов'язаними особами, які передбачають нарахування відсотків та комісійних на здійснення банківських операцій, які менші звичайних, та нарахування відсотків за вкладками і депозитами, які більші звичайних, у разі, якщо прибуток банку дозволяє здійснювати це без шкоди для фінансового розвитку банку.

Банку забороняється надавати кредити будь-якій особі для: погашення цією особою будь-яких зобов'язань перед пов'язаною особою банку; придбання активів пов'язаної особи банку; придбання цінних паперів, розміщених чи підписаних пов'язаною особою банку, за винятком продукції, що виробляється цією особою.

Національний банк України може своїм розпорядженням запроваджувати обмеження на суму угод із пов'язаними особами.

Стаття 53. Забезпечення конкуренції у банківській системі

Банкам забороняється укласти договори з метою обмеження конкуренції та монополізації умов надання кредитів, інших банківських послуг, встановлення процентних ставок та комісійної винагороди.

Банку забороняється встановлювати процентні ставки та комісійні винагороди на рівні нижче собівартості банківських послуг у цьому банку.

Банку забороняється вчиняти будь-які дії щодо впровадження у своїй практиці недобросовісної конкуренції.

Факти недобросовісної конкуренції щодо надання банком тих чи інших банківських послуг або здійснення операцій є підставою для заборони цьому банку подальшого надання таких послуг або здійснення операцій.

Стаття 54. Достовірність реклами

Банкам забороняється поширення реклами у будь-якій формі, що містить неправдиву інформацію про їх діяльність у сфері банківських послуг.

Національний банк України має право застосувати заходи впливу до банків та інших осіб, які порушують вимоги цієї статті.

Стаття 55. Регулювання відносин банку з клієнтом

Відносини банку з клієнтом регулюються законодавством України, нормативно-правовими актами Національного банку України та угодами (договорами) між клієнтом та банком.

Банк зобов'язаний докладати максимальних зусиль для уникнення конфлікту інтересів працівників банку і клієнтів, а також конфлікту інтересів клієнтів банку.

Банкам забороняється вимагати від клієнта придбання будь-яких товарів чи послуг від банку або від спорідненої чи пов'язаної особи банку як обов'язкову умову надання банківських послуг.

Стаття 56. Право клієнта на інформацію

Клієнт має право доступу до інформації щодо діяльності банку. Банки зобов'язані на вимогу клієнта надати таку інформацію:

- 1) відомості, які підлягають обов'язковій публікації, про фінансові показники діяльності банку та його економічний стан;
- 2) перелік керівників банку та його відокремлених підрозділів, а також фізичних та юридичних осіб, які мають істотну участь у банку;
- 3) перелік послуг, що надаються банком;
- 4) ціну банківських послуг;
- 5) іншу інформацію та консультації з питань надання банківських послуг.

Стаття 57. Гарантування вкладів фізичних осіб

Вклади фізичних осіб комерційних банків гарантуються в порядку, передбаченому законодавством України.

Вклади фізичних осіб Державного ощадного банку України гарантуються державою.

Стаття 58. Відповідальність банку за своїми зобов'язаннями

Банк відповідає за своїми зобов'язаннями всім своїм майном відповідно до законодавства.

Банк не відповідає за невиконання або несвоєчасне виконання зобов'язань у разі оголошення мораторію на задоволення вимог кредиторів, зупинення операцій по рахунках, арешту власних коштів банку на його рахунках уповноваженими органами державної влади.

Учасники банку відповідають за зобов'язаннями банку згідно із законами України та статутом банку.

Стаття 59. Арешт, стягнення та зупинення операцій по рахунках

Арешт на майно або кошти банку, що знаходяться на його рахунках, а так само арешт на кошти та інші цінності юридичних або фізичних осіб, що знаходяться в банку, накладається виключно за санкціонованою прокурором постановою слідчого, за постановою державного виконавця у випадках, передбачених законами України, або за рішенням суду.

Звільнення майна з-під арешту здійснюється за постановою органу, який прийняв рішення про накладення арешту, або за рішенням суду.

Зупинення власних видаткових операцій банку по його рахунках, а так само зупинення видаткових операцій по рахунках юридичних або фізичних осіб здійснюється уповноваженими відповідно до законів України державними органами і виключно у випадках, передбачених законами України.

Забороняється накладати арешт на кореспондентські рахунки банку або зупиняти операції по цих рахунках.

Операції по рахунках можуть бути відновлені органом, який прийняв рішення про їх зупинення, або за рішенням суду.

Стягнення на власні кошти банку, грошові кошти та інші цінності фізичних чи юридичних осіб, що знаходяться у банку, може бути звернене за виконавчими документами, передбаченими законами України.

Рішенням суду про стягнення на кошти, які знаходяться на рахунках юридичних чи фізичних осіб, видаткові операції по яких зупинені уповноваженим органом, підлягають негайному і безумовному виконанню, за винятком випадків введення мораторію відповідно до цього Закону.

Стаття 60. Банківська таємниця

Інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку і розголошення якої може завдати матеріальної чи моральної шкоди клієнту, є банківською таємницею.

Банківською таємницею, зокрема, є:

- 1) відомості про стан рахунків клієнтів, у тому числі стан кореспондентських рахунків банків у Національному банку України;
- 2) операції, які були проведені на користь чи за дорученням клієнта, здійснені ним угоди;

- 3) фінансово-економічний стан клієнтів;
- 4) системи охорони банку та клієнтів;
- 5) інформація про організаційно-правову структуру юридичної особи-клієнта, її керівників, напрями діяльності;
- 6) відомості стосовно комерційної діяльності клієнтів чи комерційної таємниці, будь-якого проекту, винаходів, зразків продукції та інша комерційна інформація;
- 7) інформація щодо звітності по окремому банку, за винятком тієї, що підлягає опублікуванню;
- 8) коди, що використовуються банками для захисту інформації.

Інформація про банки чи клієнтів, що збирається під час проведення банківського нагляду, становить банківську таємницю.

Положення цієї статті не поширюються на узагальнену по банках інформацію, яка підлягає опублікуванню. Перелік інформації, що підлягає обов'язковому опублікуванню, встановлюється Національним банком України та додатково самим банком на його розсуд.

Стаття 61. Зобов'язання щодо збереження банківської таємниці

Банки зобов'язані забезпечити збереження банківської таємниці шляхом:

- 1) обмеження кола осіб, що мають доступ до інформації, яка становить банківську таємницю;
- 2) організації спеціального діловодства з документами, що містять банківську таємницю;
- 3) застосування технічних засобів для запобігання несанкціонованому доступу до електронних та інших носіїв інформації;
- 4) застосування застережень щодо збереження банківської таємниці та відповідальності за її розголошення у договорах і угодах між банком і клієнтом.

Службовці банку при вступі на посаду підписують зобов'язання щодо збереження банківської таємниці. Керівники та службовці банків зобов'язані не розголошувати та не використовувати з вигодою для себе чи для третіх осіб конфіденційну інформацію, яка стала відома їм при виконанні своїх службових обов'язків.

Приватні особи та організації, які при виконанні своїх функцій або наданні послуг банку безпосередньо чи опосередковано отримали конфіденційну інформацію, зобов'язані не розголошувати цю інформацію і не використовувати її на свою користь чи на користь третіх осіб.

У разі заподіяння банку чи його клієнту збитків шляхом витоку інформації про банки та їх клієнтів з органів, які уповноважені здійснювати банківський нагляд, збитки відшкодовуються винними органами.

Стаття 62. Порядок розкриття банківської таємниці

Інформація щодо юридичних та фізичних осіб, яка містить банківську таємницю, розкривається банками:

1) на письмовий запит або з письмового дозволу власника такої інформації;

2) на письмову вимогу суду або за рішенням суду;

3) органам прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України — на їх письмову вимогу стосовно операцій за рахунками конкретної юридичної особи або фізичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності за конкретний проміжок часу;

4) органам Державної податкової служби України на їх письмову вимогу з питань оподаткування або валютного контролю стосовно операцій за рахунками конкретної юридичної особи або фізичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності за конкретний проміжок часу.

Вимога відповідного державного органу на отримання інформації, яка містить банківську таємницю, повинна:

1) бути викладена на бланку державного органу встановленої форми;

2) бути надана за підписом керівника державного органу (чи його заступника), скріпленого гербовою печаткою;

3) містити передбачені цим Законом підстави для отримання цієї інформації;

4) містити посилання на норми закону, відповідно до яких державний орган має право на отримання такої інформації.

Довідки по рахунках (вкладах) у разі смерті їх власників надаються банком особам, зазначеним власником рахунку (вкладу) в заповідальному розпорядженні банку, державним нотаріальним конторам або приватним нотаріусам, іноземним консульським установам по справах спадщини за рахунками (вкладами) померлих власників рахунків (вкладів).

Банку забороняється надавати інформацію про клієнтів іншого банку, навіть якщо їх імена зазначені у документах, угодах та операціях клієнта.

Банк має право надавати загальну інформацію, що становить банківську таємницю, іншим банкам в обсягах, необхідних при наданні кредитів, банківських гарантій.

Обмеження стосовно отримання інформації, що містить банківську таємницю, передбачені цією статтею, не поширюються на службовців Національного банку України або уповноважених ними осіб, які в межах повноважень, наданих Законом України Про Національний банк України, здійснюють функції банківського нагляду або валютного контролю.

Національний банк України має право відповідно до міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності надати інформацію про банк органу банківського нагляду іншої країни, якщо:

1) це не порушує державні інтереси та банківську таємницю;

2) є гарантії того, що отримана інформація буде використана виключно з метою банківського нагляду;

3) є гарантії того, що отримана інформація не буде передана за межі органу банківського нагляду.

Положення цієї статті не поширюються на випадки повідомлення банками відповідно до законодавства про операції, що мають сумнівний характер, та на інші передбачені законом випадки повідомлень про банківські операції спеціальним підрозділам по боротьбі з організованою злочинністю.

Особи, винні в порушенні порядку розкриття та використання банківської таємниці, несуть відповідальність згідно із законами України.

Стаття 63. Запобігання легалізації грошей, набутих злочинним шляхом

У цьому Законі під легалізацією грошей, набутих злочинним шляхом, слід розуміти внесення до банку грошей чи іншого майна, набутих з порушенням вимог законодавства України, або переказ таких грошей чи майна через банківську систему України з метою приховання джерел походження цих коштів чи створення видимості їх легальності. Банки зобов'язані відповідно до вимог законодавства України запобігати використанню банківської системи з метою легалізації грошей.

Стаття 64. Обов'язок щодо ідентифікації осіб

Банкам забороняється вступати в договірні відносини з анонімними особами.

Банки зобов'язані ідентифікувати усіх осіб, які здійснюють значні та/або сумнівні операції.

Значними є операції, якщо безготівкові розрахунки за угодами на суми, що перевищують еквівалент 50 000 євро, або угоди з готівкою на суму, що перевищують еквівалент 10 000 євро за офіційним курсом гривні до іноземної валюти, встановленим Національним банком України:

Сумнівними є операції, що мають такі ознаки:

1) операція здійснюється при незвичних або невикористано запланованих умовах;

2) операція не є економічно виправданою або суперечить законодавству України.

Банки зобов'язані ідентифікувати осіб, які здійснюють розрахунки за угодами на суму нижчу, ніж зазначено у частині третій цієї статті,

якщо угода явно пов'язана з іншою угодою і загальна сума оплати за цими угодами перевищує встановлену межу або у разі обгрунтованої підозри в тому, що кошти набуті злочинним шляхом.

При цьому з метою попередження злочинів інформація щодо ідентифікації осіб повідомляється банками відповідним органам згідно з законодавством України, яке регулює питання боротьби з організованою злочинністю.

Ідентифікація особи не є обов'язковою:

- 1) у разі здійснення її працівниками, які регулярно здійснюють операції від імені клієнта і раніше були ідентифіковані;
- 2) у разі здійснення угод між банками.

**ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПОРЯДОК СТВОРЕННЯ
І ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ БАНКІВ, ВІДКРИТТЯ ЇХ ФІЛІЙ,
ПРЕДСТАВНИЦТВ, ВІДДІЛЕНЬ: ЗАТВЕРДЖЕНЕ
ПОСТАНОВОЮ ПРАВЛІННЯ НБУ № 375
ВІД 31.08.2001 (ВИТЯГ)**

2. Вимоги щодо статутного капіталу

2.2. Формування та збільшення статутного капіталу банку може здійснюватися виключно шляхом грошових внесків учасників.

2.3. Грошові внески для формування та збільшення статутного капіталу банку резиденти України здійснюють у гривнях, а нерезиденти — юридичні особи, фізичні особи-іноземці — в іноземній вільно конвертованій валюті або в гривнях.

Перерахування сум з іноземної вільно конвертованої валюти, унесені нерезидентами, у національну валюту України здійснюється за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком на дату підписання установчого договору про створення банку, а в разі збільшення статутного капіталу банку — на дату прийняття рішення про збільшення статутного капіталу або на дату прийняття рішення про перетворення банку в банк з іноземним капіталом (якщо набуття банком статусу банку з іноземним капіталом проводиться без збільшення статутного капіталу банку).

Кошти можуть перераховуватися лише з власних поточних рахунків юридичними особами та фізичними особами у безготівковій формі та вноситися фізичними особами в готівковій формі.

2.4. Статутний капітал банку не повинен формуватися за рахунок коштів, джерела походження яких не підтверджені. Банк має отримати від учасників банку документи й відомості, потрібні для з'ясування джерел походження коштів, що спрямовуються на формування його статутного капіталу.

Забороняється використовувати для формування статутного капіталу банку бюджетні кошти, якщо ці кошти мають інше цільове призначення, банківські метали, а також кошти, одержані в кредит та під заставу.

Розподіл прибутку з метою збільшення статутного капіталу може здійснюватись шляхом нарахування дивідендів учасникам банку та прийняття ними рішення про їх направлення до статутного капіталу.

Банкам забороняються зустрічні інвестиції у статутні капітали один одного та зустрічні інвестиції в статутні капітали їх учасників.

Банк має право збільшувати статутний капітал після того, як усі учасники повністю виконали свої зобов'язання щодо оплати паїв або акцій попередньої підписки і попередньо оголошений підписний капітал повністю оплачено та реєстровано.

2.5. Кошти для формування статутного капіталу новостворюваного банку в розмірі, передбаченому чинним законодавством України та установчими документами, акумулюються учасниками банку (резидентами) на накопичувальному рахунку, що відкривається в територіальному управлінні Національного банку за місцем створення банку відповідно до вимог нормативно-правових актів Національного банку. Для цього у тижневий термін із дати подання документів для державної реєстрації банку уповноважена засновниками особа подає до територіального управління Національного банку заяву про відкриття накопичувального рахунку для формування статутного капіталу. На підставі цих документів та заяви територіальне управління Національного банку відкриває накопичувальний рахунок, на якому акумулюються кошти статутного капіталу банку.

Не пізніше ніж за 15 робочих днів до закінчення строку, встановленого Законом (2121-14) для розгляду документів (визначених пунктом 3.1 цього Положення) та державної реєстрації банку, учасники банку або уповноважена засновниками особа зобов'язані перерахувати кошти у розмірі, передбаченому пунктом 2.1 цього Положення, на накопичувальний рахунок у Національному банку (або територіальному управлінні Національного банку за місцем створення банку).

До часу внесення коштів для формування статутного капіталу на накопичувальний рахунок, відкритий в Національному банку (або територіальному управлінні Національного банку за місцем створення банку), ці кошти можуть акумулюватися на поточному рахунку в будь-якому банку-резиденті на території України на підставі відповідного рішення установчих зборів.

Під час формування статутного капіталу банку з іноземним капіталом кошти в іноземній валюті акумулюються іноземним учасником банку на накопичувальному рахунку, який відкривається в Національному банку.

**ІНСТРУКЦІЯ ПРО ПОРЯДОК
РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ В УКРАЇНІ:
ЗАТВЕРДЖЕНО ПОСТАНОВОЮ ПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО
БАНКУ УКРАЇНИ ВІД 28.08.2001 № 368 (ВИТЯГ)**

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Ця Інструкція вводить з метою забезпечення стабільної діяльності банків та своєчасного виконання ними зобов'язань перед вкладниками, а також запобігання неправильному розподілу ресурсів і втраті капіталу через ризики, що притаманні банківській діяльності.

Інструкція розроблена відповідно до загальноприйнятих у міжнародній практиці принципів і стандартів.

Відповідно до статей 2, 58-59 Закону України «Про Національний банк України» та статей 2, 4, 7-12, 30-36, 47-50, 52, 69, 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» Національний банк України (далі — Національний банк) установлює порядок визначення регулятивного капіталу банку та такі економічні нормативи, що є обов'язковими до виконання всіма банками:

нормативи капіталу:

мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1),

адекватності регулятивного капіталу/платоспроможності (Н2),

адекватності основного капіталу (Н3);

нормативи ліквідності:

миттєва ліквідність (Н4),

поточна ліквідність (Н5),

короткострокова ліквідність (Н6);

нормативи кредитного ризику:

максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7),

великих кредитних ризиків (Н8),

максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9),

максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10);

нормативи інвестування:

інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11)-1,

загальної суми інвестування (Н12);

норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку (Н13).

Базою для розрахунку економічних нормативів Н2, Н7, Н8, Н11, Н12, Н13 є регулятивний капітал банку.

Базою для розрахунку економічного нормативу Н3 є основний капітал банку.

Базою для розрахунку економічних нормативів Н9, Н10 є статутний капітал банку.

Якщо операції здійснюються банком за рахунок капіталу згідно з вимогами цієї Інструкції, то такі операції не включаються до розрахунку економічних нормативів.

Дія цієї Інструкції поширюється на всі банки України незалежно від форм власності.

ГЛАВА 2. МІНІМАЛЬНИЙ РОЗМІР РЕГУЛЯТИВНОГО КАПІТАЛУ БАНКУ

2.1. Національний банк установлює норматив мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1), якого всі банки зобов'язані дотримуватися.

2.2. Мінімальний розмір регулятивного капіталу (Н1) діючих банків має становити:

а) для місцевих кооперативних банків:

на 17 січня 2003 року — не менше ніж 1 000 000 євро,

на 1 січня 2004 року — не менше ніж 1 150 000 євро,

на 1 січня 2005 року — не менше ніж 1 300 000 євро,

на 1 січня 2006 р. — не менше ніж 1 400 000 євро,

на 1 січня 2007 року — не менше ніж 1 500 000 євро;

б) для банків, які здійснюють свою діяльність на території однієї області (регіональних), у тому числі спеціалізованих ощадних та іпотечних:

до 17 січня 2003 року — не менше ніж 3 000 000 євро,

на 1 січня 2004 року — не менше ніж 3 500 000 євро,

на 1 січня 2005 року — не менше ніж 4 000 000 євро,

на 1 січня 2006 р. — не менше ніж 4 500 000 євро,

на 1 січня 2007 року — не менше ніж 5 000 000 євро;

в) для банків, які здійснюють свою діяльність на території всієї України (міжрегіональних), у тому числі спеціалізованих інвестиційних і розрахункових (клірингових), центрального кооперативного банку:

до 17 січня 2003 року — не менше ніж 5 000 000 євро,

на 1 січня 2004 року — не менше ніж 5 500 000 євро,

на 1 січня 2005 року — не менше ніж 6 000 000 євро,

на 1 січня 2006 р. — не менше ніж 7 000 000 євро,

на 1 січня 2007 року — не менше ніж 8 000 000 євро.

2.3. Мінімальний розмір регулятивного капіталу (Н1) знову створених банків має становити:

а) для місцевих кооперативних банків:

до одного року діяльності — 1 000 000 євро,

до двох років діяльності — 1 100 000 євро,

до трьох років діяльності — 1 200 000 євро,

до чотирьох років діяльності — 1 350 000 євро,

починаючи з п'ятого року діяльності — 1 500 000 євро;

б) для банків, які здійснюють свою діяльність на території однієї області (регіональних), у тому числі спеціалізованих ощадних та іпотечних:

до одного року діяльності — 3 000 000 євро,

до двох років діяльності — 3 500 000 євро,
до трьох років діяльності — 4 000 000 євро,
до чотирьох років діяльності — 4 500 000 євро,
починаючи з п'ятого року діяльності — 5 000 000 євро;

в) для банків, які здійснюють свою діяльність на території всієї України (міжрегіональних), у тому числі спеціалізованих інвестиційних і розрахункових (клірингових), центрального кооперативно-го банку:

до одного року діяльності — 5 000 000 євро,
до двох років діяльності — 5 500 000 євро,
до трьох років діяльності — 6 000 000 євро,
до чотирьох років діяльності — 7 000 000 євро,
починаючи з п'ятого року діяльності — 8 000 000 євро.

2.4. Національний банк залежно від економічного становища країни, стану світових фінансово-кредитних і валютних ринків та відповідно до змін курсу національної валюти може переглядати мінімальний розмір регулятивного капіталу. У разі значного підвищення значення нормативу мінімального розміру регулятивного капіталу для банків встановлюється перехідний період для нарощування капіталу згідно з розробленими банками програмами капіталізації.

2.5. Мінімальний розмір регулятивного капіталу в гривнях визначається щороку окремим рішенням Правління Національного банку та встановлюється на відповідний період (рік) у розмірі, еквівалентному розміру нормативного значення, встановленого в євро відповідно до пунктів 2.2 та 2.3 цієї глави.

Мінімальний розмір регулятивного капіталу в гривнях визначається Національним банком кожний р. та має дотримуватися банками на кінець кожного періоду (року), що регулюється.

До розрахунку нормативного значення мінімального розміру регулятивного капіталу, що встановлюється в гривнях (на період до 2007 р. включно), береться більший за величиною курс євро, а саме:

курс євро, що встановлений Національним банком на початок періоду, що регулюється (на 1 січня кожного року); або

курс євро, що розрахований як середньоарифметична величина курсу євро за IV квартал звітного року.

У разі зниження курсу євро на кінець періоду (року), що регулюється, нормативне значення мінімального розміру регулятивного капіталу, що встановлюється Національним банком у гривнях, не підлягає зменшенню на наступний період.

Контроль за дотриманням банками мінімального розміру регулятивного капіталу здійснюється Національним банком за нормативними значеннями, що зафіксовані в гривнях.

У цьому разі протягом усього періоду (року), що регулюється, нормативне значення мінімального розміру регулятивного капіталу банків у гривнях не може бути меншим, ніж встановлене Національним банком на початок періоду (року), що регулюється.

РОЗДІЛ IV. НОРМАТИВИ КАПІТАЛУ

ГЛАВА 1. НОРМАТИВ АДЕКВАТНОСТІ РЕГУЛЯТИВНОГО КАПІТАЛУ/ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ (Н2)

1.1. Норматив адекватності регулятивного капіталу (норматив платоспроможності) відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що впливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Чим вище значення показника адекватності регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її приймають на себе власники банку; і навпаки: чим нижче значення показника, тим більша частка ризику, що її приймають на себе кредитори/вкладники банку.

1.2. Норматив адекватності регулятивного капіталу встановлюється для запобігання надмірному перекладанню банком кредитного ризику та ризику неповернення банківських активів на кредиторів/вкладників банку.

Значення показника адекватності регулятивного капіталу визначається як співвідношення регулятивного капіталу банку до сумарних активів і певних позабалансових інструментів, зважених за ступенем кредитного ризику та зменшених на суму створених відповідних резервів за активними операціями та на суму забезпечення кредиту (вкладень в боргові цінні папери) безумовним зобов'язанням або грошовим покриттям у вигляді застави майнових прав (за умови, що забезпечення відповідає вимогам пунктів 2.5-2.7 глави 2 розділу VI цієї Інструкції).

1.4. Нормативне значення нормативу Н2 діючих банків має бути не меншим, ніж 8 відсотків, починаючи з 01.03.2004 — не меншим, ніж 10 відсотків.

Для банків, що розпочинають операційну діяльність, цей норматив має становити:

протягом перших 12 місяців діяльності (з дня отримання ліцензії) — не менше 15 відсотків;

протягом наступних 12 місяців — не менше 12 відсотків;

надалі — не менше 10 відсотків.

ГЛАВА 2. НОРМАТИВ АДЕКВАТНОСТІ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ (Н3)

2.1. Норматив адекватності основного капіталу встановлюється з метою визначення спроможності банку захистити кредиторів і вкладників від непередбачуваних збитків, яких може зазнати банк у процесі своєї діяльності залежно від розміру різноманітних ризиків.

2.2. Показник адекватності основного капіталу банку розраховується як співвідношення основного капіталу до загальних активів банку.

2.3. Для розрахунку нормативу адекватності основного капіталу загальний розмір основного капіталу коригується (зменшується) на суму:

недосформованих резервів під можливі збитки за активними операціями банків;
нематеріальних активів за мінусом суми зносу;
капітальних вкладень у нематеріальні активи;
збитків минулих років і збитків минулих років, що очікують затвердження;
збитків поточного року.

2.4. Загальні активи банку для розрахунку адекватності основного капіталу включають:

готівкові кошти;
банківські метали;
кошти в Національному банку;
казначейські та інші цінні папери, що рефінансуються та емітовані Національним банком;
кошти в інших банках;
сумнівну заборгованість за нарахованими доходами за міжбанківськими операціями;
дебіторську заборгованість за операціями з банками;
кредити, що надані органам державної влади та місцевого самоврядування, суб'єктам господарювання, фізичним особам;
дебіторську заборгованість за операціями з клієнтами;
транзитний рахунок за операціями з клієнтами;
цінні папери в торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення;
інвестиції в асоційовані та дочірні компанії;
товарно-матеріальні цінності;
інші активи банку;
суми до з'ясування та транзитні рахунки;
основні засоби.

2.5. При розрахунку нормативу адекватності основного капіталу сума загальних активів відповідно зменшується на розрахункову суму резервів за всіма активними операціями банку, на суму неамортизованого дисконту за цінними паперами та зносу основних засобів.

2.6. Нормативне значення нормативу НЗ має бути не меншим, ніж 4 відсотки.

ГЛАВА 3. ГРУПИ БАНКІВ ЗА РІВНЕМ КАПІТАЛУ

3.1. Для забезпечення реальної капіталізації банків України всі банки поділяються за рівнем достатності капіталу на:

добре капіталізовані;
достатньо капіталізовані;
недокапіталізовані;
значно недокапіталізовані;
критично недокапіталізовані.

3.2. Добре капіталізованим вважається банк, в якого:
розмір регулятивного капіталу, визначений відповідно до розділу II цієї Інструкції, відповідає встановленим мінімальним вимогам;

співвідношення регулятивного капіталу банку до його сумарних активів, зважених на відповідні коефіцієнти за ступенем ризику (норматив адекватності регулятивного капіталу Н2), перевищує його нормативне значення і становить не менше ніж 17 відсотків;

співвідношення основного капіталу до загальних активів банку (норматив адекватності основного капіталу Н3) більше ніж його нормативне значення і становить 8 відсотків та більше.

3.3. Достатньо капіталізованим вважається банк, в якого:

розмір регулятивного капіталу, визначений відповідно до розділу II цієї Інструкції, відповідає встановленим мінімальним вимогам;

співвідношення регулятивного капіталу банку до його сумарних активів, зважених на відповідні коефіцієнти за ступенем ризику (норматив адекватності регулятивного капіталу Н2), відповідає його нормативному значенню і становить не менше ніж 8 відсотків або наближається до 17 відсотків;

співвідношення основного капіталу до загальних активів банку (норматив адекватності основного капіталу Н3) становить не менше ніж 4 відсотки або наближається до 8 відсотків.

3.4. Недокапіталізованим вважається банк, в якого:

розмір регулятивного капіталу, визначений відповідно до розділу II цієї Інструкції, відповідає встановленим мінімальним вимогам;

співвідношення регулятивного капіталу банку до його сумарних активів, зважених на відповідні коефіцієнти за ступенем ризику (норматив адекватності регулятивного капіталу Н2), менше ніж його нормативне значення, але становить не менше ніж 6 відсотків;

співвідношення основного капіталу до загальних активів банку (норматив адекватності основного капіталу Н3) менше ніж його нормативне значення, але становить не менше ніж 3 відсотки, або наближається до 4 відсотків.

3.5. Значно недокапіталізованим вважається банк, в якого:

розмір регулятивного капіталу, визначений відповідно до розділу II цієї Інструкції, менше встановленого мінімального розміру регулятивного капіталу, але не більше ніж 20 відсотків установленого мінімального розміру регулятивного капіталу;

співвідношення регулятивного капіталу банку до його сумарних активів, зважених на відповідні коефіцієнти за ступенем ризику (норматив адекватності регулятивного капіталу Н2) менше ніж його нормативне значення і перебуває в межах від 6 до 2 відсотків;

співвідношення основного капіталу до загальних активів банку (норматив адекватності основного капіталу Н3) менше ніж його нормативне значення і перебуває в межах від 3 до 1,3 відсотка;

обсяг активів з негативною класифікацією 5 (з урахуванням сформованих резервів під активні операції) перебуває в межах від 45 до 60 відсотків регулятивного капіталу банку.

3.6. Критично недокапіталізованим вважається банк, в якого: розмір регулятивного капіталу, визначений відповідно до розділу II цієї Інструкції, менше встановленого мінімального розміру регулятивного капіталу на суму, що становить понад 20 відсотків встановленого мінімального розміру регулятивного капіталу;

співвідношення регулятивного капіталу банку до його сумарних активів, зважених на відповідні коефіцієнти за ступенем ризику (норматив адекватності регулятивного капіталу Н2), менше ніж 2 відсотки;

співвідношення основного капіталу до загальних активів банку (норматив адекватності основного капіталу Н3) менше ніж 1,3 відсотка;

обсяг активів з негативною класифікацією (з урахуванням сформованих резервів під активні операції) перевищує 60 відсотків регулятивного капіталу банку.

3.7. Залежно від рівня достатності капіталу банку Національний банк рекомендує вжити таких заходів:

а) банкам, що не дотримуються вимог Національного банку щодо мінімального розміру регулятивного капіталу банку (Н1), нормативів адекватності регулятивного капіталу (Н2) та адекватності основного капіталу (Н3), — винести на розгляд правління та ради банку перелік заходів щодо розвитку його капітальної бази (програму капіталізації) або питання щодо його реорганізації шляхом приєднання чи злиття.

У разі прийняття правлінням і радою банку відповідного рішення банк має укласти з територіальним управлінням Національного банку (Національним банком — якщо нагляд за банком безпосередньо здійснює структурний підрозділ банківського нагляду центрального апарату) письмову угоду щодо прийняття програми капіталізації банку;

б) недокапіталізованим банкам — припинити в будь-якій формі виплату дивідендів (крім виплати дивідендів у вигляді власних акцій) та викуп власних акцій (паїв/часток учасників у статутному капіталі), а також унести на розгляд правління та ради банку перелік заходів (програму) фінансового оздоровлення банку.

Крім того, недокапіталізованим банкам рекомендується встановити такі обмеження:

тимчасово припинити залучення коштів фізичних та юридичних осіб;
обмежити активні операції з акціонерами та інсайдерами банку;
припинити вкладання коштів у статутні фонди інших юридичних осіб;
припинити надання бланкових та пільгових б кредитів;

РОЗДІЛ V. НОРМАТИВИ ЛІКВІДНОСТІ

ГЛАВА I. ВИМОГИ ДО ЛІКВІДНОСТІ БАНКІВ

1.1. Ліквідність банку — це здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань, яка визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строками і

сумами виконання зобов'язань банку, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів (надання кредитів, інші витрати).

Ліквідними активами є кошти в касі, які відкриті в Національному банку та інших банках, а також активи, що можуть бути швидко проконоввертовані в готівкові чи безготівкові кошти.

Банківська діяльність піддається ризику ліквідності — ризику недостатності надходжень грошових коштів для покриття їх відпливу, тобто ризику того, що банк не зможе розрахуватися в строк за власними зобов'язаннями у зв'язку з неможливістю за певних умов швидкої конверсії фінансових активів у платіжні засоби без суттєвих втрат.

У зв'язку з цим банки повинні постійно управляти ліквідністю, підтримуючи її на достатньому рівні для своєчасного виконання всіх прийнятих на себе зобов'язань з урахуванням їх обсягів, строкowości й валюти платежів, забезпечувати потрібне співвідношення між власними та залученими коштами, формувати оптимальну структуру активів із збільшенням частки високоякісних активів з прийнятним рівнем кредитного ризику для виконання правомірних вимог вкладників, кредиторів і всіх інших клієнтів.

1.2. З метою контролю за станом ліквідності банків Національний банк установлює такі нормативи ліквідності: миттєвої ліквідності (Н4), поточної ліквідності (Н5) та короткострокової ліквідності (Н6).

ГЛАВА 2. НОРМАТИВ МИТТЄВОЇ ЛІКВІДНОСТІ (Н4)

2.1. Норматив миттєвої ліквідності встановлюється для контролю за здатністю банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань за рахунок високоліквідних активів (коштів у касі та на кореспондентських рахунках).

2.2. Норматив миттєвої ліквідності визначається як співвідношення суми коштів у касі та на кореспондентських рахунках до зобов'язань банку, що обліковуються за поточними рахунками.

2.3. Нормативне значення нормативу Н4 має бути не менше ніж 20 відсотків.

ГЛАВА 3. НОРМАТИВ ПОТОЧНОЇ ЛІКВІДНОСТІ (Н5)

3.1. Норматив поточної ліквідності встановлюється для визначення збалансованості строків і сум ліквідних активів та зобов'язань банку.

Для розрахунку нормативу поточної ліквідності враховуються вимоги і зобов'язання банку з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно).

3.2. Норматив поточної ліквідності визначається як співвідношення активів первинної та вторинної ліквідності до зобов'язань банку з відповідними строками виконання.

3.3. До активів первинної та вторинної ліквідності при розрахунку нормативу поточної ліквідності належать:

готівкові кошти;

банківські метали;

кошти на кореспондентських рахунках, які відкриті в Національному банку та інших банках;

строкові депозити, які розміщені в Національному банку та інших банках;

боргові цінні папери, що рефінансуються Національним банком, у торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення;

боргові цінні папери, емітовані Національним банком, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення;

боргові цінні папери в торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення;

надані кредити.

3.4. До зобов'язань належать:

кошти до запитання;

короткострокові та довгострокові кредити, які одержані від Національного банку та інших банків;

кошти бюджету України;

строкові депозити інших банків та клієнтів;

цінні папери власного боргу, емітовані банком;

субординований борг банку;

зобов'язання і вимоги за всіма видами гарантій, порук, авалів;

зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам і банкам.

3.5. Нормативне значення нормативу Н5 має бути не менше ніж:

30 відсотків, з 01.07.2002 — 35 відсотків, з 01.01.2003 — 40 відсотків.

ГЛАВА 4. НОРМАТИВ КОРОТКОСТРОКОВОЇ ЛІКВІДНОСТІ (Н6)

4.1. Норматив короткострокової ліквідності встановлюється для контролю за здатністю банку виконувати прийняті ним короткострокові зобов'язання за рахунок ліквідних активів.

4.2. Норматив короткострокової ліквідності визначається як співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань.

4.3. До розрахунку нормативу короткострокової ліквідності включаються ліквідні активи та короткострокові зобов'язання з початковим строком погашення до одного року.

4.4. До ліквідних активів при розрахунку нормативу короткострокової ліквідності включаються:

готівкові кошти;

банківські метали;

кошти на кореспондентських рахунках, що відкриті в Національному банку та інших банках;

короткострокові депозити, що розміщені в Національному банку та інших банках;

короткострокові кредити, що надані іншим банкам;

боргові цінні папери органів державної влади в торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення.

4.5. До короткострокових зобов'язань включаються:

кошти до запитання;

кошти бюджету України;

короткострокові кредити, які одержані від Національного банку та інших банків;

короткострокові депозити інших банків і клієнтів;

короткострокові цінні папери власного боргу, емітовані банком;

зобов'язання і вимоги за всіма гарантії, порук, авалів;

зобов'язання з кредитування, які надані банкам і клієнтам.

4.6. Нормативне значення нормативу Н6 має бути не менше ніж 20 відсотків.

РОЗДІЛ VI. НОРМАТИВИ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ

ГЛАВА I. ВИМОГИ ЩОДО ОБМЕЖЕННЯ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ БАНКІВ

1.1. До кредитних операцій належать активні операції банку, що пов'язані з наданням клієнтам залучених коштів у тимчасове користування (надання кредитів у готівковій або безготівковій формі, на фінансування будівництва житла та у формі врахування векселів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, операцій репо, фінансового лізингу тощо) або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування (надання гарантій, поручительств, авалів тощо), а також операції з купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів і від свого імені (включаючи андеррайтинг), будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми.

Кредитна діяльність банків пов'язана з кредитним ризиком або нездатністю контрагента виконувати частково або в повному обсязі свої зобов'язання згідно з угодою, тому банки зобов'язані оцінювати кредитоспроможність своїх контрагентів, вчасно ідентифікувати погані активи (тобто активи, за якими існує ймовірність отримання збитків), створювати необхідні резерви для списання безнадійних до погашення активів.

1.2. Надання кредитів у значних обсягах одному контрагенту або групі контрагентів призводить до концентрації кредитного ризику, тому банки зобов'язані дотримуватися таких вимог:

а) під час надання кредитів, гарантій і поручительств, проведення інших кредитних операцій з установами, що вважаються асоційованими особами чи дочірніми установами банку, або належать до акціонерів

(учасників) банку, персоналу та керівників банку чи іншого банку, що належить до тієї самої банківської групи або материнської компанії, банки не повинні застосовувати більш пільгові умови, ніж ті, що застосовуються при кредитуванні інших клієнтів банку, зокрема не встановлювати більш пільгові процентні ставки (комісійні);

б) загальна сума кредитів, позик, авансів готівкою, гарантій, порук та індосаментів, наданих першим керівникам банку та іншому управлінському персоналу, не повинна бути більшою за 10 відсотків основного капіталу банку, а в кооперативних банках вона не повинна бути більшою 25 відсотків основного капіталу.

1.3. З метою обмеження кредитного ризику за операціями з пов'язаними особами надання банком кредиту, позики, гарантії чи поручительства здійснюється за таких умов:

а) особі, яка належить до перших керівників банку, якщо загальна сума кредиту (позики, гарантії чи поручительства) цій особі перевищує еквівалент 5000 євро в гривнях за курсом, установленим Національним банком, — за спільним письмовим рішенням правління та ради банку, шляхом таємного голосування більшістю у 2/3 голосів за присутності щонайменше половини членів обох органів без участі зацікавленої особи (чи загальними зборами акціонерів); б) особі, яка належить до перших керівників банку, якщо загальна сума кредиту (позики, гарантії чи поручительства) цій особі не перевищує еквівалент 5000 євро в гривнях за курсом, установленим Національним банком, — за письмовим рішенням, прийнятим правлінням банку шляхом таємного голосування більшістю у 2/3 голосів за присутності щонайменше половини членів правління банку без участі зацікавленої особи;

в) особі, яка належить до іншого управлінського персоналу банку, — за письмовим рішенням, прийнятим правлінням банку шляхом таємного голосування більшістю у 2/3 голосів за присутності щонайменше половини членів правління банку.

1.4. Банки мають повідомити Національний банк про будь-яке надання кредиту, позики, авансу готівкою, гарантії, поручительства чи індосаменту (якщо в кожному окремому випадку вони перевищують еквівалент 30000 євро в гривнях за курсом, установленим Національним банком) фізичній особі (чи стороні, яка є асоційованою особою із нижчезазначеними особами), яка:

належить до перших керівників та до управлінського персоналу банку;

є керівником, контролером споріднених осіб;

є акціонером (учасником) банку з істотною участю в капіталі банку або членом кооперативного банку.

1.5. Банкам забороняється для придбання власних цінних паперів прямо чи опосередковано надавати кредити будь-якій особі.

1.6. Банки можуть за попереднім дозволом Комісії Національного банку використовувати цінні папери власної емісії для забезпечення кредитів у розмірі до 20 відсотків загальної суми внеску акціонера

(учасника) до статутного капіталу банку за умов дотримання банком усіх економічних нормативів протягом шести місяців поспіль. Дозвіл на використання банками ощадних сертифікатів власної емісії для забезпечення кредитів не потрібен.

1.7. Банк має право надавати бланкові кредити за умов дотримання економічних нормативів.

1.8. Під час розрахунку нормативів кредитного ризику два або більше контрагентів вважаються одним контрагентом і такими, що несуть спільний економічний ризик, за наявності однієї з таких умов:

б) два або більше контрагентів мають хоча б одного спільного власника їх істотних часток (незалежно від того, чи він є також клієнтом банку);

в) контрагенти використовують кредитні кошти для проведення спільної діяльності таким чином, що джерело повернення кредиту є для них спільним. Наприклад: мобілізація позичальниками спільних коштів для придбання будь-якого активу (підприємства або іншого об'єкта власності) або для передавання таких коштів у кредит іншій фізичній чи юридичній особі;

г) кредитні кошти, що надані банком одному контрагенту (групі контрагентів), використовуються цим контрагентом (групою контрагентів) як кредитні ресурси для третьої особи, яка є клієнтом цього банку.

1.9. Надання кредитів інсайдерам/пов'язаним особам (далі -

інсайдери), які здатні здійснювати прямий або непрямої вплив на діяльність банку, може призвести до значних проблем, оскільки в цих випадках визначення платоспроможності контрагента не завжди здійснюється об'єктивно.

Інсайдери поділяються на фізичних та юридичних осіб.

Для забезпечення належного контролю за ризиками, пов'язаними з вкладанням коштів у цінні папери, кредитами акціонерам (учасникам) та інсайдерам, наданням великих кредитів установлюються такі критерії віднесення позичальників (контрагентів) банку до інсайдерів.

1.10. До інсайдерів — фізичних осіб належать:

а) власники істотної участі;

б) управлінський персонал банку:

перші керівники: голова та члени спостережної ради банку, голова правління/ради директорів та члени правління/ради директорів, заступники голови правління/ради директорів (президент, віце-президенти); головний бухгалтер та його заступники;

інший управлінський персонал: керівники філій; головні бухгалтери філій; керівники структурних підрозділів банку та члени кредитного комітету (кредитної комісії), які беруть участь у визначенні кредитної, інвестиційної та облікової політики, політики управління активами і пасивами, ключових напрямів діяльності банку;

працівники внутрішнього аудиту;

члени ревізійної комісії;

в) контролери.

особи, які здійснюють зовнішній аудит банку;

особа, яка є керівником державних органів (фондів, комітетів тощо) і відповідно до своїх посадових обов'язків здійснює контроль за діяльністю банків;

г) асоційовані особи: рідні брати та сестри, батьки, чоловік, дружина або повнолітні діти тих керівників банку, контролерів банку і керівників установ — акціонерів (учасників) банку, які є власниками істотної участі банку.

1.11. До інсайдерів — юридичних осіб належать:

а) власники істотної участі;

б) афілійовані особи:

установа, що має істотну участь у банку;

установа, в якій банк є власником істотної участі;

в) споріднені особи:

установа, у якій власником істотної участі є особа, яка водночас є власником істотної участі в банку;

установа, керівники якої є одночасно керівниками банку;

г) асоційована особа — юридична особа, в якій керівником є батьки, брати й сестри, дружина, чоловік або діти тих керівників і контролерів банку, а також установ — акціонерів (учасників) банку, які є власниками істотної участі в банку.

1.12. Істотна участь у банку або іншій юридичній особі означає, що фізична або юридична особа прямо чи опосередковано, самостійно або спільно з іншими особами має:

а) частку в статутному капіталі банку чи іншої юридичної особи (або має повноваження голосувати) в розмірі не менше ніж 10 і більше відсотків.

Крім того, дві та більше осіб вважаються такими, що разом володіють акціями (паями/частками) банку або іншої юридичної особи, якщо вони є власниками акцій (паїв/часток) банку або іншої юридичної особи, а також одночасно:

є членами ради чи правління, власниками істотної участі чи законними представниками однієї юридичної особи; або

одна з цих осіб надала іншій кредит для придбання акцій (паїв/часток) банку чи іншої юридичної особи; або вони є близькими родичами (рідні брати та сестри, батьки, чоловік, дружина або повнолітні діти);

або

б) незалежну від формального володіння можливість вирішального впливу на керівництво чи діяльність юридичної особи, зокрема має можливість впливати на визначення кредитної, інвестиційної та облікової політики, на прийняття рішень з основних напрямів діяльності банку або іншої юридичної особи через укладені угоди чи іншим шляхом, тобто здійснює контроль над банком або іншою юридичною особою.

Особа вважається такою, що здійснює контроль над банком або іншою юридичною особою, якщо:

така особа прямо чи опосередковано, самостійно чи спільно з іншими особами має частку в статутному капіталі банку або іншої юридичної особи (або має повноваження голосувати) в розмірі не менше ніж 25 відсотків; або

така особа є першим керівником або належить до іншого управлінського персоналу банку чи іншої юридичної особи; або відомі факти, що свідчать про здатність цієї особи будь-яким чином впливати на призначення перших керівників, або особа має принаймні одного представника в раді чи правлінні банку або іншої юридичної особи чи в рівноцінному спостережному органі (або через володіння акціями/паями/частками, або через домовленість з власниками акцій/паїв/часток); або

така особа може брати участь у прийнятті рішень з основних напрямів діяльності банку (за умови зміни при цьому кредитної, інвестиційної або облікової політики банку) незалежно від того, чи обіймає ця особа керівну посаду або отримує (чи взагалі не отримує) винагороду чи іншу компенсацію за свою роботу;

така особа прямо чи опосередковано, самостійно чи спільно з іншими особами має частку в статутному капіталі банку або іншої юридичної особи (або має повноваження голосувати) в розмірі не менше ніж 10 відсотків і водночас жодна інша особа не володіє часткою в статутному капіталі банку (юридичної особи) з правом голосу (або не має повноважень голосувати більшою кількістю голосів) у розмірі 10 і більше відсотків.

1.13. Контрагенти, у яких держава є власником істотної часті, не є такими, що разом володіють акціями (паями/частками) банку або іншої юридичної особи, якщо ці контрагенти не пов'язані між собою виробничими зв'язками та зміни у фінансово-господарській діяльності одного контрагента не можуть вплинути на фінансовий стан (господарську діяльність) іншого.

Підприємства однієї галузі не вважаються такими, що разом володіють акціями (паями/частками) банку або іншої юридичної особи, за умови, що загальна сума вкладених банком коштів у ці підприємства не перевищує загальної суми залучених банком коштів від цих підприємств.

1.14. Угоди, що укладаються з інсайдерами, не можуть передбачати більш сприятливі умови, ніж угоди, що укладені з іншими особами. Угоди, укладені банком із інсайдерами на умовах більш сприятливих за звичайні, визнаються судом недійсними з часу їх укладення.

Більш сприятливими умовами визнаються:

отримання активу низької якості від інсайдерів;

вкуп в інсайдера активу за вартістю, що є значно вищою, ніж та, яку банк сплатив би за придбання такого активу від неінсайдера;

продаж інсайдеру активу за вартістю, що є значно нижчою, ніж та, яку банк отримав би від продажу такого активу неінсайдеру;

укладання коштів у цінні папери інсайдера, в які банк в іншому випадку не вкладав би, у зв'язку з рівнем ризику таких паперів або відомою економічною діяльністю емітента-інсайдера;

оплата за товари та послуги, що надані інсайдером, за тарифами, що є вищими, ніж ті, за якими банк сплачував би за аналогічні товари та

послуги неінсайдерам, або оплата таких товарів і послуг у тих ситуаціях, коли неінсайдеру взагалі оплата не надавалася б;

прийняття меншого забезпечення виконання зобов'язань, ніж вимагається від інших клієнтів;

надання кредиту інсайдеру (акціонеру/учаснику) для придбання акцій (паїв/часток) цього банку та під забезпечення акцій (паїв/часток) банку.

Банк може укладати з інсайдерами угоди, які передбачають нарахування відсотків і комісійних на здійснення банківських операцій, які менші від звичайних, та нарахування відсотків за вкладами і депозитами, які більші від звичайних, якщо прибуток банку дозволяє здійснювати це без шкоди для фінансового стану банку; однак інші умови цих угод не можуть бути більш сприятливими, ніж загальні умови проведення банківських операцій, що встановлені внутрішньобанківськими положеннями, що визначають кредитну, інвестиційну, управління активами і пасивами та облікову політику банку.

Банку забороняється надавати кредити будь-якій особі для:

погашення цією особою будь-яких зобов'язань перед пов'язаною особою банку; придбання активів пов'язаної особи банку; придбання цінних паперів, розмішених чи підписаних пов'язаною особою банку, за винятком продукції, що виробляється цією особою.

Банк має забезпечити наявність відповідних інформаційних систем для виявлення окремих кредитів, наданих пов'язаним і спорідненим особам, а також визначення загальної суми таких кредитів з метою їх моніторингу.

Банк зобов'язаний забезпечити наявність процедури запобігання отриманню власної вигоди особами, що беруть участь у підготовці оцінки кредиту або в прийнятті рішення щодо його надання.

У разі укладення банком угод з інсайдерами, які передбачають сприятливіші умови, ніж угоди, що укладені з іншими особами (у тому числі, які передбачають нарахування відсотків і комісійних на здійснення банківських операцій, які менші, ніж звичайні), на суму таких угод банк має зменшувати загальний розмір регулятивного капіталу до часу погашення таких угод.

Крім того, такі угоди мають бути укладені на підставі рішення правління та/або ради банку.

1.15. З метою зменшення банківських ризиків Національний банк встановлює нормативи кредитного ризику, недотримання яких може призвести до фінансових труднощів у діяльності банку.

ГЛАВА 2. НОРМАТИВ МАКСИМАЛЬНОГО РОЗМІРУ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ НА ОДНОГО КОНТРАГЕНТА (Н7)

2.1. Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента встановлюється з метою обмеження кредитного ризику, що виникає внаслідок невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань.

2.2. Показник розміру кредитного ризику на одного контрагента визначається як співвідношення суми всіх вимог банку до цього контрагента та всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента, до капіталу банку.

2.3. До вимог банку щодо контрагента включаються:

а) щодо банків-контрагентів:

строкові депозити, які розміщені в інших банках;

кредити, що надані іншим банкам;

сумнівна та прострочена заборгованість за кредитами/депозитами, що надані іншим банкам, та заборгованість за простроченими та сумнівними до погашення нарахованими доходами за цими операціями;

дебіторська заборгованість та сумнівна дебіторська заборгованість за операціями з банками;

боргові цінні папери, випущені банками, у торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення;

б) щодо інших клієнтів (небанківських установ) і фізичних осіб:

заборгованість за кредитами;

сумнівна та прострочена заборгованість за кредитами та заборгованість за простроченими та сумнівними до погашення нарахованими доходами;

дебіторська заборгованість та сумнівна дебіторська заборгованість, прострочені й сумнівні до погашення нараховані доходи;

заборгованість (у тому числі прострочена й сумнівна) за факторинговими операціями, фінансовим лізингом, урахованими векселями, борговими цінними паперами органів державної влади та місцевого самоврядування, небанківських фінансових установ, нефінансових підприємств у торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення, прострочені й сумнівні до погашення нараховані доходи за ними;

акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком (крім вкладень у статутні фонди інших банків та установ, на суму яких зменшено регулятивний капітал згідно з пунктом 1.7 розділу II цієї Інструкції).

2.4. До позабалансових зобов'язань, що видані банком, включаються:

гарантії, поручительства, акредитиви та акцепти, що надані банком;

сумнівні гарантії та поручительства;

зобов'язання з кредитування, що надані банком.

2.5. Банк, який є добре капіталізованим або достатньо капіталізованим і проводить беззбиткову діяльність протягом останніх трьох місяців, може надавати кредити та здійснювати вкладення в боргові цінні папери в обсягах, що перевищують установлений норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7), та виключати із загального обсягу кредитного ризику суму забезпечення (але не більше ніж сума основного боргу за окремою кредитною операцією) у разі:

а) забезпечення кредиту безумовним зобов'язанням за умови, що це зобов'язання було надане безпосередньо на користь банку:

урядами або центральними банками держав, що належать до категорії А

або Міжнародним банком реконструкції та розвитку чи Європейським банком реконструкції та розвитку;

або першокласними банками, що мають опублікований кредитний рейтинг не нижче інвестиційного класу, — за зобов'язаннями контрагентів із строком виконання один р. і менше.

б) грошового покриття кредиту у вигляді застави майнових прав на грошові кошти позичальника/майнового поручителя, що розміщені у вигляді депозиту в банку-кредиторі, або застави ощадних/депозитних сертифікатів, що випущені банком-кредитором, за умови відповідності строків надання кредиту строкам залучення депозиту. У разі забезпечення кредиту грошовим покриттям банк повинен мати договір про заставу майнових прав на грошові кошти, що зберігаються на рахунках у банку-кредиторі (або договір про заставу ощадних/депозитних сертифікатів, що випущені банком-кредитором), який укладений з позичальником/майновим поручителем і за яким надається право у разі невиконання позичальником/майновим поручителем зобов'язань за кредитним договором стягувати кошти з їх рахунків на погашення цього боргу, а також платіжні та інші документи, що підтверджують надання кредиту і відповідне забезпечення за кредитом.

Банки можуть здійснювати вкладення в боргові цінні папери в розмірі, що перевищує встановлений норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7), та виключати із загального обсягу кредитного ризику суму безумовного забезпечення або грошового покриття, якщо в умовах випуску та розміщення таких боргових цінних паперів (або в угоді про купівлю цінних паперів) зазначається про їх відповідне забезпечення згідно з укладеним між емітентом та гарантом/поручителем договором про забезпечення. У разі забезпечення вкладень у боргові цінні папери грошовим покриттям банк повинен мати документ, у якому визначені умови випуску та розміщення таких боргових цінних паперів (або угоду про купівлю боргових цінних паперів) із зазначенням у ньому (в угоді) про відповідне грошове покриття такого випуску.

2.6. Рішення про проведення банком операцій з одним контрагентом/позичальником у розмірі, що перевищує 25 відсотків регулятивного капіталу банку (з урахуванням сум усіх операцій, визначених у пункті 2.3 цієї глави, щодо цього контрагента), має прийматися правлінням та/або радою банку.

2.7. У день надання такого кредиту та виключення його з розрахунку нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) банк зобов'язаний:

включити відповідну інформацію до форми звітності № 611 «Звіт про дотримання економічних нормативів» (v0544500-98);

надіслати електронною поштою письмове повідомлення відповідному територіальному управлінню та Департаменту банківського регулювання і нагляду із зазначенням інформації про документи, що підтверджують надання забезпеченого грошовим покриттям (депозитом чи

деPOSITним сертифікатом) або безумовним забезпеченням кредиту, які передбачені пунктом 2.5 цієї глави.

2.8. У разі пролонгації кредитної угоди для підтвердження наявності грошового покриття (або безумовного забезпечення) за пролонгованим кредитом та права банку не включати суму такого кредиту до розрахунку нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) банк зобов'язаний здійснити заходи відповідно до вимог пункту 2.7 цієї глави.

Територіальне управління Національного банку відповідно до законодавства України має здійснювати контроль щодо наявності відповідних документів стосовно підстав виключення сум кредитів (вкладень в боргові цінні папери), забезпечених грошовим покриттям (або безумовним зобов'язанням), з розрахунку нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7).

Якщо за результатами перевірки встановлені факти невиконання банком на дату надання кредиту (його пролонгації) хоча б однієї з умов, зазначених у пунктах 2.5 — 2.7 цієї глави, чи у зв'язку з невідповідністю перелічених у цих пунктах документів, то банк зобов'язаний відкоригувати розрахунок нормативу максимального розміру ризику на одного контрагента (Н7) з дати виключення ним із загального обсягу кредитного ризику відповідної суми кредиту та подати до Національного банку змінену форму звітності № 611 «Звіт про дотримання економічних нормативів» за відповідні періоди (місяці).

У цьому разі за допущені порушення до банку мають застосовуватися жорсткі заходи впливу відповідно до нормативно-правових актів Національного банку з питань застосування до банків заходів впливу за порушення вимог банківського законодавства.

2.9. У разі консорціумного кредитування до розрахунку нормативу провідного банку банківського консорціуму включається лише та частина кредиту, що надана безпосередньо цим банком.

2.10. Нормативне значення нормативу Н7 не має перевищувати 25 відсотків.

2.11. Якщо банк перевищив норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) (без підстав, визначених у пунктах 2.5—2.7 цієї глави), то він має коригувати (зменшувати) регулятивний капітал на розмір перевищення цього нормативу, починаючи з наступного дня після проведення операцій, що призвели до перевищення.

Якщо за результатами інспекційної перевірки (або на підставі статистичної звітності банку) установлені факти невиконання банком вимог підпункту «г» пункту 1.7 розділу II цієї Інструкції, то він має відкоригувати (зменшити) регулятивний капітал на розмір перевищення нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7), починаючи з наступного дня після дати виявлення такого порушення.

У разі невиконання вимог цієї глави Національний банк має застосовувати до банку та керівників банку жорсткі заходи впливу відповід-

но до нормативно-правових актів Національного банку з питань застосування до банків заходів впливу за порушення вимог банківського законодавства.

ГЛАВА 3. НОРМАТИВ ВЕЛИКИХ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ (Н8)

3.1. Норматив великих кредитних ризиків установлюється з метою обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом або групою пов'язаних контрагентів.

3.2. Кредитний ризик, що прийняв банк на одного контрагента або групу пов'язаних контрагентів вважається великим, якщо сума всіх вимог банку до цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів і всіх позабалансових зобов'язань, наданих банком щодо цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів, становить 10 відсотків і більше регулятивного капіталу банку.

3.3. Норматив великих кредитних ризиків визначається як співвідношення суми всіх великих кредитних ризиків, наданих банком щодо всіх контрагентів або груп пов'язаних контрагентів, з урахуванням усіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів, до регулятивного капіталу банку.

Якщо один контрагент банку входить одночасно до складу кількох груп пов'язаних контрагентів, то при розрахунку нормативу великих кредитних ризиків (Н8) сума наданого кредиту контрагента, що входить до складу кількох груп, враховується один раз.

3.4. До вимог банку до контрагента або пов'язаних контрагентів включаються:

а) щодо банків контрагентів:

строкові депозити, що розміщені в інших банках;

заборгованість за кредитами, що надані іншим банкам;

сумнівна та прострочена заборгованість за кредитами/депозитами, що надані іншим банкам, заборгованість за простроченими і сумнівними до погашення нарахованими доходами;

дебіторська заборгованість та сумнівна дебіторська заборгованість за операціями з банками;

боргові цінні папери, випущені банками, у торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення;

б) щодо інших клієнтів (небанківських установ) і фізичних осіб:

заборгованість за кредитами;

сумнівна і прострочена заборгованість за кредитами, заборгованість за простроченими і сумнівними до погашення нарахованими доходами;

дебіторська заборгованість та сумнівна дебіторська заборгованість, прострочені й сумнівні до погашення нараховані доходи;

заборгованість (у тому числі прострочена й сумнівна) за факторинговими операціями, фінансовим лізингом, врахованими векселями, борговими цінними паперами органів державної влади та місцевого само-

врядування, небанківських фінансових установ, нефінансових підприємств у торговому портфелі банку, у портфелі банку на продаж та в портфелі банку до погашення, прострочені й сумнівні до погашення нараховані доходи за ними;

акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком (крім вкладень у статутні фонди інших банків та установ, на суму яких зменшено регулятивний капітал згідно з пунктом 1.7 розділу II цієї Інструкції).

3.5. До позабалансових зобов'язань, що надані банком, включаються: гарантії, поручительства, акредитиви та акцепти, що надані банком; сумнівні гарантії та поручительства; зобов'язання з кредитування, що надані банком.

3.6. Рішення про надання великого кредиту приймається згідно з відповідним висновком кредитного комітету (комісії) банку, затвердженим його правлінням (радою).

3.7. Нормативне значення нормативу Н8 не має перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу банку.

3.8. Якщо норматив великих кредитних ризиків перевищує 8-кратний розмір регулятивного капіталу, то вимоги до нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2) автоматично підвищуються: якщо перевищення становить не більше ніж 50 відсотків, то вимоги до нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2) подвоюються, якщо перевищення більше ніж 50 відсотків, то вимоги до нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2) потроюються.

3.9. У разі консорціумного кредитування до розрахунку нормативу головного банку консорціуму включається лише та частина кредиту, що надана безпосередньо цим банком.

ГЛАВА 4. НОРМАТИВ МАКСИМАЛЬНОГО РОЗМІРУ КРЕДИТІВ, ГАРАНТІЙ ТА ПОРУЧИТЕЛЬСТВ, НАДАНИХ ОДНОМУ ІНСАЙДЕРУ (Н9)

4.1. Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру, встановлюється для обмеження ризику, який виникає під час здійснення операцій з інсайдерами, що може призвести до прямого та непрямого впливу на діяльність банку. Цей вплив зумовлює те, що банк проводить операції з інсайдерами на умовах, не вигідних для банку, що призводить до значних проблем, оскільки в таких випадках визначення платоспроможності контрагента не завжди здійснюється достатньо об'єктивно.

4.2. Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру, визначається як співвідношення суми всіх зобов'язань цього інсайдера перед банком і всіх позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо цього інсайдера, та статутного капіталу банку.

4.3. До зобов'язань одного інсайдера перед банком включаються: строкові депозити, що розміщені в інших банках;

заборгованість за кредитами;
сумнівна та прострочена заборгованість за кредитами/депозитами, заборгованість за простроченими й сумнівними до погашення нарахованими доходами;

дебіторська заборгованість та сумнівна дебіторська заборгованість, прострочені й сумнівні до погашення нараховані доходи;

заборгованість (у тому числі прострочена й сумнівна) за факторинговими операціями, фінансовим лізингом, урахованими векселями, борговими цінними паперами, прострочені й сумнівні до погашення нараховані доходи за ними;

акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком (крім вкладень у статутні фонди інших банків та установ, на суму яких зменшено регулятивний капітал згідно з пунктом 1.7 розділу II цієї Інструкції).

4.4. До позабалансових зобов'язань перед банком включаються:

гарантії, поручительства, акредитиви та акцепти, що надані банком;

сумнівні гарантії та поручительства;

зобов'язання з кредитування, що надані банком.

4.5. У разі консорціумного кредитування до розрахунку нормативу головного банку консорціуму включається лише та частина кредиту, що надана безпосередньо цим банком.

4.6. Нормативне значення нормативу Н9 не має перевищувати 5 відсотків.

4.7. Якщо банк перевищив норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9), то він має коригувати (зменшувати) регулятивний капітал на розмір перевищення цього нормативу, починаючи з наступного дня після проведення операцій, що призвели до перевищення.

Якщо за результатами інспекційної перевірки (або на підставі статистичної звітності банку) установлені факти невиконання банком вимог підпункту «г» пункту 1.7 розділу II цієї Інструкції, то він має відкоригувати (зменшити) регулятивний капітал на розмір перевищення нормативу максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9), починаючи з наступного дня після дати виявлення такого порушення.

У разі невиконання вимог цієї глави Національний банк має застосовувати до банку та керівників банку жорсткі заходи впливу відповідно до нормативно-правових актів Національного банку з питань застосування до банків заходів впливу за порушення вимог банківського законодавства.

ГЛАВА 5. НОРМАТИВ МАКСИМАЛЬНОГО СУКУПНОГО РОЗМІРУ КРЕДИТІВ, ГАРАНТІЙ ТА ПОРУЧИТЕЛЬСТВ, НАДАНИХ ІНСАЙДЕРАМ (Н10)

5.1. Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам, встановлюється для обмеження сукупної суми всіх ризиків щодо інсайдерів. Надмірний обсяг сукупної

суми всіх ризиків щодо інсайдерів призводить до концентрації ризиків і загрожує збереженню регулятивного капіталу банку.

5.2. Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам, визначається як співвідношення сукупної заборгованості зобов'язань усіх інсайдерів перед банком і 100 відсотків суми позабалансових зобов'язань, виданих банком щодо всіх інсайдерів, та статутного капіталу банку.

5.3. До зобов'язань інсайдерів перед банком уключаються:

строкові депозити, що розміщені в інших банках;

заборгованість за кредитами;

сумнівна та прострочена заборгованість за кредитами/депозитами, заборгованість за простроченими і сумнівними до погашення нарахованими доходами;

дебіторська заборгованість та сумнівна дебіторська заборгованість, прострочені й сумнівні до погашення нараховані доходи;

заборгованість (у тому числі прострочена й сумнівна) за факторинговими операціями, фінансовим лізингом, урахованими векселями, борговими цінними паперами, прострочені й сумнівні до погашення нараховані доходи за ними;

акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком (крім вкладень у статутні фонди інших банків та установ, на суму яких зменшено регулятивний капітал згідно з пунктом 1.7 розділу II цієї Інструкції).

5.4. До позабалансових зобов'язань, що видані банком інсайдерам, уключаються:

гарантії, поручительства, акредитиви та акцепти, що надані банком;

сумнівні гарантії та поручительства;

зобов'язання з кредитування, що надані банком.

5.5. У разі консорціумного кредитування до розрахунку нормативу головного банку консорціуму включається лише та частина кредиту що надана безпосередньо цим банком.

5.6. Нормативне значення нормативу Н10 не має перевищувати 30 відсотків.

РОЗДІЛ VII. НОРМАТИВИ ІНВЕСТУВАННЯ

ГЛАВА I. ВИМОГИ ЩОДО ПРЯМИХ ІНВЕСТИЦІЙ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ БАНКИ

1.1. З метою забезпечення контролю за інвестиційною діяльністю банків, а саме за прямими інвестиціями, Національний банк установлює нормативи інвестування.

Прямі інвестиції банків — це внесення банками власних коштів або майна до статутного фонду юридичної особи в обмін на корпоративні права (акції, пайові свідоцтва), емітовані такою юридичною особою.

Банки мають право здійснювати прямі інвестиції (за рахунок власних коштів і від власного імені) лише на підставі письмового дозволу Національного банку, що надається згідно з правилами, установленими відповідними нормативно-правовими актами Національного банку.

1.2. Банки мають право здійснити інвестицію без письмового дозволу Національного банку, якщо:

інвестиція в будь-яку юридичну особу становить не більше ніж 5 відсотків регулятивного капіталу банку;

юридична особа, в яку здійснюється інвестиція, веде виключно діяльність з надання фінансових послуг;

регулятивний капітал банку повністю відповідає вимогам, установленим цією Інструкцією, та вимогам для інвестицій, установленим нормативно-правовими актами Національного банку.

Банку забороняється інвестувати кошти в підприємство, установу, статутум яких передбачено повну відповідальність його власників.

1.3. З метою обмеження інвестиційного ризику, пов'язаного із здійсненням інвестиційної діяльності та можливою втратою капіталу інвестора, Національний банк установив такі нормативи інвестування: норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11), норматив загальної суми інвестування (Н12).

1.4. До розрахунку нормативів інвестування не включаються суми акцій та інших цінних паперів, придбаних банком:

а) у зв'язку з реалізацією права заставодержателя, та за умови, що банк не утримує їх більше одного року;

б) з метою створення фінансової холдингової групи, за умови, що емітентом придбаних акцій є інший банк;

в) у результаті андеррайтингу, за умови, що придбані цінні папери перебувають у власності банку не більше одного року;

г) за рахунок та від імені своїх клієнтів.

Про невключення відповідних сум до розрахунку нормативів інвестування банки зобов'язані повідомляти Національний банк одночасно з поданням форм звітності щодо розрахунку цих економічних нормативів, а також мають подавати план реалізації одержаних цінних паперів у зв'язку з реалізацією права заставодержателя та відповідного документального підтвердження, що такі папери були одержані на погашення заборгованості за попередньо наданим кредитом.

ГЛАВА 2. НОРМАТИВ ІНВЕСТУВАННЯ В ЦІННІ ПАПЕРИ ОКРЕМО ЗА КОЖНОЮ УСТАНОВОЮ (Н11)

2.1. Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного з операціями вкладання коштів банку до статутних фондів установ, що може призвести до втрати капіталу банку.

2.2. Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою визначається як співвідношення розміру коштів, які інвестують-

ся на придбання акцій (паїв, часток) окремо за кожною установою, до регулятивного капіталу банку.

2.3. До коштів, що інвестуються, включаються:

акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком у торговому портфелі банку та в портфелі банку на продаж, що випущені установою; вкладення в асоційовані та дочірні установи.

2.4. При обчисленні цього нормативу в знаменнику до суми регулятивного капіталу банку додаються суми вкладень у цінні папери в торговому портфелі банку та в портфелі банку на продаж, що випущені банками, і вкладень у статутні фонди установ, на суму яких зменшено регулятивний капітал згідно з пунктом 1.7 розділу II цієї Інструкції.

2.5. Нормативне значення нормативу Н11 не має перевищувати 15 відсотків.

ГЛАВА 3. НОРМАТИВ ЗАГАЛЬНОЇ СУМИ ІНВЕСТУВАННЯ (Н12)

3.1. Норматив загальної суми інвестування встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного з операціями вкладання (прямого чи опосередкованого) коштів банку до статутних фондів будь-яких юридичних осіб, що може призвести до втрати капіталу банку.

Цей норматив характеризує використання капіталу банку для придбання акцій (паїв/часток) будь-якої юридичної особи.

3.2. Норматив загальної суми інвестування визначається як співвідношення суми коштів, що інвестуються на придбання акцій (паїв/часток) будь-якої юридичної особи, до регулятивного капіталу банку.

3.3. До коштів, що інвестуються, включаються:

акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком у торговому портфелі банку та в портфелі банку на продаж, що випущені банками, небанківськими фінансовими установами та іншими емітентами; (Абзац другий пункту 3.3 глави 3 розділу VII в редакції Постанови Національного банку № 407 від 01.11.2005) вкладення в асоційовані та дочірні компанії.

3.4. При обчисленні цього нормативу в знаменнику до суми регулятивного капіталу банку додаються суми вкладень у цінні папери в торговому портфелі банку та в портфелі банку на продаж, що випущені банками, і вкладень у статутні фонди установ, на суму яких зменшено регулятивний капітал згідно з пунктом 1.7 розділу II цієї Інструкції.

3.5. Нормативне значення нормативу Н12 не має перевищувати 60 відсотків.

РОЗДІЛ VIII. НОРМАТИВ РИЗИКУ ЗАГАЛЬНОЇ ВІДКРИТОЇ (ДОВГОЇ/КОРОТКОЇ) ВАЛЮТНОЇ ПОЗИЦІЇ БАНКУ

ГЛАВА I. ОБМЕЖЕННЯ РИЗИКУ ЗАГАЛЬНОЇ ВІДКРИТОЇ (ДОВГОЇ/КОРОТКОЇ) ВАЛЮТНОЇ ПОЗИЦІЇ БАНКУ

1.1. Діяльність банків на валютних ринках, що полягає в управлінні активами і пасивами в іноземній валюті та в банківських металах,

пов'язана з валютними ризиками (одним з елементів ринкового ризику), які виникають у зв'язку з використанням різних валют та банківських металів під час проведення банківських операцій.

Валютна позиція — це співвідношення вимог (балансових і позабалансових) та зобов'язань (балансових і позабалансових) банку в кожній іноземній валюті та в кожному банківському металі. При їх рівності позиція вважається закритою, при нерівності — відкритою. Відкрита позиція є короткою, якщо обсяг зобов'язань за проданою валютою та банківськими металами перевищує обсяг вимог, і довгою, якщо обсяг вимог за купленою валютою та банківськими металами перевищує обсяг зобов'язань.

При цьому довга відкрита валютна позиція при розрахунку зазначається зі знаком плюс, а коротка відкрита валютна позиція — зі знаком мінус.

1.2. З метою зменшення валютного ризику в діяльності банків Національний банк установлює норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку (Н13), у тому числі обмежується ризик загальної довгої відкритої валютної позиції банку (Н13-1) і ризик загальної короткої відкритої валютної позиції банку (Н13-2).

1.3. При розрахунку нормативу ризику загальної відкритої валютної позиції уповноважений банк приймає суму регулятивного капіталу, яка розрахована за балансом за станом на початок минулого робочого дня, що передує дню розрахунку цих нормативів.

1.4. Норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції уповноваженим банком розраховуються за формою № 540 «Звіт про відкриті валютні позиції», що наведені в Правилах організації фінансової та статистичної звітності банків України, затверджених постановою Правління Національного банку від 12.12.97 № 436, зі змінами.

1.5. Валютна позиція уповноваженого банку визначається щоденно, окремо щодо кожної іноземної валюти та кожного банківського металу.

1.6. На розмір відкритої валютної позиції уповноваженого банку впливають:

купівля (продаж) готівкової та безготівкової іноземної валюти та банківських металів, поточні й строкові операції (на умовах своп, форвард, опціон та інші), за якими виникають вимоги та зобов'язання в іноземних валютах та в банківських металах, незалежно від способів та форм розрахунків за ними; (Абзац другий пункту 1.6 глави 1 розділу VIII із змінами, внесеними згідно з Постановою Національного банку № 107 від 13.03.2003) одержання (сплата) іноземної валюти та банківських металів у вигляді доходів або витрат та нарахування доходів і витрат, які враховуються на відповідних рахунках;

купівля (продаж) основних засобів і товарно-матеріальних цінностей за іноземну валюту;

надходження коштів в іноземній валюті до статутного фонду;

погашення банком безнадійної заборгованості в іноземній валюті та в банківських металах (списання якої здійснюється з відповідного ра-

хунку витрат); (Абзац шостий пункту 1.6 глави 1 розділу VIII із змінами, внесеними згідно з Постановою Національного банку № 107 від 13.03.2003)

інші обмінні операції з іноземною валютою (виникнення вимог в одній валюті при розрахунках за ними в іншій валюті, у тому числі національній, що призводять до зміни структури активів при незмінності пасивів і навпаки).

1.7. У межах установлених значень нормативу ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції уповноважений банк може здійснювати такі валютні операції:

купівлю іноземної валюти та банківських металів для виконання зобов'язань перед нерезидентами за власними зовнішньоекономічними договорами (контрактами), а також для виконання власних зобов'язань за виданими гарантіями, поручительствами, вексялями;

купівлю іноземної валюти або банківських металів на міжбанківському валютному ринку України за гривні без наявності зобов'язань;

купівлю банківських металів без наявності зобов'язань на міжнародному ринку за рахунок власної іноземної валюти або за рахунок купленої іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку за гривні;

купівлю за власні кошти за дорученням клієнтів іноземної валюти для виконання їх зобов'язань перед нерезидентами за зовнішньоекономічними договорами (контрактами) та зареєстрованими Національним банком кредитами (позиками), що одержані резидентами від уповноважених банків та уповноважених фінансових установ, а також від нерезидентів;

купівлю іноземної валюти для виконання зобов'язань перед клієнтами за неторговельними операціями;

купівлю-продаж за іноземну валюту основних засобів і товарно-матеріальних цінностей;

залучення коштів в іноземній валюті до статутного капіталу банку та розрахунки з резидентами і нерезидентами за іншими видами капітальних операцій (за операціями з цінними паперами, вкладками, депозитами тощо);

з погашення банком безнадійної заборгованості в іноземній валюті та в банківських металах (списання здійснюється з відповідного рахунку витрат);

за різницею між нарахованими, але не отриманими доходами банку та нарахованими, але не відшкодованими власними витратами банку, а також з одержання (сплати) іноземної валюти та банківських металів у вигляді доходів або витрат; з організації безготівкових розрахунків уповноважених банків з міжнародними платіжними системами за платіжними картками.

1.8. Уповноважений банк набуває право на відкриту валютну позицію з дати отримання ним від Національного банку дозволу на здійснення операцій із валютними цінностями і втрачає це право з дати від-

кликання ліцензії Національним банком та/або припинення дозволу на здійснення операцій із валютними цінностями.

1.9. Департамент валютного регулювання залежно від ситуації на внутрішньому та зовнішньому грошово-кредитних ринках визначає особливості щодо окремих напрямів діяльності уповноважених банків, які пов'язані зі здійсненням операцій на міжбанківському валютному ринку України.

1.10. У межах установленого нормативу ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції (Н13), у тому числі обмеження ризику загальної довгої відкритої валютної позиції банку (Н13-1) та ризику загальної короткої відкритої валютної позиції банку (Н13-2) Департамент валютного регулювання та Департамент валютного контролю та ліцензування Національного банку можуть уносити певні обмеження щодо регулювання окремих активних операцій із валютними цінностями уповноважених банків, що пов'язані з питаннями курсоутворення національної валюти та створення чіткішого й прозорішого механізму контролю за валютними операціями окремих банків.

ГЛАВА 2. НОРМАТИВ РИЗИКУ ЗАГАЛЬНОЇ ВІДКРИТОЇ (ДОВГОЇ/КОРОТКОЇ) ВАЛЮТНОЇ ПОЗИЦІЇ БАНКУ (Н13)

2.1. Норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного з проведенням операцій на валютному ринку, що може призвести до значних втрат банку.

2.2. Норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку (Н13) визначається як співвідношення загальної величини відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами та банківськими металами у гривневому еквіваленті до регулятивного капіталу банку.

2.3. За кожною іноземною валютою та кожним банківським металом обчислюється підсумок за всіма балансовими і позабалансовими активами і всіма балансовими та позабалансовими зобов'язаннями банку та розраховується загальна відкрита валютна позиція банку в гривневому еквіваленті окремо за кожною іноземною валютою та кожним банківським металом (розрахунок проводиться за звітну дату).

Величина загальної відкритої валютної позиції банку визначається як сума абсолютних величин усіх довгих і коротких відкритих валютних позицій у гривневому еквіваленті (без урахування знака) за всіма іноземними валютами та за всіма банківськими металами та кожним банківським металом).

2.4. Для банків, статутний капітал яких сплачено у вільно конвертованій валюті та внаслідок чого виникає порушення нормативу загальної довгої відкритої валютної позиції банку у вільно конвертованій валюті, встановлюється, що частина (або вся сума) статутного капіталу банку

не враховується до розрахунку нормативу загальної довгої відкритої валютної позиції банку у вільно конвертованій валюті за умови, що ці кошти розміщені на окремому депозитному рахунку в Національному банку (лише та частина, що призводить до порушення цього нормативу).

Обсяг валюти на окремому депозитному рахунку в Національному банку для розрахунку нормативу ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції визначається уповноваженими банками самостійно. При цьому банки здійснюють розрахунок нормативу ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції з вирахуванням суми коштів, які розміщуються на окремому депозитному рахунку в Національному банку.

Для відкриття окремого рахунку уповноваженим банкам потрібно використовувати кореспондентські рахунки Національного банку за кордоном, інформація про які доводиться до банків окремо.

В уповноваженому банку кошти, що розміщуються в депозит, повинні обліковуватися на балансовому рахунку 1212 «Короткострокові депозити в Національному банку України».

Мінімальна сума депозиту, ставки за депозитом, термін розміщення депозиту та інші умови визначаються відповідними нормативно-правовими актами Національного банку.

Депозитні угоди про розміщення в Національному банку частини коштів статутного капіталу потрібно укладати з Національним банком через Департамент валютного регулювання за допомогою дилінгового обладнання Reuters або шляхом письмового оформлення відповідних документів, з подальшим обміном підтвердженнями по SWIFT або ключованими телексними повідомленнями про списання та зарахування валютних коштів.

У разі розірвання угоди про відкриття окремого рахунку, укладеної між уповноваженим банком і Національним банком, банк повинен повідомити про це Департамент валютного регулювання.

2.5. Нормативне значення загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку (Н13) має бути не більше ніж 30 відсотків.

У цьому разі встановлюється обмеження ризику окремо для довгої відкритої валютної позиції та короткої відкритої валютної позиції банку:

загальна довга відкрита валютна позиція (Н13-1) має бути не більше ніж 20 відсотків;

загальна коротка відкрита валютна позиція (Н13-2) має бути не більше ніж 10 відсотків.

2.6. Ліміти довгих/коротких відкритих валютних позицій банку у вільно конвертованій валюті (Л14-1; Л14-2), неконвертованій валюті (Л15-1; Л15-2), у банківських металах (Л16-1; Л16-2), за окремими активними операціями з валютними цінностями (Л17-1; Л17-2) визначаються як співвідношення відповідних величин відкритих валютних позицій за зазначеними валютою, банківськими металами, окремими активними операціями в гривневому еквіваленті до регулятивного капіталу банку.

Ліміт довгої відкритої валютної позиції банку у вільно конвертованій валюті (Л14-1) — не більше 15 %;

ліміт довгої (короткої) відкритої валютної позиції банку у неконвертованій валюті (Л15-1; Л15-2) та в усіх банківських металах (Л16-1; Л16-2) — не більше 5 % на розсуд банку;

ліміт довгої (короткої) відкритої валютної позиції банку за операціями «форвард» (Л17-1; Л17-2) — не більше 10 %.

РОЗДІЛ ІХ. СПЕЦІАЛЬНІ ВИМОГИ ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

ГЛАВА 1. ВСТАНОВЛЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ ЕКОНОМІЧНИХ НОРМАТИВІВ

1.1. Національний банк здійснює регулювання діяльності спеціалізованих банків і встановлює спеціальні вимоги стосовно певного виду діяльності банків.

Банк набуває статусу спеціалізованого банку, якщо більше 50 відсотків його активів є активами одного типу, пов'язаного з іпотекою, інвестиційною діяльністю, кліринговою діяльністю, а також статусу ощадного банку, — якщо більше 50 відсотків його пасивів є вкладками фізичних осіб.

1.2. Спеціалізованим банкам та уповноваженим банкам, що спеціалізуються на здійсненні однієї чи декількох банківських операцій, залучають кошти фізичних осіб для довгострокового кредитування будівництва житла, у зв'язку із концентрацією ризиків устанавлюються спеціальні (підвищені) значення економічних нормативів для забезпечення більш високого, порівняно з універсальними банками, рівня адекватності регулятивного та основного капіталу, рівня ліквідності та запобігання надмірному перекладанню банками ризиків на своїх кредиторів (вкладників).

1.3. Для спеціалізованих ощадних банків устанавлюються спеціальні значення таких економічних нормативів:

нормативу миттєвої ліквідності (Н4) — не менше ніж 30 відсотків;

нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) у розмірі:

не більше ніж 20 відсотків — для банків, які мають обсяг негативно класифікованих активів не більше ніж 10 відсотків від загальної суми кредитного портфеля, дебіторської заборгованості, портфеля цінних паперів та коштів, що містяться на кореспондентських рахунках, які відкриті в інших банках (далі — відповідна група активів);

не більше ніж 15 відсотків — для банків, які мають обсяг негативно класифікованих активів від 10 до 20 відсотків від відповідної групи активів;

не більше ніж 10 відсотків — для банків, які мають обсяг негативно класифікованих активів від 20 до 30 відсотків від відповідної групи активів;

не більше ніж 5 відсотків — для банків, які мають обсяг негативно класифікованих активів більше ніж 30 відсотків від відповідної групи активів або якщо формування резервів під активні операції здійснено не в повному обсязі;

нормативу максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9), — не більше ніж 2 відсотки;

нормативу максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10) — у розмірі:

не більше ніж 20 відсотків — для банків, які мають обсяг негативно класифікованих активів менше ніж 7 відсотків від відповідної групи активів;

не більше ніж 10 відсотків — для банків, які мають обсяг негативно класифікованих активів від 7 до 10 відсотків від відповідної групи активів.

Якщо обсяг негативно класифікованих активів банку становить більше 10 відсотків від відповідної групи активів, то банк не має право збільшувати обсяг операцій з інсайдерами банку (забороняється укладати нові договори або продовжувати строк діючих з такими особами) до часу зниження обсягу негативно класифікованих активів нижче ніж 10 відсотків.

1.4. Для спеціалізованих іпотечних банків встановлюються спеціальні значення таких економічних нормативів:

нормативу миттєвої ліквідності (Н4) — не менше ніж 30 відсотків;

нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) — не більше ніж 5 відсотків;

нормативу максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9), — не більше ніж 2 відсотки;

нормативу максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10), — не більше ніж 20 відсотків;

1.5. Для спеціалізованих розрахункових (клірингових) банків встановлюються спеціальні значення таких економічних нормативів:

нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2) — не менше ніж 20 відсотків;

нормативу адекватності основного капіталу (Н3) — не менше ніж 12 відсотків;

нормативу миттєвої ліквідності (Н4) — не менше ніж 90 відсотків;

нормативу великих кредитних ризиків (Н8) — не більше ніж 100 відсотків;

нормативу загальної суми інвестування (Н12) — не більше ніж 10 відсотків та обмежується вкладанням коштів у статутні фонди бірж, позабіржових/торговельних систем, депозитаріїв та установ, що займаються клірингом і розрахунками на біржовому та позабіржовому ринках;

залучення вкладів фізичних осіб має бути не більше 5 відсотків регулятивного капіталу банку;

надання та отримання кредитів на міжбанківському ринку має бути не більше 100 відсотків регулятивного капіталу банку.

1.6. Для спеціалізованих інвестиційних банків установлюються спеціальні значення таких економічних нормативів:

нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2) — не менше ніж 20 відсотків;

нормативу адекватності основного капіталу (Н3) — не менше ніж 12 відсотків;

нормативу загальної суми інвестування (Н12) — не більше ніж 90 відсотків;

залучення вкладів фізичних осіб має бути не більше 5 відсотків регулятивного капіталу банку.

1.7. Нормативні значення інших економічних нормативів для спеціалізованих банків та уповноважених банків, що залучають кошти фізичних осіб для фінансування житлового будівництва, установлюються такі самі, як для універсальних банків.

1.8. Залежно від виду спеціалізації вищезазначених спеціалізованих банків та уповноважених банків, що залучають кошти фізичних осіб для фінансування житлового будівництва, рівня капіталу банку Національний банк може висувати до них додаткові вимоги з метою забезпечення фінансової стійкості цих банків.

1.9. Залучення вкладів фізичних осіб спеціалізованими банками (крім спеціалізованих ощадних банків) не може становити більше 5 відсотків регулятивного капіталу банку.

До зобов'язань банку закладами фізичних осіб належать:

поточні рахунки фізичних осіб;

кошти фізичних осіб у довірчому управлінні;

кошти в розрахунках фізичних осіб;

кошти фізичних осіб для розрахунків платіжними картками;

нараховані витрати за коштами до запитання фізичних осіб;

короткострокові депозити фізичних осіб;

довгострокові депозити фізичних осіб;

нараховані витрати за строковими коштами фізичних осіб;

ощадні (деPOSITні) сертифікати, емітовані банком (тільки у частині іменних ощадних сертифікатів);

нараховані витрати за ощадними (деPOSITними) сертифікатами, емітованими банком (тільки в частині іменних ощадних сертифікатів).

Максимальний розмір залучення вкладів фізичних осіб недокапіталізованих банків не повинен становити більше 100 % регулятивного капіталу банку.

Для значно недокапіталізованих і критично недокапіталізованих банків забороняється додаткове залучення вкладів фізичних осіб або продовження дії угод з фізичними особами до часу досягнення такими банками рівня не нижче достатньо капіталізованих банків.

Максимальний розмір залучення вкладів фізичних осіб для всіх новостворених банків має становити:

протягом першого р. діяльності — співвідношення вкладів фізичних осіб до регулятивного капіталу має бути не більше ніж 50 відсотків;

протягом другого р. діяльності — співвідношення вкладів фізичних осіб до регулятивного капіталу має бути не більше ніж 100 відсотків.

Надалі, якщо банк має високий і стабільний рівень надходжень, що забезпечує його прибуткову діяльність, основні показники фінансової діяльності банку відповідають нормативним вимогам або перевищують їх, за результатами інспекційної перевірки банк є добре або достатньо капіталізованим, то він може залучати вклади фізичних осіб без цих обмежень.

1.10. Недотримання банками встановлених спеціальних значень економічних нормативів є підставою для вжиття Національним банком відповідних заходів впливу згідно з Законом України «Про банки і банківську діяльність» та нормативно-правовими актами Національного банку з питань застосування до банків заходів впливу за порушення вимог банківського законодавства.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Тетяна Дмитрівна КОСОВА

АНАЛІЗ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Навчальний посібник

Керівник видавничих проєктів – *Б.А.Сладкевич*

Друкується в авторській редакції

Дизайн обкладинки – *Б.В. Борисов*

Підписано до друку 14.03.2008. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Гарнітура PetersburgC.

Умовн. друк. арк. 15,5.

Наклад 1000 прим.

Видавництво “Центр учбової літератури”

вул. Електриків, 23

м. Київ, 04176

тел./факс 425-01-34, тел. 451-65-95, 425-04-47, 425-20-63

8-800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)

e-mail: office@uabook.com

сайт: WWW.CUL.COM.UA

Свідоцтво ДК №2458 від 30.03.2006